

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Saulė Milčiuvienė

**KAINŲ TEISINIS
REGULIAVIMAS ELEKTROS
ENERGIJOS RINKOJE**

Monografija

Vilnius 2009

UDK 338.5:621.31(474.5)
Mi-189

Recenzavo:

Vytauto Didžiojo universiteto Teisės instituto dr. **Jurgita Grigienė**;
Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto prof.
habil. dr. **Jonas Čepinskis**;
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dr. **Andrius Smaliukas**

Monografija svarstyta Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto tarybos 2008 m. balandžio 30 d. posėdyje (protokolas Nr. 2VS-5) ir rekomenduota spausdinti

Monografija svarstyta Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Administracinės teisės ir veiklos katedros 2007 m. gruodžio 15 d. posėdyje (protokolas Nr. 1ATVK-3) ir rekomenduota spausdinti

Mykolo Romerio universiteto mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo spaudai komisija 2008 m. birželio 18 d. posėdyje (protokolas Nr. 2L-6) monografiją patvirtino spausdinti

Monografijos rengimą parėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šio leidinio arba kurios nors jo dalies negalima taisyti, dauginti arba kitaip platinti leidėjui nesutikęs.

ISBN 978-9955-19-113-1

© Mykolo Romerio universitetas, 2009

TURINYS

ĮVADAS	6
1. ELEKTROS ENERGIJOS RINKOS TEISINIO REGULIAVIMO RAIDA IR PRINCIPINĖS NUOSTATOS.....	14
1.1. Elektros energijos rinkos samprata ir jos modeliai	14
1.2. Nauja elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo paradigma	22
1.3. Lietuvos elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo principai ir raida.....	30
1.4. Elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo sistema Europos Sąjungoje.....	36
1.4.1. Teisiniai pagrindai vidaus elektros energijos rinkai kurti Europos Bendrijos steigimo sutartyje	37
1.4.2. Europos Sąjungos antriniuose teisės šaltiniuose įtvirtinti elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo principai ir jų įgyvendinimas Lietuvoje	41
1.5. Teisės normų, reguliuojančių elektros energijos rinką ir kainas, vieta teisės sistemoje.....	53
1.6. Apibendrinimas.....	57
2. ELEKTROS ENERGIJOS RINKOJE KAINAS REGULIUOJANTI INSTITUCIJA: ATLIEKAMOS FUNKCIJOS IR VEIKLOS PRINCIPAI.....	60
2.1. Kainas reguliuojanti institucija elektros energijos rinkoje.....	60
2.1.1. Elektros energijos rinkoje kainas reguliuojančios institucijos veiklos principai.....	63
2.1.2. Elektros energijos rinkoje kainas reguliuojančios institucijos funkcijos ir kompetencija	68
2.1.3. Kainas reguliuojančios institucijos priimamų sprendimų teisėtumo kontrolė	74
2.2. Lietuvos elektros energijos rinkoje kainas reguliuojanti institucija – Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija	76

2.2.1. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos veiklos principai	77
2.2.2. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos kompetencija ir funkcijos kainų reguliavimo procese	80
2.2.3. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės sprendimų teisėtumo kontrolė.....	86
2.3. Bendravimas tarp Europos Sąjungos valstybių narių elektros energijos rinkos ir kainų reguliavimo srityje.....	112
2.4. Apibendrinimas.....	113
3. KAINŲ TEISINIO REGULIAVIMO PROBLEMOS ATSKIRUOSE ELEKTROS ENERGIJOS RINKOS SEKTORIUOSE	115
3.1. Elektros energijos kainos struktūra.....	115
3.2. Elektros energijos kainų teisinis reguliavimas elektros energijos gamybos sektoriuje.....	119
3.3. Kainų teisinio reguliavimo elektros energijos persiuntimo rinkoje problematika.....	128
3.3.1. Investicijų į elektros energijos persiuntimo tinklus užtikrinimas	128
3.3.2. Trečios šalies teisė pasinaudoti elektros energijos persiuntimo tinklais ir pagrindinių priemonių doktrina	129
3.3.3. Elektros energijos persiuntimas tarp valstybių narių.....	133
3.3.4. Elektros energijos persiuntimo kainų reguliavimas Lietuvoje.....	134
3.4. Reguluojamų kainų ir rinkos kainų santykis elektros energijos mažmeninėje rinkoje	141
3.5. Apibendrinimas.....	144
4. VARTOJIMO MOKESČIŲ ĮTAKA ELEKTROS ENERGIJOS KAINŲ TEISINIO REGULIAVIMO SISTEMOJE	146
4.1. Europos Sąjungos mokesčių politikos ir energetikos politikos sąlyčio taškai	146
4.2. Elektros energijos tiekimo apmokestinimo pridėtinės vertės mokesčiu teisinis reglamentavimas	151
4.2.1. Pridėtinės vertės mokesčio tarifai Europos Sąjungos valstybėse narėse	153
4.2.2. Elektros energijos tiekimo vieta.....	155
4.2.3. Reversinio apmokestinimo pridėtinės vertės mokesčiu sistema	160
4.2.4. Elektros energijos importo apmokestinimas	162

4.2.5. Elektros energijos persiuntimo paslaugos teikimo apmokestinimas	162
4.2.6. Elektros energijos tiekimo ir jos persiuntimo paslaugos teikimo apmokestinimo pridėtinės vertės mokesčiu Lietuvoje teisinis reguliavimas	163
4.3. Elektros energijos apmokestinimo vartojimo mokesčiais, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, teisinis reguliavimas	164
4.3.1. Elektros energijos vartojimo mokesčių, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, tarifai valstybėse narėse	168
4.3.2. Elektros energijos apmokestinimas vartojimo mokesčiais, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, vykstant prekybai tarp valstybių narių	175
4.3.3. Elektros energijos apmokestinimo akcizo mokesčiu Lietuvoje teisinis reglamentavimas	176
4.4. Apibendrinimas.....	177
APIBENDRINIMAS: NUMATOMI POKYČIAI ELEKTROS ENERGIJOS RINKOS TEISINIAME REGULIAVIME IR ATEITIES PERSPEKTYVOS	178
LITERATŪRA	180
1 PRIEDAS.....	199

IVADAS

Elektros energijos rinka liberalizuojama remiantis prielaida, kad konkurencinės veiklos sąlygos užtikrins veiksmingesnę elektros energijos rinkos funkcionavimą ir žemas elektros energijos kainas. Ilgą laiką elektros energetikos sektorius buvo laikomas natūralia monopolija¹. Dauguma elektros energetikos įmonių buvo valstybinio kapitalo, jų teikiamų paslaugų ir prekių kainos buvo reguliuojamos įsakmiais teisės normomis. Teisinis reguliavimas buvo grindžiamas prielaida, kad valstybė tik įsakmiu (tiesioginiu) reguliavimu gali užtikrinti elektros energijos tiekimo patikimumą ir saugumą bei viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teikimą. Tačiau sparčiai besivystančios technologijos ir rinkų globalizacijos tendencija sudarė prielaidas atsirasti konkurencijai elektros energetikos sektoriuje. Kaip teigia Thomas W. Walde, „Energijos monopolijų sistema atitiko Europos poreikius, kai ji buvo atkuriamą po Antrojo pasaulinio karo, tačiau šiandien jos prarado savo tikslą bei savo politinį ir moralinį teisėtumą.“²

Šiandien elektros energijos rinkos teisiniam reguliavimui keliami nauji uždaviniai. Vienas iš jų yra užtikrinti veiksmingą Europos Sąjungos vidaus elektros energijos rinkos funkcionavimą, grindžiamą energetikos įmonių tarpusavio konkurencija ir sutartinėmis kainomis. Siekis sukurti konkurenciją iš esmės pakeitė elektros energijos rinkos struktūrą. Visų pirma buvo atskirtos tokios veiklos, kuriose yra sąlygos konkurencijai atsirasti, – t. y. elektros energijos gamyba ir tiekimas atskirti nuo elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklų, kurios išlieka monopolinės, nes tokių pačių elektros energijos persiuntimo tinklų statyba yra ekonomiškai nepateisinama. Atsirado elektros energijos biržos, kuriose elektros energijos gamintojai ir tiekėjai ėmė prekiauti elektros energija, o jos kainų dydį ir svyravimus le-

¹ Natūrali monopolija – rinkos situacija, kai dėl ekonomijos masto ir kitokių veiksnių yra pigiau gaminti ar teikti paslaugas vienai įmonei, o ne kelioms (Ekonominiai terminai ir sąvokos (mokomasis žodynas). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 1999. P. 102).

² Walde Th. W. European Energy Law under the Impact of Globalization: From State to Market, from Plan to Contract, from Public Ownership to Economic Regulation and Beyond. First draft. Starting date: May 2000.

mia rinkos dėsniai. Elektros energijos vartotojams tolydžiai suteikiama teisė pasirinkti elektros energijos tiekėją.

Dideli pasikeitimai elektros energijos rinkos struktūroje bei jos teisinio reguliavimo paradigmoje lėmė esminius pokyčius elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisiniame reguliavime. Knygoje nagrinėjamas kainų teisinio reguliavimo turinys, būdai ir institucinė struktūra, jos įtaka kainų dydžiui, sutartinių kainų formavimuisi bei elektros energijos nacionalinių rinkų tarpusavio integracijai. Liberalizuojamoje elektros energijos rinkoje kainų teisiniu reguliavimu leidžiama rinkos mechanizmams nustatyti kainas ten, kur yra konkurencija, ir jos reguliuojamos ten, kur konkurencija negalima ar rinkos dėsniai negali užtikrinti pažeidžiamų vartotojų grupių interesų apsaugos.

Kainų elektros energijos rinkoje teisinį reguliavimą galima nagrinėti dviem požiūriais: vienas yra susijęs su monopolijų ar vyraujančią padėtį užimančių įmonių teikiamų paslaugų ir prekių kainos reguliavimu bei vartotojų apsauga, o kitas – su valstybės vykdoma energetikos ir mokesčių politika, siekiant vartojimo mokesčiais reguliuoti elektros energijos kainą ir tokiu būdu nulemti elektros energijos rinkos dalyvių elgesį.

Konkurencinė rinka ypatinga tuo, kad prekių ir paslaugų kainas nustato ne valstybinės institucijos, o rinkos mechanizmas, tačiau elektros energetikos sektoriuje tai nereiškia teisinio reguliavimo kainų nustatymo procese panaikinimo. Visų pirma ne visose elektros energetikos sektoriaus veiklose gali būti konkurencija. Elektros energijos perdavimas ir skirstymas lieka natūralios monopolijos. Elektros energetikos sektoriuje veikia įmonės, užimančios vyraujančią padėtį rinkoje, todėl jų priimami ekonomiškai nepagrįsti sprendimai gali lemti kainų dydį visoje rinkoje ir šitaip pažeisti vartotojų interesus. Tad valstybės institucijų dalyvavimas kainų nustatymo procese yra būtinas siekiant apsaugoti vartotojų interesus.

Antras svarbus požiūris, tiesiogiai lemiantis elektros energijos kainų dydį, yra vartojimo mokesčiai, kuriais sukuriama ekonominė aplinka, nulemianti atitinkamą rinkos dalyvių elgesį siekiant energetikos politikos tikslų, t. y. mažinti neigiamą poveikį aplinkai, priklausomybę nuo energijos išteklių importo, užtikrinant elektros energijos tiekimo saugumą ir nepertraukiamumą pagrįstomis kainomis visiems to pageidaujantiems elektros energijos vartotojams, skatinti mažai energijos naudojančių technologijų vystymą. Europos Sąjungos vartojimo mokesčių įtaka elektros energijos kainai didėja. Elektros energetikos pramonės asociacijos atliktas tyrimas³ dvyliko-

³ Electricity Markets: Getting the Picture Straight and Boosting Market Integration // EURELECTRIC. 2005. <http://www.eurelectric.org>

je Europos Sąjungos valstybių narių⁴ parodė, kad pramonės vartotojams vartojimo mokesčio dalis elektros energijos kainoje vidutiniškai padidėjo nuo 4,2 procento 1995 m. iki 11,5 procento 2004 m., o buities vartotojams – nuo 18,5 procento 1995 m. iki 23,8 procento 2004 m. Vartojimo mokesčių dalies elektros energijos kainoje kitimo raida ir jų įtaka elektros energijos kainai nurodyti 1 priede. Tačiau nesuderintas tokių mokesčių įvedimas valstybėse narėse gali turėti neigiamą poveikį sklandžiam vidaus elektros energijos rinkos funkcionavimui, nes esminis laisvo prekių ar paslaugų judėjimo užtikrinimo veiksnys yra mokesčių skirtumų, turinčių įtakos prekybai tarp valstybių narių, sumažinimas⁵.

Įgyvendinant Europos Sąjungos teisės reikalavimus Lietuvoje 2000 m. buvo priimtas Elektros energetikos įstatymas⁶. 2004 m. liepą minėtas įstatymas buvo pakeistas priėmus Elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymą⁷. Šie įstatymai iš esmės pakeitė elektros energetikos sektoriaus teisinio reguliavimo bei kainodaros principus ir sudarė sąlygas atsirasti konkurencijai šiame sektoriuje. Ginčai tarp monopolinių elektros energijos skirstymo įmonių ir vartotojų dėl elektros energijos kainų teisinio reguliavimo išiliepsnojo privatizavus akcinę bendrovę „Vakarų skirstomieji tinklai“⁸ ir priėmus 2004 m. Elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymą.

Teisiniai ginčai vyksta dėl dviejų įstatymo normų, kurios turi tiesioginės įtakos elektros energijos kainos dydžiui Lietuvos elektros energijos rinkoje. 2004 m. Elektros energetikos įstatyme įtvirtintas teisinis reguliavimas praktiškai panaikina galimybę elektros energijos vartotojams jungti elektros įrenginius prie perdavimo tinklo, dėl to visi vartotojai yra priversti mokėti už elektros energijos skirstymo paslaugas, kurios gali sudaryti 50 procentų ir daugiau visos elektros energijos kainos. Kilo klausimas, ar minėtas teisinis reguliavimas neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtintam draudimui monopolizuoti verslą, todėl Seimo narių grupė pateikė prašymą Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui ištirti, ar minėta įstatymo nuostata neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Antra, Elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymas susiejo pelno normą su naudojamo turto verte skaičiuojant viršutines perdavimo, skirsty-

⁴ Belgijos, Suomijos, Prancūzijos, Vokietijos, Graikijos, Airijos, Italijos, Liuksemburgo, Norvegijos, Portugalijos, Ispanijos, Jungtinės Karalystės.

⁵ Buškevičiūtė E. Mokesčių sistema. Kaunas: Technologija, 2003. P. 210.

⁶ Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 66-1984.

⁷ Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 107-3964.

⁸ Dabar pakeitusi pavadinimą į akcinę bendrovę „VST“.

mo ir visuomeninio tiekimo paslaugų kainų ribas. Teigiama, kad minėtas teisinis reguliavimas leidžia skirstomųjų tinklų įmonėms padidinti elektros energijos kainas iki dviejų kartų⁹, o tai nesuderinama su protingumo principu, nes įmonės turto vertė neturi jokios tiesioginės įtakos nei produkcijos kainai, nei normatyviniam pelno dydžiui nustatyti.

Reikia pastebėti, kad vykstantys teisiniai ginčai ir diskusijos tarp mokslininkų ir praktikų yra sietini ne su įstatymo taikymu, bet abejojama Elektros energetikos įstatyme įtvirtintų teisės normų pagrįstumu ir teisėtumu. Tai leidžia daryti prielaidą, kad Lietuvoje dar tebeieškoma tinkamo, galinčio suderinti įvairių interesų grupių poreikius elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų nustatymo ir kontrolės teisinio reguliavimo modelio.

Šioje knygoje atlikto tyrimo objektas yra socialiniai santykiai, atsirandantys kainų elektros energijos rinkoje nustatymo ir kontrolės procese, ir jų teisinis reguliavimas. Pagrindinis dėmesys skiriamas kainų teisiniui reguliavimui, įtvirtintam Lietuvos ir Europos Sąjungos teisės aktuose, elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisinio reguliavimo sistemos analizei ir šios teisinio reguliavimo sistemos santykiui su besikeičiančia elektros energijos rinkos struktūra, jos įtaka kainų dydžiui elektros energijos rinkoje ir pačios elektros energijos rinkos veikimui. Taip pat nagrinėjami socialiniai santykiai, atsirandantys elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų apmokestinimo vartojimo mokesčiais vykstant prekybai elektros energija tarp valstybių narių procese, ir jų teisinis reguliavimas.

Knygoje siekiama išnagrinėti kainų teisinio reguliavimo problemas konkurencijos ir tarpusavio integracijos principais grindžiamoje elektros energijos rinkoje. Taip pat siekiama atskleisti vartojimo mokesčių įtaką elektros energijos kainos dydžiui ir svarbą kainų reguliavimui.

Ši knyga yra pirmas bandymas Lietuvos teisės moksle sistemiškai išnagrinėti elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisinio reguliavimo problemas konkurenciniais ir tarpusavio integracijos principais grindžiamoje elektros energijos rinkoje. Knyga neapsiriboja vien teisės normų analize, joje į vieną loginę grandinę sujungiami elektros energijos kainų teisiniu reguliavimu siekiami tikslai, Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės aktuose įtvirtintas elektros energijos kainų teisinis reguliavimas ir jo santykis su Lietuvoje esančia elektros rinkos specifine struktūra bei joje susiklosčiusiais socialiniais santykiais. Tokia darbo loginė struktūra suteikia

⁹ Damoklo laidas virš elektrifikuotos šalies (redakcijos skiltys) // Verslo žinios, 2005-06-01. www.verslozinios.lt.

ne tik mokslinę, bet ir praktinę vertę, nes leidžia nustatyti teisinio reguliavimo disfunkciją bei galimus sprendimo kelius.

Elektros energijos rinkos liberalizavimas lėmė naujų socialinių santykių, kuriuos būtina sureguliuoti teisės normomis, atsiradimą elektros energijos rinkoje. Iškilio poreikis nustatyti visoje Europos Sąjungoje bendrą elektros energijos tranzito paslaugų kainų nustatymo sistemą, suderinti elektros energijos vartojimo mokesčių dydžius, struktūrą ir apmokestinimo procedūras, nors iki rinkos liberalizavimo šie klausimai buvo neaktualūs, nes prekyba elektros energija tarp valstybių narių praktiškai nevyko. Knygoje aptariamas naujų socialinių santykių teisinis reguliavimas. Lietuva ir daugelis Europos Sąjungos valstybių dar tik ieško tinkamiausio šių naujų reiškinių reguliavimo modelio. Knygoje stengiamasi atskleisti galimus šių socialinių santykių teisinio reguliavimo modelius, jų trūkumus ir privalumus.

Rengiant šią knygą buvo naudotasi pasaulio ir Lietuvos mokslinės literatūros šaltiniais, tarptautinių organizacijų atliktais tyrimais, Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktais ir teismų praktika. Atliekant literatūros apžvalgą buvo ieškoma mokslinių straipsnių Science Direct, Westlaw International, HeinOnline ir kitose internetinėse duomenų bazėse, o tai leido darbą pagrįsti naujausių pasaulyje atliktų mokslinių tyrimų rezultatais.

Atsižvelgiant į tai, kad elektros rinkos liberalizavimo procesai Europoje prasidėjo tik devinto dešimtmečio antroje pusėje, elektros energijos kainų teisinio reguliavimo klausimais atlikta nedaug mokslinių tyrimų. Mokslinių tyrimų objektu dažniausiai yra visame elektros energetikos sektoriuje naujai besiklostantys socialiniai santykiai ir jų teisinis reguliavimas, o kainų teisinis reguliavimas yra tik vienas nagrinėjamos problemos požiūris, arba atvirkščiai – nagrinėjami įvairūs kainų teisinio reguliavimo požiūriai. Derėtų paminėti šiuos mokslininkus, nagrinėjusius kainų teisinio reguliavimo problemas: John S. Moot¹⁰, Joseph P. Tomain¹¹, A. Palasthy¹², Mats A. Bergman¹³, S. Rose-Ackerman¹⁴, Erling Mork¹⁵, F.I. Shihata Ibgahim¹⁶, Th.

¹⁰ Moot J. S. Economic Theories of Regulation and Electricity Restructuring // Energy Law Journal, 2004.

¹¹ Tomain J. P. The Past and Future of Electricity Regulation // Environmental Law. Spring 2002.

¹² Palasthy A. Third Party Access in Electricity Sector: EC Competition Law and Sector Specific Regulation // JENRL. Vol. 20, No.1.

¹³ Bergman, M. A. When should an Incumbent be Obligated to Share its Infrastructure with an Entrant under the General Competition Rules? // Department of Economics Uppsala University.

¹⁴ Rose-Ackerman S., Rossi J. Disentangling Deregulate Takings // Law review. Virginia, 2000.

Walde¹⁷, J. Hauch¹⁸, R. Pritchard ir Ph. A. Speed¹⁹, T. A. Barthold²⁰, K. Rose²¹, C. W. Jones²², G. de Montravel²³, F. Verney²⁴.

Lietuvoje elektros energijos rinkos reguliavimo ir kainodaros problemas nagrinėjo J. Vilemas²⁵, V. Miškinis²⁶, A. Pažeraite²⁷, V. Jankauskas²⁸,

- ¹⁵ Mork E. Emergence of Financial Markets for Electricity: a Europe Perspective // *Energy Policy*, 2001. Vol. 29.
- ¹⁶ Shihata Ibgahim F. I. The Role of Law in Economic Development – Preface // *CEPMLP Internet Journal*. 1998, Vol. 3. <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/journal/html/volume3.html>
- ¹⁷ Walde Th. W. European Energy Law under the Impact of Globalization: From State to Market, from Plan to Contract, from Public Ownership to Economic Regulation and Beyond. First draft. Starting date: May 2000.
- ¹⁸ Hauch J. The Danish Electricity Reform // *Energy Policy*. 2001. Vol. 29.
- ¹⁹ Pritchard R., Speed Ph. A. Eight Principles of Electricity Industry Reform // *CEPMLP Internet Journal*. 2000, Vol. 7. <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/journal/html/article7-2.html>
- ²⁰ Barthold T. A. Issues in the Design of Environmental Excise Taxes // *Journal Economic Perspectives*. 1994. Vol. 8.
- ²¹ Cleveland C. J. (editor-in chief) *Encyclopedia of Energy*. Volume 2. USA: ELSEVIER academic press, 2004.
- ²² Christopher W. J. *EU Energy Law. The Internal Energy Market. Volume I*. Belgium: Claeys and Casteels, 2004.
- ²³ Bielcki J., Desta M. G. (edited) *Electricity Trade in Europe. Review of the Economic and Regulatory Changes*. Netherlands: Kluwer Law International, 2004.
- ²⁴ Ten pat.
- ²⁵ Andreikėnas A., Bui D., Danaitienė J., Galinis A., Golovanova N., Jalal A., Juškas F., Konstantinavičiūtė I., Krušinskas V., Linkevičius V., Miškinis V., Norvaiša E., Rogner H., Rutkauskas R., Strubegger M., Tarvydas D., Teškevičienė B., Vilemas J., Žiukas M., Žukauskas V. Energy supply options for Lithuania: a detailed multi-sector integrated energy demand, supply and environmental analysis // Austria: International Atomic Energy Agency. 2004. Vilemas J., Miškinis V. Lithuanian energy: on the way to integration into the European Union // International association for energy economics (IAEE) Newsletter. Third quarter 2003. Vilemas J. The economics, politics and safety dimensions of the Ignalina Nuclear Power Plant. In book: *The NEBI Yearbook 2001/2002. North European and Baltic Sea Integration*. Berlin: Springer, 2002. Vilemas J., Miškinis V., Galinis A. Energetikos plėtotės iki 2015m. strategija. Lietuvos mokslas. 2002. Vilemas J. Branduolinės energetikos perspektyvos Lietuvoje po 2010 metų // *Mokslas ir gyvenimas*, 2005, Nr. 9.
- ²⁶ Andreikėnas A., Bui D., Danaitienė J., Galinis A., Golovanova N., Jalal A., Juškas F., Konstantinavičiūtė I., Krušinskas V., Linkevičius V., Miškinis V., Norvaiša E., Rogner H., Rutkauskas R., Strubegger M., Tarvydas D., Teškevičienė B., Vilemas J., Žiukas M., Žukauskas V. Energy supply options for Lithuania: a detailed multi-sector integrated energy demand, supply and environmental analysis // Austria: International Atomic Energy Agency. 2004. Miškinis V., Deksnys R. Management changes in the Lithuanian energy sector // *International Journal of Risk Assessment and Management*. 2003. Vol. 4. Vilemas J., Miškinis V. Lithuanian energy: on the way to integration into the European Union // International association for energy economics (IAEE) Newsletter. Third quarter 2003. Chaikovska M., Shlihta G., Zeltinsh N., Miškinis V., Rudi Ū. Actual economic and energetical problems of Baltic countries // *Latvian Journal of Physics and Technical Sciences*. 2000, No 2.

tačiau minėti mokslininkai elektros energijos kainų reguliavimą vertino ne teisiniu, o ekonominiu požiūriu, taip pat daug dėmesio skyrė Lietuvos energetikos strategijos analizei.

Daugelį tyrimų kainų reguliavimo srityje paskatino ir atliko tarptautinės organizacijos, t. y. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija²⁹, Tarptautinė energetikos agentūra³⁰, Elektros energetikos pramonės asociacija³¹, Reguluojančių institucijų regioninė asociacija³². Minėti tyrimai apima elektros energijos kainų, elektros energijos apmokestinimo netiesioginiais mokesčiais, valstybinių institucijų kompetencijos ir funkcijų atskirose valstybėse lyginamąsias analizes ir pan. Šių organizacijų atliktais tyrimais ir gautomis išvadomis naudojamosi šioje knygoje.

Tyrimė taip pat buvo remtasi Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisės šaltiniais. Iš Lietuvos Respublikos pozityviosios teisės šaltinių paminėtini šie: Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas, Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas, Lietuvos Respublikos kainų įstatymas, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas, Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas, Lietuvos Respublikos akcizų įstatymas ir kiti teisės aktai. Taip pat didelis dėmesys knygoje skiriamas Europos Sąjungos teisės šaltinių analizei, iš jų svarbiausi šie: Europos Ekonominės bendrijos steigimo sutartis, Reglamentas 1228/2003 dėl prieigos prie tarpvalstybinių elektros mainų tinklo sąlygų, Direktyva 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti direktyvą 96/92/EB, Direktyva 2001/77/EB dėl elektros energijos, pagamintos iš atsinaujinančių energijos išteklių, rėmimo vidaus energijos elektros rinkoje, Šeštoji direktyva 77/388/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su apyvartos mokesčiais, derinimo – Bendra pridėtinės vertės mokesčio sistema: vienodas vertinimo pagrindas, Direktyva 2003/96/EB, pakeičianti Bendrijos energetikos

²⁷ Pažėraitė A. Lietuvos energetikos perspektyvos Europos Sąjungoje // Vilnius: Europos komitetas prie LR Vyriausybės. 2001. Pažėraitė A., Krakauskas M. Europos Sąjungos ir Lietuvos energetik teisės skirtumai // Energetika, 2005, Nr. 1. Pažėraitė A. Pricing methodology for electricity transmission service // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2004, Nr. 29.

²⁸ Čiegis R., Jankauskas V., Štreimikienė D. Achieving environmental and fiscal goals in Lithuania using environmental taxes. *Ekonomika* 2002. T. 58. Jankauskas V. Atominės elektrinės konkurencinėse elektros rinkose. *Energetika*. 2002, Nr. 3.

²⁹ <http://www.oecd.org>

³⁰ <http://www.iea.org>

³¹ <http://public.eurelectric.org>

³² <http://www.erranet.org>

produktų ir elektros energijos mokesčių struktūra. Tyrimo metu nagrinėtų teisės aktų mokslinis įvertinimas padėjo padaryti mokslines išvadas.

Greta teisės aktų, įtvirtinančių elektros energijos kainų teisinio reguliavimo mechanizmą, tyrimo metu yra atlikta Europos Bendrijų Teisingumo Teismo, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimų, nutarimų ir nutarčių, susijusių su kainų teisiniu reguliavimu, analizė.

Elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisinio reguliavimo problemos negalima griežtai atriboti nuo elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo. Praktiškai neįmanoma nubrėžti aiškios skiriamosios linijos dėl egzistuojančių santykių sudėtingumo ir jų tarpusavio koreliacinio ryšio, todėl pirmoji knygos dalis yra skirta elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo sistemos ir principinių nuostatų analizei, padedantys nustatyti elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo būdus, tikslus, teisinę aplinką, kurioje teisiškai reguliuojamos kainos.

Antra knygos dalis skirta kainų elektros energijos rinkoje teisinio reguliavimo institucinės struktūros tyrimui, kainas reguliuojančiai institucijai suteiktos kompetencijos ir atliekamų funkcijų analizei bei jos priimamų sprendimų kontrolės mechanizmui, didelis dėmesys skiriamas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo priimtų sprendimų ir nutarčių analizei.

Trečiojoje knygos dalyje aptariami kainų teisinio reguliavimo būdai ir mechanizmai elektros energijos rinkoje, pabrėžiant teisinio reguliavimo skirtumus įvairiuose jos sektoriuose: elektros energijos gamybos, persiuntimo ir tiekimo. Šiame skyriuje atskleidžiamos priežastys, lemiančios būtinybę teisės normomis reguliuoti kainas elektros energijos rinkoje, pastebima tendencija, kad imperatyvios teisės normas vis labiau keičia dispozityvios.

Ketvirta knygos dalis skirta elektros energijos apmokestinimo vartojimo mokesčiais teisinio reglamentavimo analizei. Vartojimo mokesčiai tiesiogiai daro įtaką elektros energijos kainai ir prekybos tarp valstybių narių apimtims. Šiame skyriuje apžvelgiamas elektros energijos vartojimo mokesčių tarifų ir apmokestinimo jais procedūrų teisinis reglamentavimas.

1 • ELEKTROS ENERGIJOS RINKOS TEISINIO REGULIAVIMO RAIDA IR PRINCIPINĖS NUOSTATOS

Šiame knygos skyriuje apžvelgiama elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo raida ir principai. Pirmiausia atskleidžiama elektros energijos rinkos samprata, jos specifiniai bruožai ir skirtumai nuo įprastinių prekių rinkų, taip pat aptariami esantys elektros energijos rinkos modeliai. Toliau dėstoma elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo raida Europos Sąjungoje ir Lietuvoje, nagrinėjami Europos Bendrijų Teisingumo Teismo sprendimai bei Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės aktai. Atlikus teisės normų, reguliuojančių elektros energijos rinką, analizę nustatoma jų vieta teisės sistemoje.

1.1. Elektros energijos rinkos samprata ir jos modeliai

Pagal žodynuose pateiktus apibrėžimus elektrą galima apibūdinti kaip visumą reiškinių, susijusių su elektros krūvių buvimu, judėjimu ir sąveika, jų kuriama laukais³³, o elektros energiją – kaip energijos formą, gaunamą iš tam tikro elementariųjų ir materijos dalelių judėjimo bei naudojamą buityje ir ūkinėje veikloje³⁴.

Elektros energijos rinkos ypatumus ir jos teisinio reguliavimo specifiką daugiausia lemia elektros energijos išskirtinės savybės. Dėl elektros energijos išskirtinių savybių dažnai keliamas klausimas, kas yra elektros energija: prekė ar paslauga.

Elektros energija negali būti saugoma, ji yra transportuojama laidais, o ne tradicinėmis transporto priemonėmis. Elektros energijos srautai teka paklusdami fizikos dėsniams, bet ne sutartiniams šalių santykiams. Nėra jokio fizinio ryšio tarp konkretaus gamintojo ir vartotojo. Nuo to momento, kai

³³ Tarptautinių žodžių žodynas. 1985. <http://www.kobra.ktu.lt/~nerijuss/zodynas/testas/>

³⁴ Lietuvių kalbos žodynas. <http://www.autoinfa.lt/webdic/>

gamintojo elektros energija patenka į perdavimo ar skirstymo tinklus, ji tampa neatskiriama nuo kitų gamintojų pagamintos elektros energijos³⁵. Elektros energija yra nemateriali, jos gamyba turi sutapti su jos vartojimu, o tai yra vienas iš esminių paslaugų požymių³⁶. Pasaulyje dar nėra prieita prie bendros nuomonės dėl elektros energijos priskyrimo prekių ar paslaugų grupei³⁷.

Elektros energijos priskyrimas prekių ar paslaugų grupei turi esminę reikšmę, taikant Pasaulio prekybos organizacijos susitarimus, nes juose prekėms ir paslaugoms numatytas skirtingas teisinis režimas.

Europos Sąjungos valstybėse elektros energija laikoma preke. Elektros energijos priskyrimo prekių ar paslaugų grupei problema buvo nagrinėjama Europos Bendrijų Teisingumo Teisme, jis laikėsi nuomonės, kad elektros energija yra prekė. Byloje Europos Komisija prieš Italijos Respubliką³⁸ Italijos vyriausybė teigė, kad elektros energija nėra prekė Europos Bendrijos steigimo sutarties³⁹ prasme, todėl jai negali būti taikomos sutarties nuostatos, susijusios su laisvu prekių judėjimu. Ji teigė, kad elektros energija turi daugiau paslaugoms nei prekėms būdingų bruožų. Italijos Respublikos atstovai pabrėžė, kad elektros energija pati savaime neturi ekonominės vertės, išskyrus tai, kai ji yra naudojama. Ypač elektros energijos importas ir eksportas yra susiję su tinklų operatoriaus atliekama elektros energijos persiuntimo paslauga.

Tačiau Europos Bendrijų Teisingumo Teismas atmetė šią motyvaciją ir pabrėžė, kad Europos Bendrijos teisėje bei nacionalinėje valstybių narių teisėje elektros energija yra laikoma preke Europos Bendrijos steigimo sutarties 23 straipsnio prasme. Taip pat nurodė, kad elektros energija yra laikoma preke pagal Bendrijos tarifų nomenklatūrą⁴⁰.

³⁵ Bielcki J., Desta M. G. (edited) *Electricity Trade in Europe. Review of the Economic and Regulatory Changes*. Netherlands: Kluwer Law International, 2004. P. 124.

³⁶ Ekonomikos teorijoje nurodomi šie pagrindiniai paslaugų skirtumai nuo prekių: 1) neapčiuopiamumas, 2) neatskiriamumas, 3) nepastovi kokybė, 4) trumpaamžiškumas, 5) nuosavybės nesuteikimas. (Kotler, Ph., H. Armstrong, J. Sonders, V. Vong. *Principles of Marketing*. Prentice Hall. USA. 1999.)

³⁷ Bielcki J., Desta M. G. (edited) *Electricity Trade in Europe. Review of the Economic and Regulatory Changes*. Netherlands: Kluwer Law International, 2004. P. 124.

³⁸ The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 23/10/1997. *Commission v. Italy*. C-158/94. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

³⁹ Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis // Valstybės žinios, 2004, Nr. 2-2.

⁴⁰ Commission Regulation (EC) No 1810/2004 of 7 September 2004 amending Annex I to Council Regulation (EEC) No 2658/87 on the Tariff and Statistical Nomenclature and on the Common Customs Tariff // Official Journal of the European Union, 2004, No. 327-1.

Elektros energetikos sektoriaus visumą sudaro keturios pagrindinės veiklos: elektros energijos gamyba, perdavimas, skirstymas ir tiekimas. Siekiant išnagrinėti elektros energetikos sektoriaus veikimo principus, svarbu pirmiausia, remiantis Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatyme⁴¹, Antrojoje elektros energijos rinkos direktyvoje⁴² ir Lockergnome enciklopedijoje⁴³ pateiktais šių veiklų apibrėžimais, atskleisti elektros energijos gamybos, perdavimo, skirstymo ir tiekimo sąvokas.

Elektros energijos gamyba – tai pirmoji elektros energijos pateikimo vartotojui proceso stadija, kurios metu sukuriama elektros energija.

Elektros energijos perdavimas – tai antroji elektros energijos pateikimo vartotojui proceso stadija, kurios metu elektros energija persiunčiama ypač aukštos ir labai aukštos įtampos tinklų sujungimo sistema (perdavimo tinklais), siekiant pristatyti ją galutiniam vartotojui ar skirstytojams. Elektros energijos perdavimo veikla neapima elektros energijos pardavimo vartotojams proceso, o yra išimtinai susijusi tik su elektros energijos persiuntimo perdavimo tinklais paslaugos teikimu.

Elektros energijos skirstymas – tai trečioji elektros energijos pateikimo vartotojui proceso stadija, kurios metu elektros energija persiunčiama aukštos, vidutinės ir žemos įtampos skirstymo sistemomis (skirstomaisiais tinklais), siekiant pristatyti ją vartotojams. Elektros energijos skirstymo veikla taip pat neapima elektros energijos pardavimo vartotojams proceso, o yra išimtinai susijusi tik su elektros energijos persiuntimo skirstomaisiais tinklais paslaugos teikimu.

Elektros energijos tiekimas – tai ketvirtoji elektros energijos pateikimo vartotojui proceso stadija, kurios metu elektros energija yra parduodama vartotojams.

Būtent šios keturios veiklos ir kuria elektros energijos rinką. Rinka – tai ekonominių mainų sistema, užtikrinanti prekių bei paslaugų (taip pat išteklių) pirkimą ir pardavimą⁴⁴. Elektros energijos rinką galima apibrėžti kaip visuomeninių santykių sistemą, kuri užtikrina elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų pirkimą ir pardavimą.

Su elektros energijos tiekimu susijusiomis paslaugomis yra laikomos tokios paslaugos, kurių teikimas būtinas, siekiant patiekti elektros energiją

⁴¹ Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 107-3964.

⁴² Direktyva 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 96/92/EB // www.lrs.lt

⁴³ <http://encyclopedia.lockergnome.com>

⁴⁴ Wonnacott P., Wonnacott R. Mikroekonomika. Kaunas: Poligrafas ir informatika, 1997. P. 566.

vartotojui: tai elektros energijos perdavimas, skirstymas, tiekimas, balansavimas, rezervavimas, sisteminės paslaugos, viešuosius interesus atitinkančios paslaugos ir pan. Tačiau kainų reguliavimo prasme svarbiausios yra elektros energijos tiekimo, perdavimo ir skirstymo paslaugos, nes daugelio kitų minėtų paslaugų kaina yra įskaičiuojama į elektros energijos ar elektros energijos perdavimo, skirstymo, tiekimo paslaugų kainas.

Specifinis elektros energijos rinkos bruožas yra tas, kad elektros energija kaip prekė yra tiesiogiai susijusi su jos persiuntimo (perdavimo ar / ir skirstymo) paslauga. Elektros energijos mainų sistema negali veikti be elektros energijos persiuntimo ir kitų paslaugų, susijusių su elektros energijos tiekimu, todėl plačiaja prasme elektros energijos rinkos sąvoka apima ne tik elektros energijos, bet ir paslaugų, susijusių su elektros energijos tiekimu, pirkimą–pardavimą. Siaurąja prasme elektros energijos rinka gali būti suprantama kaip mainų sistema, užtikrinanti tik elektros energijos pirkimą–pardavimą (elektros energijos biržos, aukcionai). Šioje knygoje elektros energijos rinkos sąvoka vertojama plačiaja prasme.

Elektros energijos rinka gali būti skaidoma į mažesnes rinkas įvairiais požiūriais.

Pagal teisinio reguliavimo pobūdį:

1. Reguluojama elektros energijos rinka. Šioje rinkoje elektros energijos kainas nustato ir tvirtina valstybinė institucija ir jos yra vienodos visiems tos pačios kategorijos vartotojams.
2. Nereguluojama elektros energijos rinka. Šioje rinkoje elektros energijos kaina priklauso nuo elektros energijos paklausos ir pasiūlos.

Pagal elektros energijos gamybos išteklius:

1. Žaliosios elektros energijos rinka. Šiai rinkos daliai priklauso elektros energija, kurios gamybai naudojami atsinaujinantys energijos ištekliai, tokie kaip saulė, vanduo, vėjas ir kiti.
2. Elektros energijos, pagamintos naudojant tradicinius energijos išteklius (dujas, naftą, anglį ir panašiai), rinka.

Pagal elektros rinkos dalyvius:

1. Didmeninė elektros energijos rinka. Šioje elektros energijos rinkoje praktiškai nedalyvauja faktiniai elektros energijos vartotojai, išskyrus stambuosius elektros energijos vartotojus. Joje elektros energijos gamintojai parduoda elektros energiją didmeniniams supirkėjams, kurie ją vėliau perparduoda faktiniams vartotojams.

2. Mažmeninė elektros energijos rinka. Šioje elektros energijos rinkoje vyksta elektros energijos pardavimas galutiniams (faktiniams) vartotojams.

Pagal atliekamas funkcijas:

1. Elektros energijos persiuntimo rinka. Ši rinka apima elektros energijos persiuntimo paslaugų, t. y. elektros energijos perdavimo ir skirstymo, pirkimą ir pardavimą. Ji yra natūrali monopolija, todėl kainas visada reguliuoja valstybė.
2. Elektros energijos rinka siauraja prasme. Ji apima elektros energijos pirkimą ir pardavimą. Skyrium nuo elektros energijos persiuntimo paslaugos ji veikia tik tarp elektros energijos rinkos dalyvių, kurie patys nenaudoja elektros energijos, o perka ją siekdami parduoti.

Ilgą laiką pasaulyje elektros energetikos sektoriuje veikė monopolinės vertikalios integracijos įmonės, atliekančios visas keturias funkcijas: elektros energijos gamybą, perdavimą, skirstymą ir tiekimą⁴⁵. Buvo remiamasi prielaida, kad visas elektros energetikos sektorius yra natūrali monopolija, todėl konkurencijos jame negali būti. Elektros energetikos sektoriaus teisinio reglamentavimo objektu buvo monopolinių įmonių veikla.

Natūralios monopolijos rinka pasižymi šiomis savybėmis: 1) joje yra vienintelis pardavėjas, kuris parduoda prekę, neturinčią pakaitalų rinkoje; 2) monopolinės įmonės ir atitinkamos pramonės šakos pasiūla sutampa; 3) pardavėjas visiškai kontroliuoja pasiūlos kiekį ir gali stipriai veikti kainą. Tokia padėtis yra priešinga tobulai konkurencijai⁴⁶.

Spartus technologijų vystymasis lėmė, kad natūraliomis monopolijomis šiandien yra tik elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklos, o elektros energijos gamyba ir tiekimas yra veiklos, kuriose konkurencija galima. Elektros energijos persiuntimo rinka išlieka natūrali monopolija, nes alternatyvių elektros energijos tinklų statyba yra nepateisinama nei ekonominiu, nei aplinkosaugos požiūriu.

Elektros energetikos sektoriaus reguliavimo reforma pirmiausia siekiama atskirti keturias minėtas veiklas, taip elektros energijos gamybą ir tiekimą atveriant konkurencijai. Sąlygų konkurencijai elektros energijos rinkoje atsirasti sukūrimas yra daugelio pasaulio valstybių prioritetas. Šios pastangos dedamos tikintis, kad konkurencija tarp elektros energijos rinkos

⁴⁵ Bielcki J., Desta M. G. (edited) *Electricity Trade in Europe. Review of the Economic and Regulatory Changes*. Netherlands: Kluwer Law International, 2004. P. 120–121.

⁴⁶ Есипов В. Е. *Цены и ценообразование*. Санкт-Петербург: Питер, 2000.

dalyvių sumažins kainas šiame sektoriuje⁴⁷. Čia būtų galima visiškai sutikti su F. A. Hayeku: „...konkurencija yra tuo svarbesnė, kuo sudėtingesnė arba „netobulesnė“ yra objektyvios sąlygos, kuriomis jai tenka veikti. Tiesą sakan, esu linkęs teigti, kad konkurencija yra naudinga netgi ne tada, kada ji yra „tobula“, bet kad jos poreikis niekur nėra toks didelis kaip tose srityse, kur dėl produktų arba paslaugų pobūdžio apskritai negalima sukurti tobulos rinkos teorine prasme. Neišvengiamas realios konkurencijos netobulumas nėra rimtas argumentas prieš konkurenciją, panašiai kaip sunkumai, siekiant tobulo kokios užduoties sprendimo, nėra argumentas prieš mėginimus jo siekti...“⁴⁸

Elektros energetikos sektorius kartu reformuojamas dviem atžvilgiais, t. y. keičiant energetikos veikla besiverčiančių įmonių nuosavybės (kontrolės) formas ir keičiant elektros energijos rinkos struktūrą. Pasikeitimai energetikos veikla besiverčiančių įmonių nuosavybės ir kontrolės srityje gali būti skirstomi į tris etapus⁴⁹:

1. Elektros energetikos įmonių veiklos pagrindimas komerciniais principais. Šiame etape valstybė siekia, kad energetikos įmonės veiktų komerciniais principais, t. y. jų teikiamų paslaugų ir prekių kainos atspindėtų įmonių patiriamas sąnaudas. Tačiau energetikos įmonės išlieka valstybinio kapitalo, nekeičiama nei įmonių teisinė forma, nei valdymo struktūra.
2. Elektros energetikos įmonių pertvarkymas į bendroves. Šiame etape energetikos įmonės teisinė forma pakeičiama į korporacinę, kurios akcijų savininke išlieka valstybė.
3. Elektros energetikos įmonių privatizavimas. Šiame etape valstybė parduoda bendrovės akcijas privatiems investuotojams. Privataus kapitalo bendrovės veiklą stebi ir kontroliuoja valstybinė elektros energijos rinkos reguliavimo institucija.

Pasikeitimai elektros energijos rinkos struktūroje gali būti apibūdinami keturiomis kategorijomis, kurių kiekviena atspindi skirtingą konkurencijos lygį⁵⁰:

⁴⁷ Electricity Market Development and Market Contractual Agreements in the USA, in the EU Members and in Member Countries of ERRA. Unbundling of electric Sector to Structurally Separate Monopoly and Compleitive Activities Monitoring. Measuring and Assuring the Competitiveness of Energy Markets. Issue papers // Licensing/Competition Committee. Energy Regulators Association. 2001. <http://www.erranet.org>

⁴⁸ Hayek F.A. Individualizmas ir ekonominė tvarka. Vilnius: Eurigmas, 2002. P. 104.

⁴⁹ Cleveland C. J. (editor-in chief) Encyclopedia of Energy. Volume 2. USA: ELSEVIER academic press, 2004. P. 256.

⁵⁰ Ten pat.

1. Monopolija. Šioje rinkoje vyrauja vienintelis elektros energijos pardavėjas, joje nėra konkurencijos. Elektros energetikos įmonė dažniausiai valdoma valstybės, jai suteiktos išimtinės monopolinės teisės verstis elektros energetikos sektoriaus veiklomis.
2. Vienintelis supirkėjas. Šioje rinkoje konkuruoja tik elektros energijos gamintojai. Elektros energijos gamintojai parduoda elektros energiją vieninteliui supirkėjui, kuris ją perparduoda skirstymo įmonėms, turinčioms monopolinius santykius su elektros energijos vartotojais.
3. Konkurencinė didmeninė elektros energijos rinka. Konkuruojantys gamintojai elektros energiją parduoda tiesiogiai elektros energijos skirstymo įmonėms, nepriklausomiems elektros energijos tiekėjams ir stambiesiems vartotojams. Šiuo atveju gamintojams suteikiama teisė pasinaudoti perdavimo tinklais, siekiant persiųsti elektros energiją pirkėjams.
4. Konkurencinė mažmeninė elektros energijos rinka. Konkuruojantys elektros energijos gamintojai ir tiekėjai parduoda elektros energiją tiesiogiai galutiniam vartotojui. Elektros energijos gamintojams ir tiekėjams suteikiama teisė naudotis elektros energijos perdavimo ir skirstomaisiais tinklais persiunčiant elektros energiją pirkėjams, o vartotojams suteikiama teisė pasirinkti elektros energijos tiekėją.

Nepaisant gana paprastos aukščiau minėtos elektros energijos rinkos struktūros, kyla nemažai ginčų dėl jos teisinio reguliavimo modelio. Literatūroje nurodomi trys pagrindiniai elektros energijos rinkos modeliai⁵¹:

1. Vienintelio supirkėjo modelis. Šiame elektros energijos rinkos modelyje centrinis supirkėjas superka elektros energiją iš visų elektros energijos gamintojų ir paskui ją parduoda tiekėjams. Šis modelis nereikalauja atskirti veiklas elektros energetikos sektoriuje, todėl konkurencija yra neišvengiamai ribojama.
2. Trečiosios šalies teisė pasinaudoti tinklais modelis. Šiame elektros energijos rinkos modelyje elektros energijos rinkos dalyviams garantuojama nediskriminuojama teisė persiųsti elektros energiją perdavimo ir skirstymo tinklais.
3. Elektros energijos biržos (*power market*) modelis. Elektros energijos biržose vyksta elektros energijos prekyba nustatant jos kainą trumpais intervalais (kas valandą ar kas pusę valandos). Yra dviejų

⁵¹ Bielcki J., Desta M. G. (edited) *Electricity Trade in Europe. Review of the Economic and Regulatory Changes*. Netherlands: Kluwer Law International, 2004. P. 122.

rūšių elektros energijos biržos – privalomos ir savanoriškos. Kai yra privaloma elektros energijos birža, elektros energijos rinkos dalyviai elektros energiją privalo pirkti ir parduoti tik šiose biržose, o dvišalės sutartys dėl elektros energijos pirkimo–pardavimo yra draudžiamos. Kai yra savanoriška elektros energijos birža, elektros energijos rinkos dalyviai gali laisvai pasirinkti, ar prekiauti elektros energija biržoje, ar dvišalių sutarčių pagrindu. Šalia elektros energijos (prekės) biržų kuriasi finansinės biržos, kuriose prekiaujama ateities sandoriais. Manoma, kad ateityje elektros energijos rinkoje, kaip ir kiekvienoje prekių rinkoje, fizinė prekyba elektros energija sudarys tik mažą dalį visos apyvartos. Pagrindinė prekyba vyks finansinėse rinkose⁵².

Apibendrinant galima teigti, kad elektros energija turi ir prekėms, ir paslaugoms būdingų bruožų, todėl pasaulyje nėra vienos nuomonės, kas yra elektros energija – prekė ar paslauga. Elektros energijos priskyrimas prekių ar paslaugų grupei turi esminę reikšmę taikant tarptautinius prekybos susitarimus, kuriuose numatytas skirtingas teisinis režimas prekėms ir paslaugoms. Europos Sąjungoje elektros energija yra priskiriama prekių grupei.

Specifinės elektros energijos savybės lemia elektros energijos rinkos savitumą. Elektros energijos rinka kaip mainų sistema elektros energija negali veikti atskirai nuo jos persiuntimo bei kitų paslaugų, susijusių su elektros energijos tiekimu, todėl elektros energijos rinkos sąvoka apima elektros energijos bei paslaugų, susijusių su elektros energijos tiekimu, pirkimą–pardavimą. Elektros energetikos sektoriaus visumą sudaro keturios pagrindinės veiklos: elektros energijos gamyba, perdavimas, skirstymas ir tiekimas. Siekiant sukurti konkurencines sąlygas elektros energijos gamybos ir tiekimo veikloms, elektros energetikos sektorius reformuojamas keičiant elektros energetikos įmonių nuosavybės (kontrolės) formas ir elektros energijos rinkos struktūrą (konkurencijos lygį).

⁵² Mork E. Emergence of Financial Markets for Electricity: a Europe Perspective // Energy Policy, 2001, Vol. 29.

1.2. Nauja elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo paradigma

Visuomenės raidos sparta seniau buvo siejama su ekonominių ir technologinių procesų tobulėjimu⁵³. Pastaraisiais dešimtmečiais socialinių, politinių ir aplinkotyros mokslų atstovai savo darbais pradėjo daryti pastebimą įtaką visuomenės raidos procesams. Ši bendra mokslinių idėjų sąveika suformavo pasaulio raidos koncepciją, kuri pavadinta „darniu vystymusi“ (*sustainable development*)⁵⁴. Visuomenės raidoje visuomeninių santykių teisinis reguliavimas atlieka išskirtinį vaidmenį, nes jis yra vienas iš pagrindinių veiksnių, nustatančių visuomenėje esančią tvarką.

Elektros energetikos įmonių teisinis reguliavimas yra antimonopolinio judėjimo pasekmė⁵⁵. Istoriškai elektros energetikos sektoriaus įmonės veikė kaip natūralios monopolijos ir buvo valstybės nuosavybė. Vyriausybė galėjo geriau išnaudoti masto ekonomijos efektą elektros energijos gamyboje, surinkti didelius piniginius fondus ir juos investuoti į elektros energetikos sektorių bei toleruoti ilgą investicijų atsipirkimo periodą. Laikui bėgant elektros energetikos sektorius tapo strategine ekonominės veiklos šaka, nes nuo jos patikimumo ir veiksmingumo priklauso daugelis kitų ekonominių veiklų. Elektros energija tapo būtina normalaus visuomenės gyvenimo sąlyga, o nepertraukiamą elektros tiekimą turėjo užtikrinti valstybė.

Iki 1980 m. visoje Europoje elektros energetikos sektoriuje vyravo monopolinės įmonės, kurias tiesiogiai reguliavo ir valdė valstybės institucijos. Šiandien ši reguliavimo forma neatitinka besikeičiančių socialinių sąlygų. Kaip teigia Thomas W. Walde, „energijos monopolijų sistema atitiko po Antrojo pasaulinio karo atkuriamos Europos poreikius, tačiau ji prarado savo tikslą bei savo politinį ir moralinį teisėtumą“⁵⁶.

Tiesioginį valstybės reguliavimą elektros energetikos sektoriuje pateisino jame vyravusios dvi pagrindinės paradigmos, t. y. elektros energijos tiekimo patikimumo ir saugumo užtikrinimo būtinumas bei viešuosius inte-

⁵³ Shihata Ibgahim F. I. The Role of Law in Economic Development – Preface // CEPMLP Internet Journal, 1998. Vol. 3. <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/journal/html/volume3.html>

⁵⁴ Shihata Ibgahim F. I. The Role of Law in Economic Development – Preface // CEPMLP Internet Journal, 1998. Vol. 3. <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/journal/html/volume3.html>

⁵⁵ Cleveland C. J. (editor-in chief) Encyclopedia of Energy. Volume 2. USA: ELSEVIER academic press, 2004. P. 290.

⁵⁶ Walde Th. W. European Energy Law under the Impact of Globalization: From State to Market, from Plan to Contract, from Public Ownership to Economic Regulation and Beyond. First draft. Starting date: May 2000.

resus atitinkančių paslaugų teikimo svarbumas. Buvo manoma, kad valstybė tik tiesiogiai reguliuodama gali užtikrinti šių nuostatų įgyvendinimą. Valstybė buvo atsakinga visuomenei už šio sektoriaus veikimą, nes ji priimdavo sprendimus, kūrė ir valdė monopolijas. Įsakmus valstybės reguliavimas atitiko to meto socialinius santykius ir iš jų kylančius visuomenės poreikius.

Tokia elektros energijos tiekimo sistema pirmiausia kėlė abejonių pramoninėse valstybėse. Naujos energetikos technologijos, taikomos mažesniu pajėgumu, elektros energijos gamyboje sumažina didelių pajėgumų elektros energijos gamybos įrenginių ekonominį efektyvumą. Spartus informacinių technologijų vystymasis leido įdiegti decentralizuotas elektros tinklų kontrolės sistemas. Elektros energijos rinkos reformos šalininkai teigė, kad reforma lems didesnę energetikos įmonių efektyvumą ir mažesnes kainas.

1970 m. Jungtinės Amerikos Valstijos pradėjo elektros energetikos sektoriaus reformą. Buvo leista nepriklausomiems elektros energijos tiekėjams parduoti elektros energiją įmonėms, taip paneigiant paradigimą, kad visos elektros energetikos sektoriaus veiklos yra natūralios monopolijos. 1980 m. Didžioji Britanija ir Čilė vienu iš savo prioritetų paskelbė konkurencijos sukūrimą elektros energetikos sektoriuje. Jos atskyrė elektros energijos gamybos, perdavimo ir skirstymo veiklas ir pradėjo privatizuoti energetines įmones⁵⁷.

Keičiantis technologijoms ir ekonominiams procesams keičiasi visuomenėje susiklostę socialiniai santykiai, kurie turi būti reguliuojami valstybės ir kurių teisėtumą turi užtikrinti vykdomosios valdžios institucijos, todėl valstybės institucijų taikomos reguliavimo priemonės igauna kitą pobūdį.

Pagrindinis senosios ir naujosios rinkos teisinio reguliavimo formos skirtumas yra tas, kad naujai taikomas rinkos teisinis reguliavimas yra nukreiptas į rinkos dalyvių konkurencijos skatinimą. Senoji teisinio reguliavimo forma pasireiškė tiesioginiu valstybės reguliavimu, t. y. įmonių valdymu nuosavybės teise arba turint šių įmonių kontrolinius akcijų paketus, taip sukuriant joms išskirtines monopolines teises.

Naujas elektros energetikos sektoriaus reguliavimas yra grindžiamas ekonominio liberalizmo idėjomis, t. y. veikianti laisva elektros energijos rinka derinama su teisiniu reguliavimu. Šiandien teisiniu reguliavimu siekiama užtikrinti: 1) elektros energijos rinkos konkurencingumą; 2) bendros Europos Sąjungos elektros energijos rinkos sukūrimą, nes kuo didesnė elektros energijos rinka, tuo veiksmingiau galima panaudoti joje esantį tur-

⁵⁷ Cleveland C. J. (editor-in chief) Encyclopedia of Energy. Volume 2. USA: ELSEVIER academic press, 2004. P. 256–257.

ta; 3) tvarios raidos koncepciją, t. y. rinkos efektyvumą derinti su aplinkos apsaugos reikalavimais, naujų technologijų įvaldymu⁵⁸.

Ekonominis liberalizavimas – tai doktrina, ginanti maksimalų rinkų ir konkurencijos naudojimą koordinuojant ekonominę veiklą. Valstybė atlieka tik tas funkcijas, kurių rinka negali įgyvendinti, ir tas funkcijas, kurios būtinos, kad įmonės ir rinkos efektyviai veiktų⁵⁹. Tačiau ekonominio liberalizmo idėjų įgyvendinimo elektros energijos rinkoje negalima tapatinti su teisinio reguliavimo panaikinimu, nes „...toji liberalizmo interpretacija, pagal kurią jo pamatinį principą nusako vien valstybės nesikišimas, o ne tam tikra politika, pripažįstanti konkurenciją, rinką ir kainas, kaip rinkos tvarkos principą, ir kuri naudojasi valstybės teisine sistema siekdama konkurenciją padaryti kuo efektyvesnę – ją papildydama kitokios kontrolės priemonėmis ten ir tik ten, kur ji negali būti efektyvi – yra ne mažiau atsakinga už konkurencinės sistemos nuosmukį nei efektyvi, tiesioginė ir netiesioginė valdžios parama monopolizmo plėtrai“⁶⁰.

Šiandien dažnai galima išgirsti, kad gyvename teisinio reguliavimo atsisakymo amžiuje, t. y. valstybė mažina savo įtaką visuomenės narių veiklai, jų tarpusavio santykiams rinkoje. Tačiau taip teigti būtų neteisinga. Sparčiai besikeičiančios technologijos ir ekonominiai procesai verčia keisti tik teisinio reguliavimo metodus bei jais siekiamus tikslus. Šie pokyčiai yra būtini, norint padidinti teisinio reguliavimo veiksmingumą, bet nėra susiję su reguliavimo atsisakymu ekonominės veiklos srityje.

Didžiojoje Britanijoje valstybės reguliavimas aštuntame dešimtmetyje didėjo, nors tai buvo privatizacijos dešimtmetis. Teisinio reguliavimo didėjimą lėmė naujų reguliavimo režimų sukūrimas ir naujų institucijų, atliekančių reguliavimo funkciją, įsteigimas. Valstybė keitė teisinio reguliavimo strategiją pereidama nuo įmonių valdymo nuosavybės teise prie rinkos reguliavimo ir priežiūros.

Teisinio reguliavimo panaikinimo mitas atsirado dėl tokių svarbių ekonominių sektorių kaip telekomunikacijų, energetikos (elektros ir dujų) ir transporto liberalizavimo bei privatizavimo. Tai lėmė naujų galingų rinkų, kurios reiškė valstybės valdymo pasitraukimą iš šių sektorių, atsiradimą, tačiau iš tikrųjų valstybė sukūrė naujus reguliavimo režimus ir įsteigė rinką reguliuojančias ir prižiūrinčias institucijas. Todėl elektros energijos rinkos

⁵⁸ Walde Th. W. *European Energy Law under the Impact of Globalization: From State to Market, from Plan to Contract, from Public Ownership to Economic Regulation and Beyond*. First draft. Starting date: May 2000.

⁵⁹ Ekonominiai terminai ir sąvokos (mokomasis žodynas). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 1999.

⁶⁰ Hayek F. A. *Individualizmas ir ekonominė tvarka*. Vilnius: Eurigmas, 2002. P. 110.

liberalizavimas ir teisinio reguliavimo panaikinimas nėra tapatūs reiškiniai. Teisinio reguliavimo panaikinimas vėstų prie rinkos netobulumo pasireiškimų, pavyzdžiui, piktnaudžiavimo vyraujančia padėtimi, vartotojų teisių pažeidimo ir saugumo standartų nepaisymo. Tik teisiniu reguliavimu galima šiuos rinkos netobulumus ištaisyti⁶¹.

Elektros energijos rinkos teisinis reguliavimas yra dvejopas: srityse, kuriose susiklostę rinkos santykiai, reguliavimo politika skatina konkurenciją, o srityse, kuriose konkurencijai sunku ar neįmanoma atsirasti, naudojami įsakmūs reguliavimo metodai⁶². Taip valstybė per teisinį reguliavimą ne tik užtikrina sklandų rinkos veikimą, bet ir patenkina visuomenės lūkesčius, garantuodama nepertraukiamą elektros energijos tiekimą pagrįstomis kainomis.

Teisinis reguliavimas lieka labai svarbus užtikrinant viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teikimą bei elektros energijos tiekimo saugumą ir patikimumą. Labai svarbu pažymėti, kad liberalizavus elektros energijos rinką, viešuosius interesus atitinkančias paslaugas teikia privataus kapitalo bendrovės. Pavyzdžiui, siekiant užtikrinti tokią svarbią visuomenei paslaugą kaip elektros energijos tiekimą neturtingiems ar labai nutolusiems regionams, valstybė teikia tiesiogines subsidijas iš valstybės biudžeto už šių paslaugų teikimą arba įpareigoja jas teikti licencijoje nurodydama atitinkamas veiklos sąlygas.

Naujai sukurtose elektros energijos rinkose vertikalčiai integruotas įmonės keičia horizontaliai integruotas įmonės, tarpusavio santykius grindžiančios sutartimis. Antroji elektros energijos rinkos direktyva numato, kad jei tas pats juridinis asmuo verčiasi keliomis skirtingomis veiklomis elektros energetikos sektoriuje, jis privalo vesti atskirą kiekvienos šių veiklų apskaitą, taip pat numatytas privalomas jų valdymo ir teisinis atskyrimas. Tokiu būdu siekiama išvengti kryžminio veiklų subsidijavimo, trukdančio konkurencijai. Elektros energijos rinkose elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklą vykdančios įmonės lieka monopolinės. Todėl būtina, kad tam tikrose srityse elektros rinką reguliuotų valstybės institucija.

Rinkos ekonomikoje esančių taisyklių laikymuisi užtikrinti pasitelkiama administracinė priežiūra. Administracinė priežiūra – tai specifinė tam tikrų valstybės valdymo institucijų veikla, skirta prižiūrėti ir kontroliuoti, kaip laikomasi specialių taisyklių ir instrukcijų reikalavimų.

Atsižvelgiant į elektros energijos rinkoje susiklosčiusių santykių speci-

⁶¹ Scott H. J. The Golden Age of Regulation. CEPMLP Internet Journal. 2000, Vol. 7. <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/journal/html/article7-13.html>

⁶² Hauch J. The Danish Electricity Reform // Energy Policy, 2001. Vol. 29. P. 510.

fiką ir teisinio reguliavimo tikslą, t. y. ištaisyti rinkos netobulumus, administracinei priežiūrai ypač svarbi tampa jos stebėsenos funkcija. Stebėseną – tai nuolatinis reguliuojamų santykių stebėjimas, informacijos rinkimas. Ji leidžia sekti esamų santykių kaitą, numatyti jų raidą.

Daugumoje valstybių elektros rinkai reguliuoti yra įsteigta nepriklausoma elektros rinkos reguliavimo institucija. Toks administracinio teisinio reguliavimo būdas leidžia įgyvendinti proporcingumo principą, t. y. mažiausiai varžančių priemonių taikymą siekiant tam tikrų tikslų.

Rinką reguliuojančios institucijos įsteigimas remiasi skirtinga koncepcija nei tradicinė valstybės vykdoma tiesioginė valstybinių ar valstybės kapitalo įmonių kontrolė. Rinkos reguliavimo institucija pagal įstatymų nustatytą kompetenciją prižiūri, ar esamas rinkos mechanizmas leidžia pasiekti teisės aktuose keliamus tikslus. Pagrindinis institucijos tikslas yra užtikrinti rinkos jėgų veikimą elektros energijos rinkoje ir ištaisyti rinkos netobulumus⁶³.

Siekdama šių tikslų rinką reguliuojanti institucija skatina konkurenciją, atlieka koordinatoriaus vaidmenį ir funkcijas, kurių negali užtikrinti rinkos mechanizmai: techninių standartų, viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teikimo tvarkos, ekologiškai švarių technologijų taikymo skatinimo. Rinką reguliuojanti institucija taip pat atlieka arbitro funkciją, t. y. ikiteisimine tvarka nagrinėja tarp rinkos dalyvių kilusius ginčus⁶⁴.

Elektros energijos rinkai tapus konkurencinga rinką reguliuojančios institucijos įgaliojimai mažinami, kol jai lieka tik priežiūros funkcija. Nuolatinė elektros energijos rinkos priežiūra, siekiant užtikrinti konkurenciją, yra būtina, nes, nepaisant sektoriaus restruktūrizavimo, laikui bėgant kelių bendrovių rinkos dalis ir koncentracija joje gali padidėti.

Elektros energijos rinkoje niekada nebus tobulos konkurencijos, nes įėjimo į ją sąnaudos labai didelės, todėl natūralu, kad ilgainiui elektros energijos rinkoje išryškėja vyraujantys dalyviai, kurie piktnaudžiaudami šia padėtimi užkerta kelią elektros energijos rinkai efektyviai veikti. Šiuo atveju elektros energijos rinką reguliuojančios institucijos poveikis tapatinamas su naujų konkurentų atsiradimu, kurie visada mažina jau seniau rinkoje esančių įmonių pelną.

Teisiniu reguliavimu siekiama užtikrinti, kad elektros energijos rinkos dalyviui priėmus sprendimus, kurie yra ekonomiškai nepateisinami, t. y. susiję su vartotojų išnaudojimu ir nepateisinamu jo pelno didėjimu, rinką re-

⁶³ Pritchard R., Speed Ph. A. Eight Principles of Electricity Industry Reform // CEPMLP Internet Journal, 2000. Vol. 7. <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/journal/html/article7-2.html>

⁶⁴ Issue Papers // Licensing/Competition Committee. Energy Regulation Regional Association. 2004. P. 23. <http://www.erranet.org>

guliuojanti institucija įsikištų, o jos įsikišimas lemtų įmonės pelno mažėjimą. Tai gali būti tiesioginis kainų reguliavimas, pakeitimai licencijoje. Kaip ir konkurencinės rinkos modelyje, tikėtinas potencialių konkurentų įėjimo į rinką pavojus užtikrina, kad vartotojų teisės nebus pažeidžiamos, tikėtinas rinką reguliuojančios institucijos įsikišimo pavojus gali sulaikyti rinkos dalyvius nuo piktnaudžiavimo susidariusia padėtimi.

Pasak F. A. Hayeko, svarbiausios viešosios gėrybės, kuriomis turi pasirūpinti valdžia, yra ne tiesioginis tam tikrų poreikių tenkinimas, bet sąlygų, leidžiančių asmenims ir jų grupėms geriausiai tenkinti vieni kitų poreikius, sudarymas⁶⁵. Todėl šiandieninėje elektros energijos rinkoje atsisakoma teisinio kainų reguliavimo, grįsto įsakmiais teisės normomis, jis išliko tik sektoriuose, kuriuose konkurencija negalima. A. Kahn pažymėjo, kad elektros energijos rinkos reguliavimo modelių pasirinkimas yra ne tarp tobulos konkurencijos ir tobulo reguliavimo, bet tarp netobulos konkurencijos ir netobulo reguliavimo⁶⁶.

Nagrinėjant kainų reguliavimo esmę elektros energijos rinkoje, labai svarbu išsiaiškinti reguliavimo priežastis – t. y. atsakyti į klausimą, kokių tikslų siekiama kainų reguliavimu.

„Reguliavimas“ yra daugiaprasmis viešosios politikos terminas, aprėpiantis daug skirtingų politinių ir ekonominių klausimų⁶⁷. Jungtinių Amerikos Valstijų administracinės teisės doktriną kuriančių mokslininkų nuomone, teisinis reguliavimas gali būti naudingas saugant viešąjį interesą dviem būdais: administraciniu teisiniu reguliavimu galima tobulinti laisvosios rinkos veiklą arba paskirstyti turtą kitaip, nei atlieka pati rinka⁶⁸.

Pasak P. H. Schucko, administracinis teisinis reguliavimas gali būti grindžiamas siekiu: 1) kontroliuoti monopolijas; 2) kontroliuoti perteklines pajamas; 3) slopinti perdėtą konkurenciją; 4) apsaugoti vartotojų teises; 5) subalansuoti gamintojų išlaidas, kai daikto kaina neatspindi tikrosios jos vertės (pvz., gaminant produktą į aplinką išmetama daug teršalų, už kurių valymą moka visuomenė); 6) išlyginti arba kompensuoti nevienodą ginčo šalių padėtį⁶⁹.

⁶⁵ Hayek F. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. II dalis. Socialinio teisingumo mirazas. Vilnius: Eurigmas, 1998. P. 238.

⁶⁶ Kahn A. E. The Economics of Regulation: Principles and Institutions. MIT Press, 1988. P. 328–329.

⁶⁷ www.regulation.org

⁶⁸ Breyer S. G., Stewart R. B., Sunstein C. R., Spitzer M. L. Administrative Law and Regulatory Policy. Problems, Text and Cases. 4th edition. N.Y. A division of Aspen Publishers, Inc., 1999. P. 1–24.

⁶⁹ Schuck P. H. Foundations of Administrative Law. New York: Oxford University, 1994. P. 14.

Yra dvi teorijos, pateisinančios valstybinį reguliavimą: viešojo intereso teorija ir privataus intereso teorija. Viešasis interesas, paaiškinantis teisinį reguliavimą, nurodo ekonominį ar socialinį tikslą, kuriam siekti reguliavimas yra sukurtas. Toks tikslas yra arba rinkos efektyvumo tobulinimas, arba turto perskirstymo sistemos keitimas⁷⁰. Vadinasi, teisinis reguliavimas turi būti skirtas rinkos veiklos rezultatams suderinti su visuomeninėmis vertybėmis, tokiomis kaip teisingumas, sąžiningumas bei kitomis socialinėmis siekiamybėmis⁷¹.

Kai kurie mokslininkai mano, kad „viešas interesas“ teisinio reguliavimo srityje nepagrįstai sureikšmintas, nes kiekvienas teisėtas interesas kartu yra viešas. P. Leonas 1931 m. knygoje „Teisės enciklopedijos paskaitos“ teigia, kad „interesų turi tik atskiri asmenys, todėl galima sakyti, kad teisė saugo tik atskirų žmonių interesus“⁷². Yra ir priešinga nuomonė, paneigianti grynojo privataus intereso egzistavimą. Jeigu laikysimės nuostatos, kad asmuo yra pirmesnis nei valstybė, kad valstybė egzistuoja ir veikia žmogaus labui, tuomet ir pavienio žmogaus atžvilgiu vykstantys procesai, pavyzdžiui, teisingumo vykdymas, konkrečios teisinės problemos sprendimas, gali būti laikomi nebe privačiu to žmogaus interesu, bet iš esmės viešu interesu. Taigi ir tie interesai, kurie tradiciškai būtų vadinami „privačiais“ interesais, patektų į „viešųjų interesų“ apsaugos sritį⁷³.

Kalbant apie elektros energijos kainų reguliavimą dažnai vartojamos sąvokos „viešasis interesas“, „visuomeninis interesas“, „visuomeninis gėris“, „bendra gerovė“. F. A. von Hayekas teigia, kad „šių terminų neapibrėžtumas beveik kiekvieną interesą leido pavaizduoti kaip bendrąjį, verčiant daugybę žmonių tarnauti tikslams, mažiausiai jiems rūpimiems“⁷⁴. Bent kiek aiškesnį apibrėžimą, leidžiantį atskleisti „bendrojo gėrio“ ar „viešojo intereso“ sąvokų turinį, rasti sudėtinga. Sociologijos enciklopedijoje teigiama, jog viešasis interesas yra tai, kas objektyviai reikšminga, reikalinga kolektyvui, tautai, visuomenei⁷⁵.

⁷⁰ Pranevičienė B. Kvaziteismai administracinės kontrolės sistemoje. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P. 33.

⁷¹ Fursk W. F., Shapiro S. A., Weaver R. L. Administrative Procedure and Practice: Problems and Cases. St. Paul: Minn, West Publishing Co, 1997. P. 15.

⁷² Leonas P. Teisės enciklopedija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto teisės fakultetas, 1931. Fotogr. leid. Vilnius: Pozicija, 1995.

⁷³ Pranevičienė B. Kvaziteismai administracinės kontrolės sistemoje. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P. 33.

⁷⁴ Hayek F.A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. II dalis. Socialinio teisingumo mirazas. Vilnius: Eurigmas, 1998. P. 7.

⁷⁵ Leonavičius J. Sociologijos enciklopedija. Vilnius: Akademija, 1993.

Pagal viešojo intereso teoriją natūralios monopolijos ar kiti rinkos netobulumai yra reguliuojami siekiant užtikrinti patikimą prekių ir paslaugų teikimą viešojo intereso labui. Viešojo intereso teorija teigia, kad teisinis reguliavimas gali atsirasti tam, kad pašalintų rinkos mechanizmo netobulumus, tokius kaip monopolijos ar papildomai visuomenės patiriamą išorinį poveikį⁷⁶ (*externalities*)⁷⁷. Jei rinka yra natūrali monopolija, visuomenė reikalauja, kad tokia pramonė būtų reguliuojama, nes nevaldoma monopolija nustato nepagrįstai dideles kainas⁷⁸. Taigi elektros energetikos sektoriaus reguliavimas remiantis viešojo intereso teorija yra pagrįstas dviem pagrindinėm idėjom: 1) kad jis yra natūrali monopolija; 2) kad elektros energijos tiekimo ekonomiškai pagrįstomis kainomis užtikrinimas yra viešasis interesas.

Privataus intereso teorija teigia, kad valstybiniu reguliavimu siekiama naudoti reguliuojamai pramonei, o ne visuomenei, t. y. valstybinis reguliavimas sudaro galimybes reguliuojamai pramonei augti ir plėstis, o tai atitinka įmonės savininkų interesus.

Nei viešo, nei privataus intereso teorija visiškai nepaaiškina elektros energetikos sektoriaus ir kainų reguliavimo, tačiau kiekvienai teorijai galima rasti pagrindžiančių ar prieštaraujančių pavyzdžių⁷⁹.

Valstybinis kainų reguliavimas yra grindžiamas politiniais ir ekonomiais argumentais. Pavyzdžiui, tradicinis kainų reguliavimas gali būti traktuojamas kaip vartotojų apsauga prieš monopolines įmones, nes taip nustatomos ekonomiškai pagrįstos kainos ir neleidžiama įmonei uždirbti monopolisto pelno. Taip pat kainų reguliavimas gali būti vertinamas kaip būdas užtikrinti pelną ir investicijų grąžą privataus kapitalo įmonei. Reguluojamai įmonei yra suteikiamos išimtinės teisės veikti tam tikroje teritorijoje, taip ją apsaugant nuo konkurentų, tačiau vartotojas irgi laimi, nes toje teritorijoje įmonė yra įpareigojama teikti paslaugas visiems to pageidaujantiems vartotojams. Ekonominės depresijos laikotarpiu teisiniu reguliavimu

⁷⁶ Išorinis poveikis – ūkinės veiklos aplinkybių visuma, lemianti tiesiogiai nesusijusių su ta veikla papildomų sąnaudų arba pajamų atsiradimą. Gali būti teigiamas arba neigiamas poveikis aplinkai, už kurį gamintojai nemoka arba nereikalauja mokėti. Išorinis poveikis yra tada, kai privačios sąnaudos arba nauda yra nelygios visuomeninėms sąnaudoms arba naudai. Išorinio poveikio efekto dydis lygus skirtumui tarp visuomeninių ir individualių gamybos sąnaudų (Ekonominiai terminai ir sąvokos (mokomasis žodynas), Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 1999.).

⁷⁷ Moot J. S. Economic Theories of Regulation and Electricity Restructuring // *Energy Law Journal*, 2004. P. 273–318.

⁷⁸ Viscusi W. K. et al. *Economics of Regulation and Antitrust*. MIT Press 2d ed., 1995.

⁷⁹ Tomain J. P. *The Past and Future of Electricity Regulation* // *Environmental Law*. Spring 2002. P. 435–473.

labiau ginami energetinių įmonių interesai, o ekonominio augimo laikotarpiu – vartotojų interesai. Kainų teisiniu reguliavimu siekiama apsaugoti tiek elektros energetikos sektoriaus įmonių, tiek vartotojų interesus.

Apibendrinant galima teigti, kad elektros energijos rinkos liberalizavimu siekiama efektyvesnio energetikos įmonių veikimo ir žemesnių elektros energijos kainų. Naujų technologijų įdiegimas sudarė sąlygas liberalizuoti elektros energijos rinkos ir teisinio reguliavimo pokyčiai atvėrė elektros energijos gamybos ir tiekimo sektoriaus konkurenciją. Nauja elektros energijos rinkos reguliavimo paradigma yra skirta konkurencijai skatinti ir remiasi nuostata, kad įsakmėmis teisės normomis turi būti užtikrintos tik tos funkcijos, kurių rinka negali įgyvendinti, tačiau tai nereiškia teisinio reguliavimo panaikinimo elektros energetikos sektoriuje. Elektros energijos tiekimo patikimumas ir viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teikimo užtikrinimas lieka svarbiausi valstybių tikslai, kurie įgyvendinami įsakmiu teisiniu reguliavimu. Kainų teisiniu reguliavimu siekiama apsaugoti tiek elektros energetikos sektoriaus įmonių, tiek vartotojų interesus.

1.3. Lietuvos elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo principai ir raida

Rengdamasi narystei Europos Sąjungoje ir siekdama užtikrinti efektyvų mūsų šalies elektros energijos rinkos veikimą Lietuva pradėjo restruktūrizuoti savo elektros energetikos sektorių bei derinti nacionalinius teisės aktus prie Europos Sąjungos teisės aktų reikalavimų.

Nuo 2002 m. sausio 1 d. skaidymo būdu pertvarkius AB „Lietuvos energija“ ir taip atskyrus elektros energijos gamybos, perdavimo ir skirstymo veiklas, Lietuvoje buvo sudarytos ekonominės sąlygos veikti elektros energijos rinkai.

AB „Lietuvos energija“ buvo pertvarkyta vadovaujantis specialios paskirties akcinės bendrovės „Lietuvos energija“ reorganizavimo įstatymu⁸⁰, kurio atitiktis Konstitucijai buvo ginčijama Lietuvos Respublikos Konstituciniame Teisme. Buvo teigiama, kad šio įstatymo nuostatos, nustatančios AB „Lietuvos energija“ reorganizavimo būdą bei proporcingą jos akcijų paskirstymą akcininkams po minėtos bendrovės pertvarkymo, pažeidžia akcininkų konstitucines teises į nuosavybės apsaugą, nes akcinės bendrovės „Lietuvos energija“ reorganizavimo įstatymo 2 straipsnis, 3 straipsnio 2 ir 4

⁸⁰ Lietuvos Respublikos specialios paskirties akcinės bendrovės „Lietuvos energija“ reorganizavimo įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 62-2223.

dalys, kuriomis buvo pakeista bendra akcinių bendrovių reorganizavimo tvarka ir nustatytas akcijų paskirstymo po reorganizavimo naujai steigiamoms bendrovėms būdas, prieštarauja Konstitucijos 23 straipsniui (nuosavybės neliečiamumas).

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2005 m. kovo 16 d. priėmė nutarimą⁸¹, jog specialios paskirties akcinės bendrovės „Lietuvos energija“ reorganizavimas akcinių bendrovių skaidymo būdu, taip pat tai, jog po minėtos akcinės bendrovės reorganizavimo akcijos paskirstomos akcininkams proporcingai po reorganizavimo veiklą tęsiančios akcinės bendrovės „Lietuvos energija“ ir ją reorganizuojant įsteigtų naujų bendrovių įstatiniams kapitalams, neprieštarauja Konstitucijai.

Pagrindiniai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo motyvai buvo šie: 1) „atskirų įmonių veiklos ypatumai, ypač tada, kai jos turi strateginę reikšmę, užima dominuojančią padėtį gamyboje ar rinkoje..., gali lemti jų reorganizavimo ar kitokio pertvarkymo diferencijuotą teisinį reguliavimą, kuris savaime nėra laikytinas neatitinkančiu Konstitucijai“; 2) įstatymo nuostata, nustatanti akcijų paskirstymo akcininkams tvarką, „nevertintina kaip akcininkų turtinių teisių pažeidimas, nes... visi akcininkai buvo traktuojami vienodai, jų akcijos nebuvo nusavintos, nebuvo kitaip apribotas akcijų valdymas, naudojimas, disponavimas jomis, akcininkai neprarado iš akcijų turėjimo kylančių teisių, tarp jų ir turtinių“⁸².

Panašiais argumentais Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas rėmėsi nagrinėdamas Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymą⁸³. „Pažymėtina, kad valstybė, atsižvelgdama į ūkinės veiklos turinį, jos ypatumus, gali diferencijuotai reguliuoti visuomeninius santykius šioje srityje arba kokiai nors veiklos rūšiai nustatyti tam tikras sąlygas. Svarbu, kad tokiu reguliavimu nebūtų pažeisti Konstitucijos principai ir normos. Todėl atitinkamų ūkio subjektų išskyrimas ir jų veiklos reguliavimo ypatumai savaime nepažeidžia teisinės valstybės principo. Aplinkybė, kad akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo normose nustatyta, jog šių bendrovių reorganizavimui netaikomos kai kurios Akcinių bendrovių įstatymo normos, savaime nereiškia, kad taip yra

⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. kovo 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos specialios paskirties akcinės bendrovės „Lietuvos energija“ reorganizavimo įstatymo (2001 m. birželio 28 d. redakcija) 2 straipsnio, 3 straipsnio 2 ir 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 36-1184.

⁸² Ten pat.

⁸³ Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 90-2482.

paneigiamas teisės aktų sistemos suderinamumas bei Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas“.⁸⁴

2002–2003 m., vadovaujantis Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo⁸⁵ ir Lietuvos Respublikos energetikos įstatymo⁸⁶ suteiktais įgaliojimais, kompetentingos valdžios institucijos priėmė naujas teisės normas, reguliuojančias elektros energijos rinką. Jomis buvo sukurtos teisinės sąlygos elektros energetikos sektoriui liberalizuoti ir sukurtas naujai atsiradusių socialinių santykių dalyvių privalomas elgesio modelis, kurio laikymąsi užtikrina valstybė. Būtent šis pirmasis reguliavimo etapas leido elektros energijos rinkos liberalizavimo idėją paversti tikrove.

Trumpai apibūdinant Lietuvos elektros energijos rinkos modelį galima suskirstyti į dvi dalis. Vienoje elektros energijos rinkos dalyje kainos yra reguliuojamos. Joje dalyvauja vartotojai, nepasirinkę nepriklausomo elektros energijos tiekėjo, o elektros energiją jiems tiekia skirstomųjų tinklų įmonė (visuomeninis elektros energijos tiekėjas). Pastaroji pagal dvišalę sutartį ar aukcione sutartinėmis arba reguliuojamomis kainomis iš gamintojų perka elektros energiją, kurią jai perduoda perdavimo tinklų įmonė. Skirstomųjų tinklų įmonė tiekia elektros energiją vartotojams visuomeninėmis kainomis, paskelbtomis Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos. Be to, Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisija skelbia elektros energijos skirstymo ir perdavimo kainas, kurios yra visuomeninės elektros energijos kainos sudedamosios dalys.

Antra elektros energijos rinkos dalis yra mažiau reguliuojama. Joje dalyvauja laisvieji vartotojai, pasirinkę nepriklausomą elektros energijos tiekėją. Elektros energiją laisviesiems vartotojams turi teisę tiekti, be visuomeninio elektros energijos tiekėjo, tik įmonės, turinčios nepriklausomo elektros energijos tiekimo licenciją. Laisvasis vartotojas perka elektros energiją iš nepriklausomo elektros energijos tiekėjo kaina, kuri nustatoma dvišaliu susitarimu, bei pagal atskiras sutartis moka skirstomųjų ar perdavimo tinklų įmonėms už elektros energijos persiuntimą. Taigi šiuo atveju elektros energijos kaina nustatoma dvišaliu susitarimu, o Valstybinės kainų

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl strateginio investuotojo pripažinimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymui“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 88-2724.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 66-1984.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 56-2224.

ir energetikos kontrolės komisija reguliuoja tik perdavimo ir skirstymo paslaugų kainas, kurios yra tokios pat kaip ir pirmajame rinkos modelyje.

Reikia pažymėti, kad nepakanka sukurti tik privalomą elgesio modelį. Labai svarbu užtikrinti, kad rinkos dalyviai laikytųsi teisės normomis nustatytų elgesio taisyklių. Siekiant užtikrinti, kad elektros rinkos dalyviai laikytųsi teisės normose nustatytų reikalavimų, būtina jas prižiūrėti. Lietuvoje elektros energijos rinką reguliuoja ir prižiūri trys pagrindinės institucijos:

1. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. Ji įsteigta vadovaujantis Lietuvos Respublikos energetikos įstatymu ir yra pagrindinė institucija, prižiūrinti elektros energijos rinkos funkcionavimą.
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Pastaroji Elektros energetikos įstatymu jai suteiktus įgaliojimus elektros energijos rinkos priežiūros srityje perdavė Ūkio ministerijai.
3. Energetikos valstybinė inspekcija, kuri yra valstybės įstaiga, veikianti prie Ūkio ministerijos⁸⁷. Inspekcija visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje vykdo energetinių įrenginių kontrolę.

Šios institucijos, siekdamos užtikrinti efektyvų elektros energijos rinkos veikimą, elektros energijos rinkos dalyvių priežiūrą įgyvendina išduodamos leidimus ir licencijas. Tai dažnai taikomas rinkos teisinio reguliavimo būdas, nes mažiausiai varžo rinkos dalyvių laisvę priimant verslo sprendimus ir užtikrina, kad valstybės institucijos nuolat gautų informaciją apie rinkos dalyvių elgesį ir galėtų užkirsti kelią licencijuojamos ar leidime nurodytos veiklos sąlygų pažeidimams.

Elektros energijos rinka prižiūrima licencijuojant ir išduodant leidimus verstis elektros energetikos sektoriaus veiklomis. Siekiant užtikrinti veiksmingą rinkos dalyvių priežiūrą, Elektros energetikos įstatyme nustatytas licencijuojamų veiklų sąrašas:

- 1) elektros energijos rinkos operatoriaus;
- 2) elektros energijos perdavimo;
- 3) elektros energijos skirstymo;
- 4) elektros energijos visuomeninio tiekimo;
- 5) elektros energijos nepriklausomo tiekimo.

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija išduoda licencijas visoms išvardytoms veiklos rūšims.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2002 m. liepos 26 d. įsakymas Nr. 279 „Dėl Valstybinės energetikos inspekcijos prie Ūkio ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 79-3374.

Reikalavimas turėti licenciją siekiant verstis išvardytomis veiklomis yra neatsitiktinis, nes šiose srityse būtinas teisinis reguliavimas. Elektros energijos perdavimo ir skirstymo įmonės yra natūralios monopolijos teritorijoje, kurioje valdo tinklus. Visuomeninis elektros energijos tiekėjas yra monopolija vartotojų, kurie nėra pasirinkę nepriklausomo elektros energijos tiekėjo, atžvilgiu.

Elektros energetikos įstatymas nustato, kad leidimai išduodami verstis šiomis veiklomis:

- 1) elektros energijai gaminti;
- 2) elektros energijos gamybos pajėgumams plėtoti;
- 3) elektros energijai eksportuoti;
- 4) elektros energijai importuoti;
- 5) tiesioginei linijai tiesti.

Sparti Lietuvos ekonomikos raida, priklausomybė nuo pirminio energijos importo iš vienos šalies, numatomas Ignalinos atominės elektrinės uždarymas 2009 m., išaugusios organinio kuro kainos privertė Lietuvos valstybę keisti energetikos politiką. Atnaujintoje Nacionalinės energetikos strategijoje⁸⁸, kuri įsigaliojo 2007 m. sausio 27 d., pažymėta, kad būtina užtikrinti saugios branduolinės energetikos nenutrūkstumą, perimamumą ir plėtrą; ne vėliau kaip 2015 m. pradėti eksploatuoti naują regioninę atominę elektrinę Baltijos šalių ir regiono poreikiams tenkinti.

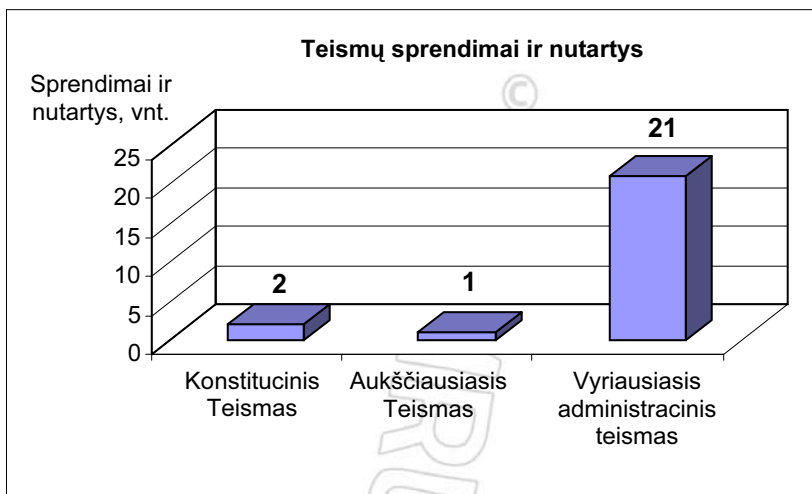
2007 m. birželio 28 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Atominės elektrinės įstatymą⁸⁹, kuriame įtvirtino, kad nacionalinis investuotojas yra nacionalinė elektros energetikos bendrovė, per savo dukterines įmones valdanti pagrindinę Lietuvos Respublikos elektros energetikos sistemos dalį – elektros energijos perdavimo ir skirstomuosius tinklus. Siekdamas savo veiklos tikslo, nacionalinis investuotojas privačios iniciatyvos pagrindu dalyvauja įgyvendinant naujos atominės elektrinės statybos projektą Lietuvoje, taip pat Elektros energetikos įstatymo ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka statant Lietuvos Respublikos elektros energetikos sistemos jungtis su Lenkijos Respublikos ir Švedijos Karalystės elektros energetikos sistemomis.

Lietuvoje teismų praktika, susijusi su elektros energijos rinkos ir kainų joje reguliavimu, yra dar labai negausi. Galima nurodyti du Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimus, vieną Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartį ir dvidešimt vieną Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimą ar nutartį. Visi aukščiau paminėti teismų sprendimai ir nu-

⁸⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. sausio 18 d. nutarimas Nr. X-1046 „Dėl Nacionalinės energetikos strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 11-430.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos atominės elektrinės įstatymas // Valstybės žinios, 2007, Nr. 76-3004.

tartys yra išnagrinėti šioje knygoje. Lietuvos Aukščiausiajam Teismui ne kartą teko išnagrinėti ginčus, kylančius iš elektros energijos pirkimo–pardavimo sutarčių, bet bylose nagrinėjami klausimai susiję su elektros energijos vartotojų ir tiekėjų skoliniais santykiais, todėl didesnės reikšmės elektros energijos rinkai formuotis neturi.

1 paveikslas. Teismų sprendimai ir nutartys.

Galima daryti išvadą, kad tokį negausų bylų skaičių lėmė dvi pagrindinės priežastys: 1) teisės aktai, kuriais remiantis pradėjo veikti elektros energijos rinka, įsigaliojo visai neseniai – tik 2002 m.; 2) net ir liberalizavus elektros energijos rinką vyrauja valstybinio kapitalo elektros energetikos įmonės. Tačiau ateityje – aktyvėjant prekybai, didėjant privačiam kapitalui – bylų skaičius teismuose turėtų didėti.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad Lietuvoje pirmas žingsnis elektros energijos rinkos liberalizavimo link buvo žengtas vadovaujantis specialiu įstatymu skaidymo būdu pertvarkant AB „Lietuvos energija“. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas patvirtino diferencijuoto teisinio reguliavimo teisėtumą, kai jis liečia strateginę reikšmę turinčias įmones, tačiau toks teisinis reguliavimas neturi pažeisti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintų principų. Lietuvoje yra reguliuojamų ir sutartinių kainų elektros energijos rinkos, kurias prižiūri ir reguliuoja valstybės institucijos,

o pagrindinė elektros rinkos reguliavimo priemonė yra veiklų licencijavimas bei leidimų jomis verstis išdavimas.

1.4. Elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo sistema Europos Sąjungoje

2000 m. kovo mėn. Lisabonoje vykusiame Europos Viršūnių Tarybos susitikime buvo iškeltas Europos Sąjungos ekonominio vystymosi tikslas, t. y. iki 2010 m. sukurti Europos Sąjungoje konkurencingiausią ekonomiką pasaulyje⁹⁰. Pirmieji penkeri metai parodė, kad Lisabonoje iškeltas tikslas nebus pasiektas. Todėl 2005 m. kovo mėn. Europos Vadovų taryba nusprendė pertvarkyti vadinamąją Lisabonos strategiją ir pagrindines pastangas nukreipti į ekonomikos augimą bei užimtumo didinimą.

2005 m. Pavasario Europos Vadovų Taryba pakvietė valstybes nares ir Bendriją sutelkti pajėgas tinkamai įgyvendinti naujai į augimą ir užimtumą orientuotą Lisabonos strategiją. Vykdydama Pavasario Europos Vadovų Tarybos pavedimą ir vadovaudamasi naujuoju Lisabonos proceso valdymo modeliu, Europos Komisija 2005 m. balandžio mėn. pristatė Jungtines ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo gaires 2005–2008 m., sudarytas iš Bendrų ekonominės politikos gairių ir Užimtumo gairių (tokiu būdu apimančias ekonomikos ir užimtumo klausimus). 2008 m. pavasarį Europos Vadovų Taryba patvirtino naujas Jungtines ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo gaires 2008–2010 metų ciklui⁹¹.

Vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių rinkos konkurencingumą, yra gebėjimas užtikrinti sklandų bendrosios rinkos veikimą, todėl atskiros Europos Sąjungos politikos ir ekonomikos sritys yra nukreiptos į kliūčių panaikinimą laisvam prekių, paslaugų, darbuotojų ir kapitalo judėjimui⁹².

Vidaus elektros energijos rinkos sukūrimas turi didelę reikšmę didinant Europos Sąjungos konkurencingumą. Europos Sąjungoje elektros energija yra svarbiausias antrinis energijos šaltinis, turintis didelę įtaką pramonės įmonių gamybos sąnaudoms, o elektros energetika – vienas iš didžiausių

⁹⁰ Structures of the Taxation Systems in the European Union. Data 1995-2001. Executive Summary // European Commission, Directorate-General Taxation and Customs Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the Europe Communities. 2003.

⁹¹ <http://www.ukmin.lt/lisabona/>

⁹² Tax Policy in the European Union – Priorities for the Years Ahead. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee. COM (2001) 260 final. // Commission of the European Communities. Brussels. 2001. P. 7–8.

ekonomikos sektorių, kurio apyvarta per metus sudaro apie 150 bilijonų eurų. Bendras prekybos lygis elektros energija tarp valstybių narių yra apie 8 procentus, o tai kur kas mažiau nei kituose ekonomikos sektoriuose⁹³. Todėl siekiant užtikrinti vidaus elektros energijos rinkos funkcionavimą būtina skatinti prekybą elektros energija Europos Sąjungos viduje.

1.4.1. Teisiniai pagrindai vidaus elektros energijos rinkai sukurti Europos Bendrijos steigimo sutartyje

Europos Bendrijos steigimo sutartyje įtvirtinta bendrosios rinkos sukūrimo idėja energetikos sektoriuje ilgą laiką išliko neįgyvendinta. Valstybės narės nenorėjo deleguoti Europos Komisijai savo kompetencijos energetikos sektoriuje dėl dviejų pagrindinių priežasčių: pirma, energetikos sektorius valstybių narių buvo laikomas labai susijusiu su nacionaliniu suverenitetu ir išlikimu; antra – valstybės narės naudojo visiškai skirtingus energetikos sektoriaus valdymo ir reguliavimo būdus.

Europos Bendrijos steigimo sutarčiai įtvirtinus laisvo prekių judėjimo tarp valstybių narių principą, Bendrijos elektros energetikos sektorius ilgą laiką išliko suskaidytas nacionaliniu pagrindu, jame vyravo valstybinės įmonės ar valstybės remiamos monopolijos⁹⁴. Tačiau naujų technologijų atsiradimas ir didėjanti pasaulinė konkurencija privertė valstybes nares kurti konkurencingesnę bendrą Europos energijos rinką.

Europos Sąjunga neturi išimtinės kompetencijos elektros energijos rinkos reguliavimo srityje. Elektros energijos rinkos teisinis reguliavimas patenka į mišriosios kompetencijos sritį, todėl jam yra taikomi subsidiarumo ir proporcingumo principai⁹⁵.

Subsidiarumo principas reiškia, kad „srityse, kurios nepriklauso išimtinai Bendrijos kompetencijai, ji imasi veiksmų... tik tada ir todėl, kad valstybės narės pasiūlyto veiksmo tikslų negali deramai pasiekti, o Bendrija dėl

⁹³ Tax Policy in the European Union – Priorities for the Years Ahead. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee. COM (2001) 260 final. // Commission of the European Communities. Brussels, 2001. P. 8.

⁹⁴ Walde Th. W. European Energy Law under the Impact of Globalization: From State to Market, from Plan to Contract, from Public Ownership to Economic Regulation and Beyond. First draft. Starting date: May 2000.

⁹⁵ Palasthy A. Third Party Access in Electricity Sector: EC Competition Law and Sector Specific Regulation // JENRL. Vol. 20. No. 1. P. 6.

pasiūlyto veiksmo masto arba rezultatų juos pasiektų geriau⁹⁶. Proporciumo principas nustato, kad Bendrija negali imtis veiksmų, kurie yra nereikalingi Sutartyje numatytiems tikslams pasiekti. Europos Sąjungos galios ypač apribotos sprendžiant klausimus, susijusius su pirminių energijos išteklių panaudojimu elektros energijos gamyboje.

Elektros rinkos teisinio reguliavimo reglamentai gali būti priimami tik tada, kai direktyva neįmanoma pasiekti norimo tikslo⁹⁷. Dėl šios priežasties teisiniu dokumentu, kuriuo siekiama suderinti valstybių narių teisę, yra direktyva, o prekybai tarp valstybių narių reguliuoti yra priimtas reglamentas.

Europos Komisija žaliuosiuose puslapiuose dėl energijos tiekimo saugumo⁹⁸ siūlė pakeisti Europos Bendrijos steigimo sutartį ir suteikti Europos Bendrijai išimtinę kompetenciją energetikos politikos srityje, tačiau pasirašytos Sutarties dėl Konstitucijos Europai⁹⁹ tekste energetikos sektorius liko priskiriamas Europos Bendrijos ir šalių narių mišriajai kompetencijai.

Europos Bendrijos steigimo sutarties nuostatos įtvirtina ekonominę laisvę, bet taip pat ir teisėtą monopolijų buvimą. Europos Bendrijos steigimo sutarties 31 straipsnio nuostatos reikalauja visas valstybines komercinio pobūdžio monopolijas pertvarkyti taip, kad „būtų užtikrinta, jog nė vienas valstybių narių nacionalinis subjektas nebus diskriminuojamas prekių pirkimo ir pardavimo sąlygų atžvilgiu“.

Europos Bendrijos steigimo sutarties 86 straipsnio 1 dalis įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad valstybinių įmonių ir įmonių, kurioms yra suteiktos specialios ir išimtinės teisės, teisinis reguliavimas „neprieštarautų šioje Sutartyje nurodytoms taisyklėms...“ Tačiau 86 straipsnio 2 dalis įmonėms, atsakingoms už bendros ekonominės reikšmės paslaugas, leidžia nukrypti nuo sutartyje įtvirtintų taisyklių, jei tai yra būtina, kad atliktų joms patikėtus specialius uždavinius. Monopolinių įmonių, atsakingų už bendros ekonominės reikšmės paslaugų teikimą, veiklos teisėtumas turi būti nustatomas vadovaujantis Europos Bendrijos steigimo sutarties 86 straipsnio 2 dalimi.

⁹⁶ Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis // Valstybės žinios, 2004, Nr. 2-2.

⁹⁷ Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Related Acts // <http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/dat/amsterdam.html#0105010010>

⁹⁸ Green Paper on Energy Efficiency or Doing More with Less // Commission of the European Communities. COM(2005) 265 final. 2005. http://www.europa.eu.int/comm/energy/efficiency/index_en.htm P. 28, 58, 76.

⁹⁹ Treaty Establishing a Constitution for Europe // http://www.europa.eu.int/constitution/index_en.htm

Atliekant analizę pirma nustatoma, ar yra sutarties nuostatos pažeidimas, antra, ar yra teikiamos bendros ekonominės reikšmės paslaugos ir ar būtina nesilaikyti sutarties nuostatų siekiant teikti šias paslaugas. Tokia analizė buvo atlikta Europos Bendrijų Teisingumo Teisme nagrinėjant energetikos sektoriaus bylas, susijusias su monopolijų reguliavimu ir prekyba tarp valstybių narių.

Europos Bendrijų Teisingumo Teismas, kurio sprendimai dažniausiai yra palankūs bendrajai rinkai formuoti, byloje, susijusiose su energetikos sektoriumi, priėmė sprendimus, mažiau palankius energetikos rinkų integracijai. Tokius Europos Bendrijų Teisingumo Teismo sprendimus galėjo lemti kelios priežastys. Visų pirma priimant sprendimus energetikos sektoriaus byloje reikia išsamios ekonominės analizės ir priimto sprendimo ekonominių pasekmių įvertinimo, antra, šios bylos yra tiesiogiai susijusios su sudėtingos ekonominės politikos kūrimu¹⁰⁰.

Byloje Europos Komisija prieš Prancūzijos Respubliką¹⁰¹ buvo iškeltas klausimas, ar Prancūzijos Respublika nepažeidė Europos Bendrijos steigimo sutarties suteikdama išskirtines elektros energijos eksporto ir importo teises. Šioje byloje Europos Bendrijų Teisingumo Teismo sprendimas paneigė daugelyje valstybių narių egzistuojančios energetikos sektoriaus struktūros teisėtumą. Teismas atliko analizę vadovaudamasis Europos Bendrijos steigimo sutarties 86(2) straipsniu, tačiau, sutikdamas su Europos Komisijos argumentais, kad importo ir eksporto monopolijų įsteigimas yra diskriminacija Europos Bendrijos steigimo sutarties 31 straipsnio prasme, pareikalavo iš Europos Komisijos įrodyti, remiantis visais ekonominiais, socialiniais ir finansiniais duomenimis, jog ekonominės reikšmės paslaugų monopolijos yra nereikalingos ir gali būti taikomos mažiau varžančios priemonės, t. y. visą įrodinėjimo našta perkėlė Europos Komisijai.

Campus Oil byloje¹⁰² Airijos Respublikos teismas kreipėsi į Europos Bendrijų Teisingumo Teismą dėl preliminaraus nutarimo. Pagal Airijos Respublikos reikalavimus naftos produktų gavybos operatoriai turėjo bent 35 procentus išgautos naftos perduoti Airijos naftos perdirbėjams, norintieji pirkti naftos produktų Airijoje taip pat turėjo 35 procentus perkamos naftos

¹⁰⁰ Walde Th. W. *European Energy Law under the Impact of Globalization: From State to Market, from Plan to Contract, from Public Ownership to Economic Regulation and Beyond*. First draft. Starting date: May 2000.

¹⁰¹ The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 23/10/1997. *Commission v. French Republic*. C-159/94. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

¹⁰² The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 10/07/1984. *Campus Oil Limited and others v. Ministry for Industry and Energy*. C-72/83. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

įsigyti iš Airijos naftos perdirbėjų. Airijos Respublika pateikė argumentą, kad tokie reikalavimai būtini siekiant užtikrinti nacionalinį saugumą. Jei nebūtų šių reikalavimų, Airijos naftos perdirbimo įmonės bankrutuotų ir Airijos Respublika taptų visiškai priklausoma nuo naftos produktų importo.

Europos Bendrijų Teisingumo Teismas patvirtino, kad nepertraukiamo energijos tiekimo užtikrinimas yra tiesiogiai susijęs su nacionaliniu saugumu. Tačiau Europos Bendrijų Teisingumo Teismas iškėlė klausimą, ar taikoma priemonė yra proporcinga siekiamam tikslui, t. y. ar būtina riboti importą siekiant užtikrinti nepertraukiamą energijos tiekimą. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas nusprendė, kad Airijos Respublikos reikalavimai atitinka siekiamą tikslą. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas nurodė, kad norint taikyti Europos Bendrijos steigimo sutarties 30 straipsnio išimtis, negalima pateisinti importo ar eksporto apribojimų vien ekonominiu interesu.

Campus Oil byloje Airijos Respublika rėmėsi ekonominiu argumentu, t. y. būtinybe užtikrinti pakankamą žaliavų kiekį savo įmonėms, bet šis svarbiausias argumentas yra sietinas su nacionaliniu saugumu, t. y. būtinybe užtikrinti nepertraukiamą energijos tiekimą¹⁰³.

2006 m. gegužės 2 d. *Rechtbank Groningen* (Nyderlandai) pateikė prašymą priimti prejudicinį sprendimą, tačiau sprendimas šioje byloje dar nėra priimtas¹⁰⁴. Nyderlandų teismas suformulavo du prejudicinius klausimus, susijusius su Europos Bendrijų steigimo sutartyje įtvirtintu: 1) importo ir eksporto muitų ar lygiaverčio poveikio privalomųjų mokesčių draudimu; 2) valstybės pagalbos, iškraipančios konkurenciją teikimo draudimu; 3) draudimu apmokestinti kitų valstybių narių gaminius tokio pobūdžio vidaus mokesčiais, kurie suteiktų netiesioginę apsaugą kitiems gaminiams.

Pirmasis prejudicinis klausimas yra susijęs su Europos Bendrijų steigimo sutarties 25¹⁰⁵ ir 90¹⁰⁶ straipsniais, t. y. ar jie turi būti aiškinami taip, kad draudžia teisinę priemonę, pagal kurią nacionaliniai elektros energijos vartotojai pereinamuoju laikotarpiu (nuo 2000 m. rugpjūčio 31 d. iki 2000

¹⁰³ Europos Sąjungos teisės seminarai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 567.

¹⁰⁴ The Court of Justice of the European Communities. Reference for a preliminary ruling from the *Rechtbank Groningen* (Netherlands) lodged on 2 May 2006. C-206/06. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

¹⁰⁵ 25 *straipsnis*. Valstybių narių tarpusavio prekyboje uždraudžiami importo ir eksporto muitai ar lygiaverčio poveikio privalomieji mokesčiai. Šis draudimas galioja ir fiskalinio pobūdžio muitams.

¹⁰⁶ 90 *straipsnis*. Jokia valstybė narė tiesiogiai ar netiesiogiai neapmokestina kitų valstybių narių gaminių jokiais savo vidaus mokesčiais, didesniais už tuos, kuriais ji tiesiogiai ar netiesiogiai apmokestina panašius vietos gaminius.

Be to, jokia valstybė narė neapmokestina kitų valstybių narių gaminių tokio pobūdžio vidaus mokesčiais, kurie suteiktų netiesioginę apsaugą kitiems gaminiams.

m. gruodžio 31 d.) savo tinklo operatoriui turi mokėti tarifinį antkainį už jų poreikiams tenkinti perduotą elektros energijos kiekį, jeigu ši antkainį tinklo operatorius turi pervesti įstatymų leidėjo nurodytai bendrovei rinkos sąlygų neatitinkančioms išlaidoms, atsiradusioms dėl išpareigojimų arba investicijų, kuriuos ši bendrovė prisiėmė arba padarė prieš elektros energijos rinkos liberalizavimą, padengti ir (1) ši bendrovė yra bendra keturių nacionalinių elektros energijos gamintojų dukterinė įmonė; (2) ši bendrovė atitinkamu laikotarpiu (2000 m.) yra vienintelė atsakinga už rinkos sąlygų neatitinkančias išlaidas, tenkančias tais metais; (3) neginčijama, kad šiai bendrovei tais metais reikia 400 milijonų NLG (181 512 086,40 EUR) sumos šioms išlaidoms padengti; (4) jeigu pajamos iš tarifinio antkainio viršytų minėtą sumą, ši bendrovė pervirši turi pervesti ministerijai?

Antrasis prejudicinis klausimas yra susijęs su Europos Bendrijos steigimo sutarties 87¹⁰⁷ straipsniu, t. y. ar aukščiau išdėstytos nuostatos atitinka Europos Bendrijos steigimo sutarties 87 straipsnio 1 dalyje išdėstytas sąlygas?

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad įmonėms, kurioms patikėta teikti bendros ekonominės svarbos paslaugas, yra taikomos sutarties nuostatos dėl laisvo prekių judėjimo ir konkurencijos, išskyrus atvejus, kai šių taisyklių laikymasis trukdo atlikti joms patikėtus uždavinius, susijusius su bendros ekonominės reikšmės paslaugų teikimu.

Europos Bendrijų Teisingumo Teismas vengė kištis į energetikos sektoriaus liberalizavimą ir restruktūrizavimą, palikdamas šiuos klausimus kitoms politinėms Europos Sąjungos institucijoms, tačiau įtvirtino monopolijų teisėtumo analizės mechanizmą naudojantis Europos Bendrijos steigimo sutarties 86(2) straipsniu.

1.4.2. Europos Sąjungos antriniuose teisės šaltiniuose įtvirtinti elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo principai ir jų įgyvendinimas Lietuvoje

Pirmas žingsnis elektros energijos rinkos liberalizavimo link buvo žengtas 1996 m. gruodžio 19 d. priėmus Direktyvą dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių¹⁰⁸. Joje buvo numatyta, kad iki 2010 m.

¹⁰⁷ 87 straipsnis. Išskyrus tuos atvejus, kai ši Sutartis nustato kitaip, valstybės narės arba iš jos valstybinių įsteigčių bet kokia forma suteikta pagalba, kuri, palaikydama tam tikras įmones arba tam tikrų prekių gamybą, iškraipo konkurenciją arba gali ją iškraipyti, yra nesuderinama su bendrąja rinka, kai ji daro įtaką valstybių narių tarpusavio prekybai.

¹⁰⁸ 1996 m. gruodžio 19 d. Direktyva 96/92/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių // www.lrs.lt

valstybės narės turi visiškai atverti savo elektros energijos rinkas ir sukurti teisinę aplinką, leidžiančią visiems elektros energijos vartotojams laisvai pasirinkti tiekėją.

Pastebėjus didžiulę elektros rinkos liberalizavimo naudą ekonomikai, 2000 m. kovo mėn. Lisabonoje vykusiame Europos Viršūnių Tarybos susitikime buvo susitarta dėl greitesnio valstybių narių elektros energijos rinkų atvėrimo, nei numatyta 1996 m. direktyvoje. 2003 m. buvo priimti du Europos Sąjungos teisės aktai, susiję su elektros energijos rinkos liberalizavimu: Antroji elektros energijos rinkos direktyva¹⁰⁹ ir Reglamentas dėl prieigos sąlygų¹¹⁰. Direktyva numato, kad iki 2007 m. liepos 1 d. visiems elektros energijos vartotojams turi būti suteikta galimybė pasirinkti tiekėją, o nuo 2004 m. liepos 1 d. tokią galimybę turi turėti visi vartotojai, naudojančys elektros energiją komercinio pobūdžio reikmėms. Reglamentas yra skirtas reguliuoti elektros energijos persiuntimo kainodarą vykstant prekybai elektros energija tarp valstybių narių.

Antroji elektros energijos rinkos direktyva ir Reglamentas dėl prieigos sąlygų nustato valstybėms narėms pagrindinius reikalavimus derinant elektros energetikos sektoriaus teisinį reguliavimą ir reglamentuoja elektros energijos persiuntimo paslaugų kainodarą vykstant prekybai tarp valstybių narių.

Elektros energijos rinkos teisiniam reguliavimui taip pat yra reikšmingi: Elektros energijos, pagamintos iš atsinaujinančių energijos išteklių, direktyva¹¹¹, Direktyva, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą¹¹², Šeštoji pridėtinės vertės mokesčio direktyva¹¹³, Direktyva dėl priemonių siekiant užtikrinti elektros energijos tiekimo saugumą ir investicijas į infrastruktūrą¹¹⁴, Reglamentas, iš dalies keičiantis Reglamentą Nr. 1228/2003 dėl tam tikrų nuostatų taikymo Slovė-

¹⁰⁹ 2003 m. birželio 26 d. Direktyva 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 96/92/EB // www.lrs.lt

¹¹⁰ 2003 m. birželio 26 d. Reglamentas Nr. 1228/2003 dėl prieigos prie tarpvalstybinių elektros mainų tinklo sąlygų // www.lrs.lt

¹¹¹ 2001 m. rugsėjo 27 d. Direktyva 2001/77/EB dėl elektros energijos, pagamintos iš atsinaujinančių energijos išteklių, rėmimo vidaus elektros rinkoje // www.lrs.lt

¹¹² 2003 m. spalio 27 d. Direktyva 2003/96/EB, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą // www.lrs.lt

¹¹³ 1977 m. gegužės 17 d. Šeštoji direktyva 77/388/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su apyvartos mokesčiais, derinimo – Bendra pridėtinės vertės mokesčio sistema: vienodas vertinimo pagrindas // www.lrs.lt

¹¹⁴ 2006 m. sausio 18 d. Direktyva 2005/89/EB dėl priemonių, siekiant užtikrinti elektros energijos tiekimo saugumą ir investicijas į infrastruktūrą // www.lrs.lt

nijai datos¹¹⁵, Direktyva, iš dalies keičianti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2003/54/EB dėl tam tikrų nuostatų taikymo Estijoje¹¹⁶, 2004 m. gruodžio 20 d. Komisijos sprendimas dėl nukrypimo nuo tam tikrų Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos 2003/54/EB nuostatų dėl Azorų archipelago¹¹⁷, 2006 m. rugsėjo 25 d. Komisijos sprendimas dėl nukrypimo nuo tam tikrų Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos 2003/54/EB nuostatų dėl Kipro Respublikos¹¹⁸, 2006 m. gegužės 23 d. Komisijos sprendimas dėl nukrypimo nuo tam tikrų Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos 2003/54/EB nuostatų dėl Madeirų archipelago¹¹⁹, Komisijos sprendimas, suteikiantis Maltai leidžiančią nukrypti nuostatą nuo tam tikrų Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2003/54/EB nuostatų¹²⁰, 2006 m. lapkričio 9 d. Komisijos sprendimas, iš dalies keičiantis Reglamento (EB) Nr. 1228/2003 dėl priegios prie tarpvalstybinių elektros energijos mainų tinklo sąlygų priedą¹²¹.

Europos Bendrijų Teisingumo Teisme jau vyko teisminiai ginčai tarp valstybių narių ir Europos Komisijos dėl Antrosios elektros energijos rinkos direktyvos perkėlimo į nacionalinę teisę, taip pat – teisminiai ginčai tarp Europos Parlamento ir Europos Sąjungos Tarybos dėl Direktyvos, iš dalies keičiančios Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2003/54/EB dėl tam tikrų nuostatų taikymo Estijoje, ir Reglamento, iš dalies keičiančio Reglamentą Nr. 1228/2003 dėl tam tikrų nuostatų taikymo Slovėnijai datos.

2005 m. rugsėjo 22 d. Europos Bendrijų Teisingumo Teisme (Byla C-353/05)¹²² buvo pareikštas Europos Bendrijų Komisijos ieškinys Liuksem-

¹¹⁵ 2004 m. birželio 28 d. Reglamentas Nr. 1223/2004, iš dalies keičiantis Reglamentą (EB) Nr. 1228/2003 dėl tam tikrų nuostatų taikymo Slovėnijai datos // www.lrs.lt

¹¹⁶ 2004 m. birželio 28 d. Direktyva 2004/85/EB, iš dalies keičianti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2003/54/EB dėl tam tikrų nuostatų taikymo Estijoje // www.lrs.lt

¹¹⁷ 2004 m. gruodžio 20 d. Komisijos sprendimas. Nukrypimas nuo tam tikrų Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos 2003/54/EB nuostatų dėl Azorų archipelago // www.lrs.lt

¹¹⁸ Commission Decision of 25 September 2006 granting the Republic of Cyprus a derogation from certain provisions of Directive 2003/54/EC of the European Parliament and of the Council // <http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>

¹¹⁹ Commission Decision of 23 May 2006 derogation from certain provisions of Directive 2003/54/EC concerning the archipelago of Madeira // <http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>

¹²⁰ 2006 m. lapkričio 28 d. Komisijos sprendimas, suteikiantis Maltai leidžiančią nukrypti nuostatą nuo tam tikrų Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2003/54/EB nuostatų // www.lrs.lt

¹²¹ 2006 m. lapkričio 9 d. Reglamentas, iš dalies keičiantis Reglamento (EB) Nr. 1228/2003 dėl priegios prie tarpvalstybinių elektros energijos mainų tinklo sąlygų priedą // www.lrs.lt

¹²² The Court of Justice of the European Communities. Action brought on 22 September 2005 by the Commission of the European Communities against Grand Duchy of Luxembourg. C-353/05. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

burgo Didžiai Hercogystei. Europos Bendrijų Komisija Europos Bendrijų Teisingumo Teismo prašė pripažinti, kad nepriimdama 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinančios Direktyvą 96/92/EB, įgyvendinančių įstatymų ir kitų teisės aktų arba bet kuriuo atveju nepateikdama jų Komisijai, Liuksemburgo Didžioji Hercogystė neįvykdė savo įsipareigojimų pagal šią Direktyvą, nes 2004 m. liepos 1 d. pasibaigė Direktyvos perkėlimo į nacionalinę teisę terminas. 2006 m. rugsėjo 28 d. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas priėmė sprendimą¹²³ ir padarė išvadą, kad per nustatytą terminą nepriėmusi 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinančios Direktyvą 96/92/EB, įgyvendinančių įstatymų ir kitų teisės aktų, Liuksemburgo Didžioji Hercogystė neįvykdė įsipareigojimų pagal šią Direktyvą.

2004 m. rugsėjo 27 d. Europos Bendrijų Teisingumo Teisme buvo pareikštas Europos Parlamento ieškinys Europos Sąjungos Tarybai (Byla C-413/04)¹²⁴. Europos Parlamentas Europos Bendrijų Teisingumo Teismo prašė panaikinti 2004 m. birželio 28 d. Tarybos direktyvą 2004/85/EB, iš dalies keičiančią Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2003/54/EB dėl tam tikrų nuostatų taikymo Estijoje, nes 2003 m. akto dėl stojimo 57 straipsnis nėra tinkamas teisinis pagrindas ginčijamai Direktyvai priimti. Šios nuostatos tikslas yra dėl stojimo pritaikyti Bendrijos teisės aktus ir taikyti naujoms valstybėms narėms Bendrijos teisės aktus, kurie nebuvo pritaikyti Stojimo aktu, todėl kiti pakeitimai negali būti grindžiami Akto 57 straipsniu. Šia nuostata negali būti remiamasi, siekiant nustatyti Bendrijos teisės aktų išimtis, o ypač tokias, kurios peržengia Stojimo aktu aiškiai nustatytas ir apribotas išimtis. 2006 m. lapkričio 28 d. Europos Bendrijų Teisingumo Teismo priėmė sprendimą¹²⁵, kad 2004 m. birželio 28 d. Tarybos direktyva 2004/85/EB, iš dalies keičianti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2003/54/EB dėl tam tikrų nuostatų taikymo Estijoje, panaikinama tiek, kiek ja Estijai numatoma nuo 2003 m. birželio 26 d. Europos Parla-

¹²³ The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 28/09/2006. European Parliament v Commission of the European Communities. C-353/05. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

¹²⁴ The Court of Justice of the European Communities. Action brought on 27 September 2004 by the European Parliament against the Council of the European Union. C-413/04. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

¹²⁵ The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 28/11/2006. European Parliament v Commission of the European Communities. C-413/04. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

mento ir Tarybos direktyvos 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinančios Direktyvą 96/92/EB, 21 straipsnio 1 dalies b ir c punktų taikymo leidžianti nukrypti nuostata, galiojanti ir po 2008 m. gruodžio 31 d., bei su tuo susijusi pareiga užtikrinti tik dalinį rinkos atvėrimą, kuris 2009 m. sausio 1 d. sudarytų 35 proc. suvartojimo, ir pareiga Estijai kasmet pranešti Komisijai apie suvartojimo aukščiausias ribas, išplečiančias reikalavimų atitikimo kriterijų galutiniams vartotojams.

2004 m. rugsėjo 27 d. Europos Bendrijų Teisingumo Teisme buvo pareikštas Europos Parlamento ieškinys Europos Sąjungos Tarybai (Byla C-414/04)¹²⁶. Europos Parlamentas Teisingumo Teismo prašė panaikinti 2004 m. birželio 28 d. Tarybos reglamentą (EB) Nr. 1223/2004, iš dalies keičiantį Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą 1228/2003 dėl tam tikrų nuostatų taikymo Slovėnijai datos, nes 2003 m. Stojimo akto 57 straipsnis nėra tinkamas teisinis pagrindas ginčijamam reglamentui priimti. Šios nuostatos tikslas yra dėl stojimo pritaikyti Bendrijos teisės aktus ir pradėti taikyti naujoms valstybėms narėms Bendrijos teisės aktus, kurie nebuvo pritaikyti Stojimo aktu. Todėl kiti pakeitimai negali būti grindžiami Akto 57 straipsniu. Šia nuostata negali būti remiamasi, siekiant nustatyti Bendrijos teisės aktų išimtis. Ginčijamas reglamentas yra nepakankamai motyvuotas, nes iš jo konstatuojamųjų dalių ir kitų nuostatų neišplaukia, kad 2003 m. Stojimo akto 57 straipsnis yra pagrįstas Reglamento teisinis pagrindas. 2006 m. lapkričio 28 d. Europos Bendrijų Teisingumo Teismo priėmė sprendimą¹²⁷ (1) panaikinti 2004 m. birželio 28 d. Tarybos reglamentą (EB) Nr. 1223/2004, iš dalies keičiantį Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (EB) Nr. 1228/2003 dėl tam tikrų nuostatų taikymo Slovėnijai datos (2) išsaugoti Reglamento Nr. 1223/2004 sukeltas pasekmes tol, kol per protingą terminą ir remiantis tinkamu teisiniu pagrindu bus priimtas naujas reglamentas, tačiau ne ilgiau kaip iki 2007 m. liepos 1 dienos.

Europos Sąjungos teisės aktai nustato pagrindinius reikalavimus, kurie turi būti įtvirtinti šalių narių nacionalinėse teisės sistemose, siekiant integruoti nacionalines elektros energijos rinkas į didesnę bendrą Europos elektros energijos rinką. Lietuva nesuderėjo dėl pereinamojo laikotarpio elektros energetikos sektoriaus teisinio reguliavimo srityje, todėl Europos Sąjungos teisė šioje srityje tapo privaloma iš karto Lietuvos Respublikai įstojus į Eu-

¹²⁶ The Court of Justice of the European Communities. Action brought on 27 September 2004 by the European Parliament against the Council of the European Union. C-414/04. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

¹²⁷ The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 28/11/2006. European Parliament v Commission of the European Communities. C-414/04. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

ropos Sąjungą. Lietuvos Respublikos Seimas 2004 m. liepos 1 d. priėmė naują Elektros energetikos įstatymo redakciją, kurią siekiama suderinti nacionalinę teisę su Europos Sąjungos teise.

Europos Sąjungoje vykstančio elektros energijos rinkos liberalizavimo negalima tapatinti su teisinio reguliavimo panaikinimu. Direktyvos detaliam reglamentuojama ši sektorių, jose nurodomos priemonės, kurių reikia imtis, kad liberalizuota elektros energijos rinka veiktų kuo geriau. Antroji elektros energijos rinkos direktyva remiasi minimalaus suderinimo principu, t. y. numato, kad visos valstybės narės, atverdamos savo rinkas, turi laikytis tam tikrų minimalių reikalavimų. Liberalizavimo taip pat negalima prilyginti privatizavimui. Direktyvos valstybėms narėms numato pareigą atskirti elektros energijos gamybos, perdavimo, skirstymo ir tiekimo veiklas, bet ne privatizuoti elektros energetikos įmones.

Elektros energijos rinkų atvėrimas suteikia teisę vartotojams pasirinkti elektros energijos tiekėją, kuris gali būti ir iš kitos valstybės narės. Tiesioginė rinkos liberalizavimo pasekmė – elektros energijos biržų sukūrimas. Anksčiau elektros energija buvo parduodama tikrai dvišalių sutarčių pagrindu, bet kai rinka buvo liberalizuota, atsirado naujo pobūdžio santykiai tarp elektros energijos pirkėjų ir pardavėjų¹²⁸.

Pasak F. A. Hayeko, „Šiandien skelbti kokius nors griežtus socialinės tvarkos principus beveik neįmanoma neužsitraukiant kaltinimų dėl nepraktiško doktrinieriškumo. Svarstant socialines problemas įprasta išmintingumo ženkle laikyti tai, kad nesilaikoma jokių apibrėžtų principų, kad ir bet kuris klausimas sprendžiamas „atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes“ ir kad, mėginant ieškoti kompromisų tarp priešingų pažiūrų, paprastai vadovaujama vien praktiniais sumetimais. Tačiau principai įsitvirtina net tuo atveju, kai nėra eksplicitiškai pripažįstami, o tik implikuojami konkrečiais sprendimais, arba kai egzistuoja tik miglotų idėjų apie tai, kas daroma, pavidalu.“¹²⁹

Nei literatūroje, nei teisės aktuose nepavyko rasti išsamaus elektros energijos rinkos liberalizavimo principų sąrašo, tačiau, atlikus įvairių šaltinių analizę, išskirtini šie naujai besiformuojantys elektros energijos rinkos liberalizavimo principai: 1) konkurencijos didmeninėje elektros energijos rinkoje sukūrimas; 2) trečiosios šalies teisės naudotis perdavimo ir skirstymo tinklais užtikrinimas; 3) elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklų atskyrimas; 4) nepriklausomos institucijos elektros energijos rinkos reguliavimui vykdyti įsteigimas; 5) įpareigojimai elektros energetikos įmonėms

¹²⁸ Europos Sąjungos teisės seminarai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 571.

¹²⁹ Hayek F. A. Individualizmas ir ekonominė tvarka. Vilnius: Eurigras, 2002. P. 9.

teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas; 6) elektros energijos rinkų atvėrimas pagal abipusiškumo principą; 7) prieigos prie tarpvalstybinio elektros energijos mainų tinklo užtikrinimas; 8) elektros energijos gamybos iš atsinaujinančių energijos išteklių skatinimas; 9) suderinta elektros energijos apmokestinimo vartojimo mokesčiais politika.

Žemiau trumpai aptarsime kiekvieną minėtą elektros energijos rinkos liberalizavimo principą ir jo įgyvendinimą Lietuvoje.

1. Konkurencijos didmeninėje elektros energijos rinkoje sukūrimas.

Antroji elektros energijos rinkos direktyva reikalauja sukurti konkurenciją elektros energijos didmeninėje rinkoje, t. y. sudaryti galimybes nediskriminaciniais pagrindais statyti ir valdyti elektrines, importuoti ir eksportuoti elektros energiją.

Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas nurodo, kad elektros energijos gamybos pajėgumai gali būti plečiami ar nauji gamybiniai pajėgumai naujoje vietoje įrengiami gavus leidimą plėtoti elektros energijos gamybos pajėgumus. Elektros energija gali būti importuojama ar eksportuojama tik turint leidimą elektros energijai importuoti ir / ar eksportuoti. Lietuvos Respublikos ūkio ministerija patvirtino reikalavimus, kuriuos turi įvykdyti asmuo, siekiantis gauti vieną iš aukščiau minėtų leidimų. Ši tema plačiau nagrinėjama trečiojoje knygos dalyje.

2. Trečiosios šalies teisė naudotis perdavimo ir skirstymo tinklais.

Alternatyvių elektros energijos linijų statyba yra nepateisinama nei ekonominiu, nei aplinkosaugos požiūriu, todėl elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklos išlieka monopolinės. Antroji elektros energijos rinkos direktyva įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad elektros energijos tinklų savininkai ar valdytojai suteiktų elektros energijos tiekėjams nediskriminaciniais pagrindais prieigą prie elektros tinklų, siekiant persiųsti elektros energiją vartotojams.

Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas įpareigoja perdavimo tinklo ir skirstomųjų tinklų operatorius teikti elektros energijos persiuntimo paslaugas. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija tvirtina elektros energijos persiuntimo paslaugos skirstomaisiais ir perdavimo tinklais viršutinių kainų ribų skaičiavimo metodiką, taip pat tvirtina elektros energijos perdavimo ir skirstymo paslaugų kainų viršutines ribas. Konkrečias šių paslaugų kainas nustato pats paslaugų tiekėjas. Ši tema plačiau nagrinėjama trečiojoje knygos dalyje.

3. *Elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklų atskyrimas.*

Dauguma senųjų energetikos įmonių yra vertikalios integracijos. Jos valdo elektros tinklus, taip pat vykdo elektros energijos tiekimo veiklą, todėl siekia sukurti kuo sudėtingesnę trečiosios šalies dalyvavimo mechanizmą, t. y. maksimaliai apriboti kitų elektros energijos tiekėjų galimybę pasinaudoti elektros energijos tinklais, siekiant persiūsti elektros energiją vartotojams. Šią problemą galima išspręsti atskiriant elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklas nuo elektros energijos gamybos ir tiekimo veiklų. Galimi skirtingi veiklų atskyrimo lygiai yra šie¹³⁰:

- 1) Apskaitų atskyrimas – elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklų apskaita turi būti vedama atskiruose apskaitos registruose. Šiuo atveju vertikalios integracijos įmonė gali vykdyti visas elektros energetikos veiklas.
- 2) Valdymo atskyrimas – reikalaujama elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklas atskirti valdymo prasme nuo kitų įmonės veiklų.
- 3) Teisinis atskyrimas – yra sukuriami atskiri juridiniai asmenys elektros energijos skirstymo ir perdavimo veikloms vykdyti. Teoriškai tai gali pasirodyti tapatu valdymo atskyrimui, tačiau praktika parodė, kad juridiskai atskirtos įmonės yra labiau nepriklausomos nei valdymo atskyrimo atveju.
- 4) Nuosavybės atskyrimas – tai reiškia, kad akcininkai, kontroliuojantys elektros energijos gamybos ar tiekimo įmonę, neturi teisės kontroliuoti įmonės, teikiančios elektros energijos persiuntimo paslaugas.

Antroji elektros energijos rinkos direktyva reikalauja: vesti atskirą apskaitą elektros energijos skirstymo ir perdavimo veikloms (apskaitų atskyrimas); įkurti atskirus juridinius asmenis energijos skirstymo ir perdavimo veikloms vykdyti (teisinis atskyrimas); užtikrinti elektros energijos perdavimo ir skirstymo operatorių nepriklausomumą priimant sprendimus (valdymo atskyrimas). Antroji elektros energijos vidaus rinkos direktyva leidžia atidėti skirstomųjų tinklų operatoriaus teisinio atskyrimo įgyvendinimą iki 2007 m. liepos 1 d.

Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas neįgyvendino visų nuostatų, susijusių su veiklų atskyrimu. Pagal Elektros energetikos įstatymą elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklą vykdančios įmonės privalo vesti tik atskiras šių veiklų apskaitas, o šių veiklų teisinis ir valdymo atskyrimas turi būti įgyvendintas iki 2007 m. liepos 1 d., nors Antroji elektros

¹³⁰ Christopher W. J. EU Energy Law. The Internal Energy Market. Volume I. Belgium: Claeys and Casteels, 2004. P. 4–5.

energijos vidaus rinkos direktyva leidžia atidėti tik skirstymo veiklos teisinį atskyrimą.

4. Nepriklausomos institucijos elektros energijos rinkai reguliuoti įsteigimas.

Antroji elektros energijos vidaus rinkos direktyva reikalauja, kad valstybės narės įsteigtų nepriklausomą instituciją, vykdančią elektros energijos rinkos priežiūrą bei elektros energijos skirstymo ir perdavimo veiklų reguliavimą. Ši institucija turi užtikrinti diskriminacijos nebuvimą, efektyvią konkurenciją ir elektros energijos rinkos veikimą.

Lietuvoje elektros energijos rinką reguliuoja Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. Ji yra atsakinga už elektros energijos rinkos priežiūrą, konkurenciją elektros energijos rinkoje, vartotojų ir tiekėjų nediskriminavimą bei teikiamų paslaugų kokybės kontrolę. Lietuva visiškai įgyvendino Antrosios elektros energijos rinkos direktyvos reikalavimus, susijusius su nepriklausomos priežiūros institucijos įsteigimu ir jos uždaviniais bei funkcijomis. Nepriklausomos rinkos priežiūros institucijos vaidmuo elektros energijos kainų reguliavimo procese plačiau aptariamas antroje knygos dalyje.

5. Įpareigojimai elektros energetikos įmonėms teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas.

Viešuosius interesus atitinkančios paslaugos yra susijusios su elektros energijos tiekimo saugumu, nenutrūkstumumu, kokybės ir pagrįstos kainos užtikrinimu bei aplinkos apsauga. Šių paslaugų teikimas konkurencinės rinkos sąlygomis gali būti užtikrintas tik pasitelkus teisinį reguliavimą, nes pelno siekiančioms įmonėms jų teikimas yra ekonomiškai nenaudingas. Pavyzdžiui, kai kurie elektros energijos naudotojai gyvena geografiškai nutolusiuose rajonuose, todėl jų elektros įrenginių prijungimas prie tinklo ir elektros energijos tiekimas jiems yra ekonomiškai nenaudingi. Antroji elektros energijos rinkos direktyva reikalauja, kad įpareigojimai elektros energetikos įmonėms teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas būtų aiškiai apibrėžti, skaidrūs, nediskriminuojantys ir visoms Europos Sąjungos elektros energetikos įmonėms užtikrintų vienodas galimybes teikti paslaugas nacionaliniams vartotojams.

Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas įgalioja Vyriausybę tvirtinti viešuosius interesus atitinkančių paslaugų sąrašą. Vyriausybė tokį sąrašą patvirtino¹³¹ dar prieš priimant Antrąją vidaus elektros energijos

¹³¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gruodžio 5 d. nutarimas Nr. 1474 „Dėl teisės aktų, būtinų Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymui įgyvendinti, patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 104-3713.

rinkos direktyvą ir naują Elektros energetikos įstatymo redakciją. Šis sąrašas neatitiko nei Antrosios vidaus elektros energijos rinkos direktyvos, nei Elektros energetikos įstatymo reikalavimų. Viešuosius interesus atitinkančios paslaugos buvo nustatytos skirtinguose teisės aktuose¹³², todėl elektros rinkos dalyviams buvo sunku sudaryti bendrą tokių paslaugų sąrašą. Taip pat sunku suvokti, kokių būdu įmonėms yra atlyginama už viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teikimą.

Tik 2006 metų pabaigoje buvo patvirtintas naujas viešuosius interesus elektros energetikos sektoriuje atitinkančių paslaugų sąrašas¹³³, į kuri įeina: 1) elektros energijos gamyba (naudojant atsinaujinančius energijos išteklius; termofikaciniu režimu kombinuotojo elektros energijos ir šilumos gamybos ciklo elektrinėse, kai šios elektrinės tiekia šilumą į miestų centralizuotus šilumos tiekimo tinklus; nustatytose elektrinėse, kuriose elektros energijos gamyba būtina energetikos sistemos rezervams užtikrinti); 2) atominės energetikos darbo saugumo užtikrinimas, atliekų saugojimas ir laidojimas; 3) elektros energijos gamybos įrenginių, elektros energijos gamybai naudojančių vėjo, biomasės, saulės ar hidroenergią, prijungimas prie perdavimo ar skirstomųjų elektros tinklų.

Nuo 2008 m. sausio 1 d. įsigaliojo naujos Įpareigojimų teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas davimo taisyklės¹³⁴, nustatančios elektros energetikos sektoriaus paslaugų, susijusių su visuomenės saugumu, aplinkos apsauga ir elektros energijos gamyba naudojant atsinaujinančius energijos išteklius, elektros energijos gamyba kombinuotojo elektros energijos bei šilumos gamybos ciklo elektrinėse, bendrąsias davimo sąlygas ir reglamentuojančios reikalavimus bei įpareigojimus elektros energijos tiekimo licencijos turėtojams, rinkos, perdavimo ir skirstomųjų tinklų operatoriams teikti šias paslaugas.

6. Elektros energijos rinkų atvėrimas pagal abipusiškumo principą.

Antroji elektros energijos rinkos direktyva įpareigoja valstybes nares

¹³² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. sausio 13 d. nutarimas Nr. 25 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gruodžio 5 d. nutarimo Nr. 1474 „Dėl teisės aktų, būtinų Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymui įgyvendinti, patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 9-228.

¹³³ Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2006 m. gruodžio 27 d. įsakymas Nr. 4-495 „Dėl viešuosius interesus atitinkančių paslaugų elektros energetikos sektoriuje sąrašo nustatymo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 1-27.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2006 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. 4-485 „Dėl Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2001 m. gruodžio 18 d. įsakymo Nr. 380 „Dėl teisės aktų, būtinų Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymui įgyvendinti, patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 140-5374.

užtikrinti, kad nuo 2004 m. liepos 1 d. visi vartotojai, naudojantys elektros energiją komercinėms reikmėms, o nuo 2007 m. liepos 1 d. visi vartotojai galėtų laisvai pasirinkti elektros energijos tiekėją.

Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas nustato tokius pačius elektros rinkos atvėrimo terminus kaip ir Antroji elektros energijos rinkos direktyva. Šiandien Lietuvoje visi vartotojai turi teisę pasirinkti nepriklausomą elektros energijos tiekėją, tačiau tik keletas tai padarė¹³⁵. Plačiau ši tema nagrinėjama trečioje knygos dalyje.

7. Prieigos prie tarpvalstybinio elektros energijos mainų tinklo teisinis reguliavimas.

Siekiant sukurti bendrą Europos elektros energijos rinką nepakanka tik liberalizuoti nacionalines elektros energijos rinkas. Nacionalinių elektros energijos rinkų integracija galima tik užtikrinus veiksmingą elektros energijos persiuntimą tarp valstybių narių, ypatingą dėmesį skiriant elektros energijos persiuntimo tarp valstybių narių kainodaros sistemai, perkrovų valdymui ir skaidrumui užtikrinti¹³⁶. Reglamentas dėl prieigos sąlygų reguliuoja šiuos klausimus.

Lietuvoje yra labai gerai išplėtotą elektros energijos perdavimo sistema, tačiau ji neturi jungiamųjų linijų su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis, išskyrus Latviją. Lietuvos elektros perdavimo tinklai sujungti tik su Latvijos, Baltarusijos ir Kaliningrado srities energetinėmis sistemomis¹³⁷. Siekiant integruoti Lietuvos elektros energijos rinką į Europos elektros energijos rinką, pirmiausia reikia išspręsti technines problemas, tik tada bus aktualūs teisiniai klausimai, susiję su elektros energijos prekyba tarp valstybių narių.

8. Elektros energijos gamybos iš atsinaujinančių energijos išteklių skatinimas.

Elektros energijos, pagamintos iš atsinaujinančių energijos išteklių, direktyvoje teigiama, kad elektros energijos gamybos iš atsinaujinančių energijos išteklių rėmimas yra labai svarbus dėl energijos tiekimo patikimumo ir įvairumo, aplinkos apsaugos ir socialinės bei ekonominės sanglaudos, todėl

¹³⁵ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 metų veiklos ataskaitos // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2004. P. 5. www.regula.is.lt

¹³⁶ Christopher W. J. EU Energy Law. The Internal Energy Market. Volume I. Belgium: Claeys and Casteels, 2004. P. 8.

¹³⁷ Tiekimo saugumas Lietuvos elektros energijos rinkoje. Monitoringo ataskaita // Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2005. http://www.ukmin.lt/files/energetika/elektra/tiekimo_saugumas_2005.pdf

visos valstybės narės privalo nusistatyti orientacinius elektros energijos, pagamintos iš atsinaujinančių išteklių, rodiklius. Direktyva reikalauja, kad nacionaliniai rodikliai atitiktų 22,1 procento orientacinę elektros energijos, pagamintos iš atsinaujinančių energijos išteklių, dalį bendrame Bendrijos elektros energijos vartojimo balanse iki 2010 m.

Lietuvos Respublikos nacionalinėje energetikos strategijoje¹³⁸ nustatyta, kad atsinaujinančių energijos išteklių dalis bendrame pirminės energijos balanse 2010 m. turi sudaryti iki 12 procentų, o pastačius visas vėjo elektrines, kurių statybos procesas jau prasidėjo, ir biokurą deginančias elektrines – 2010 m. daugiau kaip 7 procentai elektros energijos bus pagaminta naudojant atsinaujinančius energijos išteklius.

9. Suderinta elektros energijos apmokestinimo vartojimo mokesčiais politika.

Viena iš elektros energijos kainos sudedamųjų dalių yra vartojimo mokesčiai, todėl nesuderinta mokesčių politika gali: 1) iškreipti elektros energijos kainas; 2) apsunkinti prekybą elektros energija tarp valstybių narių. Europos Sąjungoje elektros energija yra apmokestinama dviem skirtingais vartojimo mokesčiais: pridėtinės vertės mokesčiu ir energijos mokesčiais. Elektros energijos apmokestinimą vartojimo mokesčiais reglamentuoja Šeštoji pridėtinės vertės mokesčio direktyva ir Direktyva, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą.

Lietuvoje elektros energijos apmokestinimą vartojimo mokesčiais reguliuoja Pridėtinės vertės mokesčio įstatymas¹³⁹ ir Akcizų įstatymas¹⁴⁰. Elektros energijos apmokestinimo vartojimo mokesčiais problematika yra aptariama ketvirtoje knygos dalyje.

Apibendrinant elektros energijos rinkos liberalizavimo principus ir jų įgyvendinimą Lietuvoje galima daryti išvadą, kad nors Europos Sąjunga neturi išimtinės kompetencijos energetikos srityje, tačiau būtent direktyvose yra įtvirtinti elektros energijos rinkos liberalizavimo principai, kuriuos valstybės narės turi įgyvendinti priimdamos nacionalinius teisės aktus. Galima nurodyti tris pagrindinius teisinio reguliavimo tikslus: 1) elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo valstybėse narėse suderinimas; 2) prekybos tarp valstybių narių skatinimas; 3) elektros energijos gamybos iš atsinaujinančių energijos išteklių skatinimas.

¹³⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. sausio 18 d. nutarimas Nr. X-1046 „Dėl Nacionalinės energetikos strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 11-430

¹³⁹ Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 35-1271.

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos akcizų įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 98-3482.

1.5. Teisės normų, reguliuojančių elektros energijos rinką ir kainas, vieta teisės sistemoje

Pasitelkus teisės normas sukuriamas elektros energijos kainų reguliavimo modelis, kuris ekonominius instrumentus ir politinius sprendimus paverčia privalomo elgesio taisyklėmis.

Teisinis reguliavimas – tai tokia socialinio reguliavimo rūšis arba forma, kai poveikis žmonių elgesiui daromas teisės normomis ir teisės principais¹⁴¹.

Elektros energijos rinkos teisinis reguliavimas – tai tokia socialinio reguliavimo rūšis, kai poveikis fizinių ir juridinių asmenų elgesiui elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų pirkimo–pardavimo procese daromas teisės normomis ir teisės principais. Elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo objektas yra fizinių ir juridinių asmenų tarpusavio santykiai, atsirandantys elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų pirkimo–pardavimo procese.

Elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisinis reguliavimas – tai socialinio reguliavimo rūšis, kai poveikis juridinių ir fizinių asmenų elgesiui elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų nustatymo, taikymo ir kontrolės procese yra daromas teisės normomis ir teisės principais.

Teisiniu reguliavimu siekiama derinti priešingų grupių interesus. Vienas iš kainų teisinio reguliavimo uždavinių yra apsaugoti elektros energijos rinkos dalyvių, kurie rinkos ekonomikos sąlygomis nesugeba apsaugoti savo teisių bent minimaliu lygiu, teises nuo energetikos įmonių, įgijusių ekonominės ir jos pagrindu politinės galios, viešpatavimo.

Teisinio reguliavimo objektas yra žmonių tarpusavio santykiai, kurių pagrindu žmonės siekia apsaugoti ir įgyvendinti savo teises bei interesus ir kuriuos reikia norminti¹⁴². Bendrai kainų teisinio reguliavimo objektu yra fizinių ir juridinių asmenų, tarp jų ir valstybės institucijų, tarpusavio santykiai, atsirandantys elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų nustatymo procese.

Elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisinio reguliavimo objektą galima apibrėžti siaurąja ir plačiąja prasme.

1. Siaurąja prasme – tai tokie socialiniai santykiai, kurių metu yra nustatoma elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kai-

¹⁴¹ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P. 197.

¹⁴² Ten pat. P. 198.

na, t. y. santykiai, kurių dalyku yra elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kaina. Pavyzdžiui, susitarimas tarp elektros energijos tiekėjo ir gamintojo dėl perkamos–parduodamos elektros energijos kainos.

2. Plačiąja prasme – tai tokie socialiniai santykiai, kurie atsiranda elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų nustatymo procese, bet šių santykių dalyku nebūtinai yra elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kaina. Pavyzdžiui, socialiniai santykiai, atsirandantys elektros energijos apmokestinimo vartojimo mokesčiais procese, elektros energijos rinką reguliuojančiai institucijai priimant sprendimus, susijusius su kainomis.

Pagrindiniai teisinio reguliavimo metodai yra: dispozityvus ir imperatyvus. Imperatyvaus metodo atveju galioja principas: viskas, kas nėra tiesiogiai leistina įstatymo, draudžiama. Visuomeniniai santykiai čia negali atsirasti anksčiau, negu juos leidžia teisės norma. Dispozityvaus teisinio reguliavimo metodo atveju vyrauja principas – viskas, kas neuždrausta pozityvios teisės, leidžiama¹⁴³.

Paplitę du skirtingi požiūriai į teisinio reguliavimo metodą. Vienas aiškina, kad kiekviena teisės šaka turi tik jai būdingą teisinio reguliavimo metodą¹⁴⁴, kitas teigia, kad visos teisės šakos naudoja tas pačias teisinio reguliavimo priemones ir būdus, tik yra skirtingas jų santykis¹⁴⁵. Būtent vienkų ar kitokių teisinio reguliavimo metodų naudojimas bendram teisinio reguliavimo komplekse nulemia konkrečios teisės šakos reguliavimo metodo specifiką. Sakykime, dispozityvus ir imperatyvus teisinio reguliavimo metodas taikomas ir civilinėje, ir finansų teisėje, tačiau jų svoris ir reikšmė konkrečioje šakoje skiriasi. Todėl galima teigti, kad teisės šakos naudoja tuos pačius metodus reguliuodamos visuomeninius santykius, skiriasi tik metodų taikymo santykis konkrečioje teisės šakoje.

Elektros energijos rinkoje reguliuojant kainas taikomi abu metodai, skirtingose elektros energijos rinkos sektoriuose vyrauja skirtingas metodas. Santykiuose, kurių dalykas yra elektros energijos kaina, vyrauja dispozityvus metodas, nes pagal bendrą principą elektros energijos kainos yra nereguliuojamos, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus. Nagrinėjant elektros energijos persiuntimo kainas, pažymėtina, kad čia vyrauja imperatyvus principas, nes elektros energijos persiuntimo kainos visada reguliuojamos, o paslaugų teikėjai turi laikytis griežtai nustatytų reikalavimų.

¹⁴³ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P. 205.

¹⁴⁴ Демин В. Финансовое право. Москва, 2003. С. 23.

¹⁴⁵ Алехин А. П., Кармолицкий А. А., Козлов Ю. М. Административное право. Москва, 1996. С. 33.

Teisinių santykių subjektu čia yra valstybinės institucijos ir elektros energijos rinkos dalyviai – fiziniai ir juridiniai asmenys, dalyvaujantys kainų nustatymo procese.

Siekiant nustatyti teisės normų, reguliuojančių kainas, vietą teisės sistemoje, reikia atsakyti, kokios šakos teisės normos reguliuoja aukščiau aptartus santykius. Tai galima padaryti palyginus teisinio reguliavimo objektą ir metodus.

Civilinio kodekso Šešto knygos septintasis skirsnis reglamentuoja energijos pirkimo–pardavimo sutartis, o 6.385 straipsnis nurodo, kad energijos kaina nustatoma įstatymų nustatyta tvarka. Elektros energijos kaina, kuri yra nereguliuojama specialiomis teisės normomis ir paliekama šalims susitarti, gali būti priskiriama civilinės teisės reguliavimo sričiai, nes priklauso civilinės teisės reguliuojamiems turtiniams santykiams, elektros energijos pirkimo–pardavimo sutarties šalys juridiniu požiūriu yra lygiateisės, vyraujantis reguliavimo metodas yra dispozityvus.

Teisės normos, reglamentuojančios elektros energijos rinką reguliuojančios institucijos funkcijas ir kompetenciją, gali būti priskiriamos administracinei teisei, nes reguliuoja fizinių ir juridinių asmenų santykius su valstybės institucijomis, reguliavimo metodas pagrįstas valdžios ir pavaldumo principu, o teisės normos imperatyvios.

Administracinio proceso teisė reguliuoja procesinius santykius, atsirandančius priimant sprendimus ar nagrinėjant ginčus valstybės institucijose, reguliavimo metodas pagrįstas valdžios ir pavaldumo principu, o teisės normos imperatyvios. Teisės normos, nustatančios elektros energijos rinką reguliuojančios institucijos sprendimų priėmimo procedūras ir ikiteisminę ginčų nagrinėjimo tvarką, gali būti priskiriamos administracinio proceso teisei.

Finansų teisės dalykas – visuomeniniai santykiai, atsirandantys valstybės ir vietos savivaldybės organų veiklos procese, kai kaupiami, paskirstomi ir naudojami piniginiai fondai siekiant išskeltų tikslų. Pagrindinis finansų teisės reguliavimo metodas – imperatyvus, pasireiškiantis tiesioginiais nurodymais vienu finansinių santykių dalyvių kitiems¹⁴⁶. Todėl teisės normos, reguliuojančios elektros apmokestinimą vartojimo mokesčiais, gali būti priskiriamos finansų teisės sričiai.

Elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisinis reguliavimas yra kompleksinis pagal reguliuojamą objektą ir reguliavimo metodą, todėl siekiant susisteminti kainų teisinio reguliavimo objektą ir reguliavimo metodus tikslinga išskirti atskirą elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisinio reguliavimo institutą.

¹⁴⁶ Химичева Н. И. Финансовое право. Москва, 2003. С. 45–46.

Teisės teorijoje teisės institutas apibrėžiamas kaip teisės normų grupė, jungianti teisės normas, reguliuojančias tam tikrų visuomeninių santykių rūšį jai būdingu būdu ir sudaranti teisės pošakį bei šaką¹⁴⁷. Elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų institutas apibrėžtinai kaip teisės normų grupė, jungianti teisės normas, kurios reguliuoja socialinius santykius, atsirandančius elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų reguliavimo procese, dominuojant imperatyviam teisinio reguliavimo metodui, palyginti su dispozityviu, ir sudaranti elektros energetikos teisės pošakį bei energetikos teisės šaką.

Tačiau į elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų institutą neįeina teisės normos, reguliuojančios elektros energijos apmokėtinumą vartojimo mokesčiais. Nors šios teisės normos tiesiogiai lemia kainas elektros energijos rinkoje, tačiau pagal savo prigimtį ir tikslus skiriasi nuo kitų teisės normų, susijusių su kainų reguliavimu. Jos reguliuoja pinigų surinkimą į viešuosius piniginius fondus, t. y. valstybės biudžetą, tuo tarpu kitos normos reguliuoja pinigų surinkimą į privačių juridinių asmenų piniginius fondus, taip pat iš esmės skiriasi teisės normų laikymosi kontrolės principai ir jų vykdančiosios subjektai.

Trumpai aptarsime elektros energetikos teisės pošakį ir pačią energetikos teisę bei jos savarankiškumo ypatumus.

Iki energetikos sektoriaus liberalizavimo teisės normos, reguliuojančios energetikos sektorių, sudarė atskirą administracinės teisės institutą. Tačiau prasidėjus energetikos sektoriaus liberalizavimui socialiniai santykiai šiame sektoriuje tapo sudėtingesni ir aktyvesni, atitinkamai tapo sudėtingesnis jų teisinis reguliavimas, atsirado daugiau teisės normų. Tokiu būdu plečiantis teisės institutui, reguliavusiam energetikos sektorių, jis tapo nauja teisės šaka, reguliuojančia naują socialinių santykių sritį su nauju tik jai būdingu reguliavimo metodu.

Pastaruoju metu taip formavosi ekologinės teisės šaka. Iš pradžių ji buvo kaip administracinės teisės institutas, vėliau dėl didėjančio neigiamo ūkinės veiklos poveikio gyvenamosios aplinkos kokybei kilo poreikis ekologiniu požiūriu išsamiau reglamentuoti šią sritį. Todėl daugėjant tokios rūšies normų šis institutas persitvarkė į administracinės teisės pošakį ir vėliau į atskirą ekologinės teisės šaką¹⁴⁸.

Energetikos teisė atitinka visas savarankiškos teisės šakos atsiradimui keliamas sąlygas t. y.:¹⁴⁹ 1) išlaiko visuomeninių santykių savitumo laipsnį;

¹⁴⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P. 205.

¹⁴⁸ Ten pat. P. 337.

¹⁴⁹ Ten pat..

2) didelę jų socialinę svarbą; 3) nėra galimybės tuos santykius reguliuoti jau turimų teisės šakų normomis; 4) būtinybė šiai santykių grupei taikyti specialų teisinio reguliavimo metodą.

Energetikos teisė reguliuoja santykius, atsirandančius energijos ir jos išteklių gavybos, tiekimo, saugojimo ir transportavimo procese. Šių santykių reguliuoti turimomis teisės normomis tapo neįmanoma, nes, liberalizavus elektros ir dujų energetikos sektorius, santykiai tapo labai sudėtingi ir įvairialypiai, jiems reguliuoti reikia naujų teisės normų. Šiems santykiams reguliuoti naudojamas tiek imperatyvus, tiek dispozityvus reguliavimo metodas. Santykius, kurie vystosi remiantis rinkos ekonomikos dėsniais, reguliuoti taikomas dispozityvus metodas, kitiems santykiams, susijusiems su visuomenės ir energijos tiekimo saugumo reikalavimais, techniniais standartais, taikomas imperatyvus metodas. Energetikos sektoriaus svarba šalies ekonomikoje vis didėja, nes nuo jo stabilaus ir gero veikimo priklauso visas šalies ūkis.

Elektros energetikos sektorių reguliuojančios teisės normos sudaro energetikos teisės pošakį, jos reguliuoja socialinius santykius, atsirandančius elektros energijos gamybos, persiuntimo ir tiekimo procese.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisinis reguliavimas yra kompleksinis pagal reguliuojamą objektą ir reguliavimo metodą bei neapsiriboja vienos teisės šakos teisės normomis. Elektros energijos bei su jos tiekimu susijusių paslaugų kainas reguliuoja dviejų teisės šakų normos – energetikos teisės, t. y. įeina į energetikos teisės šaką, elektros energetikos teisės pošakį ir sudaro elektros energijos bei su jos tiekimu susijusių kainų teisės institutą, ir mokesčių teisės, t. y. įeina į mokesčių teisės šaką bei vartojimo mokesčių teisės institutą.

1.6. Apibendrinimas ©

Atlikus elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo raidos ir principinių nuostatų analizę galima nurodyti šiuos pagrindinius ypatumus:

1. Elektros energijos rinkos modelių ir jos struktūros analizė leido nustatyti, kad elektros energijos rinka iš esmės skiriasi nuo tradicinių prekių rinkų, nes elektros energija kaip prekė negali egzistuoti atskirai nuo jos persiuntimo bei kitų su jos tiekimu susijusių paslaugų. Ši išskirtinė elektros energijos rinkos ypatybė lemia tai, kad elektros energijos rinkos sąvoka negali būti formuojama atskirai nuo paslaugų, susijusių su elektros energijos

tiekimu, todėl elektros energijos rinka turėtų būti apibrėžiama kaip visuomeninių santykių sistema, užtikrinanti elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų pirkimą–pardavimą.

2. Elektros energetikos sektoriaus teisinio reguliavimo tikslų ir principų raidos analizė leido atskleisti pagrindines liberalizuojamos elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo paradigmos ypatybes. Monopolinėje elektros energijos rinkoje svarbiausiais teisinio reguliavimo tikslais buvo laikoma elektros energijos tiekimo patikimumo ir viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teikimo užtikrinimas, o liberalizuojamoje elektros energijos rinkoje teisiniu reguliavimu siekiama ne tik įgyvendinti minėtus tikslus, bet ir skatinti konkurencijos elektros energijos gamybos ir tiekimo sektoriuose atsiradimą, sukurti Europos Sąjungos elektros energijos vidaus rinką bei įgyvendinti tvarios raidos koncepciją.

3. Europos Sąjungos elektros energetikos įmonėms ilgą laiką nebuvo taikomos Europos Bendrijos steigimo sutarties nuostatos, reglamentuojančios laisvą prekių judėjimą ir konkurenciją. Išnagrinėjus Europos Bendrijos steigimo sutarties nuostatas bei Europos Bendrijų Teisingumo Teisme nagrinėtas bylas galima daryti išvadą, kad nacionalinėms elektros energetikos įmonėms Europos Bendrijos steigimo sutarties nuostatos gali būti netaikomos, jei tenkinamos dvi sąlygos: elektros energetikos įmonėms patikėta teikti bendras ekonominės svarbos paslaugas arba jos yra pajamų gaunančios monopolijos ir Europos Bendrijos steigimo sutarties normų taikymas teisiškai ar faktiškai trukdo atlikti joms patikėtus specialius uždavinius.

4. Europos Sąjunga neturi išimtinės kompetencijos energetikos srityje, tačiau būtent direktyvose ir reglamentuose yra įtvirtinti elektros energijos rinkos liberalizavimo principai, kurių turi laikytis valstybės narės. Išnagrinėjus Europos Sąjungos teisės aktus galima nurodyti šiuos pagrindinius elektros energijos rinkos liberalizavimo principus: 1) konkurencijos didinėjimą elektros energijos rinkoje sukūrimas; 2) reguliuojamos trečiosios šalies teisės naudotis perdavimo ir skirstymo tinklais užtikrinimas; 3) elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklų atskyrimas nuo elektros energijos gamybos ir tiekimo veiklų; 4) nepriklausomos institucijos elektros energijos rinkai reguliuoti įsteigimas; 5) įpareigojimai elektros energetikos įmonėms teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas; 6) elektros energijos rinkų atvėrimas pagal abipusiško principą; 7) priegios prie tarpvalstybinio elektros energijos mainų tinklo teisinis reguliavimas; 8) elektros energijos gamybos iš atsinaujinančių energijos išteklių skatinimas; 9) suderinta elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų apmokestinimo vartojimo mokesčiais politika valstybėse narėse.

5. Išnagrinėjus Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės aktus, nustatančius elektros energijos rinkos veikimą, galima daryti išvadą, kad Lietuvoje yra priimti įstatymai ir kiti teisės aktai, kurių reikia direktyvoms įgyvendinti.

6. Elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisinio reguliavimo objektas yra socialiniai santykiai, kurie atsiranda elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų nustatymo procese. Kainų elektros energijos rinkoje teisinis reguliavimas yra kompleksinis pagal reguliuojamą objektą ir reguliavimo būdą bei neapsiriboja vienos teisės šakos normomis. Socialinius santykius, atsirandančius elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų nustatymo procese, reguliuoja dvi teisės normų grupės: viena grupė reguliuoja socialinius santykius, atsirandančius kainų nustatymo procese dalyvaujant nepriklausomai elektros energijos rinkos reguliavimo institucijai, ir priklauso elektros energetikos teisės pošakiui bei energetikos teisės šakai; kita teisės normų grupė reguliuoja socialinius santykius, atsirandančius apmokestinant elektros energiją ir su jos tiekimu susijusias paslaugas vartojimo mokesčiais, bei priklauso vartojimo mokesčių teisės institutui ir mokesčių teisės šakai.

2 • ELEKTROS ENERGIJOS RINKOJE • KAINAS REGULIUOJANTI INSTITUCIJA: ATLIEKAMOS FUNKCIJOS IR VEIKLOS PRINCIPAI

Siekiant užtikrinti įvairių socialinių grupių apsaugą speciali institucija reguliuoja ir prižiūri elektros energijos bei su jos tiekimu susijusių paslaugų kainas. Šiame skyriuje nagrinėjami kainas elektros energijos rinkoje reguliuojančios institucijos funkcijos ir veiklos principai. Pirmiausia analizuojama, ar elektros energijos rinkoje tinkamų kainų negali užtikrinti rinkos dėsniai ir kodėl reikia valstybinio reguliavimo. Toliau nagrinėjama kainas reguliuojančios institucijos kompetencija ir veiklos principai, išryškinama šių institucijų veiklos skaidrumo ir nepriklausomumo svarba. Taip pat apžvelgiami Lietuvoje kainas reguliuojančios institucijos – Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos – kompetencija, veiklos principai bei teismų vykdoma jos veiklos teisėtumo kontrolė.

2.1. Kainas reguliuojanti institucija elektros energijos rinkoje

Literatūroje vyrauja dvi skirtingos nuomonės dėl elektros energijos rinkos reguliavimo institucinės struktūros. Viena teigia, kad steigti specialią elektros energijos rinkos reguliavimo instituciją ir taikyti nuolatinį specialų elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų reguliavimą nėra jokio pagrindo, net pripažįstant faktą, kad elektros energetikos sektoriuje veikia natūralios monopolijos, nes konkurencijos teisė numato gana veiksmingas priemones, draudžiančias piktnaudžiauti vyraujančia padėtimi¹⁵⁰.

¹⁵⁰ Energetikos politika: priemonės, galimybės ir kryptys // Lietuvos laisvosios rinkos institutas, Vilnius, 2005. P. 31. www.lrinka.lt

Kita nuomonė teigia, kad konkurencijos teisė yra skirta užkirsti kelią diskriminacijai, vykdomai vyraujančią padėtį užimančios įmonės, todėl jos naudojamos procedūros ir teisinės priemonės yra nepritaikytos spręsti problemas, išskylančias elektros energijos rinkoje ir ypač elektros energijos persiuntimo sektoriuje, kuriame veiklą vykdo natūralios monopolijos¹⁵¹. Konkurencijos teisė siekia spręsti problemas, susijusias su konkurencijos apribojimais rinkose, kuriuose konkurencija galima ir yra, tačiau ne rinkose, kuriuose konkurencija negalima dėl jos struktūrinių ypatumų. Todėl, siekiant užtikrinti nediskriminacines sąlygas elektros energijai persiųsti elektros energijos tinklais, būtina įsteigti specialią instituciją, kuri reguliuotų elektros energijos rinką, ir sukurti specialų reguliavimo metodą.

Atsižvelgdamos į aukščiau išdėstytus argumentus, beveik visos Europos Sąjungos valstybės narės dar prieš įsigaliojant Antrajai elektros energijos rinkos direktyvai buvo įsteigusios reguliavimo institucijas, atsakingas už nediskriminacinių sąlygų elektros energijai persiųsti užtikrinimą ir kainų reguliavimą¹⁵². Dar nėra išsamių duomenų, kaip Europos Sąjungos valstybės narės įgyvendino Antrosios elektros energijos rinkos direktyvos reikalavimus, susijusius su reguliavimo institucija, nes ši direktyva turėjo būti įgyvendinta iki 2004 m. liepos 1 d., bet praktiškai jos įgyvendinimo procesas valstybėse narėse tęsėsi iki 2006 m. Pavyzdžiui, Vokietijoje naujas Energetikos pramonės įstatymas įsigaliojo tik 2005 m. liepos mėn. viduryje, o jį įgyvendinantys įstatymų lydimieji aktai priimti iki 2006 m.¹⁵³

Europos Komisija savo 2007 m. pateiktame pasiūlyme dėl Antrosios elektros energijos rinkos direktyvos pakeitimų¹⁵⁴ teigia, jog valstybių narių, kurių rinkos yra atviros jau keletą metų, patirtis ir kitų rinkai atvirų komunalinių paslaugų sektorių patirtis aiškiai rodo, kad tinkamam rinkos veikimui užtikrinti neabejotinai reikia didelių įgaliojimų turinčių reguliavimo institucijų, ypač tinklo infrastruktūros naudojimo srityje.

Dėl šių priežasčių Europos Komisija pateiktame pasiūlyme dėl Antrosios elektros energijos rinkos direktyvos pakeitimų¹⁵⁵ siūlo padidinti reguliavimo institucijų įgaliojimus. Pirmiausia joms suteikti aiškius įgaliojimus

¹⁵¹ Christopher W. J. EU Energy Law. The Internal Energy Market. Volume I. Belgium: Claeys and Casteels, 2004. P. 97.

¹⁵² Second Commission Benchmarking Report on the Implementation of the Internal Electricity and Gas Market. Updated Version Including the Accession Countries. SEC(2003)448 // Commission Staff Working Paper. Commission of the European Communities.

¹⁵³ Benchmarking Report on the Electricity and Gas Markets in Compliance with the DG TREN Requirement // Federal Ministry of Economics and Labor in collaboration with Federal Network Agency Federal Cartel Office. Austria, 2005. P. 3. <http://www.ergeg.org>

¹⁵⁴ http://ec.europa.eu/energy/electricity/package_2007/index_en.htm

¹⁵⁵ Ten pat.

bendradarbiauti tarpusavyje Europos lygiu, taip pat su Energetikos reguliavimo institucijų bendradarbiavimo agentūra ir Europos Komisija, ir taip užtikrinti konkurencingas, saugias bei aplinką tausojančias elektros energijos ir dujų vidaus rinkas Europos Sąjungoje bei veiksmingai atverti rinką visiems vartotojams ir tiekėjams.

Antra, siūloma didinti reguliavimo institucijų rinkos reguliavimo įgaliojimus, ypač įgaliojimus: 1) stebėti, kaip perdavimo ir paskirstymo sistemos operatoriai laikosi trečiųjų šalių prieigos taisyklių, atskyrimo įpareigojimų, balansavimo taisyklių ir perkrovos bei tinklų sujungimo valdymo reikalavimų; 2) peržiūrėti ir savo metinėje ataskaitoje įvertinti perdavimo sistemos operatorių investavimo planus, atsižvelgiant į tai, ar jie atitinka visos Europos 10 metų tinklo plėtos planą; stebėti tinklo saugumą bei patikimumą ir peržiūrėti tinklo saugumo ir patikimumo taisykles; 3) stebėti, ar laikomasi skaidrumo įpareigojimų; 4) kartu su konkurencijos institucijomis stebėti rinkos atvėrimo bei konkurencijos mastą ir skatinti veiksmingą konkurenciją; 5) užtikrinti visišką vartotojų apsaugos priemonių veiksmingumą.

Nagrinėjant reguliavimo institucijos vaidmenį kainų teisinio reguliavimo procese reikėtų atskirti dvi sąvokas: institucinė struktūra ir reguliavimo turinys¹⁵⁶. Institucinė struktūra sietina su kainas reguliuojančios institucijos vieta valstybinių institucijų sistemoje, o tai lemia reguliuojančios institucijos nepriklausomumo lygį bei galimybę nepriklausomai nuo politinės valdžios priimti sprendimus. Reguliavimo turinys yra sietinas su teisės normų, reguliuojančių elektros energijos rinkos dalyvių tarpusavio santykius, turiniu ir esme, pvz., kainų skaičiavimo metodika.

Institucinė struktūra yra esminis veiksnys, nulemiantis elektros energijos rinkos reguliavimo politinės rizikos lygį. Kainas reguliuojančiai institucijai suteikta diskrecijos teisė priimti sprendimus dėl kainų dydžio, todėl politiniais tikslais siekiant sumažinti kainas ji gali nepakankamai įvertinti investicijų sąnaudas ar nustatyti ekonomiškai nepagrįstus reikalavimus, susijusius su sąnaudų mažinimu ar teikiamų paslaugų kokybe. Kita vertus, elektros energijos rinkos dalyviai, siekdami užsitikrinti sau palankias kainas, gali mėginti daryti įtaką reguliuojančios institucijos sprendimams. Intervencijų rizika gali būti sumažinta tik užtikrinus reguliavimo institucijos nepriklausomumą ir veiksmingą jos sprendimų kontrolę.

Literatūroje, nagrinėjančioje kainų teisinio reguliavimo procesą, galima pastebėti tris skirtingus terminus: kainų teisinis reguliavimas, kainų

¹⁵⁶ Bielcki J., Desta M. G. (edited) *Electricity Trade in Europe. Review of the Economic and Regulatory Changes*. Netherlands: Kluwer Law International, 2004. P. 161.

priežiūra ir kainų kontrolė. Administracinės teisės doktrinoje galima rasti dvi skirtingas nuomones dėl kontrolės ir priežiūros sąvokų. Viena nuomonė teigia, kad kontrolė ir priežiūra yra tapačios sąvokos, t. y. tiesiog vienas yra tarptautinis žodis, o kitas – jo vertimas į lietuvių kalbą, kita pateikia skirtingus šių sąvokų apibrėžimus, nurodydama, kad: 1) kontrolė administraciniu teisiniu požiūriu reiškia kompetentingų institucijų ir pareigūnų veiklą, tikrinant ir nuolatos stebint vykdomosios valdžios institucijas ir pareigūnus, nustatant, kaip jie įgyvendina teisėtumo reikalavimus, ar jų darbas yra tikslingas, ar atitinka nustatytus teisėtumo reikalavimus, ir prireikus jį koreguoja; 2) priežiūra administracinės teisės požiūriu yra tam tikrų valstybės institucijų ir pareigūnų veikla tikrinant ir stebint nepavaldžius teisinių santykių subjektus, siekiant nustatyti daromus teisėtumo pažeidimus¹⁵⁷.

Atsižvelgiant į tai, jog kartais sunku nustatyti takoskyrą tarp kontrolės ir priežiūros terminų, šiame darbe bus laikomasi nuomonės, kad šie terminai yra tapatūs, todėl varojami kaip sinonimai. „Kainų kontrolė“ ir „kainų priežiūra“ atspindi kainų teisinį reguliavimą ex-post stadijoje, tuo tarpu terminas „kainų teisinis reguliavimas“ apima tiek ex-ante, tiek ex-post stadijas.

2.1.1. Elektros energijos rinkoje kainas reguliuojančios institucijos veiklos principai

Elektros energijos rinkos reguliavimo institucija, siekdama jai iškeltų tikslų, turi laikytis gero administravimo principų. Elektros energetikos sektoriaus pramonės atstovų sąjunga atliko elektros energijos rinkos reguliavimo modelių analizę Europos Sąjungos valstybėse. Savo tyrime ji nurodė šiuos gero administravimo principus elektros energetikos sektoriuje: 1) aiškumas; 2) proporcingumas; 3) nuoseklumas, pastovumas; 4) skaidrumas; 5) nepriklausomumas; 6) atskaitomybė; 7) efektyvumas; 8) lankstumas¹⁵⁸. Šių principų turi laikytis reguliavimo institucija vykdydama kainų reguliavimą.

Aiškumo principas reiškia, kad reguliavimo tikslai, funkcijos ir reikalavimai reguliuojamiems subjektams turi būti aiškūs ir suprantami, t. y.: 1) aiškiai apibrėžti ilgalaikiai reguliavimo tikslai; 2) teisės aktuose turi būti

¹⁵⁷ Deviatnikovaitė I. Parlamentinė kontrolė ir valdžių padalijimo problema // Parlamentinė kontrolė: samprata ir įgyvendinimo problemos Lietuvoje. VI Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2006, P. 63–64.

¹⁵⁸ Regulatory Models in a Liberalized European Electricity Market // EURELECTRIC SG Regulatory Models. 2004, Ref: 2004-030-0052. <http://www.eurelectric.org>

aiškiai nurodytas reguliuojančios institucijos vaidmuo, atsakomybė ir kompetencija; 3) taisyklės ir reikalavimai turi būti aiškūs; 4) aiškiai reglamentuotos reguliuojamų subjektų teisės ir pareigos bei atsakomybės už jų nevykdymą¹⁵⁹.

Įgyvendinat *proporciumo principą* reguliuojančios institucijos veiksmai ir sprendimai turi atitikti reguliavimo tikslus bei nesukelti nepagrįstų sąnaudų ir apribojimų rinkos dalyviams.

Įgyvendinant *nuoseklumo (pastovumo) principą* reguliuojančios institucijos veiksmai ir sprendimai turi būti prognozuojami, bendri, racionalūs, nediskriminuojantys. Šis principas taip pat apima sprendimų vienodumą tarp reguliuojančių institucijų, esančių skirtingose jurisdikcijose.

Įgyvendinant *skaidrumo principą* kainų reguliavimo procesas turi būti atviras visiems suinteresuotiems asmenims. Tarpusavio bendravimas ir konsultavimas, priėjimas prie susijusių dokumentų ir laiku atliktas informavimas yra esminiai skaidraus reguliavimo bruožai. Reguluojami subjektai turi būti informuojami apie numatomo priimti teisės akto projektą, jiems suteikiama galimybė pateikti pasiūlymus, kurie turi būti diskutuojami ir kartu priimamas galutinis sprendimas.

Nepriklausomumas. Vienas iš reguliuojančios institucijos uždavinių yra subalansuoti elektros energetikos sektoriaus įmonių ir vartotojų interesus, todėl siekiant, kad reguliuojančios institucijos veiksmai ir sprendimai nebūtų lemti vienos šalies, institucija turi būti nepriklausoma.

Aptariant reguliavimo institucijos nepriklausomumo lygį buvo aktyviai diskutuojama derybose dėl Antrosios elektros energijos rinkos direktyvos nuostatų. Vokietija derybose ilgai priešinosi reikalavimui, kad valstybės narės paskirtų vieną ar kelias kompetentingas institucijas, kurios būtų visiškai nepriklausomos nuo elektros energetikos pramonės interesų ir atliktų reguliavimo institucijų funkcijas, teigdama, jog reguliavimo funkcijas gali atlikti jau esamos valstybės institucijos. Tuo tarpu Europos Parlamentas, siekdamas išvengti politinio spaudimo bei manipuliacijos tarifais prieš rinkimus, siūlė įtvirtinti nuostatą, reikalaujančią, kad reguliavimo institucija būtų nepriklausoma nuo vyriausybės¹⁶⁰.

Antrąją elektros energijos rinkos direktyva buvo pasiektas kompromisas tarp šių dviejų nuomonių, t. y. direktyva nereikalauja, kad reguliavimo institucija būtų atskirta ir nepriklausoma nuo vykdomosios valdžios struktūros, tačiau ji turi būti visiškai nepriklausoma nuo elektros energetikos įmo-

¹⁵⁹ Regulatory Models in a Liberalized European Electricity Market // EURELECTRIC SG Regulatory Models. 2004, Ref: 2004-030-0052. P. 12–13. <http://www.eurelectric.org>

¹⁶⁰ Christopher W. J. EU Energy Law. The Internal Energy Market. Volume I. Belgium: Claeys and Casteels, 2004. P. 98.

nių interesų. Ši nuostata skirta valstybėms narėms, kuriose visos ar dalis elektros energetikos įmonių yra valdomos valstybės. Tokiu būdu Antroji elektros energijos rinkos direktyva įpareigoja valstybės nares elektros energijos rinką reguliuojančią instituciją atskirti nuo ministerijos, atsakingos už elektros energetikos įmonių valdymą.

Nepaisant to, jog Antroji elektros energijos rinkos direktyva nereikalauja, kad reguliavimo institucija būtų nepriklausoma nuo politinės valdžios, daugumoje valstybių steigiamos nepriklausomos elektros energijos rinką reguliuojančios institucijos, o pagrindinis ministerijų vaidmuo yra politikos formavimas, teisės aktų projektų rengimas ir valstybinio kapitalo įmonių valdymas. Prieš įsteigiant nepriklausomas reguliavimo institucijas ministerijos rūpinosi elektros energetikos sektoriaus reguliavimu, todėl šiandien išsaugojo didelę dalį savo kompetencijos¹⁶¹.

Reguliavimo institucijų nepriklausomybė dažnai yra ribota. Vienu atveju reguliavimo institucijos sprendimus gali tiesiogiai veikti politiniai sprendimai. Kitu atveju galima teigti, kad yra faktinis reguliavimo institucijų priklausomumas nuo politinių institucijų, nors formaliai deklaruojama jų nepriklausomybė: pvz., nustatant reguliavimo institucijos finansavimą iš valstybės biudžeto. Taisyklės dažnai yra labai abstrakčios, paliekančios laisvių reguliavimo institucijos diskrecijai, kuria pasinaudoja politinės institucijos, darydamos savo įtaką¹⁶².

Siekiant nustatyti, ar institucija yra nepriklausoma, naudojami skirtingi kriterijai.

Pirma, nepriklausomos institucijos vadovai turi būti paskirti nustatytam terminui, o juos atšaukti galima tik atsiradus aplinkybėms, kurios nustatytos baigtiniu sąrašu. Tai apsaugo reguliavimo institucijos vadovus nuo grasinimo atstatydinti.

Antra, reguliavimo institucijos veikla turėtų būti finansuojama elektros energetikos sektoriaus, o ne iš valstybės biudžeto. Taip vyriausybė negalėtų grasinti, kad sumažins finansavimą dėl nepalankių sprendimų. Yra keturi pagrindiniai lėšų šaltiniai, iš kurių finansuojama reguliavimo institucijų veikla: 1) nustatytas procentas ar priemoka nuo reguliuojamų kainų; 2) rinkliavos už licencijas ar kitas mokesčius, mokamas tiesiogiai reguliuojančiai institucijai; 3) tiesioginis finansavimas iš valstybės biudžeto; 4) paskirtų baudų procentas.

¹⁶¹ Regulatory Models in a Liberalized European Electricity Market // EURELECTRIC SG Regulatory Models. 2004. Ref: 2004-030-0052. P. 12–13. <http://www.eurelectric.org>

¹⁶² Bielcki J., Desta M. G. (edited) Electricity Trade in Europe. Review of the Economic and Regulatory Changes. Netherlands: Kluwer Law International, 2004. P. 157.

Trečia, reguliuojančiai institucijai turi būti suteikta teisė savarankiškai, be valstybės įsikišimo, tvirtinti kainas, taip užkertant kelią tiesioginei politinei įtakai tarifų nustatymo procese¹⁶³.

Antrąją elektros energijos rinkos direktyva valstybės narės yra įpareigojamos suteikti rinką reguliuojančiai institucijai tokius pačius žmogiškuosius ir finansinius išteklius bei priėjimą prie finansinės ir techninės informacijos, reikalingos jai priskirtoms funkcijoms vykdyti¹⁶⁴. Direktyva leidžia pačioms valstybėms narėms nustatyti, kokius ir kiek išteklių suteikti reguliavimo institucijai, tačiau Europos Komisija, nustačiusi, jog reguliavimo institucijai suteikta per mažai išteklių, kad ji pajėgtų vykdyti jai skirtas funkcijas, gali pradėti procedūrą prieš valstybę narę dėl direktyvos neįgyvendinimo¹⁶⁵. Valstybėse narėse reguliavimo institucijoms skiriami labai skirtingo dydžio materialiniai ir žmogiškieji ištekliai¹⁶⁶.

Atlikus Austrijoje, Belgijoje, Čekijoje, Suomijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Airijoje, Italijoje, Lenkijoje, Portugalijoje, Ispanijoje, Švedijoje, Šveicarijoje (1 lentelė) veikiančių elektros energijos rinką reguliuojančių institucijų analizę, 2003 m. duomenimis, buvo nustatyta, kad tik Vokietijoje¹⁶⁷ ir Šveicarijoje nėra įsteigtos elektros rinką reguliuojančios institucijos. Darbuotojų skaičius minėtose institucijose svyruoja nuo 15 Suomijoje iki 284 Lenkijoje, atitinkamai biudžetas svyruoja nuo 1,5 mln. eurų Suomijoje iki 18 mln. eurų Italijoje. Rinkos reguliavimo institucijos keturiose valstybėse finansuojamos nustatant mokesčių elektros energijos ar su jos tiekimu susijusių paslaugų tarifu, trijose – iš valstybės biudžeto, vienoje – iš mokesčių už išduodamas licencijas, o likusiose taikomas mišrus finansavimas, t. y. numatomas ne vienas, o keli finansavimo šaltiniai.

¹⁶³ Bielcki J., Desta M. G. (edited) *Electricity Trade in Europe. Review of the Economic and Regulatory Changes*, Netherlands: Kluwer Law International, 2004. P. 162.

¹⁶⁴ Note of DG Energy & Transport on Directives 2003/54/EC and 2003/55/EC on the Internal Market in Electricity and Natural Gas The Role of the Regulatory Authorities // Directorate General Energy and Transport, 2004. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/index_en.htm

¹⁶⁵ Christopher W. J. *EU Energy Law. The Internal Energy Market. Volume I. Belgium: Claeys and Casteels*, 2004. P. 109.

¹⁶⁶ Second Commission Benchmarking Report on the Implementation of the Internal Electricity and Gas Market. Updated Version Including the Accession Countries. SEC(2003)448 // Commission Staff Working Paper. Commission of the European Communities, 2003. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/benchmarking/index_en.htm

¹⁶⁷ Vokietija, įgyvendindama Antrąją elektros energijos rinkos direktyvą, 2005 metais įsteigė elektros energijos rinkos reguliavimo instituciją.

1 lentelė. Reguliavimo institucijos nepriklausomumo kriterijai, 2003 m.

Nr.	ES valstybės narės	Darbuotojų skaičius	Biudžeto dydis, mln. €	Finansavimo šaltiniai
1.	Austrija	61	8	Tarifai
2.	Belgija	35	10	Tarifai
3.	Čekija	90	4	Valstybės biudžetas
4.	Airija	39	8	Rinkliavos už licencijas
5.	Italija	86	18	Rinkliavos už licencijas, valstybės biudžetas
6.	Lenkija	284	15	Rinkliavos už licencijas, valstybės biudžetas
7.	Suomija	15	1,5	Rinkliavos už licencijas, valstybės biudžetas
8.	Prancūzija	80	9	Valstybės biudžetas
9.	Portugalija	50	4	Tarifai
10.	Ispanija	153	12,5	Tarifai
11.	Švedija	34	2,5	Ministerija

Taigi iš 1 lentelėje pareiktų duomenų galima daryti išvadą, kad valstybėse narėse elektros energijos rinką reguliuojančios institucijos labai skiriasi pagal joms skiriamus finansinius ir žmogiškuosius išteklius.

Nepriklausomumo principas visada turi būti derinamas su *atskaitomybės* principu. Nepriklausomumas nereiškia, kad reguliuojanti institucija nėra atskaitinga. Nepažeisdama nepriklausomumo principo reguliavimo institucija turi atsiskaityti už savo veiksmus ir sprendimus. Tai gali vykti keliomis formomis: 1) pateikiant motyvuotą savo veiksmų ar sprendimų pagrindimą; 2) pateikiant ataskaitą apie iškeltų tikslų pasiekimą; 3) nustatant apeliacijos procesą dėl reguliuojančios institucijos sprendimų¹⁶⁸.

Reguliuojančios institucijos diskrecija gali būti apribota formalia ir neformalia atskaitomybe. Neformali atskaitomybė gali apimti diskusijas su suinteresuotomis šalimis, kurių išvados gali būti paremti sprendimai. Formali atskaitomybė nustatoma teisės aktuose, pagal kuriuos reguliavimo institucija paprastai atsiskaito Parlamentui. Kitas būdas, kuriuo siekiama apriboti reguliuojančios institucijos diskreciją, yra įgyvendinamas patvirtinant detalias tarifų tvirtinimo taisykles. Paprastai tarifų reguliavimo princi-

¹⁶⁸ Regulatory Models in a Liberalized European Electricity Market // EURELECTRIC SG Regulatory Models. 2004. Ref: 2004-030-0052. <http://www.eurelectric.org>

pai yra apibrėžiami įstatymuose, o detalūs jų skaičiavimo principai patvirtinami vyriausybės nutarimais ar kitais teisės aktais¹⁶⁹.

Kad įgyvendintų *efektyvumo* principą, reguliavimo institucija, priimdama sprendimus, turi įvertinti jų sąnaudas ir palyginti su galimomis alternatyvomis. Taip pat reikalaujama, kad reguliavimo institucijoje procedūros vyktų greitai ir laiku.

Nepažeidžiant nuoseklumo ir stabilumo principo, turi būti laikomasi ir *lankstumo* principo. Reguliavimas turi būti lankstus, t. y. reaguoti į pasikeitimus išorėje ir būti atviras reguliavimo alternatyvoms siekiant iškeltų tikslų, taip pat atsižvelgti į esamą padėtį rinkoje ir infrastruktūroje.

Elektros energetikos sektoriaus pramonės atstovų sąjungai atlikus privačių investuotojų elektros energetikos sektoriuje apklausą buvo nustatyta, kad skaidrumas kainų reguliavimo procese yra svarbiausias ir esminis gero administravimo požymis. Reguliavimo institucijos nepriklausomumo lygis yra svarbus siekiant nustatyti optimalią institucinę struktūrą, tačiau nėra esminis veiksnys ketinant pritraukti privačias investicijas¹⁷⁰.

Apibendrinant galima teigti, kad elektros energijos rinkos reguliavimo institucija savo veikloje turi vadovautis gero administravimo principais siekdama suderinti skirtingų grupių interesus kainų nustatymo procese. Antroji elektros energijos rinkos direktyva detalčiai nenustato reguliavimo institucijos veiklos principų, šiuos klausimus palikdama valstybių narių kompetencijai. Taip pat Antroji elektros energijos rinkos direktyva įtvirtino reguliavimo institucijos nepriklausomumo tik nuo elektros energetikos įmonių interesų, bet ne nuo vykdomosios valdžios struktūros, principą. Toks teisinis reguliavimas yra vertintinas kaip pasiektas kompromisas tarp valstybių narių, tačiau jis nėra palankus siekiant užtikrinti reguliavimo institucijos nešališkumą.

2.1.2. Elektros energijos rinkoje kainas reguliuojančios institucijos funkcijos ir kompetencija

Antroji elektros energijos rinkos direktyva nustato minimalų sąrašą funkcijų, kurias turi atlikti reguliavimo institucija, tačiau valstybėms narėms yra suteikiama teisė nustatyti papildomas funkcijas ir uždavinius regu-

¹⁶⁹ Bielcki J., Desta M. G. (edited) *Electricity Trade in Europe. Review of the Economic and Regulatory Changes*. Netherlands: Kluwer Law International, 2004. P. 164.

¹⁷⁰ *European Electricity Regulations from the Point of View of Investors* // EURELECTRIC study among major European Financial Analysts. Network of Experts for Finance & Economics. 2005. Ref: 2005-030-0493. P. 12. <http://www.eurelectric.org>

liuojančiai institucijai. Vienas iš pagrindinių reguliavimo institucijos uždavinių yra įgyvendinti „paskelbtais tarifais pagrįstą sistemą, pagal kurią trečiosioms šalims suteikiama prieiga prie perdavimo ir paskirstymo sistemų, taikoma visiems reikalavimus atitinkantiems vartotojams, ir kad ši sistema būtų taikoma objektyviai, nediskriminuojant sistemos vartotojų“¹⁷¹. Reguliavimo institucijai turi būti suteikta kompetencija tvirtinti tarifus ar jų skaičiavimo metodikas prieš jiems įsigaliojant.

Direktyva pagrindinį dėmesį skiria skirstomųjų ir perdavimo tinklų operatorių teikiamoms paslaugoms reguliuoti, tačiau daugelyje valstybių narių elektros energijos tiekimo rinka dar nėra visiškai konkurencinga, todėl reguliavimo institucija nustato ir tvirtina kainų skaičiavimo metodikas, ne tik susijusias su elektros energijos persiuntimo tinklų naudojimu, bet ir su elektros energijos tiekimu reguliuojamiems vartotojams. Padėtis šiek tiek pasikeitė po 2007 m. liepos mėn., kai visi elektros energijos vartotojai įgijo teisę pasirinkti elektros energijos tiekėją. Tačiau tikėtina, kad kainų reguliavimas elektros energijos tiekimo rinkoje išliks, jis bus sietinas su paskutinės vilties tiekėjo tiekiamą elektros energija ir viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teikimu.

Direktyva nenumato atvejų, kad reguliavimo institucijos sprendimai gali būti peržiūrimi ministerijos. Tam tikrais atvejais ministerijai suteikiama teisė pritarti ar atmesti reguliuojančios institucijos priimtą sprendimą, tačiau ji negali keisti sprendimo¹⁷². Daugumoje valstybių narių nepriklausomo reguliavimo institucijos pačios tiesiogiai nustato tarifus arba juos tvirtina pagal energetikos įmonės pateiktą projektą. Taip pat kai kuriose valstybėse tarifus tvirtina ministerija pagal reguliavimo institucijos projektą.

Kadangi Antroji elektros energijos rinkos direktyva nenustato kainų reguliavimo metodų, Europos Sąjungos valstybės narėse dažniausiai taikomi šie skirtingi kainų reguliavimo metodai: 1) viršutinių kainų ribų nustatymo metodas; 2) pelno ir kontrolės metodas¹⁷³, 3) įmonių rezultatų lyginamasis metodas¹⁷⁴.

¹⁷¹ 2003 m. birželio 26 d. Direktyva 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 96/92/EB // www.lrs.lt

¹⁷² Note of DG Energy & Transport on Directives 2003/54/EC and 2003/55/EC on the Internal Market in Electricity and Natural Gas The Role of the Regulatory Authorities // Directorate General Energy and Transport. 2004. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/index_en.htm

¹⁷³ Taxes and Price Regulation in the Electricity Sector // Network of Experts for Fiscal Matters. UNIPEDA. 1999. <http://unipede.eurelectric.org>

¹⁷⁴ Note of DG Energy & Transport on Directives 2003/54/EC and 2003/55/EC on the Internal Market in Electricity and Natural Gas The Role of the Regulatory Authorities // Direc-

Viršutinių kainų ribų metodu nustatoma viršutinė prekių ar paslaugų kainų riba, kurios negali viršyti įmonės taikomos kainos. Viršutinių kainų riboms pagrindinę įtaką turi ekonominiai rodikliai (pvz., pirminių energijos šaltinių sąnaudos, infliacija), jie nėra pagrindiniai veiklos sąnaudoms įtaką darantys veiksniai. Peržiūrint viršutines kainų ribas dažniausiai atsižvelgiama į kainų indekso kitimą, X faktorių¹⁷⁵, planuojamą infrastruktūros plėtrą ir teikiamų paslaugų kokybės lygį. Kai kurie viršutinių kainų ribų paskaičiavimo modeliai neteikia reikšmės X faktoriaus dydžiui nustatyti, o kainų kontrolės mechanizmą grindžia pajamų lygiu, reikalingu padengti veiklos sąnaudas ir gauti priimtina kapitalo grąžą. Gali būti taikomi skirtingi viršutinių kainų ribų skaičiavimo modeliai skirtingoms vartotojų grupėms. Paprastai tokiu būdu siekiama apsaugoti vartotojus, kurių paklausa elektros energijai yra nepastovi.

Viršutinės kainų ribų metodas padeda išvengti nepagrįstai didelių investicijų ir skatina įmones mažinti veiklos sąnaudas, tačiau jį taikant būtina nustatyti teikiamų paslaugų kontrolės sistemą¹⁷⁶. Reguluojamai įmonei paprastai nustatomi teikiamų paslaugų kokybės reikalavimai, už kurių nevykdymą jai gali būti taikomos baudos. Tačiau nustatant kokybės reikalavimus visada reikia įvertinti vartotojų pasirengimą mokėti už geresnę kokybę.

Viršutinės kainų ribos paprastai nustatomos trejų penkerių metų laikotarpiui, todėl įmonės sugebėjimas šiuo laikotarpiu veiksmingai mažinti veiklos sąnaudas gali lemti nepagrįstai didelį jos pelną. Tad dažnai naudojamas mišrus reguliavimo metodas, papildomai nustatant viršutines gaunamo pelno ribas. Kitas būdas užkirsti kelią nepagrįstai dideliu pelnui yra suteikti įgaliojimus reguliuojančiai institucijai kainų reguliavimo laikotarpiu peržiūrėti viršutines kainų ribas.

Pelno ir kontrolės metodas. Šis reguliavimo metodas riboja pelno dydį, kurį gali uždirbti įmonė, tačiau jis leidžia įmonei atgauti patirtas veiklos ir investicijų sąnaudas. Įmonė turi gauti pajamas, lygias veiklos sąnaudoms ir nustatytos pelno normos sumai. Paslaugų ir prekių kainos didėja, jei įmonės pelnas nepasiekia nustatyto lygio. Šis kainų reguliavimo metodas yra kriti-

torate General Energy and Transport. 2004. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/index_en.htm

¹⁷⁵ X faktoriumi vadinamas viršutinių kainų ribų skaičiavimo formulėje naudojamas kintamasis, kuris atspindi laukiamą įmonės produktyvumo kitimą. Tačiau tikslus jo dydžio nustatymas dažnai sukelia daug diskusijų.

¹⁷⁶ Glossary for the Body of Knowledge on the Regulation of Utility Infrastructure and Services // Developed for the World Bank by: Sanford V. Berg Ph.D., Public Utility Research Center, University of Florida, with assistance from Farid Gasmi Université de Toulouse José I. Távora, Pontificia Universidad Católica del Perú, 2004.

kuojamas, nes neskatina įmonės mažinti sąnaudų. Taikant šį kainų reguliavimo metodą paprastai nėra nustatomas fiksuotas kainų peržiūrėjimo laikotarpis. Jį bet kuriuo metu gali inicijuoti tiek reguliuojama įmonė, tiek priežiūra užsiimanti institucija, jei yra nukrypimų nuo nustatytos pelno normos.

Reguliavimas lyginant įmonių rezultatus. Galima vertinti, kaip turėtų veikti ideali elektros tinklų sistema, atsižvelgiant į konkrečią padėtį: vartotojų skaičių, jų išsidėstymą ir panašiai. Kitas būdas yra palyginti kelių ta pačia veikla užsiimančių kompanijų sąnaudas. Tarptautiniu mastu atliekami palyginimai taip pat yra tinkama metodika.

Bet kuriuo atveju tarifas turi atspindėti sąnaudas, tačiau tai nereiškia, kad turi būti griežta automatinė priklausomybė tarp reguliuojamo verslo sąnaudų ir surenkamų pajamų iš tarifo. Reguliavimo institucija, pavyzdžiui, gali siekti skatinti investicijas ar tinklo plėtrą¹⁷⁷.

Kainų reguliavimo metodikos yra labai specifinės kiekvienai valstybei, todėl skiriasi ir įmonių veiklos sąlygos. 2 lentelėje pateikiama informacija apie Europos Sąjungos valstybėse naudojamus kainų skaičiavimo metodus.

2 lentelė. **Kainų skaičiavimo metodai.**

	<i>Kainų skaičiavimo metodai</i>	<i>Valstybės narės</i>
1.	Viršutinių kainų ribų	Portugalija (skirstymo paslaugai), Ispanija, Didžioji Britanija, Nyderlandai, Italija
2.	Pelno ir kontrolės	Belgija, Danija, Suomija, Švedija, Graikija, Airija, Portugalija (reguliuojamiems vartotojams), Vokietija
3.	Įmonių rezultatų lyginimas	Danija, Suomija, Švedija, Airija, Lenkija, Nyderlandai
4.	Kombinuotas	Prancūzija, Lenkija

Elektros energijos persiuntimo tarifai dažniausiai būna dviejų tipų: taškiniai tarifai, t. y. kai jų dydis nepriklauso nuo elektros energijos persiuntimo atstumo, arba kintantys, t. y. kai jų dydis priklauso nuo elektros energijos persiuntimo atstumo. Dauguma tarifų sistemų perėmė pašto naudojamą sistemą, t. y. tame pačiame regione esantys sistemos vartotojai yra apmokestinami tokio paties dydžio tarifais, neatsižvelgiant į konkrečią gyvenamąją

¹⁷⁷ Note of DG Energy & Transport on Directives 2003/54/EC and 2003/55/EC on the Internal Market in Electricity and Natural Gas The Role of the Regulatory Authorities // Directorate General Energy and Transport. 2004. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/index_en.htm

vieta. Tokia tarifų nustatymo sistema pasirenkama paprastumo dėlei, nors galima ginčytis dėl tokio principo teigiant, kad įmonė, aptarnaudama skirtingus elektros energijos ar sistemos vartotojus, patiria skirtingas sąnaudas.

Reguliavimo institucija turi teisę reguliuoti kainas remdamasi ex-ante ar ex-post principais. Kainų reguliavimas pagal principą ex-ante yra išankstinis ir vyksta iki momento, kol reguliuojamos kainos pradedamos taikyti vartotojams, o ex-post – jau kainų taikymo laikotarpiu.

Pagal ex-ante principą reguliavimo institucija tvirtina pasinaudojimo elektros tinklais, prijungimo prie tinklų ir balansavimo tarifų paskaičiavimo metodikas prieš joms įsigaliojant¹⁷⁸. Ex-ante principas taip pat apima reguliuojančios institucijos teisę tikrinti tinklų kompanijų finansinius ir verslo projektus, teisę gauti informaciją, reikalingą tarifams peržiūrėti, teisę stebėti, „kad būtų veiksmingai atliekamas... finansinės atskaitomybės atskyrimas siekiant išvengti gamybos, perdavimo, paskirstymo ir tiekimo veiklos rūšių kryžminio subsidijavimo“¹⁷⁹.

Pagal ex-post principą reguliavimo institucija turi teisę reikalauti, „kad perdavimo ir paskirstymo sistemos operatoriai, jei būtina, pakeistų... tarifus, taisykles, mechanizmus ir metodiką, siekiant užtikrinti, kad jos būtų proporcingos ir taikomos nediskriminuojant“¹⁸⁰. Kalbant apie balansavimo režimą, reguliavimo institucija turi ex-post teisę spręsti klausimus, susijusius su balansavimo kainos nustatymu. Galiausiai reguliavimo institucija išsaugo ex-post ginčų nagrinėjimo funkciją.

Antroji elektros energijos rinkos direktyva įpareigojo valstybes nares elektros rinkos reguliavimo institucijai suteikti teisę kainas reguliuoti ex-ante, nes kai kurios Europos Sąjungos valstybės taikė tik ex-post kainų reguliavimą. 3 lentelėje¹⁸¹ pateikiami kainų reguliavimo metodai Europos Sąjungos valstybėse iki Antrosios direktyvos dėl vidaus elektros energijos rinkos įgyvendinimo.

Siekiant užtikrinti, kad reguliavimo institucijos priimami sprendimai būtų įgyvendinami, reguliavimo institucijai suteikiama teisė taikyti sankciją įmonėms, nevykdančioms nustatytų įpareigojimų. Tačiau įmonėms turi būti numatyta galimybė teikti apeliacijas dėl reguliavimo institucijos priimtų sprendimų.

¹⁷⁸ Regulatory Models in a Liberalized European Electricity Market // EURELECTRIC SG Regulatory Models. 2004. Ref: 2004-030-0052. P. 24. <http://www.eurelectric.org>

¹⁷⁹ 2003 m. birželio 26 d. Direktyva 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 96/92/EB // www.lrs.lt

¹⁸⁰ Ten pat.

¹⁸¹ Regulatory Models in a Liberalized European Electricity Market // EURELECTRIC SG Regulatory Models. 2004. Ref: 2004-030-0052. P. 24. <http://www.eurelectric.org>

3 lentelė. **Ex-ante ir ex-post reguliavimas Europos Sąjungoje.**

	<i>Kainų reguliavimo metodas</i>	<i>Valstybės narės</i>
1.	Ex-ante	Portugalija, Ispanija, Didžioji Britanija, Nyderlandai, Italija, Belgija, Danija, Airija, Austrija, Prancūzija, Čekija, Lenkija
2.	Ex-post	Suomija, Švedija, Graikija, Vokietija

Taikomų nuobaudų rūšys gali būti įvairios, tačiau tai paliekama kiekvienos valstybės narės kompetencijai¹⁸²: 1) viešas laiškas; 2) palyginamojo pobūdžio ataskaitos, kurioje atsispindėtų įmonės daromi pažeidimai, skelbimas; 3) finansinės nuobaudos, nustatant mažesnius leistinus tarifus; 4) piniginės baudos įmonės vadovui.

Direktyva nereglamentuoja klausimo, ar reguliavimo institucijos sprendimai gali turėti retroaktyvią galią, pavyzdžiui, ar reguliuojanti institucija turi teisę įpareigoti tinklų kompaniją grąžinti pinigus vartotojams, jei taikė nepagrįstai didelius tarifus.

4 lentelė. **Reguliavimo institucijos priimami sprendimai.**

<i>Nr.</i>	<i>Europos Sąjungos valstybė narė</i>	<i>Priimami sprendimai</i>		
		<i>Ar priva-lomi?</i>	<i>Ar gali taikyti baudas?</i>	<i>Ar turi retroaktyvią galią?</i>
1.	Austrija	Taip	Ne	Ne
2.	Belgija	Taip	Taip	Taip
3.	Čekija	Taip	Taip	Ne
4.	Airija	Taip	Ne	Ne
5.	Italija	Taip	Taip	Taip
6.	Lenkija	Taip	Taip	Ne
7.	Suomija	Taip	Taip	Ne
8.	Prancūzija	Taip	Taip	Ne
9.	Portugalija	Taip	Taip	Taip
10.	Ispanija	Taip	Ne	Ne
11.	Švedija	Taip	Taip	Taip

¹⁸² Note of DG Energy & Transport on Directives 2003/54/EC and 2003/55/EC on the Internal Market in Electricity and Natural Gas the Role of the Regulatory Authorities // Directorate General Energy and Transport. 2004. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/index_en.htm

4 lentelėje¹⁸³ pateikiama Europos Sąjungos valstybių reguliavimo institucijų priimamų sprendimų analizė pagal tris kriterijus: privalomumą, teisę taikyti baudas ir retroaktyvų galiojimą.

Iš pateiktos lentelės matome, kad visų nagrinėtų valstybių elektros energijos rinkos reguliavimo institucijų priimami sprendimai yra privalomo pobūdžio, taip pat daugumai institucijų yra suteikta teisė taikyti baudas, tačiau tik nedaugelio jų sprendimai turi retroaktyvų galiojimą.

Apibendrinant galima teigti, kad elektros energijos rinkos reguliavimo institucijos pagrindinis uždavinys, įtvirtintas Antrojoje elektros energijos rinkos direktyvoje, yra užtikrinti trečiosioms šalims prieigą prie perdavimo ir skirstymo sistemų paskelbtais tarifais ir nediskriminuojant sistemos vartotojų. Šiems uždaviniams pasiekti jai pavesta kainų reguliavimo funkcija ex-ante ir ex-post būdu. Antroji elektros energijos rinkos direktyva detaliai nereglamentuoja elektros energijos rinkos reguliavimo institucijų funkcijų, kompetencijos ir taikomų metodų, tačiau Europos Sąjungos valstybių narių analizė išryškina šiuos pagrindinius ypatumus: taikomi labai skirtingi kainų skaičiavimo metodai, o tai lemia skirtingas ekonomines sąlygas nacionalinėms energetikos įmonėms; elektros energijos rinkos reguliavimo institucijos priimami sprendimai turi privalomąją galią; daugeliui institucijų yra suteikta kompetencija taikyti baudas, tačiau tik keliose valstybės reguliavimo institucijų sprendimai turi retraktyvią galią.

2.1.3. Kainas reguliuojančios institucijos priimamų sprendimų teisėtumo kontrolė

Siekiant užtikrinti kainas reguliuojančios institucijos priimtų sprendimų teisėtumą ir pagrįstumą, būtina sukurti veiksmingą jų kontrolės mechanizmą. Nagrinėjant užsienio šalių kainų reguliavimo teisinės kontrolės patirtį galima pastebėti teismų nenorą kištis ir spręsti ginčus, susijusius su ekonominiais kainų skaičiavimo ypatumais. Teismai dažniausiai linkę apsiriboti tik sprendimų priėmimo procedūros kontrole. Toks nenoras dažniausiai siejamas su šių ginčų ekonominių ir techninių ypatumų sudėtingumu. Net jeigu teismai ir dalyvauja sprendžiant tokius ginčus, jų sprendimai paprastai būna palankūs rinką reguliuojančioms institucijoms. Tačiau daugeliu atveju yra tik tikrinama, ar kainas reguliuojanti institucija, priimdama sprendimą, nepadarė procedūrinių pažeidimų ir neviršijo jai suteiktos kompetencijos ribų.

¹⁸³ Regulatory Models in a Liberalized European Electricity Market // EURELECTRIC SG Regulatory Models. 2004. Ref: 2004-030-0052. P. 24. <http://www.eurelectric.org>

Laikomasi nuomonės, kad elektros energijos rinkos reguliavimo institucijai yra suteikta diskrecija priimti ekonominius sprendimus, už kuriuos ji atsiskaito įstatymų leidžiamajai ar vykdomajai valdžiai. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad šių valdžių galimybė daryti įtaką reguliavimo institucijos sprendimams yra ribota¹⁸⁴.

Bendrosios teisės valstybėse teismai išvystė „paskelbtų tarifų doktriną“ (*filed rate doctrine*), kuri pagrindė teismų nesikišimą į kainų reguliavimo procesą, t. y. ji pripažino, kad 1) įstatymo leidėjo paskirtai reguliavimo institucijai suteikta kompetencija nustatyti tarifus; 2) teismams trūksta kompetencijos nustatyti tarifus; 3) teismų kišimasis į kainų nustatymo procesą pažeis rinką reguliuojančių institucijų kompetenciją kainų reguliavimo srityje bei iškraipys visą reguliavimo sistemą¹⁸⁵.

Prancūziškoje administracinės teisės doktrinoje numatyta, kad teismas gali tikrinti teisės akto turinį, kurio nustatymas priklauso administracinei diskrecijai, kai yra pagrindas manyti, kad administracinė diskrecija buvo panaudota siekiant kitų tikslų nei tų, kuriems įgyvendinti ji buvo suteikta. Tačiau dažnai labai sunku tiksliai nustatyti tikslus, kuriems įgyvendinti buvo suteikta administracinė diskrecija¹⁸⁶.

Taigi šiandien teismų galimybės yra labai ribotos kontroliuojant elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių reguliuojamų kainų skaičiavimo pagrįstumą. Liberalizuojant elektros rinką ypač jaučiamas privataus kapitalo įmonių siekis veikti reguliavimo procesus sau palankia linkme. Todėl gali pasitaikyti atvejų, kai tam tikra siaura interesų grupė kontroliuos kainų reguliavimo procesus, nes kainas reguliuojanti institucija, jei nėra veiksmingos teisminės kontrolės, dažnai tampa vienintele ir galutine institucija, priimančia sprendimus dėl kainų skaičiavimo ekonominio pagrįstumo.

Daugelyje Europos valstybių, sprendžiant kainų ekonominio pagrįstumo kontrolės problemą, yra steigiamos ikiteisminės ginčų nagrinėjimo institucijos, kurioms gali būti skundžiami reguliuojančios institucijos sprendimai arba numatyta galimybė juos skųsti vykdomosios valdžios institucijoms. Minėta reguliuojančios institucijos apskundimo tvarka yra numatyta Austrijoje, Čekijoje, Danijoje, Prancūzijoje, Airijoje, Nyderlanduose, Ispanijoje, Švedijoje, Jungtinėje Karalystėje. Tokia reguliavimo institucijų sprendimų apskundimo tvarka laikytina leidžiančia geriau užtikrinti skirtingų grupių interesų balansą kainų reguliavimo procese, nes teisminė kontrolė yra paremta įstatymų ir procedūrų laikymosi kontrole, bet ne ekonominės

¹⁸⁴ Bielcki J., Desta M. G. (edited) *Electricity Trade in Europe. Review of the Economic and Regulatory Changes*. Netherlands: Kluwer Law International, 2004. P. 190.

¹⁸⁵ *Fax Telecommunicaciones Inc. v. AT&T*, 138 F.3d 479, 489 (2d Cir. 1998).

¹⁸⁶ Brown L. N., Bell J. S. *French Administrative Law*, Clarendon Press, 1993. P. 231.

analizės kokybės kontrole. Būtent kainų skaičiavimo ekonominio pagrįstumo analizę gali atlikti ikiteisminių ginčų nagrinėjimo institucijos, į kurių sudėtį įeina kompetentingi specialistai. Priešingu atveju reguliavimo institucija lieka bene vienintelė ir galutinė valdžios institucija, kuriai suteikta teisė nustatyti kainų skaičiavimo tvarką ir tikrinti nustatytų kainų ekonominį pagrįstumą.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad siekiant užtikrinti kainas reguliuojančios institucijos priimtų sprendimų teisėtumą ir pagrįstumą, būtina sukurti veiksmingą jų kontrolės mechanizmą. Didžiausia problema yra susijusi su sprendimų, kurie priimti remiantis sudėtingais ekonominiais paskaičiavimais, kontrole, nes teismai daugeliu atveju yra linkę tikrinti tik priimamų sprendimų procedūras bei institucijos kompetencijos ribas. Todėl daugelyje Europos valstybių ginčų nagrinėjimas dėl kainų skaičiavimo pagrįstumo yra pavestas ikiteisminei ginčų nagrinėjimo institucijai.

2.2. Lietuvos elektros energijos rinkoje kainas reguliuojanti institucija – Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija

Elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų reguliavimas yra priskirtas Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos kompetencijai. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija buvo įkurta 1997 m., remiantis 1995 m. priimtu Energetikos įstatymu, įtvirtinusi, kad energetikos kainodara turėtų užsiimti nepriklausoma komisija.

1997 m. vasarą Energetikos įstatymo pakeitimai suformulavo naujus kainodaros energetikoje principus, t. y. įtvirtino nuostatą, kad reguliuojamas elektros energijos kainas nustato patys tiekėjai, apskaičiavę jas pagal komisijos patvirtintas metodikas bei suderinę su komisija.

2002 m. įsigaliojus Elektros energetikos įstatymui, Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija vietoj kainų komisijos, atsakingos tik už kainodarą, kainų nustatymą ir jų taikymą, tampa energetikos ekonominio reguliavimo komisija. Jai priskiriama nauja kompetencijos sritis – licencijavimas ir licencijuotų įmonių veiklos kontrolė. Elektros energetikos įstatymas dar kartą iš esmės pakeitė kainodaros principus, įvesdamas skatinamąjį kainų reguliavimą – viršutinių kainų ribų nustatymą.

2.2.1. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos veiklos principai

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos kompetenciją bei vidaus procedūras reglamentuoja Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatai¹⁸⁷ bei Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos darbo reglamentas¹⁸⁸.

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nepriklausomumas

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija yra valstybės įstaiiga, finansuojama iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto. Komisijoje 2007 m. pradžioje dirbo apie 48 darbuotojus, tačiau tik 5 Elektros skyriuje. 2005 m. biudžetą sudarė kiek daugiau nei 3 mln. Lt. Tai yra labai mažas biudžetas, palyginti su kitomis Europos valstybėmis.

Komisiją sudaro penki nariai. Jos pirmininką ir keturis narius Ministro pirmininko teikimu skiria Lietuvos Respublikos Prezidentas 5 metams. Komisijos nariais gali būti neprikaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys aukštąjį universitetinį ar jam prilygintą išsilavinimą. Komisijos pirmininkas ir nariai yra atleidžiami iš pareigų tik: 1) pasibaigus jų kadencijai; 2) savo noru; 3) išrinkti arba paskirti į kitas pareigas; 4) kai jiems įsiteisėja apkaltinamasis teismo nuosprendis; 5) kai paaiškėja, kad šurkščiai pažeidė jiems nustatytų pareigų reikalavimus; 6) kai pažeidžia tarnybinę etiką; 7) dėl sveikatos būklės, neleidžiančios eiti pareigų; 8) netekus Lietuvos Respublikos pilietybės¹⁸⁹.

Taigi Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nepriklausomumą užtikrina šios sąlygos: 1) nėra suvaržyta jokiais tiesioginio pavaldumo ryšiais su kitomis institucijomis; 2) pirmininką ir keturis narius Ministro pirmininko teikimu skiria Lietuvos Respublikos Prezidentas; 3) pirmininkas ir nariai gali būti atleidžiami iš pareigų tik įstatymo numatytais atvejais; 4) finansuojama iš Lietuvos valstybės biudžeto, skiriant asignavimus atskira eilute¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 13 d. nutarimas Nr. 1747 „Dėl valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 109-4819.

¹⁸⁸ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 90 „Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos darbo reglamento patvirtinimo“ // (2004-05-06, Nr. 65 redakcija) <http://www.regula.is.lt/index.php?1650814760>

¹⁸⁹ Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 56-2224.

¹⁹⁰ Lietuvos elektros energijos ir gamtinių dujų rinkos metinė ataskaita Europos Komisijai // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, 2005. www.regula.is.lt

Galima daryti išvadą, kad Lietuvoje elektros energijos rinkos reguliavimą vykdanči Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija yra nepriklausoma nuo vykdomosios valdžios institucija. Tačiau nepriklausomumą riboja jos veiklos finansavimas iš valstybės biudžeto, tai sudaro sąlygas daryti įtaką Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos priimamiems sprendimams, taip pat reikšmės turi sąlygiškai mažas biudžetas ir nedidelis darbuotojų skaičius.

Spaudoje dažnai pasigirsta verslo atstovų tvirtinimai, kad Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos sprendimai vis labiau priklauso nuo politikų. Buvęs Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos pirmininkas V. Jankauskas taip pat išreiškė viltį, kad ateityje Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija bus labiau nepriklausoma¹⁹¹. 2007 m. pavasarį pasibaigus Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos narių kadencijai, Ministras pirmininkas pateikė Prezidentui kandidatus į naujus Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos narius. Kilę ginčai tarp Ministro pirmininko ir Prezidento tik paliudijo politikų siekį daryti įtaką Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos priimamiems sprendimams.

Kad būtų galima užtikrinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos priimamų sprendimų neutralumą, reikėtų padidinti jos nepriklausomumo laipsnį, suteikiant jai adekvačių finansinių ir žmogiškųjų išteklių. 2007 m. Valstybinei kainų ir energetikos kontrolės komisijai skiriamas 3,5 mln. Lt¹⁹² metinis biudžetas yra labai mažas, palyginti su jai priskirtų funkcijų svarba. Pavyzdžiui, AB „Lietuvos energija“ vien per 2005 m. pirmą pusmetį gavo 14,5 mln. Lt¹⁹³ pelno prieš apmokestinimą, AB „VST“ – 33,6 mln. Lt¹⁹⁴, AB „Rytų skirstomieji tinklai“ – 11,7 mln. Lt¹⁹⁵. Todėl galima teigti, kad būtų tikslinga, pasinaudojant užsienio šalių praktika, nustatyti Valstybinės kainų ir energetikos komisijos veiklos finansavimą bent iš dviejų šaltinių, t. y. iš valstybės biudžeto bei energetikos sektoriaus įmonių lėšų, nustatant procento dalį tarife ar pan. Suteikus Valstybinei kainų ir energetikos komisijai panašų finansavimą būtų išspręstas ir reikalingų žmogiškųjų išteklių klausimas.

¹⁹¹ Kmieliauskas L. Tarp laisvės ir griežtumo energetikoje – politika // Verslo žinios, 2005-11-30. www.verslozinios.lt

¹⁹² Lietuvos Respublikos 2007 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 138-5267.

¹⁹³ www.lpc.lt

¹⁹⁴ <http://www.vst.lt>

¹⁹⁵ <http://www.rst.lt>

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos atskaitomybė

Energetikos įstatyme yra numatytos dvi Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos atskaitomybės formos – asmeninė ir institucinė. Sprendimai priimami vardiniu balsavimu. Jie gali būti skundžiami įstatymų nustatyta tvarka. Institucinė atskaitomybė atspindima metinėse veiklos ataskaitose. Metinę veiklos ataskaitą Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija parengia per keturis mėnesius, pasibaigus kalendoriniams metams. Ataskaita paskelbiama viešai ir pateikiama Respublikos Prezidentui, Seimui bei Vyriausybei. Tačiau valdžios institucijų galimybė veiksmingai kontroliuoti jos sprendimus yra labai ribota dėl Valstybinei kainų ir energetikos kontrolės komisijai suteikto nepriklausomumo.

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos priimamų sprendimų skaidrumas

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos darbo reglamentas nustato darbo tvarką ir nutarimų priėmimo procedūras. Vienas iš šio dokumento tikslų yra užtikrinti komisijos darbo skaidrumą ir viešumą.

Tačiau išnagrinėjus teismų praktiką galima daryti išvadą, kad nepaisant to, jog yra priimti teisės aktai, kurie turi užtikrinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos darbo skaidrumą, pati komisija skiria nepakankamą dėmesį teisės aktuose numatytiems procedūriniais reikalavimams.

Pavyzdžiui, administracinėje byloje¹⁹⁶ dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. gegužės 30 d. nutarimo Nr. 55 „Dėl centralizuotai tiekiamos šilumos ir karšto vandens kainų uždarajai akcinei bendrovei „Ukmergės energija“, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pripažino, kad, priimant minėtą nutarimą, buvo padaryti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. liepos 31 d. nutarimu Nr. 69 patvirtintos „Prašymų dėl kainų bei tarifų pateikimo ir nagrinėjimo komisijoje tvarkos“¹⁹⁷ 5 ir 6 punktų pažeidimai. Teismas nepanaikino minėto nutarimo, nes nustatė, kad padaryti pažeidimai neturėjo įtakos ir nepažeidė pareiškėjo teisių ir pareigų.

Taip pat Vilniaus apygardos administracinis teismas, 2005 m. rugpjūčio 29 d. teismo posėdyje išnagrinėjęs administracinę bylą, nusprendė panaikinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. ba-

¹⁹⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. sausio 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵-48-03 // <http://www.lvat.lt>

¹⁹⁷ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. liepos 31 d. nutarimas Nr. 69 „Dėl prašymų dėl kainų bei tarifų pateikimo ir nagrinėjimo komisijoje tvarkos“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 67-2465.

landžio 8 d. protokolinį nutarimą, kuriuo pritarta UAB „Vilniaus energija“ nustatytai centralizuotai šilumos kainai. Pagrindinis teismo argumentas: sprendimas dėl bazinių kainų pakeitimo turėjo būti priimtas ne protokoliniu nutarimu, o nutarimu¹⁹⁸.

Valstybinės kainų ir energetikos komisijos daromi procedūriniai pažeidimai kainų reguliavimo procese nesuderinami su aptartais gero administravimo principais, mažina jos darbo skaidrumą, vartotojų bei elektros energetikos įmonių pasitikėjimą Komisijos darbu.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad valstybės institucijų sistemoje Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija yra nepriklausoma nuo vykdomosios valdžios, tačiau nepriklausomumą riboja jos veiklos finansavimas iš valstybės biudžeto, taip pat sąlygiškai mažas biudžetas bei nedidelis darbuotojų skaičius, o tai sudaro sąlygas politinei valdžiai bei atskiroms interesų grupėms daryti įtaką Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos priimamiems sprendimams.

Nors yra priimti teisės aktai, kurie turi užtikrinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos darbo skaidrumą, pati Komisija skiria nepakankamą dėmesį teisės aktuose numatytiems procedūriniais reikalavimams.

2.2.2. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos kompetencija ir funkcijos kainų reguliavimo procese

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos kompetencijai priklauso elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų reguliavimas. Elektros energetikos sektoriuje reguliuojamos ir sutartinės kainos. Valstybė reguliuoja šias kainas: 1) gamintojų ir nepriklausomų tiekėjų, kurie užima daugiau kaip 25 procentus parduodamos elektros energijos ir rezervinės galios rinkos, kainas; 2) balansavimo energijos kainas; 3) elektros energijos, superkamos pagal įpareigojimą teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas, kainas; 4) perdavimo paslaugų kainas; 5) skirstymo paslaugų kainas; 6) visuomeninio tiekimo paslaugų kainas; 7) visuomeninės elektros energijos kainas; 8) vartotojų įrenginių prijungimo prie tinklų įkainius.

Pagrindiniai būdai, kuriais Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija reguliuoja kainas, yra šie: 1) nustatoma viršutinių kainų ribų skai-

¹⁹⁸ <http://www.regula.is.lt>

čiovimo metodika; 2) nustatoma kainų reguliavimo tvarka; 3) nustatomos viršutinės kainų ribos; 4) nustatomos konkrečios kainos; 5) vienašališkai tvirtinamos kainos, kai įmonės nesilaiko šių kainų reguliavimo tvarkos; 6) priimami sprendimai dėl kainų maksimalaus dydžio, kai nepavyksta jų suderinti su tiekėjais; 7) skelbiamos kainos; 8) vykdoma kainų taikymo kontrolė; 9) nagrinėjami skundai išankstine neteismina tvarka dėl kainų taikymo; 10) surašomi administracinių teisės pažeidimų protokolai dėl kainų taikymo tvarkos pažeidimo ar kitų Komisijos nutarimų pažeidimo; 11) nagrinėjamos administracinės bylos dėl kainų taikymo tvarkos pažeidimo.

Taigi Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija reguliuoja kainas pagal ex-ante ir ex-post principą.

Atskiroms valstybės reguliuojamų kainų grupėms, atsižvelgiant į reguliavimu siekiamus tikslus, taikomi skirtingi ex-ante reguliavimo būdai. 5 lentelėje pateikiamos valstybės reguliuojamų kainų grupės ir joms taikomi reguliavimo ex-ante būdai.

5 lentelė. Valstybės reguliuojamų kainų grupės ir joms taikomi ex-ante reguliavimo būdai.

	Perdavimo, skirstymo, visuomeninio tiekimo paslaugų ir visuomeninės elektros energijos kainos	Gamintojų ir nepriklausomų tiekėjų, kurie užima daugiau kaip 25 procentus rinkos, parduodamos elektros energijos ir rezervinės galios kaina	Balansavimo energijos kainos	Elektros energijos, superkamos pagal įpareigojimą teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas, kainos	Vartotojų įrenginių prijungimo prie tinklų kaina
Viršutinių ribų skaičiavimas					
Viršutinių kainų ribų nustatymas					
Kainų skaičiavimo tvarka					
Kainų nustatymas					
Kainų paskelbimas					

Pirmoji kainų grupė yra susijusi su prekėmis ir paslaugomis, kurias tiekia monopolinę padėtį rinkoje užimantys tiekėjai, t. y. perdavimo ir skirstomųjų tinklų operatoriai bei visuomeniniai tiekėjai. Jų kainų reguliavimas vyksta pagal *ex-ante* ir *ex-post* principą.

Pagal šį principą pirmiausia Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija patvirtina metodikas dėl viršutinių kainų ribų skaičiavimo, vėliau skaičiuoja ir nustato elektros energijos perdavimo, skirstymo bei tiekimo paslaugų ir visuomeninės elektros energijos kainos viršutines ribas.

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija yra patvirtinusi Elektros energijos perdavimo ir skirstymo paslaugų kainų ir jų viršutinių ribų nustatymo metodiką bei Visuomeninių elektros energijos kainų, visuomeninio tiekimo paslaugos kainos ir jų viršutinių ribų nustatymo metodiką¹⁹⁹. Nustatant viršutines kainų ribas ir pradinį pajamų lygį įvertinamas sąnaudų pagrįstumas, praėjusio reguliavimo periodo veiklos rezultatai, rinkos plėtros prognozės, teisinės aplinkos pokyčiai ir pan. Nustatant valstybės reguliuojamas kainas turi būti numatytos būtinos išlaidos energijos išteklių gavybai, energijos gamybai, pirkimui, perdavimui, skirstymui, tiekimui, taip pat energetikos sektoriaus plėtra ir energijos efektyvumas, vietinių ir atsinaujinančių energijos išteklių vartojimas, viešuosius interesus atitinkančių įpareigojimų vykdymas bei nustatyta pelno norma²⁰⁰.

Valstybinei kainų ir energetikos kontrolės komisijai nustačius viršutines kainų ribas, konkrečias perdavimo, skirstymo, visuomeninio tiekimo paslaugų ir visuomenines elektros energijos kainas ir tarifus nustato ir keičia paslaugų teikėjai. Paslaugų teikėjo nustatytų kainų ir tarifų svertinis vidurkis kiekvienais reguliavimo periodo metais neturi viršyti atitinkamų viršutinių kainų ribų. Paslaugos teikėjo nustatytas kainas ir tarifus per 30 kalendorinių dienų nuo paslaugos teikėjo prašymo gavimo dienos skelbia Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, prieš tai patikrinusi, ar nustatant kainas ir tarifus nediskriminuojami vartotojai.

Elektros energijos gamyboje ir tiekime pradėta įgyvendinti konkurencinė rinka, kurioje kaina nustatoma aukcione ar suderinama šalių susitarimu, o Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija atlieka antimonopolinės priežiūros institucijos vaidmenį, todėl gamintojų ir nepriklausomų tiekėjų parduodamos elektros energijos ir rezervinės galios kainos neregulu-

¹⁹⁹ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2004 m. rugpjūčio 30 d. nutarimas Nr. O3-85 „Dėl visuomeninių elektros energijos tarifų viršutinės ribos nustatymo ir elektros energijos perdavimo ir skirstymo paslaugų kainų viršutinių ribų nustatymo metodikų pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 135-4924.

²⁰⁰ Lietuvos elektros energijos ir gamtinių dujų rinkos metinė ataskaita Europos Komisijai // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2005. www.regula.is.lt

liuojamos, išskyrus atvejus, kai gamintojas ar nepriklausomas tiekėjas užima dominuojančią padėtį, t. y. daugiau kaip 25 procentus rinkos. Gamintojų ir nepriklausomų tiekėjų, kurie užima daugiau kaip 25 procentus rinkos, parduodamos elektros energijos ir rezervinės galios kainų reguliavimo tvarką, taip pat balansavimo energijos kainos reguliavimo tvarką nustato Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. Taip pat yra reguliuojamos elektros energijos, kurios supirkimas įtrauktas į viešuosius interesus atitinkančių paslaugų sąrašą, kainos.

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija yra patvirtinusi tris kainų skaičiavimo metodikas, kurios sietinos su gamintojų ir nepriklausomų tiekėjų parduodamos elektros energijos kainos nustatymu: 1) elektros energijos ir rezervinės galios kainos reguliavimo tvarka gamintojams ir nepriklausomiems tiekėjams, užimantiems daugiau kaip 25 procentus rinkos²⁰¹; 2) balansavimo energijos kainos reguliavimo tvarka²⁰²; 3) elektros energijos, superkamos pagal įpareigojimą teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas, pardavimo apimčių ir kainos skaičiavimo metodika²⁰³.

Elektros energetikos įstatymo 44 straipsnis nurodo, kad gamintojų, kurių parduodamos elektros energijos ir rezervinės galios kainos yra reguliuojamos, tarifai įsigalioja praėjus dviem mėnesiams nuo jų paskelbimo. Tačiau Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija niekada neskelbia šių kainų, pavyzdžiui, nėra tokio Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimo, kuris paskelbtų VĮ Ignalinos atominės elektrinės reguliuojamas kainas. Taip pat niekur nėra nustatytas įpareigojimas Valstybinei kainų ir energetikos kontrolės komisijai paskelbti šias kainas. Todėl neaišku, kas, kada ir kur jas turi skelbti, o tuo pačiu ir kokia jų įsigaliojimo data.

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija nustato balansavimo energijos kainų skaičiavimo tvarką, o rinkos operatorius yra atsakingas už jos skaičiavimą ir paskelbimą.

²⁰¹ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. lapkričio 19 d. nutarimas Nr. 112 „Dėl elektros energijos ir rezervinės galios kainos reguliavimo tvarkos gamintojams ir nepriklausomiems tiekėjams, užimantiems daugiau kaip 25 procentus rinkos“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 99-3583.

²⁰² Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 135 „Dėl balansavimo energijos kainos reguliavimo tvarkos“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 3-103.

²⁰³ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 136 „Dėl elektros energijos, superkamos pagal įpareigojimą teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas, pardavimo apimčių ir kainos skaičiavimo metodikos bei šių dydžių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 3-104.

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija tvirtina skaičiavimo metodiką ir kainas, pagal kurias superkama elektros energija vykdant viešuosius interesus atitinkančias paslaugas.

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija patvirtino Elektros energijos vartotojų įrenginių prijungimo prie tinklų įkainius²⁰⁴, tačiau šie įkainiai nėra taikomi ūkio ministro įsakymu patvirtintose taisyklėse dėl elektros energijos vartotojų įrenginių prijungimo prie tinklų²⁰⁵ nustatytais atvejais. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija ir Ūkio ministerija dalyvauja reguliuojant vartotojų elektros įrenginių prijungimo prie elektros tinklų įkainius. Tai leidžia daryti išvadą, kad Ūkio ministerija vykdo reguliavimo institucijai priskirtas funkcijas, taip pažeisdama reikalavimą, kad reguliavimo institucija būtų nepriklausoma nuo elektros energetikos įmonių interesų. Ūkio ministerija yra atsakinga už valstybinio kapitalo elektros energetikos įmonių valdymą.

Literatūroje galima sutikti nuomonę, kuri siūlo atsisakyti bet kokio energijos kainų reguliavimo ex-ante ir taikyti konkurencijos teisės nuostatas dėl draudimo piktnaudžiauti dominuojančia padėtimi²⁰⁶. Pagrindiniai tokio siūlymo argumentai grindžiami tuo, kad kainų reguliavimu iškraipomos kainos ir įmonėms suteikiamos monopolinės privilegijos. Sunku būtų sutikti su išdėstyta nuomone, bent jau dėl šių priežasčių: 1) valstybė turi užtikrinti nepertraukiamą elektros energijos tiekimą pagrįstomis kainomis; 2) teisiniu reguliavimu yra švelninami rinkos svyravimai; 3) elektros energijos persiuntimas yra natūrali monopolija, kurioje konkurencija negalima.

Valstybinei kainų ir energetikos kontrolės komisijai taip pat suteikta kompetencija reguliuoti kainas ex-post principu. Beveik visoms kainų grupėms taikomos tokios pat ex-post reguliavimo priemonės. Papildomos priemonės yra taikomos tik elektros energijos perdavimo, skirstymo, tiekimo paslaugų ir visuomeninės elektros energijos kainų reguliavimui, t. y. pasibaigus kiekvieniems reguliavimo periodo metams, Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija kontroliuoja, ar paslaugos teikėjo nustatytų kainų ir tarifų svertinis vidurkis neviršijo viršutinių kainų ribų. Nustačiusi,

²⁰⁴ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. gruodžio 11 d. nutarimas Nr. 122 „Dėl elektros energijos vartotojų įrenginių prijungimo prie tinklų įkainių“ // Informaciniai pranešimai, 2002, Nr. 95-499.

²⁰⁵ Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2004 m. spalio 26 d. įsakymas Nr. 4-388 „Dėl Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2002 m. rugsėjo 17 d. įsakymo Nr. 326 „Dėl elektros energijos vartotojų gamintojų energetikos objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) prijungimo prie veikiančių energetikos įmonių objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) tvarkos ir sąlygų patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 159-5826.

²⁰⁶ Energetikos politika: priemonės, galimybės ir kryptys // Lietuvos laisvosios rinkos institutas, Vilnius, 2005. www.lrinka.lt

kad paslaugos teikėjo nustatytų kainų ir tarifų svertinis vidurkis per praėjusius reguliavimo periodo metus viršijo atitinkamą nustatytą viršutinę kainos ribą. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija turi teisę įpareigoti paslaugos teikėją nustatyti atitinkamai mažesnes kainas ir tarifus.

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija vykdo visų reguliuojamų kainų taikymo kontrolę, tačiau jos sprendimai neturi grįžtamosios galios. Toks teisinis reguliavimas padeda užtikrinti teisinį tikrumą tarp elektros energijos rinkos dalyvių.

1997 m. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, remdamasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu, priėmė nutarimą, kuris reglamentavo kainų reguliavimo tvarką iki priimto nutarimo įsigaliojimo. Tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas išnagrinėjo bylą ir priėmė nutarimą²⁰⁷ ir juo pripažino, kad Vyriausybės nutarimas, kurio pagrindu buvo priimti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimai, prieštarauja įstatymui²⁰⁸. Remiantis šiuo Konstitucinio Teismo nutarimu

²⁰⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. liepos 18 d. nutarimo Nr. 777 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. vasario 3 d. nutarimo Nr. 77 „Dėl kainodaros reguliavimo“ dalinio pakeitimo ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų, susijusių su šiluminės energijos, elektros energijos bei gamtinių dujų kainų nustatymu, dalinio pakeitimo bei pripažinimo netekusiais galios“ atitikimo Lietuvos Respublikos įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 29-784.

²⁰⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. kovo 25 d. priėmė nutarimą, kuriuo pripažino, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. liepos 18 d. nutarimo Nr. 777 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. vasario 3 d. nutarimo Nr. 77 „Dėl kainodaros reguliavimo“ dalinio pakeitimo ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų, susijusių su šiluminės energijos, elektros energijos bei gamtinių dujų kainų nustatymu, dalinio pakeitimo bei pripažinimo netekusiais galios“ 2.3 punktą prieštarauja Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 8 straipsniui.

Vyriausybės 1997 m. liepos 18 d. nutarimo Nr. 777 2.3 punktu nustatyta, kad „įsigaliojus naujai energijos išteklių kainų nustatymo tvarkai, elektros energijos, centralizuotos šilumos, karšto vandens bei gamtinių dujų tiekėjai naujas energijos išteklių kainas turi nustatyti nuo 1997 m. liepos 1 dienos“, tačiau pats nutarimas buvo paskelbtas „Valstybės žiniose“ tik 1997 m. liepos 23 d. Ginčijamas nutarimas priimtas vadovaujantis 1997 m. birželio 17 d. Lietuvos Respublikos specialiosios paskirties akcinės bendrovės „Lietuvos energija“ reorganizavimo bei šilumos ūkio ir jo valdymo perdavimo savivaldybėms įstatymo 5 straipsnio pakeitimo įstatymu, kuris įsigaliojo 1997 m. liepos 4 d. ir kuriame nurodyta, kad naujos šilumos energijos ir karšto vandens kainos turi būti nustatytos iki 1997 m. liepos 1 d.

Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Vyriausybės nutarimas, priimtas taikant įstatymo normas ir nustatantis grįžtamąją jų galią, visais atvejais neatitinka įstatymo, nes juo įsiterpiama į to įstatymo galiojimo ribas ir pažeidžiama jo viršenybė įstatymų lydimųjų aktų at-

buvo panaikinti ir minėti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimai.

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija neteisimine tvarka nagrinėja skundus dėl kainų ir tarifų taikymo. Nustačiusi reguliuojamų tarifų ar (ir) kainų taikymo pažeidimus²⁰⁹, Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija taip pat yra įgaliota surašyti administracinių teisės pažeidimų protokolus, nagrinėti šias administracinių teisės pažeidimų bylas bei skirti nuobaudas – įspėjimą arba baudą pareigūnams nuo penkių šimtų iki vieno tūkstančio penkių šimtų litų.

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos priimti sprendimai ir nutarimai gali būti skundžiami Administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka.

Atlikta Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos kompetencijos ir kainų teisinio reguliavimo metodų analizė leidžia daryti išvadą, kad skirtingoms kainų grupėms taikomi skirtingi teisinio reguliavimo metodai, atsižvelgiant į paslaugas ar elektros energiją tiekiančius subjektus bei tikslus, kurių siekiama kainų teisiniu reguliavimu.

2.2.3. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės sprendimų teisėtumo kontrolė

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos priimti individualūs teisės aktai gali būti skundžiami Vyriausiajai administracinių ginčių komisijai ir Vilniaus apygardos administraciniam teismui, o norminiai teisės aktai – Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui.

Vyriausioji administracinių ginčų komisija yra išnagrinėjus (iki 2007 m. rugpjūčio 22 d.) dvylika skundų dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos veiksmų. Tačiau reikia pažymėti, kad šiuo atveju buvo skundžiami ne Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos priimti nutarimai, o jos veikimas (neveikimas), pvz., atsisakymas pateikti prašomą

žvilgiu. Vyriausybė, priimdama nutarimus, turi laikytis galiojančių įstatymų ir vykdydama vienus įstatymus negali pažeisti kitų. Todėl vykdant Specialiosios paskirties akcinės bendrovės „Lietuvos energija“ reorganizavimo bei šilumos ūkio ir jo valdymo perdavimo savivaldybėms įstatymo 5 straipsnį, nustatantį, kad naujos šilumos energijos ir karšto vandens kainos turi būti nustatytos iki 1997 m. liepos 1 d., negalėjo pažeisti įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 8 straipsnio reikalavimų.

²⁰⁹ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1.

informaciją, nepateikimas atsakymo į užklausimą per įstatymo numatytą terminą ir pan. Kadangi šie skundai nėra tiesiogiai susiję su kainų reguliavimo procesu, jie nebus plačiau nagrinėjami.

Dėl mažo Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo priimtų nutarčių, susijusių su elektros energijos kainų reguliavimu, skaičiaus toliau bus nagrinėjamos visos Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartys ir sprendimai, susiję ne tik su elektros energijos kainų reguliavimu, bet ir su viso energetikos sektoriaus kainų reguliavimu, kurių nustatymo procese dalyvauja Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. Platesnė bylų analizės apimtis leis geriau atskleisti bylų pobūdį ir nagrinėjamas problemas, nes visų energetikos sektorių (elektros, šilumos, dujų, vandens) kainų derinimo su Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisija principai ir procedūros yra panašūs.

Šiame skyriuje apžvelgsime svarbesnes Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis ir sprendimus administracinėse bylose, kuriose buvo ginčijami individualaus ir norminio pobūdžio teisės aktai, reguliuojantys kainas ar jų nustatymo procedūras energetikos sektoriuje.

Administracinė byla dėl norminių teisės aktų prieštaravimo įstatymams

Lietuvos Respublikos Seimo narys Egidijus Klumbys 2005 m. vasario 22 d. kreipėsi į Lietuvos vyriausiąjį administracinį teismą prašydamas ištirti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. liepos 7 d. nutarimo Nr. 03-38 „Dėl valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. spalio 9 d. nutarimo Nr. 92 „Dėl prašymų dėl kainų bei tarifų pateikimo ir nagrinėjimo komisijoje tvarkos“ pakeitimo“²¹⁰ (Tvarka) teisėtumą. Pareiškėjas nurodė, kad Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija 2002 m. spalio 9 d. nutarimu Nr. 92 „Dėl prašymų dėl kainų bei tarifų pateikimo ir nagrinėjimo Komisijoje tvarkos“²¹¹ nustatė centralizuotos šilumos, šalto ir karšto vandens bei nuotekų tvarkymo kainų derinimo Komisijoje tvarką. Ginčijamu 2003 m. liepos 7 d. nutarimu Nr. 03-38 Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija nutarė iš dalies pakeisti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. spalio 9 d. nutarimą Nr. 92, Tvarkos pavadinimą išdėstant taip: „Prašymų dėl šalto vandens

²¹⁰ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. liepos 7 d. nutarimas Nr. 03-38 „Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. spalio 9 d. nutarimo Nr. 92 „Dėl prašymų dėl kainų bei tarifų pateikimo ir nagrinėjimo komisijoje tvarkos“ pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 69-3161.

²¹¹ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. spalio 9 d. nutarimas Nr. 92 „Dėl prašymų dėl kainų bei tarifų pateikimo ir nagrinėjimo komisijoje tvarkos“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 100-4476.

ir nuotekų tvarkymo kainų pateikimo ir nagrinėjimo Komisijoje tvarka“, atitinkamai pakeičiant Tvarkos 1 ir 3.1. punktus. Tokiu būdu nuo ginčijamo nutarimo įsigaliojimo minėta Tvarka nebėra taikoma centralizuotos šilumos bei šilto vandens kainų derinimui.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2005 m. rugsėjo 12 d. administracinėje byloje I¹-03-05²¹² nusprendė pripažinti, kad ginčijamas nutarimas neprieštaruja Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymui²¹³ ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 7 d. nutarimu Nr. 1747²¹⁴ patvirtintiems Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatom.

Pagrindiniai teismo motyvai buvo šie:

- a) Pareiškėjas ginčijo ne konkrečias Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. liepos 7 d. nutarimo Nr. O3-38 nuostatas, o teisinę situaciją, kuri, pareiškėjo teigimu, susidarė ši nutarimą priėmus, t. y. teisinio reglamentavimo tam tikroje srityje nebuvimą. „Net ir konstatavus esant norminiuose aktuose įtvirtintą viešojo administravimo subjekto pareigą priimti teisės aktus, reglamentuojančius tam tikrus teisinius santykius, savaime nėra pagrindo konstatuoti, kad šio viešojo administravimo subjekto priimtas norminis administracinis aktas, panaikinant teisinį reguliavimą tam tikroje srityje, yra neteisėtas.“
- b) Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo 7 straipsnyje įtvirtinta viešojo administravimo subjektų pareiga konsultuotis priimant sprendimus, tačiau konsultavimosi forma pasirenka pati viešojo administravimo institucija. Ginčijamas nutarimas, „kuriuo panaikinamas Tvarkos taikymas centralizuotos šilumos ir karšto vandens kainų derinimui, savaime nereikia pareigos konsultuotis su visuomenės interesams atitinkamoje srityje atstovaujančiomis organizacijomis dėl administracinio reglamentavimo sprendimų, susijusių su centralizuotos šilumos ir karšto vandens kainomis, pažeidimo, kadangi neapriboja galimybės konkrečius konsultavimosi būdus numatyti kituose teisės aktuose.“

²¹² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. rugsėjo 12 d. sprendimas administracinėje byloje I¹-03-05 // <http://www.lvat.lt>

²¹³ Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1945.

²¹⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 13 d. nutarimas Nr. 1747 „Dėl valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 109-4819.

- c) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 7 d. nutarimu Nr. 1747 patvirtintų Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatų 16.3 punktą įpareigoja Komisiją „nustatyti prašymų suderinti naujas centralizuotos šilumos ir karšto vandens kainas ar tarifus pateikimo ir nagrinėjimo tvarką, nedetalizuoja, kokiam akte tokia tvarka privalo būti nustatyta, todėl nėra pagrindo konstatuoti, kad konkretaus norminio administracinio akto taikymo šilumos ir karšto vandens kainų derinimui panaikinimas nesuderinamas su šio punkto reikalavimais.“

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2006 m. spalio 19 d. priėmė sprendimą administracinėje byloje I¹-05/2006²¹⁵. Vilniaus apygardos administracinis teismas pateikė prašymą dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. balandžio 12 d. nutarimu Nr. 03-15 „Dėl gamtinių dujų kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodikos patvirtinimo“²¹⁶ patvirtintos Gamtinių dujų kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodikos ir prašė ištirti: 1) ar 45 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos civilinio kodekso²¹⁷ 2.76 straipsniui, Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo²¹⁸ 4 straipsnio 2 daliai; 2) ar 58 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymo²¹⁹ 3 straipsnio 3 daliai, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.76 straipsniui, Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 2 daliai; 3) ar 59 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.76 straipsniui, Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 2 daliai; 4) ar 62 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos energetikos įstatymo 15 straipsniui ir Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymo²²⁰ 14 straipsniui; 5) ar 63 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos energetikos įstatymo 15 straipsniui ir Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymo 14 straipsniui; 6) ar 64 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos energetikos įstatymo 15 straipsniui ir Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymo 14 straipsniui.

²¹⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. spalio 19 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I¹-05/2006 // <http://www.lvat.lt>

²¹⁶ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. 03-15 „Dėl gamtinių dujų kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodikos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 51-1737.

²¹⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

²¹⁸ Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 30-856.

²¹⁹ Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas // Valstybės žinios, 2001 Nr. 99-3515.

²²⁰ Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2743.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nusprendė pripažinti, kad ginčijami metodikos punktai neprieštaruja aukščiau minėtų teisės aktu nuostatom.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pasisakė dėl metodikos 62, 63 ir 64 punktų, kurie įvirtina viršutinių kainų ribų skaičiavimo formules, teisėtumo ir nustatė, kad metodikos 62, 63 ir 64 punktai neprieštaruja Energetikos įstatymo 15 straipsnio 1 daliai, 17 straipsnio 5 dalies 1 punktui ir Gamtinių dujų įstatymo 14 straipsnio 2–3 dalims. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas išdėstė šiuos pagrindinius argumentus.

Nei Energetikos įstatymas, nei Gamtinių dujų įstatymas neapibrėžia, kaip turi būti apskaičiuojama viršutinė dujų kainų riba. Energetikos įstatymo 15 straipsnio 2 dalis nustato tik kriterijus, į kuriuos atsižvelgtina tvirtinant viršutinių kainų ribų nustatymo metodikas. Pagal Energetikos įstatymo 15 straipsnio 2 dalį nustatant valstybės reguliuojamas kainas, turi būti numatytos būtinos išlaidos energijos išteklių gavybai, energijos gamybai, pirkimui, perdavimui, skirstymui, tiekimui, taip pat energetikos sektoriaus plėtra ir energijos efektyvumas, vietinių ir atsinaujinančių energijos išteklių vartojimas, viešuosius interesus atitinkančių įpareigojimų vykdymas bei nustatyta pelno norma.

Taip pat nei Energetikos įstatymas, nei Gamtinių dujų įstatymas vidutinės kainos sąvokos nepateikia. Komisijos nustatytos viršutinės kainos esmė ta, kad šios kainos negali viršyti dujų įmonė, nustatydamą konkrečią kainą. Tačiau nei Energetikos įstatyme, nei Gamtinių dujų įstatyme nenurodyta, kad nustatant formulę, pagal kurią skaičiuojama viršutinės kainos riba, vienu iš kintamųjų negali būti naudojama vidutinė kaina. Tai, kad vienu iš kintamųjų, apskaičiuojant viršutines kainų ribas, nurodomi vidutinių kainų dydžiai, nėra pagrindo teigti, jog Komisija nustatė vidutines, o ne viršutines kainas.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pasisakė dėl metodikos 45, 58 ir 59 punktų atitikties Civilinio kodekso 2.76 straipsniui ir Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 2 daliai ir konstatavo, kad metodikos 45 punkto nuostata „Komisija... nustato ekonomiškai pagrįstas metines bazines sąnaudas...“, metodikos 58 punkto nuostata „np - metinė Vyriausybės obligacijų palūkanų norma, kuri yra lygi trejų metų trukmės Vyriausybės obligacijų aukcionų, įvykusių per praėjusius paskutinius 12 kalendorinių mėnesių, metinės palūkanų normos procentais svertinis vidurkis, %“, Metodikos 1 priedas „Reguliuojamos gamtinių dujų veiklos viršutinių kainų ribų skaičiavimo lentelė“ ta apimtimi, kiek jame nėra nurodytas Pelno mokestis, neprieštaruja Civilinio kodekso 2.76 straipsniui ir Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 2 daliai.

Civilinio kodekso 2.76 straipsnis įtvirtina draudimą diskriminacijos tikslais nustatyti skirtingas teises, pareigas ar privilegijas pavieniams juridiniams asmenims. Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 2 dalis draudžia valstybės valdymo ir savivaldos institucijoms priimti teisės aktus arba kitus sprendimus, kurie teikia privilegijas arba diskriminuoja atskirus ūkio subjektus ar jų grupes ir dėl kurių atsiranda ar gali atsirasti konkurencijos sąlygų skirtumai atitinkamoje rinkoje konkuruojantiems ūkio subjektams, išskyrus atvejus, kai skirtingų konkurencijos sąlygų neįmanoma išvengti vykdant Lietuvos Respublikos įstatymų reikalavimus. Pareiškėjo teigimu, metodikos teisinis reguliavimas skiriasi nuo teisinio reguliavimo kituose energetikos sektoriuose, ir tuo dujų įmonės yra diskriminuojamos kitų energetikos įmonių atžvilgiu.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nurodė, kad būtina sąlyga diskriminacijai nustatyti yra asmenų buvimas sulyginamose situacijose. Skirtingą asmenų teisinę padėtį gali nulemti tiek objektyvūs šių asmenų skirtumai, tiek teisinio reguliavimo skirtumai. Diskriminacija nelaikomas įstatymu įtvirtintas diferencijuotas teisinis reguliavimas, taikomas tam tikrų asmenų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu. Elektros ir dujų sektoriai dėl jų specifikos reglamentuojami ne vienu, o skirtingais įstatymais ir įstatymų lydymaisiais aktais. Šiems sektoriams kainų reguliavime negali būti taikomi vienodi standartai, nes jų sąnaudos dėl techninių charakteristikų skirtumų (skirtingi tiekimo tinklai, skirtingi reikalavimai būtinai infrastruktūrai ir kt.) iš esmės skiriasi. Vieno energetikos sektoriaus reguliavimo principų negalima pagal analogiją taikyti kitam sektoriui, nes reguliuojamo energetikos sektoriaus specifika lemia specialių taisyklių poreikį. Tarp dujų sektoriaus ir kitų energetikos sektorių yra didelių skirtumų, todėl skirtingas kainų viršutinių ribų nustatymas nelemia diskriminavimo.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pasisakė dėl metodikos 58 punkto atitikties Buhalterinės apskaitos įstatymo 3 straipsnio 3 daliai. Vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija ištyrė metodikos 58 punkto nuostatos „skaičiuojant normatyvinių dujų perdavimo bei paskirstymo pelną, ilgalaikio turto perkainojimo rezultatai nepripažįstami ekonomiškai pagrįsta ilgalaikio turto verte“ atitiktį Buhalterinės apskaitos įstatymo 3 straipsnio 3 daliai. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas konstatavo, kad metodikos 58 punktas ir Buhalterinės apskaitos įstatymo 3 straipsnio 3 dalis reglamentuoja skirtingus teisinius santykius, todėl prieštaravimo tarp šių teisės normų nėra.

Metodikos 58 punktas nustato dujų perdavimo ir paskirstymo pelno normos skaičiavimą. Apskaičiuojant šią pelno normą, pagal ginčijamą nuostatą ilgalaikio turto perkainojimo rezultatai nepripažįstami ekonomiškai

pagrįsta ilgalaikio turto verte. Nei Buhalterinės apskaitos įstatymo 3 straipsnio 3 dalis, nei apskritai Buhalterinės apskaitos įstatymas nereglamentuoja teisinių santykių, susijusių su dujų įmonių dujų perdavimo bei paskirstymo pelno normos apskaičiavimu. Aplinkybė, kad ūkio subjektai, kurių vertybiniais popieriais prekiaujama reguliuojamose rinkose, savo apskaitą tvarko pagal Tarptautinius apskaitos standartus, nenulemia to, jog dujų įmonių ilgalaikio turto perkainojimo rezultatai privalėtų būti pripažįstami ekonomiškai pagrįsta ilgalaikio turto verte. Ir atvirkščiai, aplinkybė, kad pagal metodikos 58 punktą skaičiuojant normatyvinį dujų perdavimo bei paskirstymo pelną, ilgalaikio turto perkainojimo rezultatai nepripažįstami ekonomiškai pagrįsta ilgalaikio turto verte nereiškia, jog dujų įmonė negali savo apskaitos tvarkyti pagal Tarptautinius apskaitos standartus, ir tuo pačiu, jog buhalterinės apskaitos tikslais dujų įmonėms draudžiama perkainoti ilgalaikį turtą tikrąja verte.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pasisakė dėl metodikos atitikties Gamtinių dujų įstatymo 22 straipsnio 7 daliai ir nusprendė, kad Gamtinių dujų kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodika neprieštarauja Gamtinių dujų įstatymo 22 straipsnio 7 daliai.

Vyriausybės darbo reglamentas detaliai nustato Vyriausybės, o ne atskirų ministrų teisės aktų leidybos procedūras. Vyriausybei teikiamų teisės aktų projektų derinimo tvarka negali būti tiesiogiai taikoma derinant žemesnio lygio administravimo subjektų rengiamus norminius administracinius aktus. Ta pati teisės aiškinimo taisyklė taikytina ir kalbant apie Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos rengiamų teisės aktų derinimą. Komisija nėra įpareigota jos teisės aktus derinti Vyriausybės darbo reglamento nustatyta tvarka, nes Vyriausybės darbo reglamentas nustato tik pačios Vyriausybės, o ne žemesnių viešojo administravimo subjektų teisės aktų leidybos procedūras.

Lietuvos Respublikos Vyriausybei neįvykdžius įstatymų leidėjo įpareigojimo, nustatyto Gamtinių dujų įstatymo 22 straipsnio 7 dalyje, parengti tvarką Komisijos rengiamoms taisyklėms, nuostatoms, metodikoms derinti, Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija negali atsisakyti vykdyti viešąjį administravimą jai priskirtoje srityje. Kai nėra specialios derinimo tvarkos, rengdama, derindama ir tvirtindama Komisija privalo laikytis bendrųjų viešojo administravimo principų, įtvirtintų Viešojo administravimo įstatymo 4 straipsnyje: įstatymo viršenybės, objektyvumo, proporcingumo, nepiktnaudžiavimo valdžia ir kitų. Metodika buvo derinama tiek su kitais viešojo administravimo subjektais, tiek su privačiais subjektais, aptariama viešuose svarstymuose. Duomenų, kad metodikos priėmimo metu būtų pažeisti viešojo administravimo principai, teismui nebuvo pateikta.

Administracinė byla dėl kompetencijos pažeidimo

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2003 m. sausio 24 d. priėmė nutartį administracinėje byloje Nr. A⁵-48-03²²¹. Šioje byloje pareiškėjas K. Grinius kreipėsi į teismą prašydamas panaikinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. gegužės 30 d. nutarimą Nr. 55 „Dėl UAB „Ukmergės energija“ centralizuotai tiekiamos šilumos ir karšto vandens kainų“²²².

Vienas iš pagrindų, kuriuo remiantis K. Grinius prašė panaikinti minėtą nutarimą, buvo tai, kad, pareiškėjo nuomone, Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija nebuvo kompetentinga priimti skundžiamą aktą, nes teisė nustatyti centralizuotai tiekiamos šilumos ir karšto vandens kainas priklauso savivaldybės tarybai.

Tačiau tiek Vilniaus apygardos administracinis teismas, tiek Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas skundą atmetė. Teismai konstatavo, kad UAB „Ukmergės energija“ kainų derinti su savivaldybe neprivalėjo, nes:

- a) ginčijamo akto atžvilgiu nėra pagrindo taikyti Vietos savivaldos įstatymo²²³ 17 straipsnio 16 punkto nuostatų, nes tuo metu galiojusi įstatymo redakcija reguliavo savivaldybės tarybos teisinius santykius su savivaldybei priklausančiomis įmonėmis, tačiau nebuvo nuostatos, suteikiančios savivaldybės tarybai teisę nustatyti centralizuotai tiekiamos šilumos ir karšto vandens kainas tuo atveju, kai šias paslaugas teikianti įmonė yra uždaroji akcinė bendrovė. Taip pat teismas teigė, kad Vietos savivaldos įstatymo 17 straipsnio 16 punkto nuostata priimta siekiant atriboti pačių savivaldybės institucijų kompetenciją ir yra nukreipianti į kitus įstatymus. Todėl nustatant centralizuotai tiekiamos šilumos ir karšto vandens kainas turi būti taikomos specialios teisės normos, numatytos Kainų įstatymo²²⁴ 1 straipsnio 2 dalyje ir skundžiamo akto priėmimo metu galiojusio Energetikos įstatymo 15 straipsnyje, kurios numato, kad centralizuotai tiekiamos šilumos ir karšto vandens kainas nustato paslaugų teikėjas, suderinęs jas su Valstybine kainų ir energetikos kontrolės komisija;
- b) centralizuotas šilumos ir karšto vandens tiekimas gyventojams nėra viešoji paslauga, kaip ji apibrėžiama Vietos savivaldos įsta-

²²¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. sausio 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵-48-03 // <http://www.lvat.lt>

²²² Neskelbtas.

²²³ Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 55-1049.

²²⁴ Lietuvos Respublikos kainų įstatymas // Valstybės žinios, 1990, Nr. 22-542.

tymo 10 straipsnio ir Viešojo administravimo įstatymo²²⁵ 3 straipsnio 20 dalyje. Centralizuotas šilumos ir karšto vandens tiekimas šiuo atveju yra viešosios energijos pirkimo–pardavimo sutarties dalykas. Todėl UAB „Ukmergės energija“ neturi vadovautis savivaldybės institucijos sprendimais, nes tokia pareiga nustatyta tik viešųjų paslaugų tiekėjams.

Administracinė byla dėl procedūrų pažeidimo priimant teisės aktą

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2003 m. sausio 24 d. priėmė nutartį administracinėje byloje Nr. A⁵-48-03²²⁶. Šioje byloje pareiškėjas K. Grinius kreipėsi į teismą prašydamas panaikinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. gegužės 30 d. nutarimą Nr. 55 „Dėl UAB „Ukmergės energija“ centralizuotai tiekiamos šilumos ir karšto vandens kainų“²²⁷. K. Grinius prašė panaikinti minėtą nutarimą, remdamasis tuo, kad, jo nuomone, Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija pažeidė nustatytas procedūras priimant skundžiamą aktą.

Tačiau tiek Vilniaus apygardos administracinis teismas, tiek Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas skundą atmetė, nes priimant ginčijamą nutarimą buvo padaryta formalių jo priėmimo procedūros pažeidimų, o remiantis Administracinių bylų teisenos²²⁸ 89 straipsnio 1 dalies 3 punktu skundžiamas aktas gali būti panaikintas, jei jį priimant buvo pažeistos pagrindinės procedūros. Tai, kad UAB „Ukmergės energija“ nepateikė prašymo dėl kainų ir tarifų Komisijai prieš 2 mėnesius iki pageidaujamos kainų ir tarifų taikymo dienos, kad Komisija nenustatė prašymo viešo skelbimo turinio ir Bendrovė per 10 kalendorinių dienų nepaskelbė apie naujas kainas žiniasklaidoje pagal savo veiklos vietą, teismo nuomone, yra formalių Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. liepos 31 d. nutarimu Nr. 69 patvirtintos „Prašymų dėl kainų bei tarifų pateikimo ir nagrinėjimo komisijoje tvarkos“²²⁹ 5, 6 punktų reikalavimų pažeidimai, kurie nėra pagrindas tenkinti pareiškėjo skundą, kaip neturėję įtakos ir nepažeidę pareiškėjo teisių ir pareigų.

²²⁵ Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1945.

²²⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. sausio 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵-48-03 // <http://www.lvat.lt>

²²⁷ Neskelbtas.

²²⁸ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 85-2566.

²²⁹ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. liepos 31 d. nutarimas Nr. 69 „Dėl prašymų dėl kainų bei tarifų pateikimo ir nagrinėjimo komisijoje tvarkos“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 67-2465.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2005 m. lapkričio 28 d. priėmė nutartį administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁻¹⁷⁵⁷⁻⁰⁵²³⁰. Nacionalinė vandens, elektros ir šilumos vartotojų gynimo lyga kreipėsi į teismą prašydama panaikinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005-04-08 protokolinį sprendimą dėl šilumos kainų nustatymo Nr. 02-11, nes Energetikos įstatyme numatyta sprendimo forma – nutarimai. Taip pat pažymėjo, jog skundžiamas aktas pasirašytas posėdžio pirmininko, o ne komisijos pirmininko, nors to nenumato jokie teisės aktai. Vilniaus apygardos administracinis teismas, vadovaudamasis Administracinių bylų teisenos įstatymo 89 straipsnio 1 dalies 3 punktu, skundžiamą 2005-04-08 Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos protokolinį nutarimą Nr. 02-11 panaikino. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas Vilniaus apygardos administracinio teismo 2005 m. rugpjūčio 29 d. sprendimą panaikino ir priėmė naują sprendimą, kuriuo pareiškėjos Nacionalinės vandens, elektros ir šilumos vartotojų gynimo lygos skundą atmetė.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas konstatavo, jog Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 89 straipsnio 1 dalies 3 punkte yra įtvirtinta taisyklė, kad skundžiamas aktas turi būti panaikintas, jeigu jį priimant buvo pažeistos pagrindinės procedūros, ypač taisyklės, turėjusios užtikrinti objektyvų visų aplinkybių įvertinimą bei sprendimo pagrįstumą. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas akcentavo, jog administracinio sprendimo formos trūkumai ar kiti formalūs jo priėmimo procedūros pažeidimai nėra pakankamas pagrindas tokiam sprendimui panaikinti, jeigu iš faktinių bylos aplinkybių nekyla pagrįstų abejonų, kad dėl šių pažeidimų galėjo būti priimtas iš esmės neteisingas administracinis sprendimas. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pateikė šiuos pagrindinius argumentus:

- a) administracinio sprendimo įforminimas ne atskiru dokumentu, bet suformulavimas posėdžio protokole negali turėti įtakos paties sprendimo teisingumui, o 2005-04-08 komisijos posėdžiui pirmininkavęs Vidmantas Jankauskas kartu yra ir atsakovo institucijos vadovas – Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos pirmininkas;
- b) administracinės bylos medžiagoje nėra duomenų, kurie rodytų, kad atsakovas priėmė iš esmės neteisingą sprendimą, t. y. UAB „Vilniaus energija“ pateiktos komisijos pritarimui šilumos kainos būtų neteisingai nustatytos ir neatitiktų šilumos įstatymo bei

²³⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. lapkričio 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁻¹⁷⁵⁷⁻⁰⁵ // <http://www.lvat.lt>

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003-07-08 nutarimu patvirtintos „Centralizuotai tiekiamos šilumos ir karšto vandens kainų nustatymo metodikos“;

- c) šis teisės aktas turi formalių ydų – jame netiksliai vartojama „bazinės kainos“ sąvoka, tačiau konstatuoti formalūs turinio trūkumai negali sukelti neteisėto metodikos pritaikymo rezultato: metodikoje nustatytose formulėse bazinė šilumos kaina vartojama tinkamai, o be šilumos kainų apskaičiavimo formulių metodikos taikyti negalima.

Administracinės bylos dėl teisės akto prieštaravimo aukštesnės galios teisės aktams

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2004 m. kovo 23 d. priėmė nutartį administracinėje byloje Nr. A²-333-04²³¹. Šioje byloje pareiškėjas Vyriausybės atstovas Šiaulių apskrityje kreipėsi į teismą su skundu prašydamas panaikinti Akmenės rajono savivaldybės tarybos 2003 m. birželio 4 d. sprendimo Nr. T-56 „Dėl UAB „Akmenės vandenys“ šalto vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo kainų nustatymo“ 1.4 papunktį ir įpareigoti Akmenės rajono savivaldybės tarybą priimti naują sprendimą. Vyriausybės atstovas Šiaulių apskrityje prašė panaikinti minėtą sprendimą, nes jo turinys prieštarauja galiojančių teisės aktų reikalavimams, t. y. Akmenės rajono savivaldybės taryba ginčijamo sprendimo 1.4 papunkčiu nustatė nuotekų tvarkymo gyventojams kainą 2,33 Lt/m³ be PVM, tuo tarpu Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija 2003 m. vasario 18 d. nutarimo Nr. 03-10²³² 1.4 papunkčiu pritarė UAB „Akmenės vandenys“ nuotekų tvarkymo gyventojams kainai, kuri yra 3,17 Lt/m³ be PVM.

Šiaulių apygardos administracinis teismas Vyriausybės atstovo Šiaulių apskrityje skundą tenkino ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas atmetė Akmenės rajono savivaldybės tarybos apeliacinį skundą dėl Šiaulių apygardos administracinio teismo 2003 m. gruodžio 4 d. sprendimo. Teismai nurodė, kad priimto akto jie nevertina politinio ar ekonominio tikslingumo požiūriu, bet tik nustato, ar konkrečiu atveju nebuvo pažeistas įstatymas arba kitas teisės aktas, bei konstatavo, kad Akmenės rajono savivaldybės taryba, priimdama 2003 m. birželio 4 d. sprendimą Nr. T-56, pažeidė norminių aktų reikalavimus, nes:

²³¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. kovo 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A²-333-04 // <http://www.lvat.lt>

²³² <http://www.regula.lt>

- a) Kainų įstatymo²³³ 1 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad karšto ir šalto vandens kainas nustato tiekėjai, suderinę jas su Valstybine kainų ir energetikos kontrolės komisija. Be to, kainos yra nustatomos įvertinus būtinas sąnaudas pagal Komisijos patvirtintas metodikas. Akmenės rajono savivaldybės taryba nustatė kainą, kuri yra ne tik ekonomiškai nepagrįsta, tačiau ir gerokai mažesnė už savikainą;
- b) atsakovas taip pat pažeidė Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. lapkričio 30 d. nutarimu Nr. 119 patvirtintos „Šalto vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo kainų nustatymo metodikos“²³⁴ 1 punktą, nurodantį, kad ši metodika, nustatanti bendruosius šalto vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų kainodaros reikalavimus ir principus, privaloma visiems fiziniams ir juridiniams asmenims, vykdančiams šalto vandens tiekimo ir nuotekų, išskyrus lietaus nuotekų, tvarkymo darbus.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2003 m. lapkričio 24 d. priėmė nutartį administracinėje byloje Nr. A⁶-1213-03²³⁵. Šioje byloje pareiškėjas UAB „Dujotekana“ kreipėsi į teismą su skundu prašydamas panaikinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. birželio 26 d. nutarimą Nr. 03-37²³⁶, kuriuo nustatyta gamtinių dujų tiekimo kainos viršutinė riba laisviesiems vartotojams, perkantiems dujas iš UAB „Dujotekana“. Pareiškėjo nuomone, Komisijos nutarimas prieštarauja Lietuvos Respublikos energetikos įstatymo 15 straipsnio 1 daliai, kuri nustato, kad „energetikos sektoriuje yra sutartinės ir valstybės reguliuojamos kainos. Kainos reguliuojamos tvirtinant paslaugos ar energijos kainas, nustatant jų viršutines ribas ar reguliavimo tvarką. Valstybės reguliuojamų kainų nomenklatūra ir reguliavimo principai nustatomi energetikos sektorių įstatymuose“, Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymo 14 straipsniui²³⁷, kuris nustato, kad „dujų sektoriuje reguliuojamos šios kainos: 1) perdavimo;

²³³ Lietuvos Respublikos kainų įstatymas // Valstybės žinios, 1990, Nr. 22-542.

²³⁴ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. lapkričio 30 d. nutarimas Nr. 119 „Dėl šalto vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo kainų nustatymo metodikos“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 103-3696.

²³⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. lapkričio 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁶-1213-03 // <http://www.lvat.lt>

²³⁶ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. birželio 26 d. nutarimas Nr. 03-3 „Dėl viršutinės dujų tiekimo kainos ribos UAB „Dujotekana“ laisviesiems vartotojams“ // Informaciniai pranešimai, 2003, Nr. 48-450.

²³⁷ Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2743.

2) paskirstymo; 3) laikymo; 4) dujų kainos reguliuojamiesiems vartotojams.“ Tuo tarpu dujų kainos laisviesiems vartotojams nėra reguliuojamos.

Vilniaus apygardos administracinis teismas 2003 m. spalio 6 d. sprendimu atmetė pareiškėjo skundą kaip nepagrįstą ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas atmetė pareiškėjo apeliacinį skundą. Teismai nustatė, kad atsakovas panaikino pareiškėjo skundžiamą nutarimą, todėl ginčas išspręstas ir neliko jo dalyko.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2005 m. spalio 18 d. priėmė nutartį administracinėje byloje Nr. A⁴-1593-2005²³⁸. Vyriausybės atstovas Klaipėdos apskrityje prašė teismą panaikinti Skuodo rajono savivaldybės tarybos 2004-08-12 sprendimo Nr. T9-101 „Dėl perskaičiuotos šilumos kainos tvirtinimo“ 1-ą punktą, kuriuo patvirtinta perskaičiuotos šilumos, pateiktos iki gyvenamųjų namų ir kitų pastatų šilumos įvadų, vienanarė kaina 2004–2005 metų šildymo laikotarpiui – 0,15 ct/kWh (be PVM) ir įpareigoti atsakovą artimiausiame tarybos posėdyje, įsiteisėjus teismo sprendimui, nustatyti savivaldybės įmonei „Skuodo šiluma“ centralizuotai tiekiamos šilumos kainą, vadovaujantis Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2004-02-02 nutarimu Nr. 03-15²³⁹. Klaipėdos apygardos administracinis teismas pareiškėjo prašymą patenkino. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas atmetė Skuodo savivaldybės apeliacinį skundą.

Teismai konstatavo, kad šilumos ūkio valstybinių valdymą, šilumos ūkio subjektų veiklą, jų santykius su šilumos vartotojais, tarpusavio ryšius ir atsakomybę reglamentuoja Šilumos ūkio įstatymas²⁴⁰, kuriame išakmiai nustatyta Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos pareiga patvirtinti šilumos ir karšto vandens kainų nustatymo metodikas bazinei šilumos kainai apskaičiuoti ir nustatyti bazinę šilumos kainą ne trumpesniam kaip 3 metų laikotarpiui, o savivaldybės tarybos pareiga – nustatyti savivaldybių kontroliuojamų įmonių tiekiamų šilumos ir (ar) karšto vandens kainas kiekvienam šilumos ir (ar) karšto vandens tiekėjui, kuris realizuoja ne mažiau kaip 5 GWh per metus šilumos, vadovaudamasis Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nustatytais bazinėmis kainomis bei šilumos ir (ar) karšto vandens kainų nustatymo metodikomis. Savivaldybės taryba, ignoruodama Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nu-

²³⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. spalio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁴-1593 // <http://www.lvat.lt>

²³⁹ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2004 m. vasario 2 d. nutarimas Nr. 03-15 „Dėl centralizuotai tiekiamos šilumos bazinių kainų Savivaldybės įmonei „Skuodo šiluma“ // Informaciniai pranešimai, 2004, Nr. 10-134.

²⁴⁰ Lietuvos Respublikos šilumos ūkio įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 51-2254.

tarimu nustatyta bazinę šilumos kainą, šiurkščiai pažeidė ne tik imperatyvią Šilumos ūkio įstatymo nuostatą, bet ir vieną iš Vietos savivaldos įstatymo²⁴¹ 4 straipsnio 8 punkte įtvirtintų vietos savivaldos principų, t. y. kad savivaldybės veiklos ir savivaldybės institucijų priimti sprendimai turi būti teisėti ir savivaldybės institucijų ir kitų savivaldybės viešojo administravimo subjektų veikla bei visais jų veiklos klausimais priimti sprendimai turi atitikti įstatymų ir kitų teisės aktų reikalavimus.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2007 m. kovo 27 d. priėmė nutartį administracinėje byloje Nr. A⁷-323-07²⁴². Pareiškėja Nacionalinė vandens, elektros ir šilumos vartotojų gynimo lyga kreipėsi į administracinį teismą prašydama panaikinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2006 m. balandžio 13 d. nutarimą Nr. 03-18 „Dėl uždarnosios akcinės bendrovės „Kauno vandenys“ šalto vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo kainų“²⁴³. Pareiškėja teigė, kad Komisija neturi teisinio pagrindo derinti šalto vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo gyventojams, kuriems vanduo apskaitomas įvade, kainų, nes toks vandens suvartojimo apskaitos būdas neteisėtas iš esmės; taip pat ginčijo kainos nustatymo ekonominį pagrįstumą, kai vanduo apskaitomas įvade.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pasisakė dėl šalto vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo gyventojams, kuriems vanduo apskaitomas įvade, kainų derinimo teisėtumo. Civilinis kodeksas nedraudžia civilinių teisinių santykių subjektams šalių susitarimu nustatyti kitokios faktiškai sunaudotos energijos apskaitos (tarpusavio teisių ir pareigų), laikantis taikytinų principų, įtvirtintų Civilinio kodekso 1.5 straipsnio 2 dalyje. Šalto vandens tiekimo kaina pagal apskaitą įvade vertintina kaip alternatyvi (viena iš galimų), taikytina civilinių teisinių santykių subjektų susitarimu, t. y. nes-tandartinė sąlyga Civilinio kodekso 6.187 straipsnyje nurodytos sampratos prasme. Tuo tarpu Vyriausybės 1997 m. gruodžio 31 d. nutarimo Nr. 1507 „Dėl dujų, elektros ir šiluminės energijos, šalto bei karšto vandens apskaitos prietaisų įrengimo ir eksploatavimo“ 1.4 punkte minimi mokesčio nustatymo būdai taikytini sudaromose sutartyse apibrėžiant standartines vartojimo sutarčių sąlygas (Civilinio kodekso 6.185 straipsnis).

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pasisakė dėl kainų ekonominio pagrįstumo. Vadovaudamiesi Administracinių bylų teisenos įsta-

²⁴¹ Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 55-1049

²⁴² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. kovo 27 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁷-323-07 // <http://www.lvat.lt>

²⁴³ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2006 m. balandžio 13 d. nutarimas Nr. 03-18 „Dėl uždarnosios akcinės bendrovės „Kauno vandenys“ šalto vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo kainų“ <http://www.regula.is.lt>

tymo 3 straipsniu, administraciniai teismai, sprenddami ginčus dėl teisės viešojo arba vidaus administravimo srityje, patikrina, ar konkrečiu atveju nebuvo pažeistas įstatymas ar kitas teisės aktas, ar administravimo subjektas neviršijo kompetencijos, taip pat ar aktas (veika) neprieštarauja tikslams bei uždaviniams, dėl kurių institucija buvo įsteigta ir gavo atitinkamus įgaliojimus.

Derinamos kainos nepagrįstumas turi būti įrodomas šalies, kuri ginčija tokius paskaičiavimus. Dar daugiau, tai turi būti įrodinėjama arba pateikiant teisinius akivaizdžiai neteisėto skaičiavimo argumentus, pvz., pritaikyta įstatymu neleidžiama skaičiavimo metodika, jei tokia yra, arba tam įgaliotų specialistų išvadų pagrindu. Šiuo atveju pareiškėjas nepateikė įrodymų, atitinkančių anksčiau paminėtus kriterijus, kuriais remiantis būtų galima paneigti atsakovo derintų kainų apskaičiavimo pagrįstumą.

Administracinės bylos dėl atskirųjų skundų

Verta aptarti dvi reikšmingesnes bylas, kurios leidžia daryti išvadą, kad administracinis teismas griežtai laikosi individualių teisės aktų apskūsti nutatytų terminų, kuriuos galėtų atnaujinti tik esant objektyvioms priežastims, o tai, kad pareiškėjas bandė ginčą išspręsti neteisimine tvarka, derėdamasis su nutarimą priėmusia institucija, nėra pagrindas atnaujinti praleistą terminą skundui paduoti.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2004 m. rugsėjo 2 d. priėmė nutartį administracinėje byloje Nr. AS¹-408/2004²⁴⁴ ir 2005 m. sausio 20 d. priėmė nutartį administracinėje byloje Nr. AS²-15-05²⁴⁵. Abiejose bylose Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas atmetė atskiruosius skundus dėl Vilniaus apygardos administracinio teismo nutarčių, kuriomis teismas atsisakė atnaujinti skundo padavimo terminą.

Teismai konstatavo, jog Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos sprendimams apskūsti Lietuvos Respublikos teisės aktai ikiteisminės ginčo nagrinėjimo tvarkos nenumato, todėl ta aplinkybė, kad pareiškėjai stengėsi išnaudoti visas priemones savo teisėms apginti, teismo manymu, negali būti laikoma svarbia termino kreiptis į teismą praleidimo priežastimi, nes šios aplinkybės negali būti pripažintos objektyviomis, nuo pareiškėjų valios nepriklausančiomis kliūtėmis, sutrukdžiusiomis pareiškėjams

²⁴⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. rugsėjo 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹-408/2004 // <http://www.lvat.lt>

²⁴⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. sausio 20 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS²-15-05 // <http://www.lvat.lt>

įstatymo nustatytu terminu įgyvendinti savo teises į teisminę gynybą²⁴⁶. „Termino praleidimą pateisintų objektyvios, nuo pareiškėjo valios nepriklausančios aplinkybės, sutrukdžiusios laiku paduoti skundą, tačiau šiuo atveju pareiškėjui paduoti laiku skundą objektyviai niekas netrukdė ir kreiptis į teismą jis dėsė dėl atitinkamo savo paties apsisprendimo. Tuo tarpu įstatymas aiškiai nustato skundo padavimo terminą, todėl pareiškėjas privalėjo jo laikytis. Bandymas išspręsti ginčą be teismo nesuteikia teisės paduoti skundą vėliau nei numato įstatymas.“²⁴⁷

Du atskirieji skundai buvo pateikti dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2005 m. liepos 28 d. priėmė nutartį administracinėje byloje Nr. AS⁶-336-05²⁴⁸. Teismas atsisakė tenkinti atskirąjį skundą dėl Vilniaus apygardos teismo nutarties, kuria buvo atsisakyta taikyti laikinąsias apsaugos priemonės. Teismai konstatavo, kad skundžiamo akto panaikinimas reiškia, jog konkrečiu atveju atkuriami buvusi iki ginčijamo akto priėmimo padėtis, t. y. atkuriamos pažeistos pareiškėjo teisės ar teisėti interesai. Tai, kad pareiškėjas gali patirti nuostolių, nėra aplinkybė, dėl kurios būtų neįmanoma atkurti padėties, buvusios iki skundžiamo Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimo

²⁴⁶ Pareiškėjai Kauno krašto pramoninkų ir darbdavių asociacijos, Šiaulių pramoninkų asociacijos, UAB „Bangos energetika“ ir kt. kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinį teismą prašydami panaikinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. spalio 29 d. nutarimą Nr. 03-77 „Dėl akcinės bendrovės „Vakarų skirstomieji tinklai“ elektros energijos skirstymo paslaugos ir visuomeninių elektros energijos kainų, tarifų bei jų taikymo tvarkos“. Taip pat teismui buvo pateiktas prašymas atnaujinti terminą skundui paduoti, kuriame paaiškinta, kad atsakovui priėmus pareiškėjams nepalankų nutarimą, jie kreipėsi į Valstybinę kainų ir energetikos kontrolės komisiją, Ūkio ministeriją prašydami panaikinti nutarimą. Vilniaus apygardos administracinis teismas 2004 m. liepos 26 d. nutartimi pareiškėjų prašymo dėl termino atnaujinimo netenkino ir skundą priimti atsisakė, pareiškėjų atskirtąjį skundą Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas atmetė.

²⁴⁷ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2005 m. sausio 20 d. priėmė nutartį administracinėje byloje Nr. AS²-15-05. Pareiškėja Ukmergės rajono savivaldybė kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinį teismą ir prašė panaikinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2004 m. spalio 21 d. nutarimą Nr. 03-106 „Dėl centralizuotai teikiamos šilumos ir karšto vandens bazinių kainų uždarajai akcinei bendrovei „Ukmergės energija““. Pareiškėja taip pat prašė atnaujinti praleistą skundo padavimo terminą, mat jis buvo praleistas dėl svarbių priežasčių, nes pareiškėja siekė ginčijamo nutarimo pagrindu kilusių centralizuotai teikiamos šilumos ir karšto vandens kainos padidėjimo padarinių rajono gyventojams išvengti derybose su UAB „Ukmergės energija“. Vilniaus apygardos administracinis teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutartimi pareiškėjos prašymo dėl termino atnaujinimo netenkino ir skundą priimti atsisakė, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas atmetė pareiškėjos atskirąjį skundą.

²⁴⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. liepos 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS²-336-04 // <http://www.lvat.lt>

priėmimo. Tai, kad nesustabdžius skundžiamo nutarimo galiojimo AB „Lietuvos dujos“ gali patirti žalos, taip pat nėra pagrindas taikyti reikalavimo užtikrinimo priemones, nes žala, jei ją įmonė patirtų, nesudarys kliūčių teismo sprendimui vykdyti ir ji gali būti atlyginta įstatymų nustatyta tvarka²⁴⁹.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2006 m. lapkričio 3 d. priėmė nutartį administracinėje byloje AS^{11-590/2006}²⁵⁰. Atsakovė Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisija atskiruoju skundu prašė panaikinti nutartį, kuria Vilniaus apygardos administracinis teismas laikinai sustabdė Komisijos 2006 m. rugsėjo 1 d. nutarimo Nr. O3-58 „Dėl centralizuotai tiekiamos šilumos ir karšto vandens kainų vienašališko nustatymo uždarajai akcinei bendrovei „Lazdijų šiluma“ galiojimą.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas konstatavo, kad pagal Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 71 straipsnio 1 dalį skundo (prašymo) reikalavimai administracinėje byloje gali būti užtikrinami, jeigu, nesiėmus užtikrinimo priemonių, teismo sprendimo įvykdymas gali pasunkėti arba pasidaryti negalimas. Pareiškėjas nenurodė aplinkybių, kurios, nesiėmus užtikrinimo priemonių, trukdytų įvykdyti būsimą teismo sprendimą, ir nepateikė jas patvirtinančių įrodymų. Byloje duomenų apie tokių aplinkybių egzistavimą taip pat nėra. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, pareiškėjo prašymas dėl reikalavimo užtikrinimo negali būti tenkinamas. Pirmosios instancijos teismas nepagrįstai patenkino šį pareiškėjo prašymą, todėl skundžiama teismo nutartis naikintina²⁵¹.

²⁴⁹ Pareiškėja AB „Lietuvos dujos“ kreipėsi su skundu į Vilniaus apygardos administracinį teismą prašydama panaikinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. gegužės 30 d. nutarimą Nr. O3-30 „Dėl AB „Lietuvos dujos“ gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo kainų bei gamtinių dujų kainų reguliuojamiesiems vartotojams“ bei prašė teismo imtis reikalavimo užtikrinimo priemonių – sustabdyti Valstybinės kainų ir energetikos komisijos 2005 m. gegužės 30 d. nutarimo Nr. O3-30 galiojimą iki galutinio sprendimo šioje byloje įsiteisėjimo dienos. Vilniaus apygardos administracinis teismas 2005 m. birželio 30 d. nutartimi priėmė AB „Lietuvos dujos“ skundą, o prašymą dėl reikalavimo užtikrinimo atmetė, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas atskirajį skundą atsisakė tenkinti ir Vilniaus apygardos administracinio teismo 2005 m. birželio 30 d. nutartį paliko nepakeistą.

²⁵⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. lapkričio 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS^{11-590/2006} // <http://www.lvat.lt>

²⁵¹ Pareiškėja Lazdijų rajono savivaldybės taryba skundu kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinį teismą prašydama panaikinti atsakovo Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2006 m. rugsėjo 1 d. nutarimą Nr. O3-58 „Dėl centralizuotai tiekiamos šilumos ir karšto vandens kainų vienašališko nustatymo uždarajai akcinei bendrovei „Lazdijų šiluma“. Pareiškėja taip pat prašė laikinai sustabdyti šio nutarimo galiojimą. Vilniaus apygardos administracinis teismas nutartimi pareiškėjos prašymą patenkino ir laikinai sustabdė Komisijos 2006 m. rugsėjo 1 d. nutarimo Nr. O3-58 galiojimą. Atsakovas atskiruoju skundu prašo panaikinti Vilniaus apygardos administracinio teismo nutartį.

Penkiose bylose Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nagrinėjo, ar skundžiami Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimai yra norminiai teisės aktai, ar individualūs teisės aktai. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nenumatė bendros praktikos šiuo klausimu. Administracinėse bylose Nr. AS²-336-04²⁵², AS¹¹-335/2004²⁵³ ir AS²-418/2006²⁵⁴ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimus dėl kainų priskyrė individualių teisės aktų grupei, o administracinėse bylose AS¹⁰-18-06²⁵⁵, AS¹¹-166/2006²⁵⁶ nagrinėdamas atskiruosius skundus dėl analogiškų Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimų, juos priskyrė ne prie individualių, o prie norminių teisės aktų. Toliau plačiau aptariamos minėtos bylos.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2004 m. liepos 8 d. priėmė nutartis administracinėje byloje²⁵⁷ Nr. AS²-336-04²⁵⁸ ir administracinėje

²⁵² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. liepos 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS²-336-04 // <http://www.lvat.lt>

²⁵³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. liepos 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹¹-335/2004 // <http://www.lvat.lt>

²⁵⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. lapkričio 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS²-418/2006 // <http://www.lvat.lt>

²⁵⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. sausio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹⁰-18-06 // <http://www.lvat.lt>

²⁵⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. gegužės 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹¹-166/2006 // <http://www.lvat.lt>

²⁵⁷ Pareiškėjai Kauno krašto pramonininkų ir darbdavių asociacijos, Šiaulių pramonininkų asociacijos, UAB „Bangos energetika“, UAB „Zarolita“, UAB „Šiaulių tauro energetika“, Liejyklų asociacijos, AB „Palemono keramika“, AB „Klaipėdos kartonas“ kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinį teismą ir prašė panaikinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2004 m. balandžio 22 d. nutarimą Nr. 03-53 „Dėl akcinės bendrovės „Vakarų skirstomieji tinklai“ elektros energijos skirstymo paslaugos ir visuomeninių elektros energijos kainų, tarifų bei jų taikymo tvarkos paskelbimo“. Vilniaus apygardos administracinis teismas 2004 m. birželio 3 d. nutartimi pareiškėjų skundą atsisakė priimti, o Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pareiškėjų skundą tenkino, t. y. Vilniaus apygardos administracinio teismo 2004 m. birželio 3 d. nutartį panaikinimo ir pareiškėjų skundo priėmimo klausimą perdavė pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo. Vilniaus apygardos administracinis teismas nurodė, kad skundžiamu nutarimu paskelbtos tam tikros kainų nustatymo taisyklės, skirtos individualiais požymiais neapibūdintų subjektų grupei. Pagal Administracinių bylų teisenos įstatymą tokio pobūdžio bylas nagrinėja Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, teisė paduoti skundą tokio pobūdžio bylose suteikta tik ribotai asmenų grupei, o pareiškėjai į šią grupę nepatenka.

²⁵⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. liepos 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS²-336-04 // <http://www.lvat.lt>

byloje²⁵⁹ Nr. AS¹¹-335/2004²⁶⁰. Teismas tenkino atskiruosius skundus dėl Vilniaus apygardos administracinio teismo nutarčių, kuriomis buvo atsisakyta priimti skundus, nurodant, kad skundžiamas teisės aktas yra skirtas individualiais požymiais neapibūdintų subjektų grupei, todėl Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra vienintelė ir galutinė instancija šioms byloms nagrinėti. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas tokį aiškinimą paneigė ir konstatavo, kad „skundžiamu nutarimu Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija paskelbė atskiro elektros tinklų operatoriaus patvirtintus jo teikiamų paslaugų įkainius“. Skundžiamas Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimas pagal savo pobūdį yra skirtas konkrečiai apibrėžtiems, su atskiro elektros tinklų operatoriaus veikla susijusiems atvejams ir iš esmės atitinka Administracinių bylų teisenos įstatymo 2 straipsnio 14 dalyje numatytą individualaus teisės akto apibrėžimą.

²⁵⁹ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2004 m. liepos 8 d. priėmė nutartį administracinėje byloje Nr. AS¹¹-335/2004. Pareiškėjai Kauno krašto pramonininkų ir darbdavių asociacija, Šiaulių pramonininkų asociacija, UAB „Bangos energetika“, UAB „Zarolita“, Liejyklų asociacijos, AB „Palemono keramika“, UAB „Šiaulių tauro energetika“, AB „Klaipėdos kartonas“ kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinį teismą ir prašė panaikinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. spalio 29 d. nutarimą Nr. O3-77 „Dėl akcinės bendrovės „Vakarų skirstomieji tinklai“ elektros energijos skirstymo paslaugos ir visuomeninių elektros energijos kainų, tarifų bei jų taikymo tvarkos“. Vilniaus apygardos administracinis teismas 2004 m. birželio 2 d. nutartimi pareiškėjų skundą atsisakė priimti, o Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pareiškėjų skundą tenkino, t. y. Vilniaus apygardos administracinio teismo 2004 m. birželio 3 d. nutartį panaikino ir pareiškėjų skundo priėmimo klausimą perdavė pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo. Vilniaus apygardos administracinis teismas padarė išvadą, kad šis teisės aktas yra priskiriamas prie individualiais požymiais neapibūdintų subjektų grupės, juo nustatomos teisės normos, todėl jis yra norminis, o Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra vienintelė ir galutinė instancija byloms dėl norminių administracinių aktų, kuriuos priėmė centriniai valstybinio administravimo subjektai, teisėtumo. Pareiškėjai nepatenka į Administracinių bylų teisenos įstatymo 110 straipsnio 1 dalyje nurodytų subjektų, kurie turi teisę kreiptis į teismą dėl tokių aktų teisėtumo ratą, todėl negali tiesiogiai kreiptis į Lietuvos vyriausiąjį administracinį teismą dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. spalio 29 d. nutarimu Nr. O3-77 paskelbtos AB „Vakarų skirstomieji tinklai“ elektros energijos kainų ir tarifų bei jų taikymo tvarkos teisėtumo. Tačiau Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas tokį aiškinimą paneigė ir konstatavo, kad Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, vykdydama elektros energijos rinkos priežiūrą, paskelbė konkretaus paslaugų teikėjo, t. y. AB „Vakarų skirstomieji tinklai“, nustatytus paslaugų kainas ir tarifus bei jų taikymo tvarką, todėl Vilniaus apygardos administracinis teismas nepagrįstai padarė išvadą, jog Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. spalio 29 d. nutarimas Nr. O3-77 yra norminis teisės aktas, ir atsisakė priimti pareiškėjų skundą.

²⁶⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. liepos 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹¹-335/2004 // <http://www.lvat.lt>

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2006 m. lapkričio 9 d. priėmė nutartį administracinėje byloje AS²-418/2006²⁶¹. Pareiškėjas skundu kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinį teismą ir prašė panaikinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2006 m. gegužės 9 d. nutarimą Nr. 03-22, 2006 m. gegužės 12 d. nutarimą Nr. 03-29, 2006 m. gegužės 12 d. nutarimą Nr. 03-28, 2006 m. gegužės 22 d. nutarimą Nr. 03-31, kuriais nutarta suderinti UAB „Trakų vandenys“, Alytaus rajono savivaldybės įmonės „Simno komunalininkas“, UAB „Plungės vandenys“ ir UAB „Vilkaviškio vandenys“ šalto vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo kainas. Vilniaus apygardos administracinis teismas nutartimi pareiškėjo skundą atsisakė priimti ir konstatavo, kad pareiškėjo skundžiami nutarimai yra norminiai aktai, bei nurodė, kad pareiškėjas neturi teisės paduoti abstraktaus prašymo dėl norminių aktų teisėtumo ištyrimo. Pareiškėjas atskiruoju skundu prašo panaikinti Vilniaus apygardos administracinio teismo nutartį.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas konstatavo, kad tokio pobūdžio aktai turėtų būti laikomi individualiais teisės aktais. Skundžiamais nutarimais Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija suderino šalto vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo kainas atskiriems šių paslaugų teikėjams. Skundžiami Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimai pagal savo pobūdį yra skirti konkrečiai apibrėžtiems, su atskiro šalto vandens tiekėjo bei nuotekų tvarkytojo veikla susijusiems atvejams ir iš esmės atitinka Administracinių bylų teisenos įstatymo 2 straipsnio 14 dalyje numatytą individualaus teisės akto apibrėžimą. Pripažinti šiuos nutarimus nustatančiais elgesio taisykles, priskirtas prie individualiais požymiais nepibūdintų subjektų grupės, ir laikyti juos norminiais teisės aktais pagal Administracinių bylų teisenos įstatymo 2 straipsnio 13 dalyje numatytą apibrėžimą nėra pagrindo. Šie nutarimai nei savo turiniu, nei priėmimo tvarka (šie nutarimai priimti pagal atskirų ūkio subjektų konkrečius prašymus dėl jų paslaugų kainų suderinimo, o ne siekiant reglamentuoti tam tikrą visuomeninių santykių sritį), nei paskelbimo tvarka (šie nutarimai nėra oficialia norminių teisės aktų paskelbimo tvarka skelbiami aktai) neatitinka norminių teisės aktų požymių.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2006 m. sausio 12 d. priėmė nutartį administracinėje byloje AS¹⁰-18-06²⁶². I. Jokšienės firma ir Alvydas Jokšas skundu kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinį teismą, nesutikdami su Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. bir-

²⁶¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. lapkričio 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS²-418/2006 // <http://www.lvat.lt>

²⁶² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. sausio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹⁰-18-06 // <http://www.lvat.lt>

želio 9 d. nutarimu Nr. O3-31²⁶³, kuriuo paskelbtos AB „VST“ elektros energijos kainos ir tarifai bei jų taikymo tvarka. Vilniaus apygardos administracinis teismas atsisakė priimti jų skundą, nes buvo praleistas nutarimo apskundimo terminas. Atskiruoju skundu pareiškėjai I. Jokšienės firma ir A. J. prašė panaikinti pirmosios instancijos administracinio teismo 2005 m. spalio 7 d. nutartį ir perduoti skundą nagrinėti tam pačiam teismui iš naujo.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas konstatavo, jog Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 33 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad terminai pareiškimams, kuriuose prašoma iširti norminių administracinių teisės aktų teisėtumą, administraciniam teismui nenustatomi. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 2 straipsnio 13 punkte nustatyta, kad norminis teisės aktas – įstatymas ar administracinis ar kitas teisės aktas, nustatantis elgesio taisykles, skirtas individualiais požymiais neapibūdintų subjektų grupei. Skundžiamas Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimas atitinka šiuos požymius, todėl darytina išvada, kad tokiam pareiškėjų skundui paduoti nėra nustatyto termino.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2006 m. gegužės 11 d. priėmė nutartį administracinėje byloje AS¹¹-166/2006²⁶⁴. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas konstatavo, kad pareiškėjai iš esmės prašo teismo kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Elektros energetikos įstatymo 43 straipsnio 3 dalies 3 punkto konstitucingumo ir į Europos Teisingumo Teismą dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. birželio 9 d. nutarimo Nr. O3-31 atitikimo Europos Sąjungos teisės akto (direktyvos) nuostatas. Taigi pareiškėjai siekia, kad būtų iširtas šių teisės aktų teisėtumas teismui kreipiantis į kompetentingas institucijas. Tačiau vadovaujantis Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 4 straipsniu tokią teisę teismas turi tik tada, kai jo žinioje yra konkreti byla dėl asmens teisių pažeidimo. Šiuo atveju nėra iškelta konkreti byla dėl pareiškėjų teisių pažeidimo, o pareiškėjai nereikia Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 88 straipsnį atitinkančio reikalavimo²⁶⁵.

²⁶³ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. birželio 9 d. nutarimas Nr. O3-31 „Dėl akcinės bendrovės „VST“ elektros energijos kainų ir tarifų bei jų taikymo tvarkos paskelbimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 47-422.

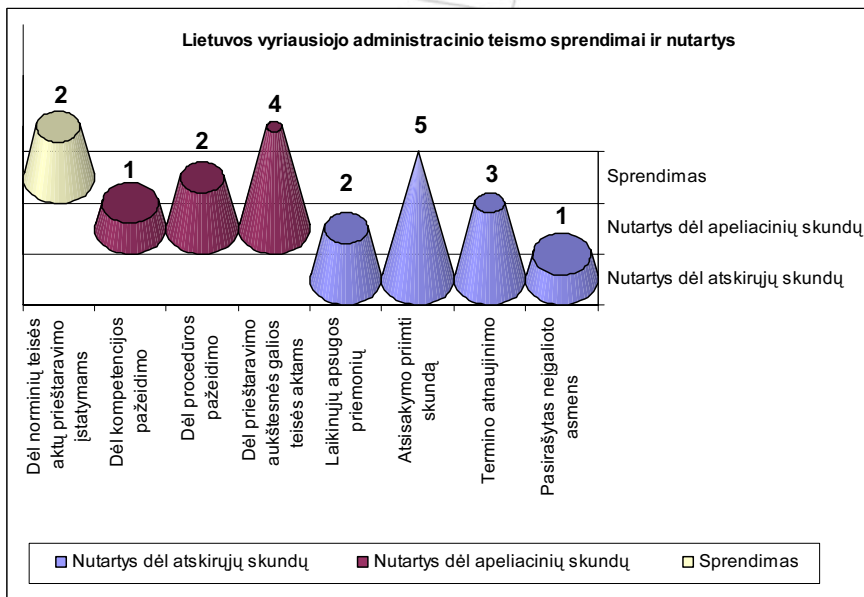
²⁶⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. gegužės 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹¹-166/2006 // <http://www.lvat.lt>

²⁶⁵ I. Jokšienės firma ir Alvydas Jokšas skundu kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinį teismą, nes nesutiko su Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. birželio 9 d. nutarimu Nr. O3-31, kuriuo paskelbtos AB „VST“ elektros energijos kainos ir tarifai bei jų taikymo tvarka. Vilniaus apygardos administracinis teismas 2006 m. sausio 24 d. nutartimi pareiškėjų I. Jokšienės firmos ir Alvydo Jokšaus skundą atsisakė priimti, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas atmetė pareiškėjų atskirąjį skundą.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos apibendrinimas

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas iki 2007 m. kovo 27 d. buvo priėmęs aštuoniolika nutarčių ir du sprendimus administracinėse bylose, kuriose buvo nagrinėjami energetikos sektoriuje priimti teisės aktai, reguliuojantys kainas ar jų nustatymo procedūras. Iš aštuoniolikos nutarčių vienuolika yra priimtose dėl atskirųjų skundų ir septynios dėl apeliacinių skundų.

2 paveiksle pateikiama schema nurodo, kokiais klausimais ir kiek bylų, susijusių su kainų reguliavimu energetikos sektoriuje, nagrinėjo Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. Apibendrinant galima teigti, jog apeliaciniai skundai buvo paduoti ginčijant, kad: 1) teisės aktas buvo priimtas viršijus Valstybinei kainų ir energetikos kontrolės komisijai suteiktos kompetencijos ribas; 2) teisės aktas buvo priimtas pažeidžiant jo priėmimo procedūras; 3) teisės aktas buvo neteisėtas iš esmės, t. y. savo turiniu prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktams. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos aktus buvo prašoma panaikinti visais Administracinių bylų teisenos įstatymo 89 straipsnio 1 dalyje nurodytais skundžiamų aktų panaikinimo pagrindais.

2 paveikslas. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika nagrinėjant bylas, susijusias su kainų reguliavimu energetikos sektoriuje iki 2007-03-27.

Atskirieji skundai buvo teikiami dėl šių priežasčių: 1) trys atskirieji skundai – dėl termino paduoti skundą atnaujinimo; 2) penki atskirieji skundai – dėl atsisakymo priimti nagrinėti skundą, nagrinėjant klausimą, ar Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimai yra norminiai, ar individualūs teisės aktai; 3) vienas atskirasis skundas buvo pasirašytas neįgalioto asmens; 4) du atskirieji skundai – dėl atsisakymo taikyti laikinąsias apsaugos priemones.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas tikrino Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimus Administracinių bylų teisenos įstatymo 89 straipsnio 1 dalyje nurodytais pagrindais, tačiau pasisakė, kad „teismai nevertina priimto akto politinio ar ekonominio tikslingumo požiūriu, nes yra įgalinti tik nustatyti, ar konkrečiu atveju nebuvo pažeistas įstatymas ar kitas teisės aktas“²⁶⁶.

„Administracinių bylų teisenos įstatymo 3 straipsniu, administraciniai teismai, sprendami ginčus dėl teisės viešojo ar vidaus administravimo srityje, patikrina, ar konkrečiu atveju nebuvo pažeistas įstatymas ar kitas teisės aktas, ar administravimo subjektas neviršijo kompetencijos, taip pat ar aktas (veika) neprieštarauja tikslams bei uždaviniams, dėl kurių institucija buvo įsteigta ir gavo atitinkamus įgaliojimus. ...Derinamos kainos nepagrįstumas turi būti įrodomas šalies, kuri ginčija tokius paskaičiavimus. Dar daugiau, tai turi būti įrodinėjama arba pateikiant teisinius akivaizdžiai neteisėto skaičiavimo argumentus, pvz., pritaikyta įstatymu neleidžiama skaičiavimo metodika, jei tokia yra, arba tam įgaliotų specialistų išvadų pagrindu.“²⁶⁷

Tai leidžia daryti išvadą, kad Lietuvos administraciniai teismai nevertins kainų ekonominio skaičiavo pagrįstumo, šių skaičiavimų atitikimo Nacionalinės energetikos strategijos, Energetikos įstatymo ar Elektros energetikos įstatymo iškeltų tikslų, nenagrinės, ar nustatyta kainų skaičiavimo metodika nėra naudinga išimtinai vienos grupės interesams ir pan., nes šie klausimai priklauso Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos suteiktai diskrecijai.

Teismams nevertinant ir nekontroliuojant patvirtintų kainų ar jų skaičiavimo metodikų ekonominio pagrįstumo ir tikslingumo, Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija Lietuvos elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo sistemoje lieka vienintelė institucija, kuri priima sprendimus dėl reguliuojamų elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių kainų ekonominių skaičiavimų metodų. Jos diskrecija yra apribota tik Energetikos

²⁶⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. kovo 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A²-333-04 // <http://www.lvat.lt>

²⁶⁷ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. kovo 27 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁷-323-07 // <http://www.lvat.lt>

įstatyme ir Elektros energetikos įstatyme įtvirtintais kainų reguliavimo principais. Už savo ekonominius sprendimus ji tėra atskaitinga politinės valdžios institucijoms, kurioms pateikia kiekvienų metų ataskaitas. Tačiau reikia pažymėti, kad siekiant įtvirtinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nepriklausomumą, politinės valdžios galimybės daryti įtaką jos sprendimams yra ribotos.

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos atskaitomybės klausimą kėlė ir Specialiųjų tyrimų tarnyba savo išvadoje dėl Elektros energetikos įstatymo. Dėl minėto įstatymo 43 straipsnio 1 dalies išvadoje teigiama, kad „Specialiųjų tyrimų tarnybos nuomone, situacija, kai vienai valstybės institucijai (Valstybinei kainų ir energetikos kontrolės komisijai) suteikta teisė ne tik vykdyti elektros energetikos įmonių licencijuojamos veiklos kontrolę, bet ir tvirtinti teisės aktus, kuriais vadovaudamasi institucija vienasmeniškai priima sprendimus, susijusius su licencijuojamos veiklos subjektų (kurių veiklą kontroliuoja) finansiniais interesais, ydinga anti-korupcinio požiūriu.“²⁶⁸

Dėl įstatymo 43 straipsnio 2 dalies išvadoje teigiama, kad „Specialiųjų tyrimų tarnybos nuomone, šioje dalyje nurodyti viršutinių kainų ribų skaičiavimui įtakos turinčių veiksnių kriterijai apibrėžti pernelyg abstrakčiai ir yra nekonkretūs (neaišku, kokie yra kiti veiksniai; ar viršutinės kainų ribos perskaičiuojamos, kai nuo paslaugos teikėjo nepriklausomų veiksnių pokyčiai pranoko lūkesčius, ar prognozės nepasiteisino ir pan.). Be to, atsižvelgiant į tai, kad Komisijai suteikta Metodikos rengimo ir tvirtinimo teisė (viršutinių kainų ribų skaičiavimui metodikoje gali būti nustatomi nauji parametrai), neaišku, kaip įgyvendinant minėtas nuostatas apribojamos Komisijos piktnaudžiavimo galimybės (pavyzdžiui, išvengiama nepagrįsto viršutinių kainų ribų perskaičiavimo).“²⁶⁹

Taip pat reikia atsižvelgti į vykstančius pokyčius elektros energetikos sektoriuje ir dėl to atsirandančias įvairias interesų grupes ir jų siekį bei galimybes daryti įtaką Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos sprendimams. Lietuvoje iki 2002 m. elektros energetikos sektoriuje veiklą vykdė dvi monopolinės įmonės: AB „Lietuvos energija“, kuri vertėsi elektros energijos gamybos, pėsuntimo ir tiekimo veiklomis, ir valstybinė įmonė Ignalinos atominė elektrinė. 2002 m. reorganizavus skaidymo būdu AB „Lietuvos energija“ elektros rinkoje jau pradėjo veikti stambios įmonės ir buvo sudarytos bent teorinės prielaidos konkurencijai atsirasti, tačiau visos

²⁶⁸ Kmieliauskas L. STT išvadas energetikai taip pat laiko nekompetentingomis // Verslo žinios, 2005-11-24. www.verslozinios.lt

²⁶⁹ Ten pat.

didžiosios elektros energetikos įmonės dar išliko valstybinio kapitalo. 2003 m. pabaigoje buvo privatizuoti AB „Vakarų skirstomieji tinklai“, pirmą kartą į elektros energetikos sektorių įsileidžiant stambųjį privatų kapitalą. Elektros energijos rinkoje veikiančių įmonių skaičiaus didėjimas ir jų skirtingas kapitalas puikiai atspindi vis didėjantį skirtingų interesų atsiradimą elektros energetikos sektoriuje.

Keitėsi Valstybinės kainų ir energetikos komisijos vaidmuo kainų reguliavimo procese bei patys kainų reguliavimo principai. Valstybinei kainų ir energetikos kontrolės komisijai kainų reguliavimo procese suteikiama kainų priežiūros ir kontrolės, o ne tiesioginio reguliavimo funkcija. Tokie pasikeitimai elektros energetikos sektoriuje lemia daugybės skirtingų interesų atsiradimą, siekį sau palankia linkme pakreipti kainų reguliavimo procesą. Elektros energijos vartotojams darosi vis sunkiau ginti savo interesus prieš gerai organizuotas energetikos monopolijas. Energetikos įmonių galimybė daryti įtaką Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos sprendimams dėl kainų pasireiškia dideliais finansiniais ir aukštos kvalifikacijos žmogiškaisiais ištekliais, tarpusavio veiksmų koordinacija, įtaka politinėje valdžioje.

Taip kardinaliai keičiantis padėčiai elektros energetikos sektoriuje nei Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos priimamų sprendimų kontrolės lygis, nei jai suteikto nepriklausomumo laipsnis iš esmės nesikeitė. Todėl galima teigti, kad kontrolės mechanizmas, taikytas elektros energijos rinkoje veikiant tik valstybinio kapitalo įmonėms, jau neatitinka šių dienų realijų. Šiandien siekiant suderinti energetikos sektoriaus įmonių bei vartotojų interesų balansą, reikia užtikrinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos priimamų sprendimų kontrolę bei kartu stiprinti komisijos nepriklausomumo laipsnį.

Lietuvoje būtina sukurti teisinį mechanizmą, kuris leistų tikrinti ir kontroliuoti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos sprendimus dėl kainų ir jų nustatymo ekonominio pagrįstumo, atitikimo valstybės išskeltus tikslus bei nustatyti, ar kainų skaičiavimo mechanizmas nėra paremtas išimtinai vienos grupės interesų tenkinimu. Tokio vaidmens galėtų imtis arba administraciniai teismai, remdamiesi teismo procese dalyvaujančių specialistų išvadomis bei vadovaudamiesi Administracinių bylų teisenos įstatymo 89 straipsnio 2 dalimi, t. y. pripažindami teisės aktą negaliojančiu kitais nei išvardytais pirmoje dalyje pagrindais, kuriuos teismas gali pripažinti svarbiais, arba turėtų būti kuriama nepriklausoma ikiteisminė ginčų nagrinėjimo institucija, kuri būtų kompetentinga priimti sprendimus šiais klausimais.

Šios nuomonės oponentai gali teigti, kad kainų ekonominio pagrįstumo sąvoka yra labai subjektyvus dalykas ir yra sietinas su valstybės politika valdant energetikos sektorių, būtent sprendimais dėl reikiamų investicijų, infrastruktūros vystymo ir panašiai. Tačiau šie klausimai turėtų būti reglamentuoti Nacionalinėje energetikos strategijoje ir kituose teisės aktuose ir tai jokiū būdu nėra priežastis palikti vienai institucijai iš esmės nekontroliuojamą diskreciją – priimti sprendimus dėl elektros energetikos kainų, nes šie sprendimai lemia visos Lietuvos ekonomikos ir kiekvieno gyventojo gerovę.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad Lietuvoje teismams nevertinant ir nekontroliuojant patvirtintų kainų ar jų skaičiavimo metodikų ekonominio pagrįstumo ir tikslingumo, Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija Lietuvos elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo sistemoje lieka vienintelė institucija, kuri priima sprendimus dėl reguliuojamų elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių kainų ekonominių skaičiavimų metodų. Jos diskrecija yra apribota tik Energetikos įstatyme ir Elektros energetikos įstatyme įtvirtintais kainų reguliavimo principais. Už savo ekonominius sprendimus ji atsiskaito tik politinės valdžios institucijoms, kurioms pateikia kiekvienų metų ataskaitas. Tačiau reikia pažymėti, kad siekiant įtvirtinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nepriklausomumą, politinės valdžios galimybės veikti jos sprendimus yra ribotos. Todėl būtina sukurti teisinio reguliavimo modelį, kuris užtikrintų veiksmingą Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos priimamų sprendimų kontrolę.

Taip pat atlikta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo bylų analizė leido daryti išvadą, kad Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nesukūrė bendros praktikos, ar Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimai, nustatantys kainas vartotojams, yra norminiai teisės aktai, ar individualūs teisės aktai. Administracinėse bylose Nr. AS²-336-04²⁷⁰, AS¹¹-335/2004²⁷¹ ir AS²-418/2006²⁷² Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimus dėl kainų priskyrė individualių teisės aktų grupei, o administracinėse bylose

²⁷⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. liepos 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS²-336-04 // <http://www.lvat.lt>

²⁷¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. liepos 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹¹-335/2004 // <http://www.lvat.lt>

²⁷² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. lapkričio 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS²-418/2006 // <http://www.lvat.lt>

AS¹⁰-18-06²⁷³, AS¹¹-166/2006²⁷⁴ nagrinėdamas atskirusius skundus dėl analogiškų Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimų juos jau priskyre ne individualiems, o norminiams teisės aktams.

2.3. Bendravimas tarp Europos Sąjungos valstybių narių elektros energijos rinkos ir kainų reguliavimo srityje

Pagrindinis tiek pirmosios, tiek antrosios direktyvos dėl elektros energijos vidaus rinkos tikslas yra ne sukurti kiekvienoje valstybėje veikiančias konkurencingas atskiras elektros energijos rinkas, bet bendrą Europos vidaus elektros energijos rinką. Direktyvos, atsižvelgiant į subsidiarumo principą, palieka spręsti daug klausimų valstybėms narėms, todėl atsirado neišvengiamas poreikis koordinuoti valstybių narių veiksmus bei priimti bendrus sprendimus, susijusius su prekybos elektros energija tarp valstybių narių klausimais.

Šiuo metu Europos Sąjungoje yra trys pagrindinės organizacijos, kuriomis remiantis yra koordinuojami valstybių veiksmai kuriant vidaus elektros energijos rinką: 1) Europos elektros reguliavimo forumas; 2) Europos energijos reguliavimo institucijų taryba; 3) Europos dujų ir elektros reguliavimo institucijų grupė. Viena iš esminių problemų kuriant vidaus elektros energijos rinką yra elektros energijos persiuntimo tarp valstybių tarifų nustatymas ir jungiamųjų linijų pajėgumų paskirstymas.

Europos elektros reguliavimo forumas²⁷⁵ buvo įkurtas 1998 m., dalyvaujant Europos Komisijai kartu su Europos universiteto Roberto Šumano centru. Forume dalyvauja įvairios suinteresuotos šalys: nacionalinių reguliavimo institucijų atstovai, valstybių narių atstovai ir elektros energetikos sektoriaus įmonių atstovai, jame vyksta neformalios diskusijos elektros energijos rinkos reguliavimo klausimais. 2000 m. nacionalinės reguliavimo institucijos įkūrė Europos energijos reguliavimo institucijų tarybą. Ji jungia Europos Sąjungos valstybių narių ir Europos ekonominės erdvės valstybių nacionalines reguliavimo institucijas²⁷⁶. 2003 m. Europos Komisija įsteigė

²⁷³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. sausio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹⁰-18-06 // <http://www.lvat.lt>

²⁷⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. gegužės 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹¹-166/2006 // <http://www.lvat.lt>

²⁷⁵ The European Electricity Regulation Forum Florence. February 5th and 6th 1998. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/florence/doc/florence_1-7/minutes_1st_forum.pdf

²⁷⁶ <http://www.ceer-eu.org/>

Europos dujų ir elektros reguliavimo institucijų grupę, kurios tikslas patarti ir padėti Europos Komisijai kuriant konsoliduotą energijos rinką. Ja remiantis yra atliekamos konsultavimo, koordinavimo ir bendradarbiavimo procedūros, siekiant užtikrinti vienodą direktyvų ir reglamentų taikymą valstybėse narėse. Tikimasi, kad ateityje ši institucija taps Europos elektros energijos rinkos reguliavimo institucija su teise priimti privalomo pobūdžio teisės aktus pagal jai suteiktą kompetenciją.

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija aktyviai dalyvauja Regioninės energetikos reguliuotojų asociacijos veikloje. 2003 m. pabaigoje buvęs Komisijos pirmininkas Vidmantas Jančiauskas buvo išrinktas šios asociacijos prezidentu. Nuo 2004 m. gegužės mėnesio Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija tapo Europos energetikos reguliuotojų tarybos nare. Baltijos šalių energetikos sektoriaus reguliuotojai tęsia tradiciją aptarti bendras problemas tarpusavio susitikimuose. Yra numatyta atlikti elektros energijos skirstymo ir perdavimo įmonių ekonominių rodiklių lyginamąją analizę, bendradarbiauti kuriant bendrą Baltijos šalių elektros energijos rinką²⁷⁷.

2.4. Apibendrinimas

Atlikus elektros energijos rinkoje kainas reguliuojančios institucijos veiklos analizę galima nurodyti šiuos pagrindinius ypatumus:

1. Elektros energijos rinkoje ir ypač elektros energijos persiuntimo sektoriuje veiklą vykdo monopolijos, todėl yra įsteigta speciali institucija šiam sektoriui reguliuoti, turinti kompetenciją reguliuoti kainas ex-ante ir ex-post metodais. Antroji elektros energijos rinkos direktyva įtvirtino reguliavimo institucijos nepriklausomumo tik nuo elektros energetikos įmonių interesų principą, tačiau daugelis valstybių narių įtvirtino jos nepriklausomumą ir nuo vykdomosios valdžios, nes toks reguliavimas leidžia geriau užtikrinti institucijos nešališkumą priimant sprendimus. Kitas labai svarbus kainų reguliavimo institucinės struktūros bruožas yra veiksminga kainas reguliuojančios institucijos priimamų sprendimų kontrolė. Didžiausia problema yra susijusi su sprendimų, kurie priimti remiantis sudėtingais ekonominiais skaičiavimais, kontrole, nes teismai daugeliu atveju yra linkę tikrinti tik priimamų sprendimų procedūras bei institucijos kompetencijos ribas. Todėl daugelyje Europos valstybių ginčų dėl kainų skaičiavimo eko-

²⁷⁷ <http://www.regula.is.lt>

nominio pagrįstumo nagrinėjimas yra pavestas ikiteisminei ginčų nagrinėjimo institucijai.

2. Lietuvoje kainas elektros energijos rinkoje reguliuoja Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. Atlikus jos veiklos analizę galima daryti išvadą, kad jos veikla atitinka objektyvius Lietuvos elektros energijos rinkos poreikius bei Europos Sąjungos teisės reikalavimus. Deja, aptinkama kai kurių struktūrinių ir funkcinių trūkumų:

- 2.1. Valstybės institucijų sistemoje Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija yra nepriklausoma nuo vykdomosios valdžios, tačiau jos nepriklausomumą riboja jos veiklos finansavimas iš valstybės biudžeto, taip pat sąlygiškai mažas biudžetas bei nedidelis darbuotojų skaičius, o tai sudaro sąlygas politinei valdžiai ir atskiroms interesų grupėms veikti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos priimamus sprendimus.
- 2.2. Teismų praktikos analizė parodė, kad teismai nevertina ir nekontroliuoja patvirtintų kainų ar jų skaičiavimo metodikų ekonominio pagrįstumo ir tikslingumo. Dėl šios priežasties Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija Lietuvos elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo sistemoje lieka vienintelė institucija, kuri priima sprendimus dėl reguliuojamų elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų ekonominių skaičiavimo metodų. Jos diskrecija yra apribota tik Energetikos įstatyme ir Elektros energetikos įstatyme įtvirtintais kainų reguliavimo principais. Už savo ekonominius sprendimus ji atsiskaito tik politinės valdžios institucijoms, kurioms pateikia kiekvienų kalendorinių metų ataskaitas. Tačiau reikia pažymėti, kad siekiant įtvirtinti Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nepriklausomumą politinės valdžios galimybės lemti jos sprendimus yra ribotos. Taigi egzistuojantis teisinis reguliavimas neužtikrina veiksmingos kainas reguliuojančios institucijos priimamų sprendimų kontrolės.

3. KAINŲ TEISINIO REGULIAVIMO PROBLEMAS ATSKIRUOSE ELEKTROS ENERGIJOS RINKOS SEKTORIUOSE

Šiame knygos skyriuje aptariami galutinės elektros energijos kainos nustatymo principai ir atskirų jos dedamųjų teisinio reguliavimo specifika. Pirmiausia atskleidžiama elektros energijos kainos struktūra, paskui atskirai analizuojami elektros energijos gamybos, jos persiuntimo ir tiekimo paslaugų kainodara ir teisinis reguliavimas. Atskirai pateikiama kainų kitimo raida, aiškinamasi teisinio reguliavimo įtaka kintančioms kainoms.

3.1. Elektros energijos kainos struktūra

Iki elektros energijos rinkos liberalizavimo paprastai viena bendrovė vykdavo visas su elektros energijos tiekimu susijusias veiklas, todėl kiekvienos veiklos sąnaudų dalis elektros energijos kainoje, kurią mokėjo vartotojas, nebuvo išskiriama. Šiandien Antroji elektros energijos vidaus rinkos direktyva reikalauja elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklų teisinio, valdymo ir sąskaitų atskyrimo nuo elektros energijos tiekimo ir gamybos veiklų²⁷⁸. Elektros energijos perdavimo ar skirstymo veiklomis besiverčiantis juridinis asmuo negali užsiimti elektros energijos tiekimu ar gamyba. Plačiau direktyvoje išdėstyti reikalavimai dėl elektros energijos perdavimo ir skirstymo operatorių atskyrimo yra aptarti 1.4.2. skyriuje, todėl čia jų nenagrinėsime.

Kaina yra pinigų kiekis, prašomas už produktą ar paslaugą, o platesniu požiūriu tai yra suma tų vertybių, kurias vartotojai atiduoda už teisę turėti

²⁷⁸ Note of DG Energy & Transport on Directives 2003/54/EC and 2003/55/EC on the Internal Market in Electricity and Natural Gas. The Unbundling Regime // Directorate General Energy and Transport. 2004. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/index_en.htm

arba naudoti prekę²⁷⁹. Galutinę kainą, kurią elektros energijos vartotojas sumoka už pateiktą elektros energiją, sudaro penki pagrindiniai dėmenys: 1) elektros energijos gamybos kaina; 2) elektros energijos perdavimo paslaugos kaina; 3) elektros energijos skirstymo paslaugos kaina; 4) elektros energijos tiekimo paslaugos kaina; 5) vartojimo mokesčiai (vartojimo mokesčių įtaką galutinei elektros energijos kainai plačiau nagrinėsime ketvirtoje knygos dalyje).

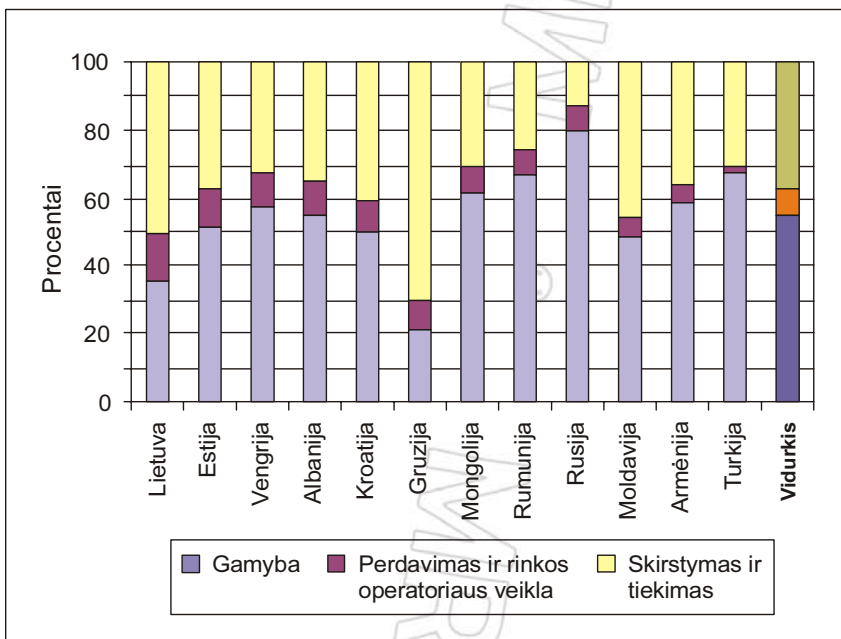
Elektros energijos gamybos veikla yra laikoma konkurencinga, todėl jos kaina reguliuojama tik išimtiniais atvejais. Kainų reguliavimo specifika elektros energijos gamybos sektoriuje plačiau aptariama 3.2. skyriuje. Elektros energijos persiuntimas ir skirstymas yra monopolinės veiklos, todėl jų kainas reguliuoja elektros energijos rinkos reguliavimą vykdanči institucija. Kainų reguliavimo specifika elektros energijos perdavimo ir skirstymo sektoriuose plačiau nagrinėjama 3.3. skyriuje. Kai elektros energiją tiekia nepriklausomas elektros energijos tiekėjas, jo tiekimo paslaugos kaina nėra reguliuojama. Jei elektros energiją tiekia visuomeninis elektros energijos tiekėjas, kuriam suteikta išimtinė teisė tiekti elektros energiją tam tikroje teritorijoje visiems reguliuojamiems elektros energijos vartotojams ir laisviems elektros energijos vartotojams, nepasirinkusiems nepriklausomo elektros energijos tiekėjo, elektros energijos tiekimo paslaugos kaina yra reguliuojama. Kainų reguliavimo specifika elektros energijos tiekimo sektoriuose plačiau aptariama 3.4. skyriuje.

3 paveiksle pateikiama statistika, kiek procentų elektros energijos gamybos, perdavimo, skirstymo ir tiekimo veiklos sudaro galutinę elektros energijos kainą, kurią moka vartotojas. Tokią analizę atliko Energetikos sektorių reguliuojančių institucijų regioninė asociacija (Energy Regulators Regional Association, ERRA)²⁸⁰. Tyrimo autoriai pabrėžia, kad atlikta analizė atspindi tik pagrindines tendencijas, nes dėl skirtingų elektros energetikos sektoriaus struktūrų skirtingose valstybėse yra sudėtinga palyginti atskirų elektros energetikos veiklų kainas.

Iš pateikto grafiko matome, kad Lietuvoje didžiausią elektros energijos kainos dalį sudaro elektros energijos persiuntimas, t. y. jos perdavimas ir skirstymas. Elektros energijos perdavimas kartu su rinkos operatoriaus veikla sudaro 14,3 procento galutinės elektros energijos kainos, o skirstymas kartu su elektros energijos tiekimu – 50 procentų visos elektros energijos kainos.

²⁷⁹ Kotler. Ph., Armstrong H., Sonders J., Vong V. Principles of Marketing. USA: Prentice Hall, 1999.

²⁸⁰ Issue Papers // Licensing/Competition Committee. Energy Regulation Regional Association. 2004. <http://www.erranet.org>

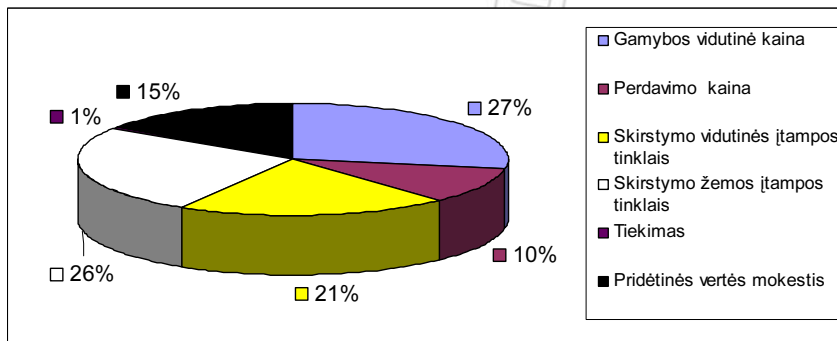

3 paveikslas. Elektros energetikos veiklų procentinė dalis, įeinanti į galutinę elektros energijos kainą, 2003 m.

Pagal Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2007 m. veiklos atskaitoje²⁸¹ pateiktus duomenis galima nustatyti AB „VST“ visuomeninių kainų struktūrą 2007 m. vartotojams, kurių įrenginiai prijungti prie žemos įtampos skirstomųjų tinklų. Elektros energijos gamyba sudaro 27 procentus, elektros energijos perdavimas 10 procentų, elektros energijos skirstymo paslauga 47 procentus, elektros energijos tiekimas 1 procentą ir vartojimo mokesčiai 15 procentų²⁸².

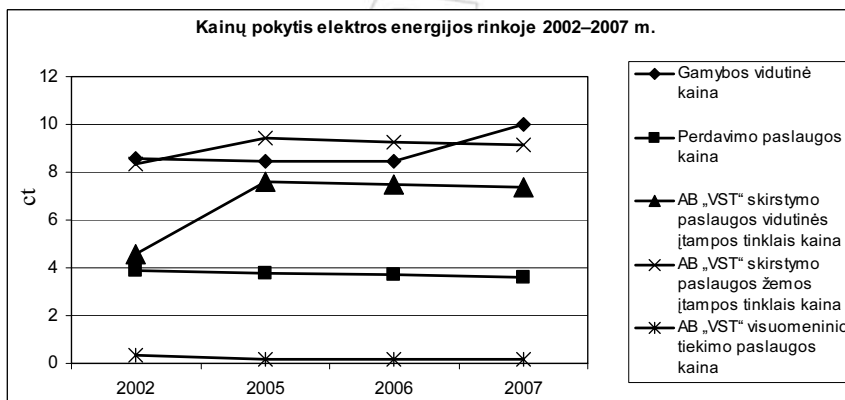
²⁸¹ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2007 metų veiklos atskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, 2008. www.regula.is.lt

²⁸² Knygoje kainų dydis ir jų kitimo raida yra vertinami pagal Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos patvirtintas viršutines kainų ribas.

4 paveikslas. AB „VST“ elektros energijos kainos struktūra žemoje įtampoje 2007 m.

Dėl valstybėse narėse esančių skirtingų elektros energetikos sektoriaus struktūrų labai sudėtinga atlikti tikslią elektros energijos kainos sudedamųjų dalių palyginamąją analizę, tačiau preliminari analizė rodo, kad Lietuvoje labai didelę kainos dalį sudaro elektros energijos persiuntimo paslaugų kaina.

5 paveikslas. Elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų pokytis 2002–2007 m.

Analizuojant kainų pokytį 2002–2007 m., pavaizduotą 5 paveiksle²⁸³, taip pat galima aiškiai matyti, kad liberalizavus elektros energijos rinką, labiausiai didėjo elektros energijos skirstymo paslaugų kainos, o tai nulėmė galutinės elektros energijos kainos augimą. Kadangi elektros energijos skirstymo paslaugas teikia natūralios monopolijos ir jų kainos yra reguliuojamos valstybės, kyla klausimas, ar šių paslaugų kainų didėjimo nenulėmė teisinio reguliavimo disfunkcija. Elektros energijos gamybos kainos dėl brangstančio kuro pradėjo sparčiai didėti tik 2007 m.

Atlikus elektros energijos kainų struktūros ir jos kitimo analizę, galima daryti šias išvadas: 1) Lietuvoje, palyginti su kitomis valstybėmis, labai didelę galutinės elektros energijos kainos, už kurią moka elektros energijos vartotojas, dalį sudaro skirstymo paslaugų kaina; 2) liberalizavus elektros energijos rinką nuo 2002 m. sparčiai didėjo skirstymo paslaugų kainos, tai lėmė galutinės elektros energijos kainos didėjimą; 3) perdavimo ir tiekimo sektoriuose kainos labai nekito, 4) elektros energijos gamybos kainos pradėjo sparčiai didėti tik 2007 m.

3.2. Elektros energijos kainų teisinis reguliavimas elektros energijos gamybos sektoriuje

Nepaisant Europos Sąjungos energetikos politikos tikslų didinti elektros energijos naudojimo efektyvumą²⁸⁴, elektros energijos sunaudojimas Europos Sąjungos teritorijoje kasmet auga net 1,5 procento. Investicijų poreikį į elektros energijos gamybos pajėgumus lemia tai, kad iki 2030 m. dauguma šiuo metu veikiančių elektrinių turės būti uždarytos dėl griežtesnių aplinkosaugos reikalavimų, padidėjusių elektrinių veiklos sąnaudų dėl prekybos emisijos leidimais sistemos ar sumažėjusio pelno dėl neefektyvių technologijų²⁸⁵.

Konkurencijos atsiradimas elektros energijos gamybos sektoriuje yra viena iš kertinių nuostatų, kuria remiasi elektros energijos rinkos liberalizavimas. Pagrindinis veiksnys, lemiantis gamintojų elektros energijos kainas, yra rinkos mechanizmai, o ne valstybinis kainų reguliavimas. Šiame sekto-

²⁸³ Kainos pateikiamos be pridėtinės vertės mokesčio.

²⁸⁴ Green Paper on Energy Efficiency or Doing More with Less // Commission of the European Communities. COM(2005) 265 final. 2005. http://www.europa.eu.int/comm/energy/efficiency/index_en.htm

²⁸⁵ Ensuring Investments in a Liberalized Electricity Sector // Working Group Ensuring Investments, 2004. Ref: 2004-180-0001. P. 49–50. <http://www.eurelectric.org>

riuje tiesioginį kainų reguliavimą keičia rinkos priežiūros mechanizmai, kurių tikslas yra užtikrinti sklandų šio sektoriaus veikimą. Tačiau net ir liberalizavus elektros energijos rinką negalima sumenkinti teisinio reguliavimo vaidmens šiame sektoriuje, nes elektros energijos gamyba yra tiesiogiai susijusi su energijos tiekimo nepertraukiamumu, o tai yra vienas iš pagrindinių kiekvienos valstybės energetikos politikos tikslų. Antroji elektros energijos rinkos direktyva įpareigoja valstybes nares užtikrinti elektros energijos tiekimo saugumo priežiūrą. Kas dveji metai valstybės narės turi pateikti ataskaitas apie tiekimo patikimumą Europos Komisijai.

Esant tradiciniam elektros energijos rinkos reguliavimo mechanizmui investicijų sąnaudos visada buvo perkeliamos vartotojams, taip, siekiant bet kokia kaina užtikrinti elektros energijos tiekimo patikimumą, investuotojai buvo apsaugoti nuo galimų nuostolių dėl nepanaudotų elektros energijos gamybos galingumų. Investicijos į elektros energijos galingumus buvo siejamos su politiniais sprendimais, o jų atsipirkimas užtikrinamas reguliuojamomis kainomis. Šiandien manoma, kad pakankamą investicijų lygį į elektros energijos gamybos pajėgumus gali užtikrinti rinkos mechanizmai, todėl valstybinis kainų reguliavimas nereikalingas. Tačiau rinkos mechanizmas gali užtikrinti pakankamą investicijų lygį į elektros energijos gamybos pajėgumus tik tuo atveju, jei aukštų elektros energijos kainų laikotarpiu jos nėra dirbtinai mažinamos valstybiniu reguliavimu. Dirbtinis kainų mažinimas, pvz., nustatant viršutines kainų ribas, gali sukelti labai rimtas elektros energijos tiekimo krizes, kaip buvo Kalifornijoje 2000 m. dėl gamybos pajėgumų trūkumo²⁸⁶, t. y. nustatytos aukščiausių kainų ribos neskatino investicijų į naujų elektrinių statybą.

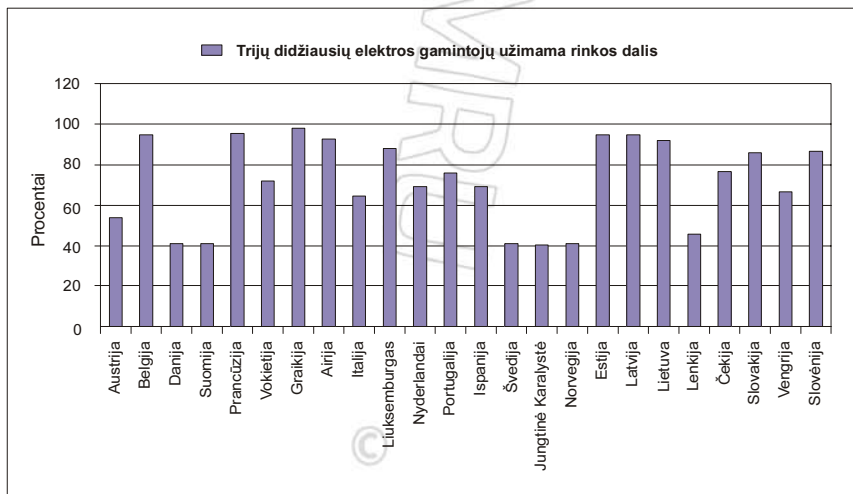
Elektros energijos, parduodamos didmeninėje elektros energijos rinkoje, kainos tiesiogiai priklauso nuo kuro, naudojamo gamyboje, kainų ir esamų elektros energijos gamybos pajėgumų. Todėl teisinio reguliavimo pagrindinis tikslas yra sukurti palankią teisinę ir ekonominę aplinką investicijoms į gamybos pajėgumus bei diversifikuoti elektros energijos gamyboje naudojamą kurą, siekiant užtikrinti, kad vienos rūšies kuro kainų svyravimai ar tiekimo sutrikimai neišbalansuotų elektros energijos gamybos sektoriaus.

Valstybės taip pat turi užtikrinti stabilią teisinę ir ekonominę aplinką, nes investicijos į gamybos pajėgumus yra ilgalaikės. Vien tik investicijų planavimas ir leidimo statybai gavimas gali trukti 4–7 metus, o pačios

²⁸⁶ Ensuring Investments in a Liberalized Electricity Sector // EURELECTRIC. Working Group Ensuring Investments. 2004. P. 53. <http://www.eurelectric.org>

elektrinės veikia iki 50 metų²⁸⁷. Valstybiniame reguliavime turi atsispindėti šios pagrindinės ypatybės: stabilumas, prognozės, teisingumas, skaidrumas ir suderinamumas.

Europos Komisija ataskaitoje dėl Vidaus elektros energijos rinkos²⁸⁸ teigia, kad viena iš didžiausių problemų nustatant konkurencines kainas didmeninėje elektros energijos rinkoje yra aukštos koncentracijos nacionalinės elektros energijos rinkos, todėl būtina spręsti jungiamųjų linijų tarp valstybių narių vystymo klausimus. Vienas iš kriterijų, pagal kurį nustatoma elektros energijos rinkos koncentracija, yra trijų didžiausių elektros energijos gamintojų užimama elektros energijos rinkos dalis. Europos valstybėse ji svyruoja nuo 40 procentų Suomijoje, Danijoje ir Norvegijoje iki 96 procentų Prancūzijoje, 95 procentų Belgijoje, Latvijoje, Estijoje ir 92 procentų Lietuvoje. 6 paveiksle įvertinta trijų didžiausių gamintojų užimama elektros energijos rinkos dalis.

6 paveikslas. Trijų didžiausių elektros energijos gamintojų užimama rinkos dalis.

²⁸⁷ Ensuring Investments in a Liberalized Electricity Sector // EURELECTRIC. Working Group Ensuring Investments. 2004. P. 55. <http://www.eurelectric.org>

²⁸⁸ Report on Progress in Creating the Internal Gas and Electricity Market. Report from the Commission to the Council and the European Parliament // Commission of the European Communities. 2005. P. 44. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/report_2005/index_en.htm

Antroji elektros energijos rinkos direktyva nenumato elektros energijos gamybos kainų reguliavimo, siekiant užtikrinti pakankamas investicijas į gamybos pajėgumus. Valstybėse narėse elektros energijos gamybos pajėgumų plėtra gali būti vykdoma gavus kompetentingos institucijos leidimą, taip suteikiama teisė kiekvienam asmeniui, įvykdžiusiam nustatytus reikalavimus, įeiti į elektros energijos rinką. Valstybės narės gali organizuoti konkursus elektros energijos gamybos pajėgumų plėtrai tik tuo atveju, kai pagal leidimų išdavimo tvarką statomų elektrinių ar energijos efektyvumo nepakanka tiekimo saugumui užtikrinti.

Lietuvoje Elektros energetikos įstatymas sukuria teisinę aplinką konkurencijai elektros energijos gamybos sektoriuje ir įtvirtina, kad elektros energijos gamintojų kainos yra nereguliuojamos, išskyrus atvejus, kai gamintojas užima daugiau kaip 25 procentus rinkos. Darytina išvada, kad pagal įstatymo nuostatas elektros energijos kainų reguliavimas yra išimtis iš bendros taisyklės, tačiau faktinė padėtis yra kitokia dėl Lietuvoje esamos elektros energijos rinkos gamybos sektoriaus struktūros.

Valstybinės įmonės Ignalinos atominės elektrinės užimama elektros energijos rinkos dalis sudaro daugiau kaip 25 procentus, t. y. 2004 m. ji patiekė į rinką apie 79 procentus²⁸⁹ visos sunaudojamos Lietuvoje elektros energijos, todėl jos kaina yra reguliuojama. Taip pat 17,36 procento²⁹⁰ elektros energijos turėjo būti nupirkta pagal įpareigojimus teikti viešuosius interesus. Ši elektros energija yra pagaminta naudojant atsinaujinančius ir atliekinius energijos išteklius, termofikaciniu režimu kombinuoto elektros energijos ir šilumos gamybos ciklo elektrinėse; taip pat elektros energija, kuri būtina energetikos sistemos rezervams užtikrinti²⁹¹. Šios elektros energijos kainos taip pat yra reguliuojamos. Todėl galima daryti išvadą, kad Lietuvos elektros rinkoje 2004 m. teoriškai galėjo būti tik 4 procentai²⁹² elektros energijos, kurios kainos perkant didmeninėje rinkoje buvo nereguliuojamos. Tokia padėtis leidžia teigti, kad nors Lietuvoje teisės aktai įtvirtina nereguliuojamų kainų elektros gamybos sektoriuje principą, faktiškai

²⁸⁹ Tiekimo saugumas Lietuvos elektros energijos rinkoje. Monitoringo ataskaita // Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2005. http://www.ukmin.lt/files/energetika/elektra/tiekimo_saugumas_2005.pdf

²⁹⁰ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. spalio 29 d. nutarimas Nr. O3-79 „Dėl elektros energijos, superkamos pagal įpareigojimą teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas, pardavimo apimčių ir kainos 2003 metams patikslinimo ir jų nustatymo 2004 metams“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 103-4633.

²⁹¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gruodžio 5 d. nutarimas Nr. 1474 „Dėl teisės aktų, būtinų Lietuvos Respublikos energetikos elektros energetikos įstatymui įgyvendinti, patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 104-3713.

²⁹² Šis 4 procentų dydis yra preliminarus, tačiau atspindi bendrą tendenciją.

Lietuvoje elektros gamybos kainos yra reguliuojamos, ir tai lemia ne teisinis reguliavimas, o esanti monopolinė elektros gamybos sektoriaus struktūra.

Uždarius Ignalinos atominę elektrinę rinkos struktūra keisis. Šiuo metu planuojama pastatyti 25 MW ko-generacinę jėgainę Panevėžyje ir papildomai įrengti apie 100 MW elektros generavimo pajėgumų, naudojančių atsinaujinančius energijos išteklius, daugiausia vėjo energiją²⁹³.

Lietuvos Vyriausybė vylėsi susitarti dėl Ignalinos atominės elektrinės antrojo bloko veiklos laikotarpio pratęsimo, tačiau, anot Europos Komisijos nario p. Priebalgo, Lietuva, derėdamasi dėl Ignalinos atominės elektrinės uždarymo, išsiderėjo gana geras sąlygas ir vieną didžiausių panašiams projektams skiriamą finansavimą. Neoficialiai teigiama, kad nepakankama Europos Sąjungos parama jėgainei uždaryti galėtų tapti viena iš svarbiausių dingsčių siekiant pratęsti Ignalinos atominės elektrinės gyvavimą, tačiau p. Priebalgas patikino, kad Europos Sąjunga Ignalinos atominei elektrinei uždaryti planuotos skirti sumos nemažins²⁹⁴.

Nacionalinėje energetikos strategijoje²⁹⁵ yra įtvirtintas siekis ne vėliau kaip 2015 m. pradėti eksploatuoti naują regioninę atominę elektrinę Baltijos šalių ir regiono poreikiams tenkinti. Naujame reaktoriuje gaminama energija būtų pigi tuo atveju, jei būtų palankios elektros eksporto sąlygos ir investuotojai nesitikėtų greitos investicijų gražos. Preliminari galimų elektros energijos kainų analizė leidžia kalbėti apie 10,36 ct/kWh. Esant tokiai kainai, investicijos sugrįžtų per 40 metų. Lietuvos energetikos institutas nustatė, kad jei investicijas būtų siekiama susigrąžinti per 10 metų, elektros kaina galėtų siekti 15–23 ct/kWh²⁹⁶.

Nacionalinėje energetikos strategijoje²⁹⁷ teigiama, kad 2005 m. apie 70 procentų šalyje pagamintos elektros energijos pagamino Ignalinos AE (apie 21 procentų šiluminės elektrinės). Vidutinė elektros energijos gamybos kaina 2005 m. buvo apie 8,44 ct/kWh (įvertinus ir viešųjų interesų dedamąją), o vidutinė elektros energijos kaina galutiniam vartotojui – apie 23 ct/kWh.

²⁹³ Tiekimo saugumas Lietuvos elektros energijos rinkoje. Monitoringo ataskaita // Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2005. http://www.ukmin.lt/files/energetika/elektra/tiekimo_saugumas_2005.pdf

²⁹⁴ Povilaitytė E. Pratęsti jėgainės gyvavimo neįmanoma, skelbia spauda // 2005-12-09. www.verslozinios.lt

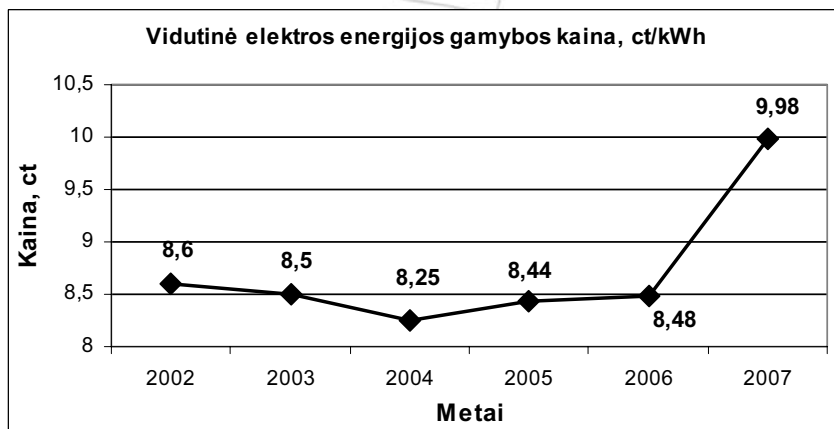
²⁹⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. sausio 18 d. nutarimas Nr. X-1046 „Dėl Nacionalinės energetikos strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 11-430.

²⁹⁶ Kmieliauskas L. Bandoma išburti atominę Lietuvos ateitį // Verslo žinios, 2005-12-07. www.verslozinios.lt

²⁹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. sausio 18 d. nutarimas Nr. X-1046 „Dėl Nacionalinės energetikos strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 11-430.

Įvertinus Ignalinos AE antrojo bloko uždarymą ir prognozuojamą gamtinių dujų kainos augimą, 2010 m. vidutinė elektros energijos gamybos kaina gali sudaryti apie 16 ct/kWh, o galutiniam vartotojui kaina gali išaugti 39 procentus ir sudaryti 32 ct/kWh. Panaši kaina turėtų išsilaikyti iki 2015 m, kai bus pastatyta planuojama nauja atominė elektrinė. Šiame ir tolesniame periode elektros energijos kaina turėtų priklausyti ir nuo elektros energijos jungčių su Vakarų Europos ir Skandinavijos šalimis atsiradimo bei elektros kainų lygio šiose rinkose, taip pat nuo atsinaujinančių energijos išteklių panaudojimo Lietuvoje masto.

Europoje paskutiniais metais elektros energijos gamybos kainų kilimą lėmė du pagrindiniai veiksniai: energijos išteklių kainų augimas ir šiltnamių dujų kontrolės mechanizmo įvedimas. Tačiau Lietuvoje elektros energijos gamybos kainos neaugo iki 2007 m. Kaip galima matyti iš pateikto 7 paveikslas „Vidutinė elektros energijos gamybos kaina“ 2002–2006 m., kaina išliko gana stabili ir svyravo nuo 8,6 ct/kWh iki 8,25 ct/kWh., tik 2007 m pastebimas vidutinės elektros energijos gamybos kainos šuolis iki 9,98 ct/kWh.

7 paveikslas. Vidutinė elektros energijos gamybos kaina Lietuvoje.

Nors pasaulinėje rinkoje uranas brango²⁹⁸, tačiau šis kuras sudaro tik nedidelę atominų elektrinių sąnaudų dalį, todėl pasaulinis energijos išteklių

²⁹⁸ Chambers M. Uranium Prices are Set to Climb - Supplies Dwindle even as Asia Builds More Nuclear Reactors // International Herald Tribune, 2005. <http://www.energybulletin.net/4026.html>

kainų kilimas iki 2007 m. elektros energijos kainų pokyčius Lietuvoje lėmė nestipriai.

Įsigaliojęs šiltnamio dujų kontrolės mechanizmas elektros energijos kainų dydžiui taip pat neturėjo įtakos, nes Lietuvos įmonėms išdalytos taršos kvotos šiek tiek viršijo realius pajėgumus²⁹⁹.

Elektros energijos gamybos sektoriuje atskirą vietą užima elektros energijos gamintojai, kurių veikla dėl valstybių energetikos politikos tikslų yra skatinama. Europos Sąjunga importuoja 50 procentų suvartojamos energijos, taip ekonominiu ir socialiniu lygiu Europos Sąjunga yra labai priklausoma nuo įvykių pasaulyje. Žalieji puslapiai³⁰⁰ dėl elektros energijos tiekimo saugumo prognozuoja, kad 2030 m. Europos Sąjungos priklausomybė nuo energijos importo sudarys 70 procentų, jei nebus imtasi jokių papildomų veiksmų. Todėl įvairių atsinaujinančių energijos išteklių naudojimo skatinimas yra neatskiriama Europos Sąjungos energetikos politikos dalis. Elektros energijos, pagamintos iš atsinaujinančių energijos išteklių, direktyva numato, kad 2010 m. elektros energijos kiekis, pagamintas iš atsinaujinančių energijos išteklių, turi sudaryti ne mažiau kaip 21 procentą visos pagamintos elektros energijos³⁰¹, o atsinaujinantys energijos ištekliai turėtų sudaryti ne mažiau kaip 12 procentų visos sunaudojamos energijos.

Kadangi elektros energija, pagaminta naudojant atsinaujinančius energijos išteklius (išskyrus dideles hidroelektrines), yra nekonkurencinga, Europos Sąjungos valstybės narės sukūrė pačius įvairiausius mechanizmus, remiančius elektros energijos gamybą iš atsinaujinančių³⁰² energijos išteklių. Dažniausiai valstybėse narėse veikia tam tikrų schemų kombinacija³⁰³, geriausiai atitinkanti individualius šalies poreikius³⁰⁴.

²⁹⁹ Pačkauskaitė A. Aplinkosauga gali būti pelninga – papildomų pajamų anglies dvideginio išmetimus turinčioms kontroliuoti įmonėms parūpins Kioto protokolas // Verslo žinios, 2005-09-20. www.verslozinios.lt

³⁰⁰ Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply // Commission of the European Communities. COM (2000), 769 final, 2000. http://www.europa.eu.int/comm/energy_transport/en/lpi_iv_en1.html

³⁰¹ White Paper for a Community Strategy and Action Plan “Energy for the Future: Renewable Sources of Energy” // Commission of the European Communities. COM(97) 599 final, 1997. http://europa.eu.int/comm/energy_transport/en/lb_en.html

³⁰² Atsinaujinantys energijos ištekliai – tai atsinaujantys neišskatinės (vėjo, saulės, geoterminės, bangų, potvynio, vandens, biologinės masės, sąvartyno dujų, nuotekų valyklų dujų ir biologinių dujų) energijos ištekliai.

³⁰³ *Kainų nustatymas (Feed-in tariffs)*. Pagal šią sistemą nustatoma konkreti kaina už parduodamą elektros energiją, pagamintą iš atsinaujinančių energijos išteklių, ir tinklų operatoriai yra įpareigoti supirkti šią elektros energiją. Kaina nustatoma ilgesniam periodui, taip siekiama skatinti investicijas į energijos gamybą. Ši sistema skatina pasiūlą.

Lietuvos nacionalinėje energetikos strategijoje kaip viena iš grėsmių yra įvardyta priklausomybė nuo energijos išteklių importo, t. y. beveik 90 procentų pirminės energijos importuojama iš vienintelio tiekėjo, todėl valstybė turi skatinti vietinių ir atsinaujinančių energijos išteklių naudojimo plėtrą.

Lietuvoje iki valandinės prekybos elektros energija pradžios iš gamintojų, naudojančių atsinaujinančius energijos išteklius, elektros energija buvo superkama³⁰⁵ pagal Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos patvirtintas kainas³⁰⁶, diferencijuotas pagal naudojamų atsinaujinančių ar atliekinių energijos išteklių rūšį. Perėjus prie valandinės elektros energijos prekybos su tiekėjais elektros energija superkama sutartinėmis kainomis, kompensuojant gamintojams skirtumą tarp pajamų lygio, apskaičiuoto pagal Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos tos rūšies ištekliams nustatytą tarifą, ir faktiškai gaunamų, parduodant elektros energiją sutartinėmis kainomis, pajamų. Nuo 2021 m. elektros energijos, kuriai gaminti naudojami atsinaujinantys ir atliekiniai energijos ištekliai, pirkimas bus skatinamas įvedant vadinamųjų „žaliųjų sertifikatų“ sistemą³⁰⁷.

Lietuvoje teismų praktikos, susijusios su ginčais dėl perkamos iš gamintojų elektros energijos kainos, nėra, tačiau yra viena byla dėl šiluminės

Prekyba žaliaisiais sertifikatais. Nustatoma žalios elektros energijos kvota tinklų įmonėms ar didiesiems vartotojams, kurią jie įvykdo arba naudodami žaliąją energiją, arba pirkdami žaliuosius sertifikatus. Ši sistema skatina žaliosios energijos vartojimą.

Fiskalinės ir finansinės priemonės. Investicijų į žalios energijos gamybą apmokestinimas žemesniais mokesčiais, taip pat elektros energijos neapmokestinimas energijos mokesčiais. Finansinių priemonių pavyzdžiu gali būti paskolų investicijoms į elektros energijos gamybą iš atsinaujinančių energijos išteklių už mažesnius procentus suteikimas.

Parama investicijoms. Ji apima tiesioginių subsidijų teikimą elektros energijos, gaminamos iš atsinaujinančių energijos išteklių, galingumams teikti. Tai yra priemonė, kuria gali būti skatinama elektros energijos gamyba naudojant konkrečias technologijas.

Konkursų organizavimas: Organizuojami įvairūs konkursai elektros energijos, gaminamos iš atsinaujinančių energijos išteklių, galingumams statyti.

³⁰⁴ Electricity from Renewable Energy Sources, Encouraging Green Electricity in Europe // Commission of the European Communities. 2004. http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/index_en.html

³⁰⁵ Hidroelektrinėms – 20 ct/kWh; vėjo jėgainėms – 22 ct/kWh; jėgainėms, kuriose elektros energija gaminama naudojant biokurą, – 20 ct/kWh.

³⁰⁶ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. vasario 11 d. nutarimas Nr. 7 „Dėl viešuosius interesus atitinkančių paslaugų elektros energetikos sektoriuje kainų“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 16-648.

³⁰⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gruodžio 5 d. nutarimas Nr. 1474 „Dėl teisės aktų, būtinų Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymui įgyvendinti, patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 104-3713.

energijos kainų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išnagrinėjo bylą³⁰⁸ tarp UAB „Geoterma“ ir AB „Klaipėdos energija“³⁰⁹ ir konstatavo: kadangi sutartis nenumato, kad šilumos energijos kaina turi būti nustatyta remiantis Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės sprendimu, nustatant šilumos energijos tiekimo kainas šalis neturi vadovautis Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. rugsėjo 11 d. protokolu Nr. 32. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija nustato bazinę šilumos kainą, tačiau negali daryti įtakos sutarties šalių susitarimui dėl sutarties sąlygų, tuo labiau dėl kainos. Ši institucija tik padeda nesutariančioms sutarties šalims suderinti kainas ir jas patvirtinti, o visus nesutarimus sutarties šalys turi spręsti derybų būdu. Taigi teismas savo sprendimą grindė sutarčių laisvės principo viršenybe prieš valstybinį kainų reguliavimą.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad vienas iš elektros energijos liberalizavimo tikslų yra didmeninės elektros energijos rinkos sukūrimas, kurioje elektros energijos kainų dydį lemtų ne valstybinis reguliavimas, o rinkos dėsniai. Lietuvoje teisės aktai įtvirtina nereguliuojamų kainų elektros gamybos sektoriuje principą, tačiau faktiškai Lietuvoje elektros gamybos kainos yra reguliuojamos ir tai lemia ne teisinis reguliavimas, o esama monopolinė elektros gamybos sektoriaus struktūra.

³⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-134/2004 m. tarp UAB „Geoterma“ ir AB „Klaipėdos energija“ // <http://www.lat.litlex.lt>

³⁰⁹ 1996 m. balandžio 11 d. tiekimo–pirkimo sutartimi (toliau – Sutartis) UAB „Geoterma“ (tiekėjas) išpareigojo pagaminti ir perduoti tuometiniam AB „Lietuvos energija“ filialui Klaipėdos šilumos tinklams (pirkėjas) susitartą šilumos kiekį. Pagal sutartyje numatytas sąlygas pirkėjas išpareigojo priimti ir sumokėti už visą šilumos kiekį su tam tikromis sąlygomis. Šalys šilumos energijos kainos skaičiavimus nustatė Sutarties 5 straipsnio 1 dalyje, kurioje numatyta, kad kaina apskaičiuojama pagal nurodytą formulę. Sutarties 11 straipsnis nustatė, kad sutartis įsigalioja nuo jos pasirašymo dienos ir turi būti koreguojama po Klaipėdos geoterminės jėgainės paleidimo eksploatacijon, pati sutartis galioja 25 metus nuo jėgainės paleidimo dienos. Byloje yra nustatyta, kad geoterminė jėgainė nėra visu pajėgumu įvesta eksploatacijon, t. y. veikia bandomuoju režimu, nors pagal sutarties 1 straipsnio 1.4 punktą šilumos tiekimas iš geoterminės jėgainės turėjo prasidėti dar 1999 m. liepos 1 d. Be to, Sutarties įsigaliojimas pagal jos 9 straipsnį yra siejamas su tam tikromis sąlygomis – jeigu projekte naudojami absorbciniai šiluminiai siurbliai, ji įsigalioja tik pastatius garo katilus, kad būtų gaminama ir tiekiami energija, reikalinga absorbciniams siurbliams pamaitinti. Esant tokioms aplinkybėms, šalys yra sutarusios, jog tarpusavyje atsiskaito pagal 2000 m. rugsėjo 20 d. sudarytą šilumos energijos pirkimo–pardavimo sutartį, kuri galioja nuo jos pasirašymo dienos iki geoterminės jėgainės įvedimo eksploatacijon dienos, o tiekiamos šilumos kaina yra nustatoma pagal šią sutartį ir jos papildymus. Vienintelis tiekiamos šilumos energijos kainos nustatymo būdas – Sutarties 5 straipsnio 1 dalyje nurodyta šilumos energijos kainos skaičiavimo formulė, o jos sudedamųjų dalių – definicijų – dydžiai negali būti žinomi dar nepradėjus geoterminės jėgainės eksploatacijos visu pajėgumu.

3.3. Kainų teisinio reguliavimo elektros energijos persiuntimo rinkoje problematika

Elektros energijos persiuntimo tinklai atlieka šias pagrindines funkcijas:³¹⁰ 1) persiunčia vartotojams nustatytos kokybės elektros energiją; 2) kiekvienam gamintojui / tiekėjui, persiunčiant elektros energiją suteikia priėjimą prie elektros energijos rinkos; 3) užtikrina energijos mainus tarp energetinių sistemų. Galima skirti tris elektros energijos persiuntimo tinklų rūšis: 1) perdavimo tinklai; 2) jungiamosios linijos; 3) skirstomieji tinklai.

Elektros energijos persiuntimo veikla yra natūrali monopolija, todėl elektros energijos persiuntimo kainas reguliuoja elektros energijos rinkos priežiūrą vykdanči institucija. Galima nurodyti tris pagrindinius uždavinius, su kuriais susiduria reguliavimo institucija, reguliuodama elektros energijos persiuntimo paslaugų kainas: 1) nustatyti tokį persiuntimo paslaugų tarifą, kad būtų užtikrintas pakankamas investicijų lygis į elektros energijos persiuntimo tinklus; 2) užtikrinti elektros energijos gamintojams ir tiekėjams priegą prie tinklų už pagrįstą kainą, t. y. trečiosios šalies teisę pasinaudoti elektros tinklais; 3) apsaugoti vartotojus nuo monopolinių kainų.

3.3.1. Investicijų į elektros energijos persiuntimo tinklus užtikrinimas

Pagal Tarptautinės energetikos agentūros atliktą tyrimą iki 2030 m. Europos Sąjungos valstybės narės turės investuoti iki 600 bilijonų dolerių į elektros energijos persiuntimo tinklus. Nepakankamos investicijos gali sumažinti elektros energijos tiekimo saugumą ir tiekimo kokybę. Reguliavimo institucija tinklų operatorių atliekamų investicijų sąnaudas turi įtraukti į jų teikiamų paslaugų kainą ir taip užtikrinti ilgalaikę investicijų gražą. Investicijų derinimas yra vienas iš kainų reguliavimo ex-ante būdu aspektų, t. y. tinklų operatorius įpareigojamas pateikti numatomų investicijų planą per ateinančius 3–5 metus. Nesuderintas su kainų reguliavimo institucija investicijas tinklų operatorius gali daryti tik tada, jei yra neatidėliotinas, skubus poreikis ir yra pakankami piniginiai fondai³¹¹.

³¹⁰ Ensuring Investments in a Liberalized Electricity Sector // Working Group Ensuring Investments, 2004. Ref: 2004-180-0001. P. 73–81. <http://www.eurelectric.org>

³¹¹ Ten pat.

3.3.2. Trečiosios šalies teisė pasinaudoti elektros energijos persiuntimo tinklais ir pagrindinių priemonių doktrina

Trečiosios šalies teisė pasinaudoti elektros energijos tinklais yra esminė liberalizuojant elektros energijos rinką, nes tik ją įgyvendinus galima sukurti konkurenciją elektros energijos rinkoje. Trečiosios šalies teisė pasinaudoti tinklais – tai teisės normomis suteikta teisė trečiajai šaliai pasinaudoti elektros energijos persiuntimo ir skirstymo paslaugomis už pagrįstą mokestį ir laikantis atitinkamų techninių reikalavimų, nediskriminaciniais pagrindais pasidalijant laisvus galingumus, siekiant konkuruoti didmeninėje ir mažmeninėje elektros energijos tiekimo rinkoje³¹². Jos esmę sudaro elektros energijos gamintojų, tiekėjų ar laisvųjų vartotojų teisė pasinaudoti elektros tinklais, kurių jie neturi nei nuosavybės, nei valdymo teise, siekiant pirkti ar parduoti elektros energiją³¹³.

Trečiosios šalies teisės pasinaudoti elektros energijos tinklais teisinis reguliavimas yra tiesiogiai susijęs su konkurencijos teisėje išplėtotą pagrindinių priemonių doktrina. Pagrindinių priemonių doktrina pirmiausia buvo išvystyta Jungtinėse Amerikos Valstijose. Sąvoka „pagrindinės priemonės“ vartojama, kai yra dvi susijusios rinkos, pavyzdžiui, elektros energijos tiekimo ir persiuntimo. Paprastai pagrindinių priemonių savininkė aktyviai veikia abiejose rinkose, pvz., elektros energijos persiuntimo ir tiekimo, o kiti elektros energijos rinkos dalyviai – tik elektros energijos tiekimo. Taigi elektros energijos tiekimo įmonė turi pirkti elektros energijos persiuntimo paslaugas iš pirmosios įmonės tam, kad galėtų pateikti elektros energiją vartotojui³¹⁴. Ši doktrina taikoma, jei: 1) yra tik viena priemonė (infrastruktūra), 2) jei prieiga prie šios priemonės yra būtina siekiant konkuruoti susijusiose rinkose, 3) konkuruojanti bendrovė negali pasinaudoti alternatyviomis priemonėmis, 4) pagrindinių priemonių savininkas turi techninių ir kitų galimybių suteikti prieigą³¹⁵.

³¹² Electricity Market Development and Market Contractual Agreements in the USA, in the EU Members and in Member Countries of ERRA. Unbundling of electric Sector to Structurally Separate Monopoly and Competitive Activities Monitoring. Measuring and Assuring the Competitiveness of Energy Markets. Issue papers // Licensing/Competition Committee. Energy Regulators Association, 2001. P. 80. <http://www.erranet.org>

³¹³ Palasthy A. Third Party Access in Electricity Sector: EC Competition Law and Sector Specific Regulation // JENRL Vol. 20. No.1.

³¹⁴ The Essential Facilities Concept // Organization for Economic Cooperation and Development. General Distribution OCDE/GD(96)113. Paris, 1996. P. 7.

³¹⁵ Mats A. When should an Incumbent be Obligated to Share its Infrastructure with an Entrant under the General Competition Rules? // Department of Economics Uppsala University.

Europos Sąjungoje pagrindinių priemonių doktrinos taikymo praktiką nustato Europos Teisingumo Teismas ir Europos Komisija. Pareiga leisti naudotis „pagrindinėmis priemonėmis“ kyla iš Europos Bendrijos steigimo sutarties 82 straipsnio, apimančio piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi atvejus. Įmonė pagal Europos Bendrijos steigimo sutarties 82 straipsnį privalo suteikti galimybę naudotis „pagrindinėmis priemonėmis“ tik tada, kai ji užima dominuojančią padėtį tam tikroje rinkoje.

Pagrindinių priemonių doktrina neatima iš bendrovės, turinčios pagrindines priemones, galimybės gauti pelną, tačiau naudojimosi „pagrindinėmis priemonėmis“ kaina negali būti didesnė, nei yra mokama kontroliuojamos ar kitaip susijusios įmonės. Europos Bendrijos steigimo sutarties 82(a) straipsnis draudžia dominuojančiai įmonei nustatyti nepagrįstas kainas, t. y. tiek per mažas (žemesnes nei sąnaudos), tiek nepagrįstai aukštas³¹⁶. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas mano, kad kainos yra per aukštos, kai jos viršija teikiamų paslaugų ekonominę vertę³¹⁷. Siekiant nustatyti, ar kainos per aukštos, Europos Bendrijų Teisingumo Teismas jas lygina su kitose šalyse teikiamų tokių paslaugų kainomis ir, jei jos gerokai aukštesnės ir nėra objektyvaus pagrindimo kodėl, tai yra laikoma Europos Bendrijos steigimo sutarties 82 straipsnio pažeidimu³¹⁸. Taip pat draudžiamas kryžminis subsidijavimas nustatant žemas kainas prekėms, kurios parduodamos konkurencinėje rinkoje, ir aukštas kainas prekėms, kurios tiekiamos monopolinėje rinkoje³¹⁹.

Elektros energijos persiuntimas tapo esmine teisine problema liberalizavus elektros energetikos sektorių³²⁰. Europos Komisija nusprendė, kad elektros energetikos sektorius negali būti liberalizuotas naudojant tik bendras konkurencijos teisės normas, todėl būtina priimti specialias teisės nor-

³¹⁶ The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 10/12/1991. *Merci Convenzionali Porto di Genova v Siderurgica Gabrielli*. C-179/90. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

³¹⁷ The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 13/11/1975. *General Motors v. Commission*. C – 26/75. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 14/02/1978. *United Brands v Commission*. C-27/76. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

³¹⁸ The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 13/07/1989. *Lucazean and others v. SACEM*. Joined cases 110/88, 241/88 and 242/88. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

³¹⁹ The Essential Facilities Concept // Organization for Economic Cooperation and Development. *General Distribution OCDE/GD(96)113*. Paris, 1996. P. 93–103.

³²⁰ Ungerer H. *EU Competition Law in the Telecommunications, Media and Information Technology Sectors* // 22nd Fordham International Anti-Trust Law and Policy Conference, 1995. P. 98–105.

mas, reguliuojančias trečiosios šalies teisę naudotis elektros tinklais³²¹. Įgyvendinant trečiosios šalies teisę naudotis elektros tinklais Europos Komisija: 1) išvystė „nepriklausomo operatoriaus“ institutą, pagal kurį elektros energijos tinklus valdo vienas ar keli perdavimo ir skirstymo tinklų operatoriai, veikiantys kaip atskiri juridiniai asmenys; 2) įtvirtino reguliuojamą trečiosios šalies teisę naudotis elektros tinklais.

Pirmojoje elektros energijos rinkos direktyvoje buvo numatyti du teisės naudotis elektros tinklais režimai: derybinis, t. y. šalys tarpusavyje susitaria dėl naudojimosi elektros tinklais sąlygų ir kainų, ir reguliuojamas, t. y. teisės naudotis elektros tinklais sąlygas nustato nepriklausoma institucija. Antroji elektros rinkos direktyva numato tik reguliuojamąją trečiosios šalies teisę naudotis elektros tinklais. Jokie individualūs susitarimai dėl trečiosios šalies teisės naudotis tinklais yra negalimi.

Reguliuojama trečiosios šalies teisė yra grindžiama šiais principais: 1) viešai paskelbtais tarifais, taikomais visiems sistemos vartotojams nediskriminaciniais pagrindais; 2) tarifai ir / ar jų skaičiavimo metodikos turi būti patvirtinti ir viešai paskelbti iki jų įsigaliojimo. Tvirtindama metodiką reguliavimo institucija turi užtikrinti, kad: 1) tarifai atspindės sąnaudas, 2) bus nediskriminacinio pobūdžio. Reglamentas dėl prieigos sąlygų taip pat numato, kad tarifai tiek perdavimo, tiek skirstymo lygiu turi tenkinti šiuos reikalavimus: „turi būti skaidrūs, turi būti atsižvelgiama į tinklo saugumo poreikį, ir tokie mokesčiai turi atitikti faktines patirtas išlaidas, kiek jos atitinka veiksmingo ir struktūriškai palyginamo tinklo operatoriaus išlaidas, ir taikomi nediskriminuojant. Mokesčiai neturi būti siejami su atstumu“.

Europos Bendrijų Teisingumo Teismas nagrinėjo valstybių narių teismų kreipimuisi priimti prejudicinius sprendimus dėl nacionalinių taisyklių, įtvirtinančių trečiosios šalies teisę pasinaudoti tinklais, atitikimo Europos Bendrijų teisę. Abu sprendimai buvo susiję ne tiesiogiai su kainų reguliavimo klausimais, bet su diskriminacijos draudimo aiškinimu.

Italijos teismas³²² kreipėsi į Europos Bendrijų Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo byloje (C-129/03) AEM Torino SpA prieš Autorità per l'energia elettrica e per il gas ir kt.

Byloje buvo nagrinėjamas Italijos teisės aktas, kuris nustatė elektros energijos gamintojams, gaminantiems elektros energiją hidro- ar geotermi-

³²¹ The Essential Facilities Concept // Organization for Economic Cooperation and Development. General Distribution OCDE/GD(96)113. Paris, 1996. P. 93–103.

³²² The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 14/04/2005. AEM SpA (C-128/03), AEM Torino SpA (C-129/03) v Autorità per l'energia elettrica e per il gas and Others. Joined cases C-128/03 and C-129/03. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

nėse elektrinėse, didesnę naudojimosi perdavimo elektros tinklais mokesčių pereinamuoju laikotarpiu, siekiant sumažinti bendrus energetinės sistemos mokesčius ir kompensuoti pranašumą, kurį įgijo minėti gamintojai dėl teisės aktų pakeitimų, susijusių su rinkos liberalizavimu ir direktyvos nuostatų įgyvendinimu. Italijos teismas prašė išaiškinti, ar Pirmosios elektros energijos rinkos direktyvos straipsnis 7(5), draudžiantis diskriminuoti sistemos vartotojus, užkerta kelią priimti valstybėms narėms tokias teisės normas. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas priėmė sprendimą, kad valstybė narė, priimdama pagrindinėje byloje nagrinėjamą laikiną priemonę, kuri padidina prisijungimo prie nacionalinės elektros energijos perdavimo sistemos ir naudojimosi ja mokesčių tik tam tikroms įmonėms, gaminančioms ir tiekiančioms elektros energiją, siekiant kompensuoti pranašumą, kurį įgijo minėti gamintojai dėl teisės aktų pakeitimų, susijusių su rinkos liberalizavimu ir direktyvos nuostatų įgyvendinimu, nepažeidžia šioje direktyvoje įtvirtintų nediskriminacinių prisijungimo prie nacionalinės elektros energijos sistemos taisyklių. Tačiau nacionalinis teismas turi nustatyti, ar nustatytas užmokestis nėra didesnis, nei reikalinga kompensuoti susidariusį pranašumą dėl teisės aktų pasikeitimo.

Nyderlandų prekybos ir pramonės administracinis teismas³²³ kreipėsi į Europos Bendrijų Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo prašydamas išaiškinti, ar Pirmosios elektros energijos rinkos direktyvos 7(5) straipsnyje įtvirtintas diskriminacijos draudimas draudžia nacionalines taisykles, kurios suteikė pirmenybės teisę Samenwerkende Elektriciteits Produktiebedrijven NV (SEP) naudotis laisvais galimais importuojant elektros energiją, kai siekiama įvykdyti išpareigojimus pagal tarptautines sutartis. Jos buvo sudarytos tuo metu, kai SEP buvo atsakinga už patikimą ir veiksmingą elektros energijos skirstymo sistemos darbą mažiausiomis kainomis, o ši veikla yra tiesiogiai susijusi su viešaisiais interesais. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas išaiškino, kad direktyva ne tik apima technines taisykles, bet ir taikoma bet kokio pobūdžio diskriminacijai. „Jiems prieštarauja nacionalinės priemonės, kurių ėmėsi sistemos operatorius arba sistemos valdymo prižiūrėtojas, arba įstatymų leidėjas, ir kurios įmonei suteikia pirmenybės tvarka tarpvalstybinio elektros energijos perdavimo pajėgumą.“

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad reguliuojamas trečiosios šalies teisės pasinaudoti tinklais teisinio reguliavimo režimas išsivystė iš pagrindinių priemonių doktrinos. Reguluojamos trečiosios šalies teisės naudotis

³²³ The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 07/06/2005. VEMW and others. C-17/03. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

tinklais skirtumas nuo pagrindinių priemonių doktrinos yra tas, kad pirmoji įpareigoja ne tik suteikti teisę nediskriminaciniais pagrindais naudotis elektros energijos tinklais, bet ir: 1) numato „nepriklausomo operatoriaus“ institutą, pagal kurį elektros energijos tinklus valdo vienas ar keli perdavimo ir skirstymo tinklų operatoriai, veikiantys kaip atskiri juridiniai asmenys; 2) įpareigoja viešai paskelbti tarifus, taikomus visiems sistemos vartotojams nediskriminaciniais pagrindais; 3) nustato, kad tarifai turi būti patvirtinti ir viešai paskelbti iki jų įsigaliojimo.

3.3.3. Elektros energijos persiuntimas tarp valstybių narių

Siekiant užtikrinti Europos Sąjungos vidaus elektros energijos rinkos funkcionavimą būtina išspręsti elektros energijos persiuntimo tarp valstybių narių kausimus, ypač problemas, susijusias su elektros energijos tranzito paslaugų kainomis ir jungiamųjų linijų perkrovų valdymu. Nesureguliuavus šių klausimų Europos Sąjungos lygiu asmenys, siekiantys eksportuoti ar importuoti elektros energiją, susiduria su nacionalinių taisyklių įvairove, kurios trukdo laisvai perkybai elektros energija tarp valstybių narių. Siekiant spręsti šias problemas buvo priimtas Reglamentas dėl prieigos sąlygų, kuris nustatė pagrindinius elektros energijos tranzito paslaugų kainos nustatymo ir perkrovų valdymo principus.

Galima išvardyti šiuos elektros energijos tranzito paslaugos kainos nustatymo principus: 1) elektros energijos tranzito paslaugos mokestis turi būti parentas fiziniai, o ne sutartiniai elektros energijos srautais; 2) apmokėjimai už elektros energijos tranzitą iš vieno perdavimo tinklo operatoriaus kitam turi vykti tarp perdavimo tinklų operatorių ir negali būti nustatyti papildomi mokesčiai konkreitiems elektros energijos gamintojams ar vartotojams; 3) už elektros energijos tranzitą moka perdavimo tinklo operatorius, kurio aptarnaujamoje teritorijoje yra elektros energijos gamintojas, eksportuojantis elektros energiją, ir perdavimo tinklo operatorius, kurio veiklos teritorijoje yra vartotojas, importuojantis elektros energiją.

Pagrindinis reikalavimas, nurodytas Reglamente dėl prieigos sąlygų perkrovoms valdyti, yra tas, kad „perkrovos problemos turi būti sprendžiamos nediskriminaciniais rinka parentais sprendimais, teikiančiais efektyvius ekonominius signalus susijusiems rinkos dalyviams ir perdavimo sistemų operatoriams“³²⁴.

³²⁴ 2003 m. birželio 26 d. Reglamentas Nr. 1228/2003 dėl prieigos prie tarpvalstybinių elektros mainų tinklo sąlygų // www.lrs.lt

Skaidrios ir efektyvios elektros energijos persiuntimo tarp valstybių narių sistemos sukūrimas yra būtina sąlyga vidaus elektros energijos rinkai funkcionuoti.

3.3.4. Elektros energijos persiuntimo kainų reguliavimas Lietuvoje

Lietuvos elektros energetikos įstatymas įtvirtina, kad elektros energijos rinka elektros energijai persiūsti organizuojama taikant reguliuojamąjį trečiosios šalies dalyvavimo principą. Jis apibrėžiamas kaip procesas, kurio metu gamintojai, tiekėjai ir laisvieji vartotojai naudojami perdavimo ar skirstomaisiais tinklais elektros energijai persiūsti viešai paskelbtomis sąlygomis.

Kadangi elektros energijos skirstymas ir perdavimas yra natūralios monopolijos, jų vykdomą veiklą prižiūri ir kainas reguliuoja Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. Lietuvoje elektros energijos skirstymo ir perdavimo paslaugos yra reguliuojamos nustatant viršutines kainų ribas, tačiau šis metodas neskatina investicijų į tinklus, todėl turėtų būti nustatomi ir elektros energijos perdavimo, skirstymo bei tiekimo paslaugų kokybės reikalavimai, kurie leistų kontroliuoti teikiamų paslaugų kokybę. Tokie reikalavimai³²⁵ Lietuvoje buvo priimti tik 2005 m. viduryje, t. y. praėjus dviem su puse metų nuo elektros rinkos liberalizavimo pradžios. Jie nustato perdavimo sistemos ir skirstomųjų tinklų operatorių bei elektros energijos tiekėjų teikiamų paslaugų, tiesiogiai susijusių su jų licencijoje nustatyta veikla, kokybės vertinimo bei kontrolės tvarką.

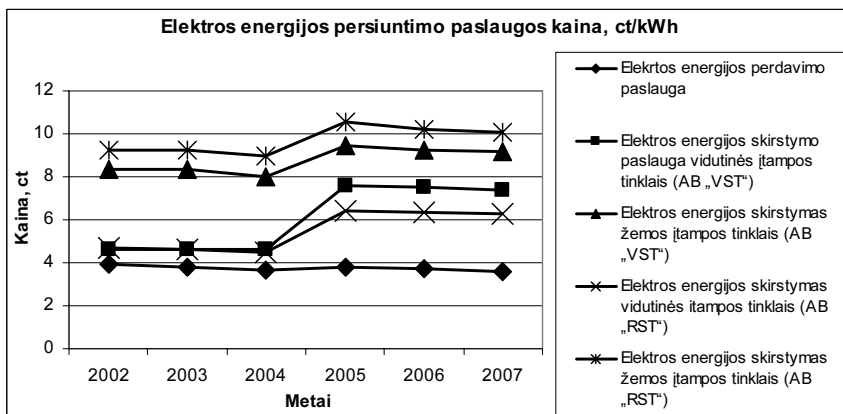
Elektros energijos kainą gali lemti perdavimo tinklo integracijos laipsnis į kitų valstybių energetines sistemas. Tuo galėjome įsitikinti jau 2005 m. rugsėjo mėn. – sustabdžius Ignalinos atominę elektrinę apie 51 procentas elektros energijos buvo importuojamas iš Rusijos ir Estijos, nes importuoti energiją buvo pigiau, nei gaminti šalies elektrinėse. Lietuvos perdavimo tinklas gana gerai integruotas į Latvijos, Baltarusijos, Kaliningrado elektros energetikos sistemas. Ryšio su kaimynine Lenkijos energetikos sistema šiuo metu nėra.

2005 m. balandžio 29 d. Taline pasirašyta apie 380 mln. litų vertės elektros linijos tarp Estijos ir Suomijos statybos sutartis. Lietuvos perdavi-

³²⁵ Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2005 m. liepos 15 d. įsakymas Nr. 4-265 „Dėl elektros energijos persiuntimo patikimumo ir elektros energijos perdavimo, skirstymo bei tiekimo paslaugų kokybės reikalavimų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 90-3396.

mo sistemos operatorė AB „Lietuvos energija“ į projektą investuos 93 mln. litų. Projektas yra ekonomiškai ir politiškai svarbus visų pirma dėl to, kad padidės elektros energijos tiekimo patikimumas Baltijos šalyse, sumažės priklausomybė nuo Rusijos energetikos sistemos, bus sukurtos palankesnės sąlygos konkurencijai elektros gamybos srityje.

Nagrinėjant elektros energijos pėsuntimo paslaugų kainų kitimo raidą nuo 2002 m., kai buvo priimtas Elektros energetikos įstatymas, sudaręs teisingas prielaidas konkurencijai elektros energijos rinkoje atsirasti, galima pastebėti, kad ryškus skirstymo paslaugų viršutinių kainų ribų šuolis buvo 2005 m., iškart po to, kai 2004 m. liepos mėn. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė naują Elektros energetikos įstatymo redakciją, nustatančią naujus viršutinių kainų ribų skaičiavimo ekonominius kriterijus.

8 paveikslas. Elektros energijos pėsuntimo paslaugos kaina Lietuvoje.

Galima nurodyti dvi pagrindines Elektros energetikos įstatymo nuostatas, kurios lemia elektros energijos pėsuntimo paslaugų kainų dydį: 1) užkertanti kelią stambioms pramonės įmonėms jungti savo elektros įrenginius prie elektros energijos perdavimo tinklų ir taip išvengti papildomos elektros energijos skirstymo paslaugos bei su jos teikimu susijusių papildomų sąnaudų; 2) įvirtinanti pelno normos skaičiavimą nuo turto, o ne nuo įstatinio kapitalo vertės. Viena jų yra susijusi su elektros energijos pėsuntimo kainos nustatymo mechanizmu, kita, nors tiesiogiai nereguliuoja elektros energijos pėsuntimo kainų, tačiau turi įtaką jų dydžiui.

Lietuvoje ginčai teismuose tarp skirstomųjų tinklų ir stambiosios pramonės įmonių kilo dėl vartotojų elektros įrenginių prijungimo prie elektros energijos perdavimo tinklų. Elektros energetikos įstatymo 15 straipsnio 2 dalis nustato, kad „vartotojo įrenginiai gali būti prijungiami prie perdavimo tinklų tik tokiais atvejais, kai skirstomųjų tinklų operatorius dėl nustatytų techninių arba eksploatacijos reikalavimų atsisako prijungti prie skirstomųjų tinklų vartotojo įrenginius, esančius skirstomųjų tinklų operatoriaus licencijoje nurodytoje veiklos teritorijoje“. Yra diskutuojama, ar minėta nuostata neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir tinkamai įgyvendina Antrąją direktyvą dėl vidaus elektros energijos rinkos.

Minėta įstatymo nuostata turi esminės įtakos elektros energijos kainai, nes elektros energijos vartotojai, kurių elektros įrenginiai prijungti prie perdavimo tinklų, neturi mokėti už elektros energijos skirstymo paslaugą, kuri gali sudaryti iki 50 procentų galutinės elektros energijos kainos. Susidariusi padėtis rodo, kaip pasirinktas rinkos reguliavimo modelis gali lemti elektros energijos kainą, net neatsižvelgiant į ekonomines sąlygas.

Pagrindinis argumentas, kuriuo grindžiamas apribojimas jungti elektros energijos vartotojų įrenginius prie elektros energijos perdavimo tinklų, yra tas, kad jei pramonės įmonės, naudojančios daug elektros energijos, prijungs savo elektros įrenginius prie perdavimo tinklų, elektros energijos skirstymo kaina smulkiems elektros energijos vartotojams gerokai išaugs. Kita vertus, reikia pripažinti, kad įmonių patiriamos didelės elektros energijos skirstymo paslaugų sąnaugos yra perkeliamos jų prekių vartotojams, taip pat mažina įmonių konkurencingumą tarptautinėje erdvėje ir verslo aplinkos investicijoms Lietuvoje patrauklumą.

Darytina išvada, kad Elektros energetikos įstatymo 15 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas teisinis reguliavimas pažeidžia proporcingumo principą, nes siekiamo tikslo, t. y. apsaugoti smulkųjį verslą ir asmenis, naudojančius elektros energiją buities reikmėms, nuo elektros energijos skirstymo kainų didėjimo galima ir mažiau ribojančiomis teisinėmis priemonėmis.

Elektros įrenginių prijungimas prie perdavimo tinklų kainuoja daug brangiau nei prijungimas prie skirstomųjų tinklų. Vadovaudamasis Elektros energijos vartotojų, gamintojų energetikos objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) prijungimo prie veikiančių energetikos įmonių objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) taisyklėmis³²⁶ vartotojas, siekiantis prijungti savo elektros

³²⁶ Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2004 m. spalio 26 d. įsakymas Nr. 4-388 „Dėl Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2002 m. rugsėjo 17 d. įsakymo Nr. 326 „Dėl elektros energijos vartotojų, gamintojų energetikos objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) prijungimo prie veikiančių energetikos įmonių objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) tvarkos ir sąlygų patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 159-5826.

įrenginius prie skirstomųjų tinklų, už šią paslaugą turi sumokėti 40 procentų darbų, kuriuos reikia atlikti, vertės. Nustatant, kad vartotojas, norintis prijungti įrenginius prie perdavimo tinklo, už šią paslaugą turi sumokėti 100 procentų darbų vertės, prijungimo prie perdavimo tinklo mokestis dar išauga. Atitinkamai skirstomųjų tinklų operatoriai turėtų pertvarkyti skirstymo paslaugų kainodarą taip, kad tik patiems stambiausiems elektros energijos vartotojams būtų ekonomiškai naudinga savo įrenginius prijungti prie perdavimo tinklų.

Dėl šių priežasčių dažnai galima girdėti nuomonę, kad Elektros energetikos įstatymo nuostata dėl vartotojo įrenginių prijungimo prie perdavimo tinklų yra naudinga tik elektros energijos skirstomųjų tinklų savininkams ir gali prieštarauti Konstitucijai.³²⁷

Iki 2004 m. vidurio įstatymai neribojo vartotojų teisės jungti savo įrenginius prie perdavimo tinklų, tačiau vartotojai ir neturėjo tokio poreikio. Ši problema tapo aktuali ženkliai padidėjus elektros energijos skirstymo paslaugų kainoms ir ypač AB „VST“ aptarnaujamoje teritorijoje, nes šios bendrovės teikiamoms skirstymo paslaugoms vidutinės įtampos tinklais, prie kurių yra prijungta dauguma stambiosios pramonės įmonių, 2005 metams buvo nustatytos 3,01 ct/kWh didesnės viršutinės kainų ribos, nei jos buvo 2004 m.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas³²⁸ priėmė nagrinėti prašymą ištirti, ar minėta Elektros energetikos įstatymo nuostata neprieštarauja 1) Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatai, kad valdžios galias riboja Konstitucija; 2) 46 straipsnio 1 dalies nuostatai, kad Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva, 3) 46 straipsnio 2 dalies nuostatai, kad valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą, 4) 46 straipsnio 4 dalies nuostatai, kad įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę, 5) 46 straipsnio 5 dalies nuostatai, kad valstybė gina vartotojo interesus.

³²⁷ Kmieliauskas L. STT išvadas energetikai taip pat laiko nekompetentingomis // Verslo žinios, 2005-11-24. www.verslozinios.lt

³²⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 15 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymo ištirti Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo (2004 m. liepos 1 d. redakcija) 15 straipsnio 2 dalies atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2004, Nr.181-6709.

Konstitucinis Teismas yra išsprendęs jau ne vieną bylą³²⁹ dėl teisės aktų atitikties Konstitucijos 46 straipsniui, tačiau, kaip teigia Konstitucinio Teismo pirmininkas³³⁰, Konstitucijos 46 straipsnio nuostatos yra priskirtinos prie tų, kurių oficiali konstitucinė doktrina yra santykiškai neišplėta, „...nors ne vienoje konstitucinės justicijos byloje buvo keliamas klausimas dėl ginčijamų teisės aktų atitikties Konstitucijos 46 straipsniui (juo didesniu ar mažesniu mastu remiamasi daugiau kaip dvidešimtyje Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktu), šio straipsnio doktrina nėra viename Konstitucinio Teismo nutarime nėra išdėstyta išsamiai“.

Lietuvos Respublikos Konstituciniame Teisme buvo nagrinėtas kai kurių Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo nuostatų, susijusių su monopolinių teisių AB „Lietuvos telekomas“ suteikimu, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai³³¹.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Konstitucijos 46 straipsnio nuostata „įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, reiškia, kad negalima įvesti monopolio, t. y. negalima įstatymu suteikti ūkio subjektui išimtinių teisių veikti kurioje nors ūkio srityje, dėl ko ši sritis būtų monopolizuota. Tačiau Konstitucijos 46 straipsnyje nustatytas draudimas monopolizuoti gamybą ir rinką nereiškia, kad yra draudžiama tam tikromis aplinkybėmis įstatyme konstatuoti monopolijos buvimą konkrečioje ūkinės veiklos srityje. Toks konstatavimas sudaro teisinę prielaidą taikyti monopolistui atitinkamus reikalavimus ginant vartotojų interesus. Specialiosios vartotojų interesų gynimo priemonės – tai diskriminacinių kainų nustatymo ribojimas, monopolinės rinkos prekių kainų dydžių, tarifų valstybinis reglamentavimas, prekių kokybės, kitų reikalavimų monopoliniam ūkio subjektui nustatymas ir kt. Valstybės institucijos kontroliuoja,

³²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl strateginio investuotojo pripažinimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymui“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 88-2724. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 85-2548.

³³⁰ Kūris E. Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras) // Jurisprudencija, 2005, Nr. 64(56).

³³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 85-2548.

kaip ūkio subjektai laikosi nustatytų reikalavimų. ...Konstitucinis Teismas pažymi, kad išimtinių teisių fiksuoto telefono ryšio srityje tam tikram laikotarpiui įtvirtinimas ir kartu laikinas konkurencijos šioje srityje apribojimas vertintini kaip išimtinis specifinės telekomunikacijų rinkos pereinamojo laikotarpio teisinio reguliavimo atvejis.³³²

Dėl ūkinės veiklos įvairiapusiškumo ir dinamiškumo konkrečių santykių šioje srityje reguliavimas negali būti visą laiką vienodas, t. y. draudimų ir leidimų santykis gali kisti, tačiau besikeičiant teisinio reguliavimo turiniui negali būti paneigiami Konstitucijoje įtvirtinti tautos ūkio reguliavimo principai³³³.

Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas Elektros energetikos įstatymo nuostatų, draudžiančių jungti vartotojų elektros įrenginius prie elektros energijos perdavimo sistemos, atitiktų Konstitucijai, pirmiausia susidurs su ekonominiais argumentais, kuriais bus grindžiamos šalių pozicijos. Galima suabejoti, ar Konstitucinis Teismas ryšis priimti sprendimą, keičiantį elektros energetikos sektoriaus reguliavimą, ar paseks Europos Bendrijų Teisingumo Teismu, kuris vengė priimti sprendimus, turinčius esminę įtaką energetikos sektoriaus liberalizavimui ir restruktūrizavimui, palikdamas spręsti šiuos klausimus kitoms politinėms institucijoms³³⁴.

Vyrauja nuomonė, kad minėta įstatymo nuostata gali lemti netinkamą Antrosios elektros rinkos direktyvos įgyvendinimą, nes ribojant galimybę jungti elektros įrenginius prie perdavimo tinklo gali būti apribota direktyvoje įtvirtinta vartotojų teisė pasirinkti elektros energijos tiekėją³³⁵. Vis dėlto antroji elektros rinkos direktyva įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad visi elektros energijos vartotojai, įvykdę technines sąlygas, būtų prijungti prie skirstomųjų tinklų, tačiau nieko nekalba apie perdavimo tinklus. Todėl teigti, kad minėta įstatymo nuostata yra nesuderinta su Europos Sąjungos teise, nėra pagrindo.

Elektros energetikos įstatymo 43 straipsnis įtvirtino pelno normos skaičiavimą nuo turto, o ne nuo įstatinio kapitalo vertės, t. y. nustatant viršutines perdavimo, skirstymo ir visuomeninio tiekimo paslaugų kainų ribas

³³² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 85-2548.

³³³ Ten pat.

³³⁴ Walde Th. W. European Energy Law under the Impact of Globalization: From State to Market, from Plan to Contract, from Public Ownership to Economic Regulation and Beyond. First draft. Starting date: May 2000. P. 51.

³³⁵ Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo antikorupcinis vertinimas // Tyrimas Nr. 20T. Strateginių tyrimų institutas, 2005, Vilnius. <http://www.institutas.lt/tyrimai.html>

yra „atsižvelgiama į paslaugos teikėjo licencijuojamoje veikloje naudojamo turto vertę, kuri nustatoma pagal paslaugos teikėjo finansinę atskaitomybę“, o „normatyvinio pelno norma skaičiuojama nuo paslaugos teikėjo licencijuojamoje veikloje naudojamo turto vertės...“. Anksčiau pelno normos skaičiavimo kriterijus buvo ne turto vertė, o įstatinio kapitalo dydis.

Vykstant diskusijai dėl kainų skaičiavimo metodikos naujojo reguliavimo priešininkai teigia, kad Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatyme į viršutinių kainų ribų skaičiavimo formulę įvedus naują kintamąjį – įmonės turto vertę, prasilenkiama su protingumo principu, nes įmonės turto vertė neturi jokios tiesioginės įtakos nei produkcijos kainai, nei normatyviniam pelno dydžiui nustatyti. Tačiau ši nuomonė paremta Direktyvoje, pakeičiančioje Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, pateiktais apibrėžimais³³⁶.

Galima teigti, kad šiuo atveju Direktyvoje, pakeičiančioje Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, yra pateikti apibrėžimai, kuriais siekiama išaiškinti sąvokas nurodant, kaip jos turi būti suprantamos aiškinant konkrečioje direktyvoje įtvirtintas teisės normas, kurios reglamentuoja elektros energijos apmokestinimą energijos mokesčiais. Antra, minėtoje Direktyvoje pateikti apibrėžimai aiškina elektros energijos kainos sąvoką, tuo tarpu viršutinių kainų ribų metodika lemia elektros energijos persiuntimo paslaugų kainą, o tai yra iš esmės skirtingi dalykai. Taigi aukščiau išvardytos priežastys leidžia daryti išvadą, kad aiškinant elektros energijos persiuntimo paslaugų kainos nustatymo metodikos atitiktį Europos Sąjungos teisei, nėra pagrindo vadovautis Direktyvoje, pakeičiančioje Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, pateiktais apibrėžimais.

Antroji elektros energijos rinkos direktyva nustato, jog valstybės narės turi užtikrinti, kad namų ūkio vartotojams ir, kai valstybės narės mano, jog to reikia, – mažosioms įmonėms būtų suteikta teisė gauti konkrečios kokybės elektros energiją už aiškiai palyginamą, skaidrią ir protingą kainą. Atsakymas, ar minėta kaina yra protinga, turi būti grindžiamas ekonominiais argumentais, todėl plačiau šis klausimas darbe nebus nagrinėjamas.

Apibendrinant galima teigti, kad trečiosios šalies teisės pasinaudoti elektros energijos tinklais užtikrinimas tapo viena iš esminių elektros rinką reguliuojančios institucijos funkcijų. Ji, reguliuodama elektros energijos persiuntimo tarifus, turi užtikrinti, kad elektros tinklus valdanti įmonė:

³³⁶ „Produkto kaina – tai kaina, gaunama sudedant bendrą prekių ir paslaugų pirkimą, personalo sąnaudas, pagrindinio kapitalo suvartojimą verslo įmonėje...“ „Elektros energijos kaina – tai tikroji elektros energijos pirkimo kaina ar elektros energijos gamybos sąnaudos...“

1) nesubsidijuotų elektros energijos tiekimo veiklos elektros energijos persiuntimo veiklos sąskaita; 2) negautų monopolinio pelno; 3) nediskriminuotų elektros rinkos dalyvių teikdama elektros energijos persiuntimo paslaugas; 4) kaina atspindėtų faktiškai patirtas išlaidas; 5) kaina būtų skaidri; 6) kaina atitiktų tinklo saugumo poreikius; 7) kaina nebūtų siejama su elektros energijos persiuntimo atstumu; 8) vykstant prekybai elektros energija tarp valstybių narių turi būti mokama už faktinius, o ne sutartinius elektros energijos srautus.

Atlikus elektros energijos persiuntimo paslaugų kainų teisinio reguliavimo analizę Lietuvoje galima teigti, kad 2005 m. elektros energijos skirstymo paslaugų kainų didėjimą lėmė ne ekonominės priežastys, o pasikeitęs elektros energijos persiuntimo paslaugų kainų teisinis reguliavimas. Nors teigti, kad Elektros energetikos įstatymo teisės norma: 1) užkertanti kelią stambioms pramonės įmonėms jungti savo įrenginius prie elektros energijos perdavimo tinklų ir taip išvengti papildomos elektros energijos skirstymo paslaugos bei su jos teikimu susijusių papildomų sąnaudų; 2) įvirtinanti pelno normos skaičiavimą nuo turto, o ne nuo įstatinio kapitalo vertės, yra nesuderinta su Europos Sąjungos teise ar prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, negalima, tačiau kyla klausimas, ar šios teisės normos tinkamai gina visų interesų grupių elektros energijos rinkoje poreikius. Elektros energetikos įstatymo nuostatos, gindamos tik vienos grupės interesus, prieštarauja socialinei teisės paskirčiai, t. y. „saugoti ne vienos, o visų socialinių grupių teises, lemti jų įgyvendinimą, derinti priešingus interesus ir šitaip palaikyti visuomenėje socialinę tvarką ir santarvę bei rimtį“³³⁷.

3.4. Reguluojamų kainų ir rinkos kainų santykis elektros energijos mažmeninėje rinkoje

Vienas iš elektros energijos rinkos liberalizavimo uždavinių yra suteikti galimybę elektros energijos vartotojams laisvai pasirinkti elektros energijos tiekėją. Antroji elektros energijos rinkos direktyva įtvirtina, kad nuo 2004 m. liepos 1 d. vartotojams, naudojantiems elektros energiją ne buities reikmėms, o ne vėliau kaip nuo 2007 m. liepos 1 d. visiems elektros energijos vartotojams turi būti suteikta teisė pasirinkti elektros energijos tiekėją. Taip susiformuoja dvi atskiros elektros rinkos su skirtingais kainų reguliavimo mechanizmais, t. y. reguliuojamų kainų elektros energijos rinka, ku-

³³⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P. 162–163.

rijoje elektros energija tiekama reguliuojamiems vartotojams ir nepriklausomo tiekėjo nepasirinkusiems laisviesiems vartotojams, ir konkurencinių kainų elektros energijos rinka, kurioje elektros energija tiekama nepriklausomą elektros energijos tiekėją pasirinkusiems vartotojams³³⁸. Pamažu daugėjant laisvųjų vartotojų, pasirenkančių nepriklausomą elektros energijos tiekėją, konkurencinių kainų elektros rinka turėtų didėti, o reguliuojamų kainų – mažėti, tačiau ji vis tiek išliks siekiant užtikrinti nepertraukiamą elektros energijos tiekimą labiausiai pažeidžiamiems vartotojams.

Elektros energija yra prekė, be kurios mes negalime gyventi. Liberalizuojant elektros energijos rinką atsiranda tam tikra rizika, kad bus neapginti viešieji interesai. Todėl Antroji elektros energijos rinkos direktyva įpareigoja valstybes nars užtikrinti, kad visiems namų ūkio vartotojams ir, kai valstybės narės mano, jog to reikia – mažosioms įmonėms (t. y. įmonėms, kuriose dirba mažiau kaip 50 darbuotojų, o metinė apyvarta arba balansas neviršija 10 milijonų eurų) būtų teikiamos universaliosios paslaugos, t. y. kad jos turėtų teisę savo teritorijoje gauti nustatytos kokybės elektros energiją už protingą, lengvai ir aiškiai palyginamą ir skaidrią kainą. Siekdamas garantuoti universaliųjų paslaugų teikimą, valstybės narės gali paskirti tiekėją, į kurį galima kreiptis blogiausiu atveju, t. y. „reguliuojamų kainų“ ar „pasutintinės vilties tiekėją“.

Lietuvoje Elektros energetikos įstatymas nuo 2004 m. liepos 10 d. teise sudaryti elektros energijos tiekimo sutartis su nepriklausomais tiekėjais suteikė visiems vartotojams, naudojantiems elektros energiją komercinio pobūdžio reikmėms, o buities vartotojams tokia teisė suteikta nuo 2007 m. liepos 1 d.

Taigi nuo 2007 m. liepos 1 d. visiems elektros energijos vartotojams įstatymu buvo suteikta teisė sudaryti elektros energijos pirkimo–pardavimo sutartis su nepriklausomais tiekėjais sutartinėmis kainomis. To nepadariusiems elektros energiją tiekia visuomeninis elektros energijos tiekėjas reguliuojamomis visuomeninėmis elektros energijos kainomis.

Lietuvoje 2004 m. teisiniu reglamentavimu buvo atverti 74 procentai elektros energijos rinkos, tačiau realiai šia teise naudojasi tik šešios įmonės. Jų elektros energijos sunaudojimas sudarė 15 procentų nuo viso šalyje naudojamai patiekto elektros energijos kiekio. Tuo tarpu vartotojai, kurių įrenginiai prijungti prie skirstomųjų tinklų, 2004 m. elektros energiją pirkė iš visuomeninių tiekėjų. Rinkoje veikė tik penki nepriklausomi tiekėjai³³⁹.

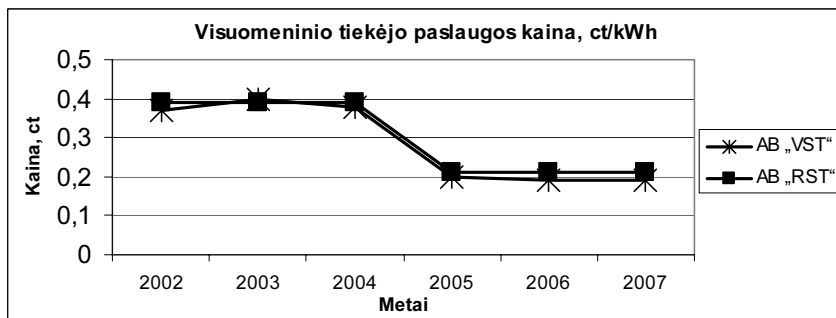
³³⁸ Chirtoher W. J. EU Energy Law. EU Competition Law and Energy Markets. Volume II. Belgium: Claeys and Casteels, 2005. P. 15.

³³⁹ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2004 metų veiklos atskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, 2005. www.regula.is.lt

Nuo 2007 m. liepos 1 d. Lietuvoje teisiniu reglamentavimu atverta 100 proc. elektros energijos rinkos, tačiau dauguma vartotojų elektros energiją perka iš visuomeninio elektros energijos tiekėjo.

Pagal esamą padėtį galima teigti, kad, nepaisant to, jog yra priimti reikiami teisės aktai konkurencijai elektros energijos rinkoje atsirasti, faktiškai konkurencijos Lietuvos elektros energijos rinkoje nėra. Dauguma elektros energijos vartotojų, išskyrus kelias stambiausias pramonės įmones, perka elektros energiją iš visuomeninio elektros energijos tiekėjo. Tokia padėtis visų pirma priklauso ne nuo teisinio reglamentavimo, o nuo rinkos struktūros, kuri lemia realios konkurencijos nebuvimą jau didmeninėje elektros energijos rinkoje, todėl nepriklausomi tiekėjai vargu ar gali vartotojams pasiūlyti skirtingas kainas.

Antra tokios situacijos priežastimi galima įvardyti esamą teisinį reguliavimą, susijusį su visuomeninio elektros energijos tiekėjo ir skirstomųjų tinklų operatoriaus veiklų atskyrimu. Šis veiklų atskyrimas yra būtinas siekiant užtikinti, kad monopoline veikla besiverčianti įmonė nesubsidijuotų elektros energijos tiekimo veiklos, kuri yra potencialiai konkurencinga. Elektros energetikos įstatymas numato tik šių veiklų apskaitų atskyrimą, tuo neužtikrindamas, kad visuomeninio elektros energijos tiekimo veikla nebūtų subsidijuojama skirstymo veiklos sąskaita, šitaip išstumiant iš rinkos nepriklausomus elektros energijos tiekėjus, besiverčiančius tik elektros energijos tiekimo veikla. Kryžminio subsidijavimo tarp elektros energijos skirstymo veiklų egzistavimo prielaidą patvirtina ir faktai, kad 1) visuomeninio tiekimo paslaugos kaina sudaro labai mažą elektros energijos kainos dalį, t. y. mažiau nei vieną procentą, 2) padidėjus elektros energijos skirstymo paslaugų kainoms elektros energijos tiekimo paslaugos kaina sumažėjo.

9 paveikslas. Visuomeninio tiekėjo paslaugos kaina Lietuvoje.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje nėra mažmeninės konkurencinių kainų elektros energijos rinkos, nepaisant to, jog yra teisinės prielaidos atverti net 100 procentų elektros energijos rinkos. Tokios padėties pagrindinėmis priežastimis galima įvardyti esamą elektros rinkos struktūrą ir teisinio reguliavimo spragas, kurios leidžia skirstomųjų tinklų operatoriams subsidijuoti potencialiai konkurencingą elektros energijos tiekimo veiklą monopolinės skirstymo veiklos sąskaita.

3.5. Apibendrinimas

Atlikus kainų teisinio reguliavimo atskiruose elektros energijos rinkos sektoriuose analizę galima nurodyti, kad:

1. Galutinę kainą, kurią elektros energijos vartotojas sumoka už patiektą elektros energiją, sudaro keturi pagrindiniai dėmenys: elektros energijos gamybos kaina; elektros energijos persiuntimo (perdavimo ir skirstymo) paslaugos kaina; elektros energijos tiekimo paslaugos kaina; vartojimo mokesčiai. Kiekvienam išvardytam kainų dėmeniui taikoma skirtinga teisinio reguliavimo sistema. Struktūrinė kainų kitimo Lietuvoje analizė parodė, kad liberalizavus elektros energijos rinką, t. y. nuo 2002 m., ženkliai didėjo elektros energijos skirstymo paslaugų kainos, ir tai nulėmė galutinės elektros energijos kainos didėjimą. Elektros energijos gamybos kainos dėl brangstančio kuro pradėjo sparčiai didėti tik 2007 m.

2. Ištyrus kainų nustatymo principus atskiruose elektros energijos rinkos sektoriuose galima daryti išvadą, kad Lietuvos elektros energijos rinkoje vyrauja reguliuojamos, o ne sutartinės kainos. Reguliuojamų kainų vyravimą lemia monopolinė elektros energijos rinkos struktūra ir teisinio reguliavimo disfunkcija.

2.1. Elektros energijos gamybos sektoriaus veikimai, vadovaujantis tarpusavio konkurencijos principais, yra viena iš esminių nuostatų, kuria remiasi elektros energijos rinkos liberalizavimas. Lietuvoje teisės aktai įtvirtina sutartinių kainų elektros energijos gamybos sektoriuje principą, tačiau elektros energijos gamybos kainos yra reguliuojamos dėl monopolinės elektros energijos gamybos sektoriaus struktūros.

2.2. Vienas iš elektros energijos rinkos liberalizavimo uždavinių yra suteikti galimybę elektros energijos vartotojams laisvai pasirinkti elektros energijos tiekėją ir pirkti elektros energiją sutartinėmis kainomis. Lietuvoje visiems elektros energijos vartotojams suteik-

- ta teisė pasirinkti elektros energijos tiekėją ir pirkti elektros energiją sutartinėmis kainomis, tačiau šia teise naudojasi tik labai maža dalis vartotojų. Pagrindinės priežastys, lemiančios tokią padėtį, yra monopolinė elektros energijos rinkos struktūra ir netinkamas teisinis reguliavimas, leidžiantis skirstomųjų tinklų operatoriams subsidijuoti potencialiai konkurencingą elektros energijos tiekimo veiklą monopolinės skirstymo veiklos sąskaita. Kryžminio subsidijavimo tarp elektros energijos skirstymo ir elektros energijos visuomeninio tiekimo veiklų egzistavimo prielaidą patvirtina ir faktai, kad 1) visuomeninio tiekimo paslaugos kaina sudaro labai mažą elektros energijos kainos dalį, t. y. mažiau nei vieną procentą, 2) elektros energijos skirstymo paslaugų kainos padidėjo, o visuomeninio elektros energijos tiekimo paslaugos kaina sumažėjo.
- 2.3. Elektros energijos persiuntimo rinkoje veiklą vykdo monopolijos, todėl jų teikiamų paslaugų kainos yra reguliuojamos. Lietuvoje teisės aktai įtvirtina reguliuojamą trečiosios šalies teisę pasinaudoti elektros tinklais, tačiau atlikta analizė leidžia daryti išvadą, kad teisės normos, reguliuojančios trečiosios šalies teisę pasinaudoti elektros energijos persiuntimo tinklais, yra palankios elektros energijos persiuntimo tinklus valdančioms įmonėms. Elektros energetikos įstatymo 15 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta norma, užkertanti kelią stambioms pramonės įmonėms jungti savo elektros įrenginius prie elektros energijos perdavimo tinklų ir tokiu būdu išvengti skirstymo paslaugos sąnaudų, įtvirtino skirstomųjų tinklų operatoriaus monopoliją elektros energijos persiuntimo rinkoje. Be to, Elektros energetikos įstatymo 43 straipsnio 2 dalies nuostata, reglamentuojanti pelno normos skaičiavimą nuo turto, o ne nuo įstatinio kapitalo vertės, sudarė sąlygas elektros energijos skirstymo ir perdavimo paslaugų kainoms augti.

4. VARTOJIMO MOKESČIŲ ĮTAKA • ELEKTROS ENERGIJOS KAINŲ TEISINIO REGULIAVIMO SISTEMOJE

Šiame skyriuje yra nagrinėjama mokesčių instrumentų vieta įgyvendinant Europos Sąjungos ir Lietuvos energetikos politikos tikslus bei jų įtaka elektros energijos kainai ir elektros energijos rinkos veikimui. Pirmiausia aptariamas elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų apmokestinimas pridėtinės vertės mokesčiu, toliau nagrinėjamas elektros energijos apmokestinimas kitais vartojimo mokesčiais Europos Sąjungoje ir Lietuvoje.

4.1. Europos Sąjungos mokesčių politikos ir energetikos politikos sąlyčio taškai

Pirmasis mokesčių naudojimo reguliavimo tikslais idėją iškėlė ekonomistas A. C. Pigou³⁴⁰. Jis teigė, kad mokesčiais galima reguliuoti situacijas, kai visuomenės patiriamos sąnaudos neįtraukiamos į tiekiamų prekių ar paslaugų kainą, apmokestinant minėtas prekes ar paslaugas papildomais mokesčiais. Šiandien tokia reguliavimo forma ypač plačiai taikoma aplinkos apsaugos srityje.

Koreguojamų mokesčių šalininkai teigia, kad tokie mokesčiai turi daugybę privalumų, palyginti su tradiciniais reguliavimo būdais: 1) pasižymi žemomis administravimo sąnaudomis; 2) juos lengva taikyti; 3) inicijuoja naujų technologijų vystymą; 4) pasitelkus juos surenkami papildomi piniginiai fondai.

Ekonomistai įtikinėja, kad jie išrado mechanizmą, kurį pasitelkus veiksmai, turintys visuomenei neigiamą poveikį, koreguojamais mokesčiais taps nepatrauklūs ir pramonės įmonėms. Tačiau reikia pastebėti, kad koreguojančius mokesčius gana sudėtinga taikyti. Ekonominių teorijų atstovai

³⁴⁰ Pigou A. C. The Economics of Welfare. Part II. 4 th edition. London: Macmilln, 1932.

dėmesį telkia į tarifo dydžio nustatymą, tačiau neatsižvelgia į problemas, susijusias su koreguojančių mokesčių praktiniu taikymu ir įgyvendinimu³⁴¹. Ilgą laiką teisininkai klausimus, susijusius su koreguojančių mokesčių taikymu, laikė išskirtinai ekonomistų veiklos sritimi. Todėl atsirado atotrūkis tarp ekonominių modelių, nagrinėjančių, kaip rinkos dalyviai reaguoja į papildomą apmokestinimą, ir mokesčių surinkimo teisinio reguliavimo principų bei institucinių struktūrų³⁴².

Šiame skyriuje nagrinėsime elektros energijos apmokestinimo vartojimo mokesčiais, tarp jų ir koreguojančiais, teisinio reguliavimo problemas. Vienas iš šios analizės tikslų – išryškinti teisės normomis sukurto elektros energijos apmokestinimo teisinio modelio svarbą užtikrinant sklandų vidaus elektros energijos rinkos veikimą ir įtaką elektros energijos kainoms. Nepakanka tik nustatyti mokesčių, kuriais apmokestinama elektros energija, dydžių. Būtina, kad apmokestinimo mechanizmas atitiktų visus pagrindinius teisės principus: teisingumo, aiškumo, neutralumo ir kt.

Dažnai teisė vertinama kaip visuomenės stabilumo garantas³⁴³. Reguluojant socialinius santykius siekiama, kad teisės normos, nustatančios elgesio taisykles, būtų kuo paprastesnės ir aiškesnės. Stengiamasi sukurti tokias teisės normas, kurios galėtų ilgesnį laiką reguliuoti visus tos pačios kategorijos socialinius santykius. Tačiau dažnai pamiršamas teisės stabilumo ir gyvenimo kaitos konfliktas³⁴⁴. Socialinių santykių įvairovė ir sparčiai besikeičiančios gyvenimo ir ekonominės veiklos sąlygos lemia būtinybę priimti specialias teisės normas, kuriomis būtų reguliuojami tam tikra specifika pasižymintys socialiniai santykiai.

Europos Sąjungoje vykstantys elektros energijos rinkos liberalizavimo procesai ir spartus naujų technologijų vystymas lemia prekybos apimčių elektros energija tarp valstybių narių didėjimą. Tokiu būdu tarp elektros energijos rinkos dalyvių atsiranda nauji socialiniai santykiai, kuriuos būtina reguliuoti atsižvelgiant į jų prigimtį bei ekonominę ir politinę svarbą.

Šiame skyriuje didesnis dėmesys skiriamas bendroms tendencijoms, mokesčių politikos ir energetikos politikos sąsajoms, priežastims ir interesams, lėmusiems tam tikrų teisės normų sukūrimą ir esamų reiškinių prie-

³⁴¹ Barthold T.A. Issues in the Design of Environmental Excise Taxes // Journal Economic Perspectives. 1994. Vol. 8.

³⁴² Ognus A. Corrective Taxes and Financial Impositions as Regulatory Instruments // Modern Law Review, 1998. Vol. 61.

³⁴³ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999. P. 143.

³⁴⁴ Ten pat.

žastiniams ryšiams, tačiau nesiekiami detaliai nagrinėti elektros energijos ir jos persiuntimo paslaugų apmokestinimo naudojimo mokesčiais procedūrų.

2007 m. Europos Bendrijų Komisijos patvirtintoje Europos energetikos politikoje yra teigiama, kad Europos energetikos politika priklauso nuo trijų tikslų: 1) užkirsti kelią klimato kaitai, 2) skatinti darbo vietų kūrimą ir ekonomikos augimą bei 3) apriboti Europos Sąjungos pažeidžiamumą dėl dujų ir naftos importo iš užsienio³⁴⁵. Europos Sąjungos energetikos politika yra paremta trimis pagrindiniais siekiais: 1) mažinti neigiamą poveikį aplinkai; 2) mažinti priklausomybę nuo energijos šaltinių importo; 3) užtikrinti efektyvų vidaus energijos rinkos veikimą³⁴⁶.

Mokesčiai yra galingas ekonominis instrumentas siekiant aukščiau minėtų tikslų. Pasitelkus juos gali būti sukuriama ekonominė aplinka, nulemianti atitinkamą rinkos dalyvių elgesį. Apmokestinant elektros energiją vartojimo mokesčiais siekiama, kad rinkos dalyviai daugiau investuotų į veiksmingai elektros energiją naudojančias technologijas ar rinktųsi naudojant atsinaujinančius energijos išteklius pagamintą elektros energiją, kuri šiais mokesčiais apmokestinama iš dalies ar visai nėra apmokestinama. Suderinti energijos produktų ir elektros energijos vartojimo mokesčiai gali būti veiksmingas instrumentas sprendžiant problemas, susijusias su aplinkos apsauga bei vykdant Kioto protokolu³⁴⁷ priimtus išpareigojimus, taip pat veiksmingas būdas atskirti energijos naudojimo priklausomybę nuo ekonominio augimo ir skatinti atsinaujinančių energijos išteklių naudojimą³⁴⁸.

Tačiau nesuderintas tokių mokesčių įvedimas valstybėse narėse gali turėti neigiamą poveikį sklandžiam vidaus elektros energijos rinkos funkcionavimui, nes esminis laisvo prekių ar paslaugų judėjimo užtikrinimo veiksnys yra mokesčių skirtumų, turinčių įtakos prekybai tarp valstybių narių, sumažinimas³⁴⁹. Todėl, norint suderinti skirtingus Europos Sąjungos elektros energetikos politikos tikslus ir pasiekti geriausią rezultatą, būtent teisi-

³⁴⁵ An Energy Policy for Europe. Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament // Commission of the European Communities. Brussels, 10.1.2007, COM(2007) 1 final.

³⁴⁶ Consistency and Coherence of EU Directives and Regulations // Working Group Prospective. EURELECTRIC. 2005. P. 8. <http://www.eurelectric.org>

³⁴⁷ Jungtinių Tautų bendrosios klimato kaitos konvencijos Kioto protokolas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 126-5735.

³⁴⁸ Tax Policy in the European Union – Priorities for the Years Ahead. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee. COM (2001) 260 final // Commission of the European Communities. Brussels, 2001.

³⁴⁹ Buškevičiūtė E. Mokesčių sistema. Kaunas: Technologija, 2003. P. 210.

niu reguliavimu turi būti suderinti mokesčių tarifai, apmokestinimo procedūros ir tvarka.

Europos Sąjunga neturi bendro mokesčių politikos modelio, tačiau kiekviena valstybė narė savo mokesčių sistemas kuria remdamasi direktyvomis, reglamentais ir kitais Europos Sąjungos dokumentais. Taip kuriama suderinta mokesčių politika. Kiekviena valstybė narė turi įgyvendinti tokią mokesčių politiką, kuri nesukeltų konkurencinių iškraipymų, užtikrintų bendrosios rinkos funkcionavimą ir nediskriminacinį mokesčių taikymą visiems ūkio subjektams³⁵⁰. Ypatingas dėmesys Europos Sąjungos mokesčių politikoje skiriamas vartojimo mokesčiams, nes skirtingas jų teisinis reglamentavimas bei taikymas valstybėse narėse sukuria kliūtis laisvam paslaugų ir prekių judėjimui vidaus rinkoje, lemia konkurencijos sąlygų iškraipymus³⁵¹. Vartojimo mokesčių dydis taip pat daro įtaką energijos produktų ir elektros energijos kainai, o ši yra vienas iš esminių Europos Sąjungos energetikos politikos instrumentų.

Elektros energija apmokestinama trimis pagrindinėmis vartojimo mokesčių rūšimis: 1) akcizo mokesčiu; 2) pridėtinės vertės mokesčiu; 3) specialiais mokesčiais. Valstybėse narėse yra daugybė skirtingų nacionalinių mokesčių, beskiriančių savo apimtimi, skaičiavimo metodika, todėl jie neišvengiamai veikia liberalizuojamą elektros energijos rinką³⁵².

Labai sudėtinga palyginti valstybių mokesčių sistemas, nes iš esmės skiriasi mokesčių sistemų struktūros. Elektros pramonės sąjunga, atstovaujanti elektros energetikos įmonių interesams Europos Sąjungoje, atliko tyrimą „Mokesčių derinimas elektros energetikos sektoriuje, 2002 m.“³⁵³. Tyrime išnagrinėtas vienuolikos Europos Sąjungos valstybių, Norvegijos ir Vengrijos elektros energetikos įmonių apmokestinimas.

Vartojimo mokesčių lygis buvo vertinamas dviem požiūriais: 1) nustatant jų procentinę dalį įmonės metinėje apyvartoje; 2) nustatant mokesčio įtaką elektros energijos kainai. Atliekant tyrimą duomenys buvo gauti ne iš visų Europos Sąjungos valstybių narių. Išsamesni duomenys buvo gauti iš

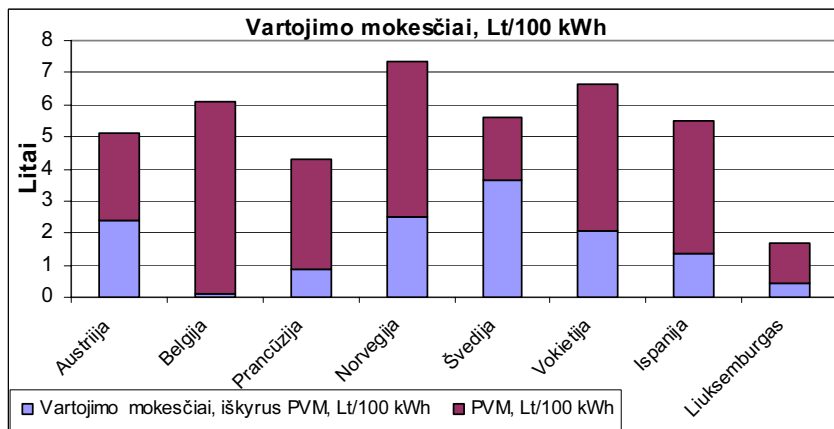
³⁵⁰ Tušaitė J. Naujosios mokesčių sistemos bruožai. // Jurisprudencija, 2003, Nr. 48(40).

³⁵¹ Tax Policy in the European Union – Priorities for the Years Ahead. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee. COM (2001) 260 final // Commission of the European Communities. Brussels, 2001. P. 9.

³⁵² Tax Policy in the European Union – Priorities for the Years Ahead. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee. COM (2001) 260 final // Commission of the European Communities. Brussels, 2001.

³⁵³ Tax Harmonization in the Electricity Sector in the European Union in 2002 // EURELECTRIC. Network of Experts for Fiscal. 2004. <http://www.eurelectric.org>

Austrijos, Belgijos, Prancūzijos, Švedijos, Vokietijos, Ispanijos, Liuksemburgo ir ne Europos Sąjungos valstybės Norvegijos. Norvegija įeina į bendrą regioninę elektros energijos rinką su keliomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis, todėl buvo nagrinėjama ir šios valstybės mokesčių sistema.

10 paveikslas. Vartojimo mokesčiai.

Pateiktas 10 paveikslas parodo, kad Europos valstybėse yra taikoma skirtinga elektros energijos apmokestinimo vartojimo mokesčiais struktūra. Vartojimo mokesčių įtaka elektros energijos kainai svyruoja nuo 1,7 Lt/100 kWh Liuksemburge iki 7,36 Lt/100 kWh Norvegijoje. Taip pat skirtingą įtaką kainai apmokestinant elektros energiją turi pridėtinės vertės mokestis ir kiti vartojimo mokesčiai. Didžiausią įtaką elektros energijos kainai pridėtinės vertės mokestis turi Belgijoje ir sudaro 5,98 Lt/100 kWh, o mažiausią įtaką energijos kainai pridėtinės vertės mokestis turi Liuksemburge ir sudaro 1,27 Lt/100 kWh. Kiti vartojimo mokesčiai, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, didžiausią įtaką elektros energijos kainai daro Švedijoje ir siekia 3,64 Lt/100 kWh, o mažiausią įtaką energijos kainai kiti vartojimo mokesčiai turi Belgijoje ir siekia 0,11 Lt/100 kWh.

Atlikta aštuonių Europos valstybių vartojimo mokesčių įtakos elektros energijos kainai analizė rodo, kad 2002 m. elektros energijos kainų skirtumus Europos valstybėse lėmė ir vartojimo mokesčiai. Šių mokesčių įtakos elektros energijos kainai skirtumas tarp Norvegijos ir Liuksemburgo sudarė

5,66 Lt/100 kWh. Kadangi viena iš priežasčių, lemiančių skirtingas elektros energijos kainas valstybėse narėse, yra elektros energijos vartojimo mokesčių skirtumai, todėl siekiant užtikrinti sklandų elektros energijos rinkos veikimą ir konkurencinių sąlygų suvienodinimą būtina suderinti elektros energijos vartojimo mokesčius.

4.2. Elektros energijos tiekimo apmokestinimo pridėtinės vertės mokesčiu teisinis reglamentavimas

Šiame skyriuje aptarsime pagrindinius mokesčių požymius, kuriais turi pasižymėti apmokestinimą reglamentuojančios teisės normos. Toliau elektros energijos tiekimo apmokestinimą reglamentuojančių teisės normų tinkamumą vertinsime pagal jų gebėjimą įgyvendinti šias visiems mokesčiams būtinas savybes.

Dar 1776 m. A. Smitas savo knygoje „Tautų turtai“ išdėstė keturis pagrindinius mokesčių požymius: atspindėti asmens pajėgumą juos sumokėti; būti aiškūs; patogūs mokėti; efektyviai administruojami ir nesukelti iškreipimų ekonomikoje³⁵⁴.

Šiuolaikinėje mokesčių sistemoje mokestis yra laikomas „idealiu“, jei yra³⁵⁵:

1. Paprastas, aiškus ir patogus. Mokesčių mokėtojai turi lengvai suprasti, kokioms aplinkybėms esant ir kiek jie turi sumokėti, kokie yra mokėjimo terminai, koku būdu atlikti mokėjimus. Mokėjimo būdas turi būti patogus mokesčių mokėtojui. Neįgyvendinus šių mokesčiui būtinų požymių, mokesčių mokėtojas atiduodamas mokesčių administratoriaus valion, o tai yra korupcijos ir nelygybės priežastis³⁵⁶.
2. Lankstus. Vienas iš apmokestinimo tikslų yra ekonomikos reguliavimas, todėl mokesčio struktūra ir tarifas turi būti lengvai keičiami keičiantis ekonominėms sąlygoms.

³⁵⁴ Smith A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Connecticut: The Easton Press, 1991. P. 496–498.

³⁵⁵ Nightingale K. *Taxation: theory and practice*. The 2nd edition. Financial Times, Harlow, 2000.

³⁵⁶ Smith A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Connecticut: The Easton Press, 1991. P. 496–498.

3. Efektyviai administruojamas. Mokesčių administratoriaus išlaidos administruojant mokesčių ir mokesčių mokėtojai jį mokant turi būti kuo mažesnės.
4. Neutralus. Mokestis turi nesukelti ekonomikos iškraipymų.
5. Teisingas. Apmokestinami asmenys, kai jų padėtis yra tokia pati, turi būti vertinami vienodai.

1987 m. Europos Komisija pateikė pasiūlymą įgyvendinti pridėtinės vertės mokesčio sistemą, pagal kurią prekių tiekimas ir paslaugų teikimas būtų apmokestinami jų kilmės valstybėje³⁵⁷, o mokestines pajamas iš prekių tiekimo ir paslaugų teikimo apmokestinimo gautų valstybė narė, kurioje naudojamos prekėmis ar paslaugomis. Tačiau iki 1993 m. sausio 1 d., kai buvo uždrausta sienų kontrolė tarp valstybių narių, šios pridėtinės vertės mokesčio sistemos įgyvendinti nepavyko, todėl buvo įvesta pereinamoji pridėtinės vertės mokesčio sistema, nustatanti apmokestinimo pridėtinės vertės mokesčiu taisykles vykstant prekybai tarp valstybių narių.

Pereinamoji pridėtinės vertės mokesčio sistema numato, kad prekės ar paslaugos valstybėje narėje apmokestinamos pagal joje galiojančius tarifus bei apmokestinimo taisykles³⁵⁸. Vadovaudamiesi šia sistema, rinkos dalyviai susiduria su dvidešimt penkiais skirtingais įstatymais ir procedūromis, susijusiomis su pridėtinės vertės mokesčiu. Pažymėtinas ir ypatingas šių taisyklių sudėtingumas³⁵⁹.

Siekdama pagerinti vidaus elektros energijos rinkos veikimą, 2002 m. gruodžio 12 d. Europos Komisija pateikė pasiūlymą³⁶⁰, kuris buvo priimtas 2003 m. spalio 7 d. direktyva³⁶¹, pakeisti kai kurias teisės normas, nustatančias elektros energijos tiekimo apmokestinimą pridėtinės vertės mokesčiu, perkeltiant elektros energijos tiekimo apmokestinimo vietą iš elektros energijos transportavimo pradžios į vartojimo tašką. Šiuo pakeitimu siekiama

³⁵⁷ A Strategy to Improve the Operation of the VAT System within the Context of the Internal Market // Communication from the Commission to the Council and European Parliament. Commission of the European Communities. COM (2000) 348 final. 2000. P. 4.

³⁵⁸ Tax Policy in the European Union – Priorities for the Years Ahead. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee. COM (2001) 260 final // Commission of the European Communities. Brussels, 2001. P. 10–11.

³⁵⁹ Intermediate Report on the Simplification and Modernization of VAT Obligations for the European Commission by Price Waterhouse Coopers // TAXUD/2001/DE/307. 2002. P. 5. www.europa.eu.int

³⁶⁰ Proposal for Council Directive amending Directive 77/388/EEC as Regards for the Rules on the Place of Electricity and Gas // Commission of the European Communities. COM (2002)688 final. 2002/0286(CNS). 2002.

³⁶¹ 2003 m. spalio 7 d. Direktyva 2003/92/EB, iš dalies keičianti Direktyvos 77/388/EEB nuostatas dėl dujų ir elektros tiekimo vietos taisyklių // www.lrs.lt

pašalinti problemas, susijusias su konkurencijos sąlygų iškraipymu dėl dvigubo apmokestinimo ar apmokestinimo išvengimo, vykstant prekybai elektros energija tarp valstybių narių³⁶².

Specialios normos, skirtos reglamentuoti elektros energijos tiekimo apmokestinimą, valstybių narių turėjo būti įgyvendintos iki 2005 m. sausio 1 d. Prieš priimant naująją Direktyvą dėl elektros energijos ir dujų tiekimo vietos nustatymo taisyklių³⁶³ elektros energijos tiekimo apmokestinimas pridėtinės vertės mokesčiu buvo reglamentuojamas bendromis teisės normomis, skirtomis prekių tiekimo apmokestinimui reguliuoti.

4.2.1. Pridėtinės vertės mokesčio tarifai Europos Sąjungos valstybėse narėse

Pagal Šeštąją pridėtinės vertės mokesčio direktyvą standartinis pridėtinės vertės mokesčio tarifas prekėms ir paslaugoms teikti valstybėse narėse negali būti mažesnis nei 15 procentų apmokestinamos vertės. Valstybės narės tam tikroms paslaugų ir prekių kategorijoms taip pat gali nustatyti du ar vieną sumažintus pridėtinės vertės mokesčio tarifus, tačiau nė vienas jų negali būti mažesnis nei 5 procentai apmokestinamos vertės.

Valstybės narės gali taikyti sumažintą pridėtinės vertės mokesčio tarifą elektros energijai tiekti, jeigu nėra rizikos, kad gali būti iškraipyta konkurencija. Valstybė narė, ketinanti taikyti tokį tarifą, privalo iš anksto informuoti Europos Komisiją, kuri priima sprendimą dėl konkurencijos iškraipymo rizikos fakto. Jeigu Europos Komisija tokio sprendimo nepriima per tris mėnesius nuo minėtos informacijos gavimo, laikoma, kad konkurencijos iškraipymo rizikos nėra³⁶⁴.

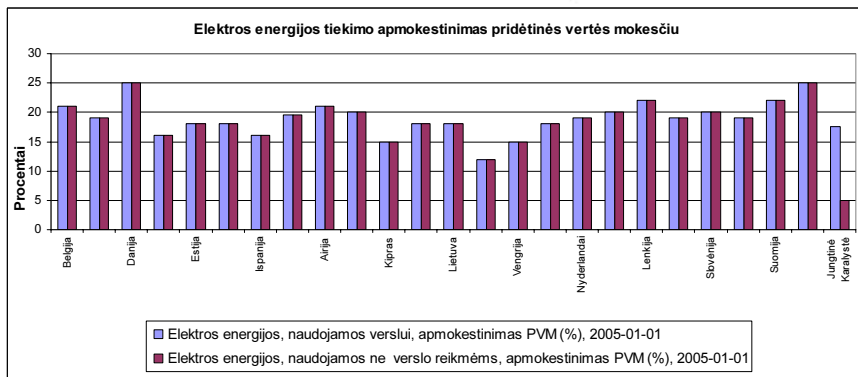
Iš pateikto 11 paveikslų galima matyti, kad valstybėse narėse elektros energijos tiekimo apmokestinimo tarifas svyruoja nuo 5 iki 25 procentų. Aukščiausius tarifus taiko Danija ir Švedija. Tik Jungtinė Karalystė ir Liuksemburgas pasinaudojo numatyta galimybe taikyti elektros energijai žemesnį nei numatyta standartinį minimalų pridėtinės vertės mokesčio 15

³⁶² Activities of the European Union in 2002 the Tax Field // European Commission. Brussels. Doc (2003) 2101. P. 8.

³⁶³ 2003 m. spalio 7 d. Direktyva 2003/92/EB, iš dalies keičianti Direktyvos 77/388/EEB nuostatas dėl dujų ir elektros tiekimo vietos taisyklių // www.lrs.lt

³⁶⁴ Council directive of 16 December 1991 Supplementing the Common System of Value Added Tax and Amending Directive 77/388/EEC with a View to the Abolition of Fiscal Frontiers (91/680/EEC) (OJ 1991, L 376,) // Consolidated text produced by CONSLEG system of the Office for Official Publication of the European Communities.

procentų tarifą. Visose kitose valstybėse narėse elektros energijos tiekimo apmokestinimo tarifas svyruoja nuo 15 iki 25 procentų apmokestinamos vertės.

11 paveikslas. Elektros energijos tiekimo apmokestinimas pridėtinės vertės mokesčiu, 2005 m.

Reikia pažymėti, kad nepavyko gauti duomenų su nurodytu pridėtinės vertės mokesčio tarifo dydžiu, kuriuo apmokestinamas elektros energijos persiuntimo paslaugų ir kitų paslaugų, tiesiogiai susijusių su elektros energijos tiekimu, teikimas. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad ilgą laiką šių paslaugų kainos buvo įtrauktos į elektros energijos kainą, joms buvo taikomas tokio paties dydžio pridėtinės vertės mokestis, ir elektros energijos kainą nuo jos transportavimo paslaugos kainos pradėta atskirti visai neseniai, galima daryti prielaidą, jog daugelyje Europos Sąjungos valstybių narių elektros energijai transportuoti ir su jos tiekimu susijusioms kitoms paslaugoms teikti taikomi tokie patys pridėtinės vertės mokesčio tarifai kaip ir elektros energijos tiekimui apmokestinti.

Atlikta Europos Sąjungos valstybių narių pridėtinės vertė mokesčių tarifų, kurie taikomi apmokestinant elektros energijos tiekimą, analizė leidžia daryti išvadą, kad valstybėse narėse pridėtinės vertės mokesčio tarifas yra suderintas ir svyruoja nuo 15 iki 25 procentų, tik Jungtinė Karalystė ir Liuksemburgas taiko žemesnius pridėtinės vertės mokesčio tarifus.

4.2.2. Elektros energijos tiekimo vieta

Elektros energijos tiekimas yra pridėtinės vertės mokesčio objektas. Tokią išvadą leidžia daryti Šeštosios pridėtinės vertės mokesčio direktyvos normų analizė. Minėtos direktyvos 2 straipsnis nustato, kad vienu iš pridėtinės vertės mokesčio objektų yra prekių tiekimas, kai jas šalies teritorijoje už atlyginimą tiekia apmokestinamas asmuo. Šeštosios pridėtinės vertės mokesčio direktyvos 5 straipsnis elektros energiją priskiria materialiam turtui, o prekių tiekimą apibrėžia kaip teisės disponuoti materialiu turtu kaip jo savininkui perdavimą. Tokiu būdu elektros energijos tiekimo apmokestinimą bendru atveju reglamentuoja teisės normos, skirtos reguliuoti prekių tiekimo apmokestinimą.

Nors Šeštoji pridėtinės vertės mokesčio direktyva elektros energiją priskiria materialiam turtui, tačiau negalima ignoruoti specifinių fizinių elektros energijos savybių, kurios yra nebūdingos materialiam turtui ir turi reikšmės elektros energijos apmokestinimo teisiniam reguliavimui. Svarbu tai, kad dažnai neįmanoma nustatyti faktinės elektros energijos tiekimo vietos, t. y. jos transportavimo pradžios, taip pat fiziniai elektros energijos srautai neatspindi sutartinių santykių tarp pardavėjo ir pirkėjo, pavyzdžiui, jei gamintojas, esantis Pietų Europoje, parduoda elektros energiją vartotojui, esančiam Šiaurės Europoje, tai nereiškia, kad elektros krūvis, pagamintas Pietuose, nukelias į Šiaurę. Be to, elektros energija yra transportuojama laidais, o ne tradicinėmis transporto priemonėmis, todėl praktiškai neįmanoma pateikti tradicinių prekių transportavimą patvirtinančių dokumentų.

Išskirtinės fizinės elektros energijos savybės lemia, kad kai kurios bendros prekių tiekimo apmokestinimą pridėtinės vertės mokesčiu reguliuojančios normos yra netinkamos reguliuoti elektros energijos tiekimo apmokestinimą dėl galimybės jas skirtingai interpretuoti ir taikyti. Ypač tai akivaizdu nagrinėjant problemas, susijusias su elektros energijos tiekimo vietos nustatymu.

Elektros energijos rinkos liberalizavimas lėmė naujų rinkos dalyvių (elektros energijos biržų, nepriklausomų tiekėjų, brokerių, laisvųjų vartotojų) atsiradimą³⁶⁵. Civiliniuose sandoriuose tarp elektros rinkos dalyvių elektros energijos tiekimo vieta nustatoma atsižvelgiant į tai, ar pirkėjas perka elektros energiją savo vidaus poreikiams tenkinti, t. y. vartojimui (ga-

³⁶⁵ Opinion of the European Economic and Social Committee on the "Proposal for a Council Directive amending Directive 77/388/EEC as regards the rules on the place of supply of electricity and gas" // COM(2002) 688 final – 2002/0286 (CNS). Official Journal of the European Union. 2003, C 133/13.

lutinis vartotojas), ar perka ją siekdamas toliau perparduoti³⁶⁶. Galima nurodyti tris elektros energijos tiekimo vietas nustatymo civiliniuose sandoriuose tipinius variantus:

1. Kai elektros energiją perka galutinis vartotojas, neatsižvelgiant į tai, ar elektros energijos pardavėjas yra elektros energijos gamintojas, ar tiekėjas, elektros energijos tiekimo vieta yra laikoma riba, kur stovi vartotojo elektros energijos apskaitos prietaisas ir prasideda vartotojo vidaus elektros tinklas.
2. Kai elektros energijos pardavėju yra gamintojas ir ji perkama siekiant perparduoti, elektros energijos tiekimo vieta yra sutapatinama su generuojamos elektros energijos patiekimo į tinklą vieta, t. y. riba, kur baigiasi gamintojo vidaus tinklas ir prasideda tinklų operatoriaus tinklas.
3. Kai elektros energijos pardavėjas ir pirkėjas yra asmenys, besiverčiantys elektros energijos perpardavimu, elektros energijos tiekimo vieta nėra nustatoma, nes faktiniai elektros energijos srautai neatspindi sutartinių šalių santykių, o yra nukreipiami tiesiai galutiniam vartotojui aplenkiant tarpininkus.

Šeštoji pridėtinės vertės mokesčio direktyva nustato, kad sandoris vykstant prekybai tarp valstybių narių yra apmokestinamas toje valstybėje narėje, kur yra prekės, tarp jų ir elektros energijos, tiekimo vieta. Taigi elektros energija yra apmokestinama pagal valstybės narės, kurioje yra elektros energijos tiekimo vieta, nustatytus pridėtinės vertės mokesčio tarifas, o pardavėjas dažnai susiduria su reikalavimu įsiregistruoti toje valstybėje narėje mokesčių mokėtoju tam, kad galėtų mokėti pridėtinės vertės mokestį.

Didėjant elektros energijos prekybos apimtims tarp valstybių narių būtina tiksliai reglamentuoti elektros energijos tiekimo vietas nustatymą ir taip užtikrinti, kad mokestis būtų aiškus, t. y. apmokestinami asmenys lengvai suprastų, kurioje valstybėje narėje, kokiais tarifais ir terminais bei kojomis procedūromis vadovaujantis turi sumokėti pridėtinės vertės mokestį, ir teisingas, t. y. sukurtų vienodas apmokestinimo sąlygas visiems elektros rinkos dalyviams. Valstybėse narėse skirtingas teisės normų, numatančių elektros energijos tiekimo vietą, interpretavimas sukelia dvigubo elektros energijos tiekimo apmokestinimo ar apmokestinimo išvengimo atvejus, o

³⁶⁶ Proposal for Council Directive amending Directive 77/388/EEC as Regards for the Rules on the Place of Electricity and Gas // Commission of the European Communities. COM (2002)688 final. 2002/0286(CNS). 2002.

tai lemia konkurencinių sąlygų vidaus rinkoje iškraipymą ir rinkos dalyvių nelygybę.

Kriterijus, kuriais remiantis nustatoma prekių tiekimo vieta, reglamentuoja Šeštosios pridėtinės vertės mokesčio direktyvos 8 straipsnis. Prekių tiekimo vietai nustatyti turi reikšmės, ar tiekiamos prekės yra gabenamos, ar ne. Jei tiekiamos prekės gabenamos, laikoma, kad prekių tiekimas įvyko ten, kur prasidėjo šių prekių gabenimas. Jei tiekiamos prekės neturi būti gabenamos, laikoma, kad prekių tiekimas įvyko ten, kur šios prekės buvo tuo momentu, kai buvo perduodamos pirkėjui.

Taikant šias normas, nustatančias elektros energijos tiekimo vietą, iškyla daugelis neaiškumų dėl pastarosios specifinių savybių. Pirma, elektros energija nėra transportuojama tradicinėmis priemonėmis, todėl vienose valstybėse narėse elektros energijos tiekimas siejamas su gabenimu, kitose laikoma, kad elektros energija nėra gabenama. Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas elektros energijos tiekimą prilygina krovinių vežimui³⁶⁷. Antra, netgi priėmus bendrą poziciją, kad elektros energija yra transportuojama, lieka neaiškumų, nes dažnai negalima nustatyti elektros energijos transportavimo pradinės vietos bei susieti fizinių elektros energijos srautų su sutartiniais santykiais. Ši problema ypač aktuali, kai prekyba vyksta tarp elektros energijos rinkos dalyvių, kurie tarpusavyje prekiauja elektros energija ne vartojimui, bet siekdami ją parduoti³⁶⁸.

Šeštosios pridėtinės vertės mokesčio direktyvos XVI (a) dalis nustato pereinamojo laikotarpio priemones dėl prekybos tarp valstybių narių apmokestinimo³⁶⁹. Vadovaujantis nuostata, kad elektros energijos tiekimas vyksta transportuojant elektros energiją, jos apmokestinimą reglamentuoja 28c straipsnio (a) dalis. Vadovaudamasi šiuo straipsniu valstybė narė pridėtinės vertės mokesčiu neapmokestina elektros energijos, kuri pardavėjo ar šią prekę įsigyjančio asmens vardu išsiunčiama arba išgabenama iš valstybės narės teritorijos, siekiant ją pristatyti kitam apmokestinamajam asmeniui arba neapmokestinamajam juridiniam asmeniui, kuris veikia kitoje valsty-

³⁶⁷ Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 35-1271.

³⁶⁸ Proposal for Council Directive amending Directive 77/388/EEC as Regards for the Rules on the Place of Electricity and Gas // Commission of the European Communities. COM (2002)688 final. 2002/0286(CNS). 2002.

³⁶⁹ Council directive of 16 December 1991 Supplementing the Common System of Value Added Tax and Amending Directive 77/388/EEC with a View to the Abolition of Fiscal Frontiers (91/680/EEC) (OJ 1991, L 376) // Consolidated text produced by CONSLEG system of the Office for Official Publication of the European Communities.

bėje narėje nei valstybė narė, iš kurios elektros energija išsiunčiama arba išgabenama.

Šiuo atveju elektros energija būtų apmokestinama valstybėje narėje, kurioje yra jos pirkėjas. Tačiau siekdamas pasinaudoti šia taisykle tiekėjas turi pateikti elektros energijos transportavimo į kitą valstybę narę dokumentus, o tai yra beveik neįmanoma, nes elektros energija nėra transportuojama tradicinėmis transporto priemonėmis. Nagrinėjant Airijos pridėtinės vertės mokesčio teisės aktų komentarą dėl prekių tiekimo į kitą valstybę narę, galima pastebėti, kad visi išvardyti dokumentai, kuriuos turi pateikti prekių tiekėjas tam, kad nebūtų apmokestinamas pridėtinės vertės mokesčiu šalyje, iš kurios prekės yra tiekiamos, o prekių tiekimo ir apmokestinimo vieta būtų laikoma šalis, į kurią prekės tiekiamos, yra susiję su gabenimu tradiciniu transportu³⁷⁰.

Atlikta teisės normų analizė pagrįstai leidžia daryti išvadą, kad prekių tiekimo vieta nustatoma pagal fizinę prekės buvimo vietą, o jos transportavimas įrodomas tradiciniais transportavimo dokumentais. Tačiau elektros energija nėra transportuojama tradicinėmis priemonėmis, jos fizinės buvimo vietos taip pat dažnai neįmanoma nustatyti. Dėl šių priežasčių bendros teisės normos, apibrėžiančios prekių tiekimo vietos nustatymo kriterijus, yra netinkamos elektros energijos tiekimo vietai nustatyti. Jų taikymas sukelia daug neaiškumų ir skirtingo interpretavimo galimybių, tiekimo vietos nustatymo kriterijai tampa daugiaprasmiai ir skirtingai taikomi valstybėse narėse. Šitaip pažeidžiamas mokesčio aiškumo ir teisingumo principas.

Direktyva dėl elektros energijos ir dujų tiekimo vietos nustatymo taisyklių papildė Šeštosios pridėtinės vertės mokesčio direktyvos 8 straipsnio pirmą dalį (d) ir (e) punktais. Direktyvoje atskirai nustatyti du elektros energijos tiekimo atvejai, t. y.: 1) kai elektros energija tiekama kitam tiekėjui, turinčiam tikslą ją perparduoti; 2) kai elektros energija tiekama galutiniam vartotojui.

Europos Komisijos pateiktame pasiūlyme dėl elektros energijos tiekimo vietos buvo numatyta, kad tais atvejais, kai elektros energija yra tiekama apmokestinamajam asmeniui, kuris perka elektros energiją siekdamas ją perparduoti, elektros energijos tiekimo vieta yra pirkėjo buveinės ar padalinio, perkančio elektros energiją, įsikūrimo vieta, o kai nėra tokios vietos – gyvenamoji vieta³⁷¹. Kyla neaiškumų tuomet, jei elektros energijos pirkėjas

³⁷⁰ Value-Added Tax. Intra-Community Supplies // Information Leaflet No. 26/01. Revenue, 2001. www.revenue.ie

³⁷¹ Proposal for Council Directive amending Directive 77/388/EEC as Regards for the Rules on the Place of Electricity and Gas // Commission of the European Communities. COM (2002)688 final. 2002/0286(CNS). 2002.

perka elektros energiją ir naudoti, ir perparduoti. Tai ypač aktualu kalbant apie municipalinius elektros energijos tiekėjus, kurie perka elektros energiją siekdami ją perparduoti gyventojams, taip pat daug elektros energijos naudoja savo reikmėms, pvz., patalpoms, gatvėms apšviesti. Todėl priimant direktyvą buvo apibrėžta, kad šis punktas taikomas tik tuo atveju, kai pirkėjo pagrindinė veikla yra elektros energijos perpardavimas, o jo paties poreikiams tenkinti yra naudojimas nežymus elektros energijos kiekis.

Direktyvos 8 straipsnio (e) punktas reglamentuoja elektros energijos tiekimo vietas nustatymą (d) punkte neaptais atvejais. Jis susijęs su elektros energijos pardavimu galutiniam vartotojui. Elektros energijos tiekimo vieta galutiniam vartotojui yra ten, kur ji naudojama. Dažniausiai tai vieta, kur stovi elektros energijos apskaitos prietaisai. Galimi atvejai, kai pagal sutartį nupirkta elektros energijos kiekis nėra naudojamas ir apskaitos prietaisai jo neapskaito, tokiu atveju elektros tiekimo vieta yra reglamentuojama taip pat, kaip ir (d) punkte, t. y. pirkėjo buveinės ar padalinio vieta, o jei jos nėra – gyvenamoji vieta.

Pagal naująją direktyvą, kai gamintojas ar tiekėjas parduoda elektros energiją pirkėjui, esančiam kitoje valstybėje narėje, tiekimo vieta yra valstybėje narėje, kurioje yra pirkėjo įsikūrimo vieta, ir šio sandorio pagrindu atsirandantis elektros energijos tiekimas nebus apmokestinamas pridėtinės vertės mokesčiu valstybėje, iš kurios vyksta elektros energijos tiekimas. Taip pat kai Europos Sąjungoje esantis gamintojas parduoda elektros energiją pirkėjui, esančiam už Europos Sąjungos ribų, elektros energijos tiekimo vieta laikoma esanti už Europos Sąjungos ribų, ir šio sandorio pagrindu atsirandantis elektros energijos tiekimas nebus apmokestinamas pridėtinės vertės mokesčiu Europos Sąjungoje. Tačiau tolesnis šios elektros energijos perpardavimas atgal į kurią nors šalį bus apmokestintas pridėtinės vertės mokesčiu toje valstybėje narėje, kurioje ji naudojama. Šių sandorių atveju mokesčių administratoriai neturėtų reikalauti tradicinių dokumentų, įrodančių elektros energijos tiekimą į kitą valstybę narę ar už Europos Sąjungos ribų. Turėtų pakakti dokumentų, kaip ir paslaugų teikimo atveju, įrodančių, kad elektros energijos pirkėjas yra įsikūręs kitoje valstybėje narėje ar už Europos Sąjungos ribų³⁷².

Atlikus teisės normų analizę galima daryti išvadą, kad naujas energijos tiekimo vietas nustatymo teisinis reglamentavimas nurodo aiškius kriterijus, kurių pagrindu yra nustatoma tiekimo vieta, bei užtikrina, kad elektros

³⁷² Proposal for Council Directive amending Directive 77/388/EEC as Regards for the Rules on the Place of Electricity and Gas // Commission of the European Communities. COM (2002)688 final. 2002/0286(CNS). 2002.

energija būtų apmokestinama toje valstybėje narėje, kurioje faktiškai naudojama. Šiuo atveju kriterijus, kurio pagrindu nustatoma elektros energijos tiekimo vieta, yra ne energijos fiziniai srautai, o pirkėjo įsikūrimo ar gyvenamoji vieta arba faktinė elektros energijos naudojimo vieta. Toks elektros energijos tiekimo vietos nustatymas padaro apmokestinimo sąlygas aiškesnes ir sukuria teisinį tikrumą tarp rinkos dalyvių.

Vienas iš pagrindinių šio teisinio reglamentavimo trūkumų yra tai, kad elektros energijos pardavėjas turi žinoti, koku tikslu (naudoti ar perparduoti) pirkėjas perka elektros energiją ar kokiais proporcijomis elektros energija naudojama ir perparduodama. Tokio pobūdžio neaiškumai mokesčių srities teisės aktuose nepageidaujami.

Pasaulyje svarstoma galimybė panašiu principu apmokestinti tarptautiniu mastu tiekiamas elektroninės prekybos paslaugas ar nematerialų turta. Pagrindinis Otavos apmokestinimo schemos principas yra tai, kad tarptautinė elektroninė prekyba būtų apmokestinama toje šalyje, kurioje iš tikrųjų naudojama³⁷³. Apmokestinimas naudojimo šalyje užtikrintų vienodą pridėtinės vertės mokesčių taikymą pačiai prekei toje pačioje rinkoje. Ši koncepcija svarbi, nes yra susijusi su mokesčių neutralumo principu.

4.2.3. Reversinio apmokestinimo pridėtinės vertės mokesčių sistema

Pakeitus elektros tiekimo vietą labai svarbu nustatyti reversinio apmokestinimo pridėtinės vertės mokesčių taisykles. Priešingu atveju kiekvienas elektros energijos tiekėjas, kuris tiekia elektros energiją į kitą valstybę narę, būtų priverstas joje registruotis mokesčiais tikslais. Europos Komisija savo pasiūlyme pateikė dvi reversinio apmokestinimo taisykles, kurios taikomos atsižvelgiant į tai, kokiais tikslais perkama elektros energija – naudoti ar perparduoti.

1. Jei elektros energija yra perkama perpardavimo tikslais, o elektros energiją tiekia apmokestinamas asmuo, įsikūręs kitoje valstybėje narėje, elektros energijos pirkėjas, kuris yra apmokestinamas asmuo, yra atsakingas už mokesčio sumokėjimą.
2. Jei elektros energija yra perkama naudoti, elektros energijos tiekėjas yra atsakingas už mokesčio sumokėjimą. Tačiau jei elektros energijos tiekėjas yra neįsiregistravęs mokesčiais tikslais valsty-

³⁷³ Consumption Tax Guidance Series // OECD Headquarters Directorate for Financial, Fiscal and Enterprise Affairs. Committee on Fiscal Affairs. Paris. 2003. P. 3. www.oecd.org

bėje narėje, kurioje tiekia elektros energiją naudoti (apmokestinamam asmeniui), šioje valstybėje narėje gali būti nustatyta, kad pirkėjas yra atsakingas už pridėtinės vertės mokesčio sumokėjimą.

Nagrinėjant Europos Komisijos pasiūlymą buvo nustatyta, kad valstybės narės gali skirtingai interpretuoti teisę perkelti pirkėjui pridėtinės vertės mokesčio mokėjimo pareigą, o tai vėlgi lemtų konkurencinių sąlygų išskrypimą tarp valstybių narių. Tokia apmokestinimo tvarka pažeistų vieną iš esminių mokesčių principų, t. y. apmokestinimas negali būti dviprasmiškas, ypač reglamentuojant, kaip ir kas turi mokėti³⁷⁴.

Buvo siekiama išvengti tokių situacijų, kai tiekėjas kitoje nei jis registruotas valstybėje narėje turi daug vartotojų, o valstybė narė, pasinaudodama diskrecijos teise, vieniems pirkėjams perkelia mokesčio našta, kitiems – ne. Taip pat gali būti atveju, kai valstybės narės keičia savo nuostatą dėl pareigos apmokėti perkėlimo pirkėjui. Valstybėms narėms nepasinaudojus teise perkelti mokesčių našta pirkėjui, pardavėjas būtų priverstas registruotis pridėtinės vertės mokesčio mokėtoju valstybėje narėje, kur elektra naudojama, o šiais teisės aktų pakeitimais kaip tik ir siekiama to išvengti. Taip pat dėl tokio reguliavimo valstybėse narėse gali susidaryti skirtinga teisinė padėtis, kuri tik sukeltų netikrumo jausmą tarp elektros energijos tiekėjų ir neskatinų prekybos.

Siekiant išvengti auksčiau minėtų nesklaidumų, naujoji direktyva, papildyta 21 straipsnio 1 dalies 28(g) straipsnio versija, nustatė, kad asmuo, registruotas valstybėje narėje pridėtinės vertės mokesčio mokėtoju ir kuriam tiekiamas elektros energija, yra atsakingas už mokesčių sumokėjimą, jei tiekėjas nėra įsiregistravęs toje valstybėje narėje. Vadinasi, elektros energijos pirkėjas yra atsakingas už mokesčio sumokėjimą (neatsižvelgiant į tai, kokių tikslų jis perka elektros energiją), jei jis yra registruotas valstybėje narėje pridėtinės vertės mokesčio mokėtoju, o pardavėjas nėra įsikūręs valstybėje narėje, kurioje ji tiekiamas.

Galima teigti, kad tokia asmens, privalančio sumokėti mokesčių, nustatymo taisyklė yra labai pažangi. Pirma, elektros energijos tiekėjas daugeliu atveju atleidžiamas nuo būtinybės registruotis kitoje valstybėje narėje pridėtinės vertės mokesčio mokėtoju, o tai sutaupo pinigų ir laiko, t. y. pasiekiamas tikslas, kad mokesčio mokėtojo išlaidos būtų kuo mažesnės ir jį būtų kuo patogiau mokėti. Antra, jis yra teisingas, nes elektros rinkos dalyviai, užėmę tokią pačią padėtį, yra vertinami vienodai. Trečia, jis yra aiškus, nes

³⁷⁴ Opinion of the European Economic and Social Committee on the "Proposal for a Council Directive amending Directive 77/388/EEC as regards the rules on the place of supply of electricity and gas" // COM(2002) 688 final— 2002/0286 (CNS). Official Journal of the European Union, 2003. C 133/13.

numatyti aiškūs kriterijai, nustatantys, kas turi mokėti mokesį. Dėl išvardytų priežasčių galima daryti išvadą, kad toks pridėtinės vertės mokesčio teisinis reglamentavimas skatins prekybą tarp valstybių narių.

4.2.4. Elektros energijos importo apmokestinimas

Dar vienas veiksnys, kurį reikia aptarti, – importo apmokestinimas. Atsižvelgiant į tai, kad valstybių narių elektros energijos perdavimo sistemos yra sujungtos su trečiųjų valstybių sistemomis, o elektros energija teka pasirinkdama kelią, kuriame sutinka mažiausią pasipriešinimą, tarp valstybių vyksta papildomi energijos srautų pasikeitimai, neturintys nieko bendra su realiu jos tiekimu. Elektros energijos srautai apskaitomi, kai kerta valstybių sienas, todėl pagal Šeštosios pridėtinės vertės mokesčio direktyvos 7 straipsnį jie yra laikomi importu netgi tada, kai nėra tiesioginio ryšio tarp šių energijos srautų ir sutartinių santykių tarp elektros energijos gamintojų, tiekėjų ir vartotojų.

Siekiant išvengti dvigubo apmokestinimo (elektros energijos importo ir elektros energijos tiekimo), elektros energijos importas turėtų būti neapmokestinamas. Ši nuostata įgyvendinta papildžius Šeštosios pridėtinės vertės mokesčio direktyvos 14 straipsnio 1 dalį (k) punktu nurodant, kad elektros energijos importas yra neapmokestinamas.

4.2.5. Elektros energijos persiuntimo paslaugos teikimo apmokestinimas

Iki elektros energijos rinkos liberalizavimo į elektros energijos kainą buvo įskaičiuota elektros energijos persiuntimo kaina. Vartotojui pateikiamoje sąskaitoje buvo įskaičiuota tiek elektros energijos kaina, tiek visų paslaugų, susijusių su jos tiekimu, kaina. Tačiau šiandien dėl elektros energetikos sektoriaus liberalizavimo elektros energijos tiekimo ir transportavimo veiklos yra atskiriamos, todėl dažnai pateikiamos atskiros sąskaitos už elektros energijos tiekimą ir persiuntimą.

Valstybėse narėse buvo laikomasi skirtingos praktikos traktuojant elektros energijos persiuntimo paslaugų teikimą³⁷⁵. Kai kuriose valstybėse

³⁷⁵ Proposal for Council Directive amending Directive 77/388/EEC as Regards for the Rules on the Place of Electricity and Gas // Commission of the European Communities. COM (2002)688 final. 2002/0286(CNS). 2002.

narėse elektros energijos persiuntimo paslaugų teikimas buvo suprantamas kaip paslaugų teikimas, susijęs su nekilnojamoju turtu, todėl jų apmokestinimo vieta buvo nustatoma pagal elektros tiekimo linijų buvimo vietą. Kitose valstybėse narėse elektros energijos persiuntimo paslauga buvo prilyginama prekių transportavimo paslaugai, ir todėl jos tiekimo vietos nustatymo ir apmokestinimo taisyklės buvo analogiškos prekių transportavimo paslaugų tiekimo apmokestinimo taisyklėms.

Kad būtų galima suderinti ir supaprastinti elektros energijos persiuntimo paslaugos ir kitų paslaugų, tiesiogiai susijusių su elektros energijos tiekimu, apmokestinimo taisyklės, buvo papildytas Šeštosios pridėtinės vertės mokesčio direktyvos 9(2) straipsnis, nustatant, kad elektros energijos persiuntimo ir kitų paslaugų, tiesiogiai susijusių su elektros energijos tiekimu, teikimo vieta yra pirkėjo įsikūrimo vieta, kai paslaugos yra teikiamos pirkėjui, įsikūrusiam kitoje valstybėje narėje arba už Europos Sąjungos ribų.

4.2.6. Elektros energijos tiekimo ir jos persiuntimo paslaugos teikimo apmokestinimo pridėtinės vertės mokesčiu Lietuvoje teisinis reguliavimas

Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas³⁷⁶ perkėlė į nacionalinę teisę Šeštojoje pridėtinės vertės mokesčio direktyvoje įtvirtintas nuostatas dėl elektros energijos tiekimo, jos persiuntimo paslaugų ir kitų paslaugų, tiesiogiai susijusių su elektros energijos tiekimu, teikimo apmokestinimo.

Elektros energijos tiekimas ir jos transportavimo paslaugų teikimas Lietuvoje yra apmokestinamas 18 procentų dydžio pridėtinės vertės mokesčiu. Elektros energija yra priskiriama prekėms, o jos transportavimas – prekių pervežimui.

Vykstant prekybai elektros energija tarp valstybių narių elektros energijos tiekimo vieta yra Lietuvos Respublikoje, kai: 1) elektros energiją įsigyja Lietuvos Respublikoje apmokestinamas asmuo, kurio pagrindinis tikslas, dėl kurio jis įsigyja elektros energiją, yra elektros energijos perpardavimas kitiems asmenims, o šios prekės sunaudojimas jo poreikiams yra nedidelis; 2) elektros energiją įsigyja kitas nei aukščiau paminėtas asmuo, jeigu faktiškai elektros energija sunaudojama Lietuvos Respublikoje, o kai ji faktiškai nesunaudojama – pirkėjo buveinė (jeigu tai ne fizinis asmuo), pa-

³⁷⁶ Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 35-1271.

daliny (per kurį įsigyjamos šios prekės) arba nuolatinė gyvenamoji vieta (jeigu tai fizinis asmuo) yra Lietuvos Respublikoje³⁷⁷. Šiais atvejais elektros energijos pirkėjas, jei jis yra pridėtinės vertės mokesčio mokėtojas, privalo apskaičiuoti ir sumokėti į biudžetą pridėtinės vertės mokestį už jam užsienio apmokestinamojo asmens, neįregistruoto pridėtinės vertės mokesčio mokėtoju Lietuvos Respublikoje, Lietuvos teritorijoje tiekiamą elektros energiją.

Elektros energijos importas iš trečiųjų valstybių pridėtinės vertės mokesčiu Lietuvoje neapmokestinamas.

Persiųnčiant elektros energiją tarp valstybių narių paslaugų, susijusių su teise prieiti prie elektros energijos tiekimo sistemų, ir elektros energijos persiuntimo paslaugos suteikimo vieta yra Lietuvos Respublikos teritorijoje, jeigu jas Lietuvos Respublikos apmokestinamiesiems asmenims (išskyrus tuos atvejus, kai paslaugos suteikiamos šių asmenų padaliniais, esantiems už šalies teritorijos ribų) arba užsienio apmokestinamųjų asmenų padaliniais, esantiems Lietuvoje, teikia ne Lietuvoje įsikūręs paslaugų teikėjas ar Lietuvoje įsikūręs paslaugų teikėjas per padalinį užsienio valstybėje³⁷⁸. Šiuo atveju paslaugų pirkėjas, jeigu jis yra pridėtinės vertės mokesčio mokėtojas, privalo apskaičiuoti ir sumokėti į biudžetą pridėtinės vertės mokestį už jam užsienio apmokestinamojo asmens, neįregistruoto pridėtinės vertės mokesčio mokėtoju Lietuvos Respublikoje, šalies teritorijoje teikiamas paslaugas.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymo normos, nustatančios elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų apmokestinimą pridėtinės vertės mokesčiu, yra suderintos su Europos Sąjungos teisės reikalavimais.

4.3. Elektros energijos apmokestinimo vartojimo mokesčiais, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, teisinis reguliavimas

Dar 1996 m. valstybių narių finansų ministrai paskelbė komunikatą, kuriame pabrėžė, kad siekiant užtikrinti sklandų vidaus energijos rinkos funkcionavimą būtina suderinti valstybių narių mokesčių sistemas, nustatant minimalų apmokestinimo vartojimo mokesčiais, išskyrus pridėtinės

³⁷⁷ Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 35-1271.

³⁷⁸ Ten pat.

vertės mokesčių, lygi energetikos produktams ir elektros energijai.

Pirmas žingsnis siekiant suderinti energetikos produktų ir elektros energijos apmokestinimą buvo žengtas dar 1992 m. priimant Direktyvą dėl akcizo už mineralines alyvas struktūrų derinimo³⁷⁹ ir Direktyvą dėl mineralinėms alyvoms taikomų akcizo tarifų suderinimo³⁸⁰. Minėtos direktyvos numatė tik mineralinės alyvos mokesčių tarifų struktūros suderinimą ir suvienodinimą, tačiau vystantis elektros energijos ir energetikos produktų rinkoms atsirado poreikis suderinti kitų energetikos produktų ir elektros energijos apmokestinimą.

1997 m. Europos Komisija pateikė pasiūlymą³⁸¹ dėl energetikos produktų ir elektros energijos apmokestinimo. Jo tikslas buvo sukurti energetikos produktų ir elektros energijos apmokestinimo sistemą, kuri suteiktų galimybę restruktūrizuoti nacionalines mokesčių sistemas ir pasiekti iškeltų tikslų įdarbinimo, aplinkos apsaugos, transporto ir energetikos srityse bei pagerinti vidaus rinkos funkcionavimą. Tačiau valstybėms narėms ilgą laiką nepavyko susitarti dėl energetikos produktų ir elektros energijos apmokestinimo vartojimo mokesčiais, išskyrus pridėtinės vertės mokesčių, suderinimo, o direktyva buvo priimta tik 2003 m.

Šiuo metu yra priimtos trys direktyvos dėl energetikos produktų ir elektros energijos apmokestinimo suderinimo. 2003 m. buvo priimta Direktyva, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą³⁸², bei 2004 m. buvo priimta Direktyva 2004/74/EB, iš dalies pakeičianti Direktyvos 2003/96/EB nuostatas dėl tam tikrų valstybių narių teisės prašyti laikinai atleisti nuo energetikos produktams ir elektros energijai nustatytų mokesčių ar sumažinti apmokestinimo lygį³⁸³, ir Direktyva 2004/75/EB, iš dalies pakeičianti Direktyvą 2003/96/EB, numatanti galimybę Kiprui taikyti laikiną atleidimą nuo mokesčių ar apmokestinimo

³⁷⁹ 1992 m. spalio 19 d. Direktyva 92/81/EEB dėl akcizo už mineralines alyvas struktūrų derinimo // www.lrs.lt

³⁸⁰ 1992 m. spalio 19 d. Direktyva 92/82/EEB dėl mineralinėms alyvoms taikomų akcizo tarifų suderinimo // www.lrs.lt

³⁸¹ Proposal for a Council Directive Restructuring the Community Framework for the Taxation of Energy Products // COM/97/0030 final. 97/0111(CNS). Official Journal of the European Union, 1997. C. 139.

³⁸² 2003 m. spalio 27 d. Direktyva 2003/96/EB, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą // www.lrs.lt

³⁸³ 2004 m. balandžio 29 d. Direktyva 2004/74/EB, iš dalies pakeičianti Direktyvos 2003/96/EB nuostatas dėl tam tikrų valstybių narių teisės prašyti laikinai atleisti nuo energetikos produktams ir elektros energijai nustatytų mokesčių ar sumažinti apmokestinimo lygį // www.lrs.lt

lygio mažinimą energetikos produktams ir elektros energijai³⁸⁴.

Minėtų direktyvų tikslai yra daug platesni nei bendros energijos rinkos funkcionavimo užtikrinimas ir atsinaujinančių energijos išteklių naudojimo skatinimas. Makroekonominiai tyrimai rodo, kad struktūrinė mokesčių reforma įvedant energijos mokesčius ir sumažinant mokesčių našta darbo santykiams, gali iš esmės padėti spręsti nedarbo ir aplinkos apsaugos problemas.

Direktyvos, pakeičiančios Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, pagrindiniai tikslai yra: 1) pasiekti didesni mokesčių neutralumą restruktūrizuojant valstybių narių mokesčių sistemas, t. y. apmokestinant energetikos produktus mažinti mokesčius, sietinus su darbo santykiais; 2) užtikrinti veiksmingą bendros rinkos funkcionavimą mažinant konkurencinių sąlygų iškraipymus dėl skirtingo energetikos produktų apmokestinimo lygio valstybėse narėse; 3) užtikrinti veiksmingą energijos naudojimą (siekiant sumažinti priklausomybę nuo energijos importo ir aplinkos taršą, sumažinti energijos naudojimo priklausomybę nuo ekonominio augimo).

Ši direktyva nustato minimalius mokesčio tarifus elektros energijai ir energetikos produktams, kurie naudojami krosnių ir motorinių transporto priemonių kurui, tačiau jei energetikos produktai ar elektros energija naudojama cheminėms reakcijoms ar elektrolizei, direktyvos jų apmokestinimo nereglamentuoja. Valstybės narės siekė išlaikyti skirtingus mokesčių, kuriais apmokestinami energetikos produktai, tipus, todėl į minimalų apmokestinimą turi būti įskaičiuoti visi vartojimo mokesčiai, išskyrus pridėtinės vertės mokestį³⁸⁵.

Direktyva, iš dalies pakeičianti Direktyvos 2003/96/EB nuostatas dėl tam tikrų valstybių narių teisės prašyti laikinai atleisti nuo energetikos produktams ir elektros energijai nustatytų mokesčių ar sumažinti apmokestinimo lygį, buvo priimta siekiant nustatyti naujai įstojusioms valstybėms narėms pereinamąjį laikotarpį suderinant nacionalinius energetikos produktų ir elektros energijos mokesčius su direktyvos reikalavimais. Stojimo sutartys numato, kad dėl Europos Sąjungos teisės aktų, priimtų po 2003 m. balandžio 16 d., t. y. ir dėl Direktyvos, pakeičiančios Bendrijos energetikos

³⁸⁴ 2004 m. balandžio 29 d. Direktyva 2004/74/EB, iš dalies pakeičianti Direktyvos 2003/96/EB nuostatas dėl tam tikrų valstybių narių teisės prašyti laikinai atleisti nuo energetikos produktams ir elektros energijai nustatytų mokesčių ar sumažinti apmokestinimo lygį // www.lrs.lt

³⁸⁵ Proposal for a Council Directive Restructuring the Community Framework for the Taxation of Energy Products // COM/97/0030 final. 97/0111(CNS). Official Journal of the European Union. 1997, C 139.

produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, valstybėms, siekiančioms tapti Europos Sąjungos narėmis, turi būti sudaryta galimybė pateikti prašymus dėl išimčių, kurias Europos Komisija privalo svarstyti ir pateikti pasiūlymus Tarybai³⁸⁶.

Nustatant pereinamuosius laikotarpius buvo laikomasi principų, kad pereinamasis laikotarpis: 1) negali tęstis ilgiau kaip iki 2012 m.; 2) turi būti proporcingas problemai, kurią siekiama išspręsti; 3) jo metu turi būti nustatytas proporcingas tarifų didėjimas.

Europos Bendrijų Teisingumo Teisme jau buvo nagrinėta ne viena byla, susijusi su Direktyvos, pakeičiančios Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, įgyvendinimu ir taikymu nacionalinėje teisėje.

2006 m. kovo 17 d. Italijos teismas pateikė Europos Bendrijų Teisingumo Teismui prejudicinį klausimą (Byla C-145/06)³⁸⁷ dėl Direktyvos, pakeičiančios Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą aiškinimo, t. y. ar įstatyminio dekreto Nr. 504/95 62 straipsnyje įtvirtinta mokesčių tvarka yra suderinama su Direktyva 2003/96/EB, kuri pakeitė bendrą Bendrijos energetikos produktų mokesčių struktūrą, kai šie produktai naudojami ne kaip variklių degalai ar krosnių kuras. Sprendimas šioje byloje dar nepriimtas.

Europos Komisija pateikė ieškinius Italijos Respublikai³⁸⁸, Vokietijos Federacinei Respublikai³⁸⁹ ir Prancūzijos Respublikai³⁹⁰ dėl netinkamo Direktyvos, pakeičiančios Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, įgyvendinimo.

Europos Komisija prašė Europos Bendrijų Teisingumo Teismą pripažinti, kad Italijos Respublika, Vokietijos Federacinė Respublika ir Prancūzi-

³⁸⁶ Energy taxation: Commission welcomes adoption of Directives granting transitional periods for new Member States // Reference: IP/04/575. Date: 30/04/2004.

<http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/97/211&format=HTML&aged=1&language=en&guiLanguage=en>

³⁸⁷ The Court of Justice of the European Communities. Reference for a preliminary ruling from the Commissione tributaria di secondo grado di Trento lodged on 17 March 2006. C-145/06. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

³⁸⁸ The Court of Justice of the European Communities. Action brought on 23 September 2005 by the Commission of the European Communities v. Italy Republic. C-360/05. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

³⁸⁹ The Court of Justice of the European Communities. Action brought on 5 October 2006 by the Commission of the European Communities v. Federal Republic of Germany. C-109/06. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

³⁹⁰ The Court of Justice of the European Communities. Action brought on 20 September 2006 by the Commission of the European Communities v. French Republic. C-388/06. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

jos Respublika, nepriėmusios įstatymų ir kitų teisės aktų, įgyvendinančių 2003 m. spalio 27 d. Tarybos direktyvą 2003/96/EB, pakeičiančią Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, neįvykdė išpareigojimų pagal 2003 m. spalio 27 d. Tarybos direktyvos 2003/96/EB 28 straipsnį. Tarybos direktyvos 2003/96/EB tikslas – pakeisti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą. Jos 28 straipsnio 1 dalyje nurodyta: „Valstybės narės priima ir paskelbia įstatymus ir kitus teisės aktus, būtinus šiai direktyvai įgyvendinti ne vėliau kaip 2003 m. gruodžio 31 d. Apie tai jos nedelsdamos praneša Europos Komisijai.“ Italijos Respublika, Vokietijos Federacinė Respublika ir Prancūzijos Respublika nepriėmė perkėlimo į nacionalinę teisę priemonių ir bet kuriuo atveju apie jas nepranešė Europos Komisijai bei nepateikė kitų duomenų, leidžiančių nustatyti, kad reikalingos nuostatos buvo priimtos.

Europos Bendrijų Teisingumo Teismas priėmė sprendimus, kad per nustatytą terminą nepriėmusi įstatymų ir kitų teisės aktų, būtinų įgyvendinti 2003 m. spalio 27 d. Tarybos direktyvą 2003/96/EB, pakeičiančią Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, Italijos Respublika³⁹¹ ir Prancūzijos Respublika³⁹² neįvykdė išpareigojimų pagal šią direktyvą.

Vokietijos Federacinei Respublikai priėmus teisės aktus, perkeliančius direktyvos 2003/96/EB, pakeičiančios Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą į nacionalinę teisę, Europos Komisija byla Europos Bendrijų Teisingumo Teisme nutraukė.

4.3.1. Elektros energijos vartojimo mokesčių, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, tarifai valstybėse narėse

Direktyva, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, pirmą kartą Bendrijos lygiu nustatė minimalų elektros energijos apmokestinimo vartojimo mokesčiais, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, tarifą, tačiau kitų paslaugų, sietinų su elektros energijos persiuntimu ir pardavimu, apmokestinimo nereguliuo. Elektros energijos apmokestinimo tarifai ir jų struktūra suderinti Europos Sąjungos lygiu, siekiant dviejų pagrindinių tikslų elektros energijos rinkos reguliavimo srityje:

³⁹¹ The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 06/10/2006. Commission v. Italy Republic. C-360/05. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

³⁹² The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 27/03/2007. Commission v. French Republic. C-388/06. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

1) užtikrinti sklandų bendros elektros energijos rinkos veikimą ir 2) skatinti atsinaujinančių energijos išteklių naudojimą elektros energetikos sektoriuje.

Direktyva, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, taikoma elektros energijai, atitinkančiai kombinuotos nomenklatūros kodą 2716³⁹³, tačiau ji nenustato apmokestinimo: 1) elektros energijos, naudojamos cheminei redukcijai ir elektrolitiniuose bei metalurginiuose procesuose; 2) elektros energijos, kai ji sudaro daugiau kaip 50 procentų produkto kainos³⁹⁴. Elektros energija, kai ji sudaro daugiau kaip 50 procentų produkto kainos, neįtraukta į Direktyvos, pakeičiančios Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, reguliavimo sritį siekiant nepažeisti Europos Sąjungos įmonių konkurencingumo trečiojoje šalyse veikiančių įmonių atžvilgiu.

Yra du galimi elektros energijos apmokestinimo būdai³⁹⁵: 1) apmokestinant kurą, naudojamą elektros energijos gamyboje; 2) apmokestinant pačią elektros energiją.

Direktyva, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, nustatė antrąjį apmokestinimo būdą, t. y. minimalų elektros energijos, o ne kuro, naudojamo elektros energijai gaminti, apmokestinimo lygį. Aplinkosaugos tikslais valstybėse narėse leidžiama apmokestinti ir kurą, naudojamą elektros energijai gaminti, tačiau toks apmokestinimas nėra privalomas.

Šis apmokestinimo būdas buvo pasirinktas, nes:³⁹⁶ 1) padeda įgyvendinti elektros energijos apmokestinimo principą valstybėje narėje, kurioje ji naudojama, ir tokiu būdu pasiekti apmokestinimo vartojimo mokesčiais sistemos vientisumą; 2) leidžia prekiauti elektros energija tarp valstybių be apmokestinimo, taip užtikrinant, kad elektros energija nebus antrą kartą apmokestinta valstybėje narėje, kurioje ji naudojama; 3) suteikia galimybę valstybėms narėms diferencijuoti elektros energijos apmokestinimo lygį

³⁹³ Commission Regulation (EC) No 1810/2004 of 7 September 2004 amending Annex I to Council Regulation (EEC) No 2658/87 on the Tariff and Statistical Nomenclature and on the Common Customs Tariff // Official Journal of the European Union, 2004. L. 327.

³⁹⁴ Produkto kaina skaičiuojama sudedant bendrą perkamų prekių ir paslaugų kiekį, personalo sąnaudas, sunaudojamą pagrindinį kapitalą verslo įmonėje, o elektros energijos kaina – tai tikroji elektros energijos pirkimo kaina ar elektros energijos gamybos sąnaudos, jei ji gaminama įmonėje.

³⁹⁵ Report on the Proposal for a Council Directive on Restructuring the Community Framework for the Taxation of Energy Products // Committee on Economic and Monetary Affairs and Industrial Policy, 1999, A4-0015/99. P. 26.

³⁹⁶ Report on the Proposal for a Council Directive on Restructuring the Community Framework for the Taxation of Energy Products // Committee on Economic and Monetary Affairs and Industrial Policy, 1999, A4-0015/99. P. 26.

skirtingiems vartotojams; 4) leidžia sumažinti mokesčių našą daug elektros energijos naudojančioms pramonės įmonėms.

Nuo 2004 m. sausio 1 d. minimalus apmokestinimo tarifas, taikomas elektros energijai, naudojamai verslo reikmėms³⁹⁷, yra 0,5 €/MWh, t. y. 1,72 Lt/MWh, o naudojamai kitoms, ne verslo reikmėms – 1 €/MWh, t. y. 3,45 Lt/MWh.

Beieškant visoms valstybėms narėms priimtino sprendimo buvo suteikta teisė nacionalinius elektros energijos apmokestinimo lygius išreikšti kitais vienetais nei nustatyti direktyvoje, su sąlyga, jog valstybės narės užtikrins, kad perskaičiuoti atitinkami apmokestinimo lygiai nebus mažesni už šioje direktyvoje nustatytus minimalius lygius. Valstybės narės taip pat gali savarankiškai diferencijuoti elektros energijos apmokestinimo dydį nepažeidžiant nustatyto direktyvoje minimalaus apmokestinimo dydžio pagal: 1) elektros energijos sunaudojimo kiekį; 2) elektros energijos naudojimo paskirtį.

Taip pat Direktyva, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, numato daugybę išimčių, kada gali būti netaikomas direktyvoje numatytas minimalus apmokestinimo tarifas. Tokia išimčių gausybė atsirado dėl kelių pagrindinių priežasčių. Pirmą, skirtingais elektros energijos tarifais buvo siekiama skatinti elektros energijos gamybą iš atsinaujinančių energijos išteklių ir taip spręsti problemas, susijusias su aplinkos apsauga, bei mažinti priklausomybę nuo energijos importo. Antra, buvo siekiama nesukurti Europos Sąjungos įmonėms blogesnių konkurencinių sąlygų dėl didesnių elektros energijos mokesčių nei nustatyti trečiųjų valstybių verslo įmonėms. Trečia, buvo derinami visų valstybių narių interesai siekiant bendro kompromiso.

Išimties apmokestinant elektros energiją taikomos atsižvelgiant į: 1) elektros energijos naudojimo paskirtį; 2) elektros energijos gamybos šaltinius; 3) elektros energijos gamybos būdą; 4) elektros energiją naudojančius subjektus. Atleidimus nuo mokesčio galima skirstyti į: 1) privalomą ir pasirinktinį; 2) visiška ir dalinį. Valstybės narės gali atleisti nuo elektros energijos mokesčių ar juos sumažinti: 1) tiesiogiai; 2) diferencijuojant normą; 3) gražinant visą mokesčio sumą arba jos dalį.

Valstybės narės privalo atleisti nuo mokesčių asmenis, naudojančius elektros energiją jos gamybai ir elektros energijos gamybos pajėgumams išlaikyti³⁹⁸.

³⁹⁷ Naudojimas verslui – verslo subjekto, kuris į bet kokią vietą savarankiškai tiekia prekes ir paslaugas, naudojimas neatsižvelgiant į šios ekonominės veiklos tikslą ir rezultatus.

³⁹⁸ Tačiau aplinkos apsaugos politikos sumetimais valstybės narės gali šiuos produktus apmokestinti neatsižvelgdamos į nustatytus minimalius apmokestinimo lygius. Šiuo atveju į to-

Valstybės narės gali visiškai ar iš dalies atleisti nuo mokesčio ar nustatyti mažesnę apmokestinimo lygį: 1) saulės, vėjo, bangų, potvynio ir geoterminės kilmės elektros energijai; 2) hidraulinės kilmės, gaminamai hidraulinėse elektrinėse, elektros energijai; 3) elektros energijai, gaminamai iš biomasės ar iš biomasės pagamintų produktų; 4) elektros energijai, gaminamai iš metano, kuris kaupiasi nenaudojamose anglies kasyklose; 5) elektros energijai, gaminamai naudojant kuro elementus; 6) elektros energijai, naudojamai pilotiniams projektams, skirtiems aplinkai tinkamų produktų gamybos technologijoms parengti ar kai jie susiję su atsinaujinančių energijos išteklių naudojimu; 7) elektros energijai, naudojamai mišriai šilumos ir elektros energijos gamybai; 8) elektros energijai, gaunamai iš šilumos ir elektros energijos mišrios gamybos, jei mišrieji generatoriai yra tinkami aplinkai; 9) elektros energijai, naudojamai prekėms ir keleiviams vežti traukiniais, metro, tramvajais ir troleibusais; 10) elektros energijai, kuri yra naudojama namų ūkyje ir (arba) organizacijose, kurias suinteresuotosios valstybės narės pripažino kaip labdaros³⁹⁹; 11) elektros energijai, naudojamai žemės ūkiui, sodininkystės ar žuivivaisio darbams bei miškininkystėje.

Valstybės narės gali taikyti mažesnę mokestį elektros energijai šiais atvejais: 1) daug energijos naudojančių įmonių naudai iki nulinio apmokestinimo lygio⁴⁰⁰; 2) kai su įmonėmis ar įmonių asociacijomis sudaromi susita-

kių produktų apmokestinimą neatsižvelgiama nustatant valstybėje narėje esantį elektros energijos apmokestinimo lygį.

³⁹⁹ Šias labdaros organizacijas valstybės narės gali atleisti nuo mokesčio ar sumažinti joms apmokestinimo lygį tik elektros energijos naudojimo ne verslo tikslais atveju. Kai naudojimas yra įvairių tipų, apmokestinimas taikomas proporcingai kiekvieno tipo naudojimui.

⁴⁰⁰ „Daug energijos naudojanči įmonė“ čia apibrėžiama kaip verslo subjektas, kuriame energetikos produktų ir elektros energijos pirkimas sudaro mažiausiai 3 procentus gamybos vertės arba nacionalinis mokestis už elektros energiją sudaro mažiausiai 0,5 procento pridėtinės vertės. „Energetikos produktų ir elektros energijos pirkimas“ – tai tikroji energijos, pirkto ar pagamintos įmonėje, kaina. Įtraukti tik elektros energija, šiluma ir energetikos produktai, naudojami šildymui ar stacionariems varikliams ir statybose, ir viešuosiuose darbuose naudojamiems įrengimams bei mašinoms. Įtraukti visi mokesčiai, išskyrus pridėtinės vertės mokestį. „Gamybos vertė“ – tai apyvarta, įskaitant su produkto kaina tiesiogiai susijusias subsidijas, pridėdant ar atimant gatavų produktų atsargų, nebaigtos gamybos ir perparduoti pirtų prekių ir paslaugų pokyčius, atėmus perparduoti skirtų prekių ir paslaugų pirkimą. „Pridėtinė vertė“ – tai bendroji apyvarta, apmokestinama pridėtinės vertės mokesčiu, įskaitant pardavimą eksportui, atėmus bendrąjį pirkimą, apmokestinamą pridėtinės vertės mokestį, įskaitant importą. Valstybėms narėms, kurios šiuo metu taiko nacionalines mokesčių sistemas, kuriose daug energijos naudojančios įmonės apibrėžiamos kitais nei elektros energijos kainos palyginimo su gamybos verte ir mokamo nacionalinio mokesčio už elektros energiją palyginimo su pridėtine verte kriterijais, leidžiamas pereinamasis prisitaikymo prie a punkto pirmame papunktyje nurodytos sąvokos laikotarpis, trunkantis ne ilgiau kaip iki 2007 m. sausio 1 d.

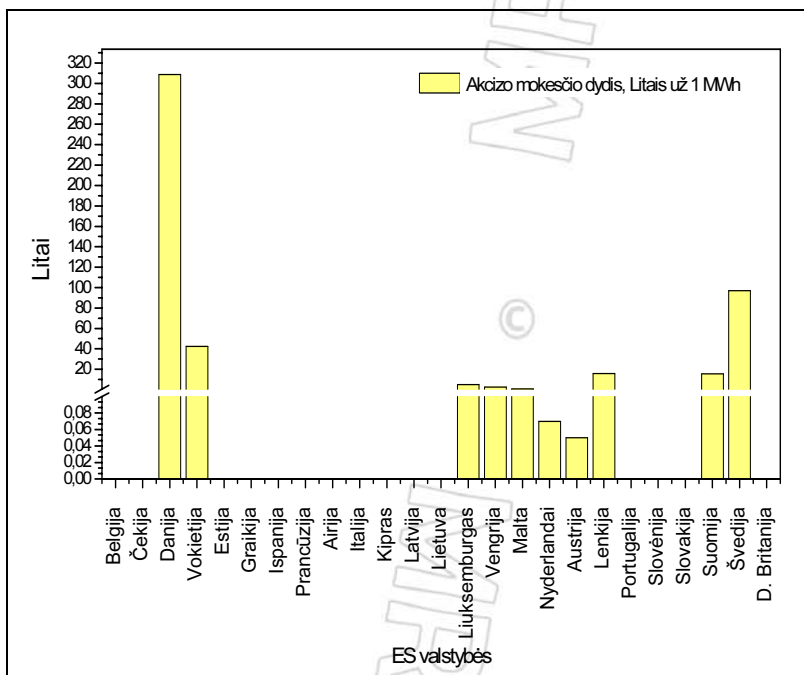
rimai arba įgyvendinamos apyvartinių leidimų programos ar lygiaverčiai susitarimai, kurių tikslai yra aplinkos apsauga ar energetikos efektyvumo didinimas; 3) verslo subjektams, nenaudojantiems daug elektros energijos, galimas taikyti apmokestinimo lygis yra iki 50 procentų direktyvoje nustatyto minimalaus lygio⁴⁰¹.

Valstybės narės taip pat gali atleisti nuo mokesčio ar sumažinti apmokestinimo normą elektros energijai, jei jos gamyboje naudojami Direktyvoje, pakeičiančioje Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, nurodyti produktai. Tai augalinės ir gyvulinės kilmės aliejai ir riebalai.

Direktyva, iš dalies pakeičianti Direktyvos 2003/96/EB nuostatas dėl tam tikrų valstybių narių teisės prašyti laikinai atleisti nuo energetikos produktams ir elektros energijai nustatytų mokesčių ar sumažinti apmokestinimo lygį, nustatė individualius pereinamuosius laikotarpius elektros energijos apmokestinimui naujosios Europos Sąjungos valstybėms narėms⁴⁰².

⁴⁰¹ Daug ir nedaug elektros energijos naudojantys verslo subjektai, kurie naudojami aukščiau išvardytomis lengvatomis, privalo sudaryti susitarimus, apyvartinių leidimų programas ar lygiaverčius susitarimus. Susitarimų, apyvartinių leidimų programų ar lygiaverčių susitarimų tikslai turi būti aplinkos apsauga ar padidintas energijos efektyvumas, maždaug lygiavertis tam, kuris būtų pasiektas, jei būtų laikomasi Bendrijos standartinių minimalių normų.

⁴⁰² 1) Čekijos Respublika gali iki 2008 m. sausio 1 d. visiškai arba iš dalies atleisti nuo mokesčių arba sumažinti elektros energijos apmokestinimo lygį; 2) Estijos Respublika gali iki 2010 m. sausio 1 d. taikyti esamos elektros energijos sąnaudų apmokestinimo sistemos pertvarkymo į elektros energijos produkcijos apmokestinimo sistemą pereinamąjį laikotarpį; 3) Vengrijos Respublika gali iki 2010 m. sausio 1 d. taikyti regionų šilumos tiekimo tikslais naudojamos elektros energijos, nacionalinio apmokestinimo lygio suderinimo su atitinkamais mažiausiais apmokestinimo lygiais pereinamąjį laikotarpį; 4) Latvijos Respublika, Maltos Respublika, Slovakijos Respublika gali iki 2010 m. sausio 1 d. taikyti nacionalinio elektros energijos apmokestinimo lygio suderinimo su atitinkamais mažiausiais apmokestinimo lygiais pereinamąjį laikotarpį. Tačiau nuo 2007 m. sausio 1 d. elektros energijos apmokestinimo lygis negali sudaryti mažiau kaip 50 procentų atitinkamų Bendrijos mažiausių normų; 5) Lietuvos Respublika iki 2010 m. sausio 1 d. atleidžiama nuo elektros energijos mokesčio taikymo; 6) Lenkijos Respublika galėjo iki 2006 m. sausio 1 d. taikyti elektros energijos apmokestinimo sistemos suderinimo su Bendrijos tvarka pereinamąjį laikotarpį.

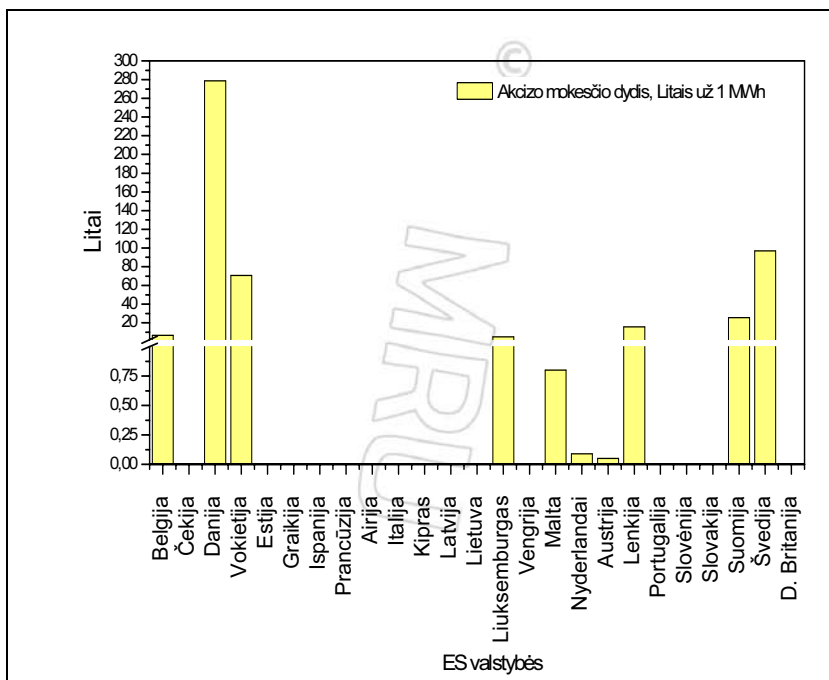

12 paveikslas. Elektros energijos, naudojamos verslo reikmėms, apmokestinimo vartojimo mokesčiais, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, dydžiai valstybėse narėse, 2005-07-01⁴⁰³.

Daugybė išimčių, taikomų elektros energijai apmokestinti vartojimo mokesčiais, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, lėmė tai, kad nebuvo pasiektas vienas iš pagrindinių direktyvos tikslų – suderinti elektros energijos apmokestinimo dydžius tarp valstybių narių. Iš 12 ir 13 paveikslų matyti, kad didžiausi elektros energijos vartojimo mokesčiai, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, yra Danijoje, tačiau daugelyje valstybių dėl suteiktų pereinamųjų laikotarpių elektros energija šiais mokesčiais nėra apmokestinama. Padėtis turėtų pasikeisti po 2010 m., kai pasibaigs daugeliui valstybių narių suteikti

⁴⁰³ Tax Policy. Excise Duties and Transport, Environment and Energy Taxes. Part II – Energy Products and Electricity in Accordance with the Energy Directive (Council Directive 2003/96/EC) including Natural Gas, Coal and Electricity // European Commission Directorate General Taxation and Customs Union. 2005. P. 38. http://www.europa.eu.int/comm/taxation_customs/taxation/excise_duties/energy_products/rates/index_en.htm

perinamieji laikotarpiai. Taip pat dėl daugybės išimčių Direktyva, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, yra labai sudėtinga, leidžianti skirtingai interpretuoti įvairias jos normas. Tokiu būdu buvo pažeidžiamas mokesčių aiškumo principas, tačiau toks sudėtingas reglamentavimas yra reikalingas siekiant suderinti visų valstybių narių interesus.

13 paveikslas. Elektros energijos, naudojamos ne verslo reikmėms apmokestinimo vartojimo mokesčiais, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, dydžiai valstybėse narėse 2005-07-01⁴⁰⁴.

⁴⁰⁴ Tax Policy. Excise Duties and Transport, Environment and Energy Taxes. Part II – Energy Products and Electricity in Accordance with the Energy Directive (Council Directive 2003/96/EC) including Natural Gas, Coal and Electricity // European Commission Directorate General Taxation and Customs Union. 2005. P. 39. http://www.europa.eu.int/comm/taxation_customs/taxation/excise_duties/energy_products/rates/index_en.htm

4.3.2. Elektros energijos apmokestinimas vartojimo mokesčiais, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, vykstant prekybai tarp valstybių narių

Direktyva, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, praplėtė Direktyvos dėl bendrųjų procedūrų, susijusių su akcizais apmokestinamais produktais, ir dėl tokių produktų laikymo, judėjimo ir kontrolės⁴⁰⁵, taikymo sritį.

Direktyva dėl bendrųjų procedūrų, susijusių su akcizais apmokestinamais produktais, ir dėl tokių produktų laikymo, judėjimo ir kontrolės, reguliuoja energetikos produktų ir elektros energijos apmokestinimą bei apima visus energetikos produktų ir elektros energijos apmokestinimo nacionalinius vartojimo mokesčius, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, tačiau minėtos direktyvos kontrolės ir judėjimo nuostatos elektros energijai nėra taikomos.

Direktyva, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, labai neapibrėžtai nurodo, kurios Direktyvos dėl bendrųjų procedūrų, susijusių su akcizais apmokestinamais produktais, ir dėl tokių produktų laikymo, judėjimo ir kontrolės, normos yra taikomos apmokestinant elektros energiją, todėl kyla daug neaiškumų bandant nustatyti, ar tam tikra norma reguliuoja visuomeninius santykius, kylančius elektros energijos apmokestinimo srityje.

Vykstant prekybai elektros energija tarp valstybių narių elektros energijos vartojimo mokesčiai yra mokami toje valstybėje narėje, kurioje ji naudojama. Paprastai elektros energijos mokesčius privalo mokėti elektros energijos tiekėjas, tačiau jei jis nėra įsikūręs valstybėje narėje, į kurią tiekia elektros energiją, elektros energijos mokesčius moka įmonė, kuri naudoja elektros energiją. Deja, šiuo atveju yra neaišku, kas turi mokėti elektros energijos mokesčius, jei elektros energijos naudotojas yra fizinis asmuo, perkantis elektros energiją savo buitines reikmes.

Taigi, atsižvelgiant į tai, kad, skirtingai nuo pridėtinės vertės mokesčio, nė viena direktyva detaliau nenustato elektros energijos apmokestinimo vartojimo mokesčiais mechanizmo vykstant prekybai elektros energija tarp valstybių narių, Direktyva, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, nesiekdama suvienodinti apmokestinimo procedūrų, suteikia galimybę kiekvienai valstybei narei savarankiškai reguliuoti elektros energijos apmokestinimą savo valstybėje.

⁴⁰⁵ 1992 m. gruodžio 14 d. Direktyva 92/108/EEB, iš dalies pakeičianti Direktyvą 92/12/EEB dėl bendrųjų procedūrų, susijusių su akcizais apmokestinamais produktais, ir dėl tokių produktų laikymo, judėjimo ir kontrolės bei iš dalies pakeičianti Direktyvą 92/81/EEB // www.lrs.lt

Detalus apmokestinimo procedūrų vykstant prekybai elektros energija tarp valstybių narių reguliavimas Bendrijos lygmeniu yra neįmanomas, nes elektros energijos mokesčiai valstybėse narėse nėra suvienodinti. Direktyva, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, nustato tik minimalų vartojimo mokesčių (išskyrus pridėtinės vertės mokestį), kuriais apmokestinama elektros energija, lygį, bet ne bendrą šių mokesčių struktūrą.

4.3.3. Elektros energijos apmokestinimo akcizo mokesčiu Lietuvoje teisinis reglamentavimas

Direktyvos, pakeičiančios Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą, nuostatas į Lietuvos Respublikos teisinę sistemą perkėlė Lietuvos Respublikos akcizų įstatymas⁴⁰⁶. Atsižvelgiant į suitektą pereinamąjį laikotarpį elektros energijos apmokestinimo srityje, Lietuvos Respublikos akcizų įstatymo nuostatos, reglamentuojančios elektros energijos apmokestinimą, bus taikomos tik nuo 2010 m.

Nuo 2010 m. elektros energijai, išskyrus elektros energiją, naudojamą verslo reikmėms, bus taikomas 3,5 lito už elektros energijos megavatvalandę akcizo tarifas, o elektros energijai, naudojamai verslo reikmėms – 1,8 lito už elektros energijos megavatvalandę.

Akcizai už elektros energiją netaikomi: 1) elektros energijai, naudojamai visų rūšių elektros energijos gamybos procesams palaikyti; 2) elektros energijai, pagamintai naudojant atsinaujinančius energijos išteklius; 3) elektros energijai, tiekiamai gyventojams, taip pat viešiesiems juridiniams asmenims, galintiems būti paramos gavėjais ir centrinio mokesčio administratoriaus nustatyta tvarka gavusiems vietos mokesčio administratoriaus, kurio veiklos teritorijoje jie registruoti, leidimą; 4) elektros energijai, parduodamai ar kitaip perduodamai asmenims, gavusiems vietos mokesčio administratoriaus leidimą įsigyti elektros energijos be akcizų.

Prievolė mokėti akcizus už elektros energiją atsiranda, kai ji: 1) parduodama ar kitaip perduodama asmeniui, kuris nėra nepriklausomas arba visuomeninis tiekėjas, arba 2) gaunama iš kitos valstybės narės asmens, kuris nėra nepriklausomas arba visuomeninis tiekėjas, arba 3) importuojama asmens, kuris nėra nepriklausomas arba visuomeninis tiekėjas, arba 4) su-naudojama nepriklausomo arba visuomeninio tiekėjo savoms reikmėms.

⁴⁰⁶ Lietuvos Respublikos akcizų įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 98-3482.

Akcizų už elektros energiją mokėtojais yra nepriklausomi arba visuomeniniai tiekėjai, importuotojai (kiti negu nepriklausomi arba visuomeniniai tiekėjai), taip pat kiti asmenys, jeigu jie gavo elektros energiją iš kitos valstybės narės.

Atlikus Lietuvos Respublikos akcizų įstatymo analizę galima daryti išvadą, kad jis tinkamai įgyvendino Direktyvą, pakeičiančią Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą.

4.4. Apibendrinimas

Atlikus vartojimo mokesčių vaidmens elektros energijos kainų teisinio reguliavimo sistemoje analizę galima nurodyti šiuos pagrindinius ypatumus:

1. Elektros energija yra apmokestinama trijų rūšių pagrindiniais vartojimo mokesčiais: 1) akcizo mokesčiu; 2) pridėtinės vertės mokesčiu; 3) kitais specialiais mokesčiais. Vartojimo mokesčiai tiesiogiai daro įtaką elektros energijos kainai, todėl kai diferencijuotai taikomas šio mokesčio tarifas apmokestinant elektros energiją, siekiama nukreipti elektros energijos rinkos dalyvių elgesį norima linkme, pavyzdžiui, skatinti elektros energijos gamybą iš atsinaujinančių energijos išteklių, naujų technologijų naudojimą elektros energijos gamybai. Tačiau skirtingi šių mokesčių tarifai ir nesuderintos apmokestinimo procedūros apsunkina prekybą elektros energija tarp valstybių narių ir vidaus elektros energijos rinkos veikimą. Išnagrinėjus elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų apmokestinimo vartojimo mokesčiais sistemą Europos Sąjungoje galima daryti išvadą, kad elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų apmokestinimas pridėtinės vertės mokesčiu valstybėse narėse yra suvienodintas. Tuo tarpu elektros energijos apmokestinimo kitais vartojimo mokesčiais (akcizo, aplinkos apsaugos, energijos) nei tarifai, nei procedūros nesuderinti tarp valstybių narių, o tai sukuria papildomų kliūčių prekybai elektros energija tarp valstybių narių.
2. Lietuvos teisės aktai, nustatantys elektros energijos apmokestinimą vartojimo mokesčiais, yra suderinti su Europos Sąjungos teise. Lietuvoje elektros energijos tiekimas ir su jos tiekimu susijusių paslaugų teikimas yra apmokestinamas 18 procentų pridėtinės vertės mokesčiu, kitais vartojimo mokesčiais Lietuvoje elektros energija nėra apmokestinama, nes akcizo mokesčio taikymas atidėtas iki 2010 m.

APIBENDRINIMAS: NUMATOMI POKYČIAI ELEKTROS ENERGIJOS RINKOS TEISINIAME REGULIAVIME IR ATEITIES PERSPEKTYVOS

Elektros energetikos sektoriaus raida bei teikiamų jame paslaugų ir prekių kaina tiesiogiai veikia valstybių ekonomikos augimą ir socialinę gerovę. Besikeičiančios ekonominės ir socialinės sąlygos lemia nuolat kintanti šio sektoriaus teisinį reguliavimą, valstybėms tik spėjus nacionaliniais teisės aktais įgyvendinti 2003 m. priimtas Europos Sąjungos direktyvas ir reglamentus, 2007 m. rudenį Europos Komisija pateikė naują pasiūlymą dėl elektros energijos rinkos teisinio reguliavimo.

Siekiant, kad vidaus rinka būtų prieinama ir stambiems, ir smulkiems vartotojams, o Europos Sąjungos energetikos sektorius taptų saugus, konkurencingas ir tvarus, Europos Komisija siūlo dabartines taisykles papildyti priemonėmis⁴⁰⁷:

1. Atskirti produkciją ir tiekimą nuo perdavimo tinklų. Panaikinti diskriminacines tinklų naudojimo sąlygas. Tinklo nuosavybės teisė ir jo valdymas turėtų būti atsieti. Kitaip tariant, reikia atskirti elektros energijos ir dujų tinklų valdymą nuo tiekimo ir gamybos. Pasiūlymuose aiškiai pasakyta, kad Komisija pirmenybę teikia atskiriant nuosavybę, t. y. kai ta pati bendrovė negali būti ir perdavimo tinklo savininkė, ir energijos gamintoja bei tiekėja. Komisija siūlo ir kitą galimybę – nepriklausomą sistemos operatorių. Ši galimybė leidžia esamoms vertikalios integracijos bendrovėms išlaikyti tinklo nuosavybės teisę, bet tik su sąlyga, kad turta faktiškai valdytų visiškai su šia teise nesusijusi bendrovė arba institucija. Abi galimybės turėtų paskatinti bendroves investuoti į naują infrastruktūrą, tinklų sujungimą ir naujus energijos gamybos pajėgumus, ir taip išvengti tiekimo pertrūkių ir nereikalingų kainų šuolių. Komisija pripažįsta strateginę Energetikos politikos svarbą. Todėl į pasiūlymų paketą įtrauktos apsaugos priemonės, kuriomis bus užtikrinta,

⁴⁰⁷ http://ec.europa.eu/energy/electricity/package_2007/index_en.htm

kad trečiųjų šalių bendrovės, siekiančios daryti didelę įtaką ES tinklui arba net jį kontroliuoti, privalės aiškiai ir nedviprasmiškai laikytis tų pačių atskyrimo reikalavimų kaip ir ES bendrovės. Jei pirkėjas negalės įrodyti, kad jis nei tiesiogiai, nei netiesiogiai nepriklauso nuo tiekimo ir gamybos, Komisija turės teisę imtis veiksmų.

2. Palengvinti tarpvalstybinę energijos prekybą. Komisija siūlo įsteigti Nacionalinių energetikos reguliavimo institucijų bendradarbiavimo agentūrą, kuri turės teisę priimti privalomus sprendimus ir savo veikla papildys nacionalinių reguliavimo institucijų veiklą. Tai leis tinkamai spręsti tarpvalstybinius klausimus, o ES galės sukurti bendrai veikiančią struktūrą ir užtikrinti tiekimo įvairovę bei patikimumą.
3. Skatinti veiksmingesnę nacionalinių reguliavimo institucijų darbą. Komisija siūlo priemones valstybių narių reguliavimo institucijų savarankiškumui sustiprinti ir užtikrinti.
4. Skatinti tarpvalstybinį bendradarbiavimą ir investicijas. Komisija siūlo sukurti naują Europos perdavimo sistemos operatorių tinklą. ES tinklo operatoriai bendradarbiaudami nustatytų bendrus komercinius ir techninius kodeksus bei saugumo standartus, planuotų ir koordinuotų ES lygmens investicijas. Tai taip pat palengvintų tarpvalstybinę prekybą ir padėtų sukurti vienodesnes operatorių veiklos sąlygas.
5. Daugiau skaidrumo. Pagerinus tinklo valdymo ir tiekimo veiklos skaidrumą, visi turėtų vienodas galimybes naudotis informacija, kainos būtų nustatomos skaidriau, padidėtų pasitikėjimas rinka ir sumažėtų neteisėtų manipuliacijų.
6. Padidinti solidarumą. Siekdama suartinti nacionalines rinkas, Komisija tikisi valstybėms narėms suteikti daugiau galimybių padėti viena kitai iškilus tiekimo pertrūkio grėsmei.

Jei Europos Komisija ir Parlamentas pritaras minėtiems pasiūlymams, jie turės būti įgyvendinami ir Lietuvoje. Taip pat Lietuvos elektros energijos rinkos teisiniui reguliavimui didelės įtakos turės sprendimai, susiję su naujos atominės elektrinės statyba ir naujų elektros energijos tinklo jungčių statyba.

LITERATŪRA

Norminė literatūra

Lietuvos Respublikos Konstitucija ir įstatymai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-101.
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
4. Lietuvos Respublikos kainų įstatymas // Valstybės žinios, 1990, Nr. 22-542.
5. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 55-1049.
6. Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas // Valstybės žinios, 1995, Nr. 32-743.
7. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 90-2482.
8. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 30-856
9. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1945.
10. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 66-1984.
11. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 85-2566.
12. Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2743.
13. Lietuvos Respublikos specialios paskirties akcinės bendrovės „Lietuvos energija“ reorganizavimo įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 62-2223.
14. Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 99-3515.
15. Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 35-1271.

16. Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 56-2224.
17. Lietuvos Respublikos akcizų įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 98-3482.
18. Lietuvos Respublikos šilumos ūkio įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 51-2254.
19. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 107-3964.
20. Lietuvos Respublikos 2007 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 138-5267.
21. Lietuvos Respublikos atominės elektrinės įstatymas // Valstybės žinios, 2007, Nr. 76-3004.

Įstatymų lydymieji teisės aktai

22. Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. sausio 18 d. nutarimas Nr. X-1046 „Dėl Nacionalinės energetikos strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 11-430.
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gruodžio 5 d. nutarimas Nr. 1474 „Dėl teisės aktų, būtinų Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymui įgyvendinti, patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 104-3713.
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 13 d. nutarimas Nr. 1747 „Dėl valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 109-4819.
25. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. sausio 13 d. nutarimas Nr. 25 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gruodžio 5 d. nutarimo Nr. 1474 „Dėl teisės aktų, būtinų Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymui įgyvendinti, patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 9-228.
26. Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2002 m. liepos 26 d. įsakymas Nr. 279 „Dėl Valstybinės energetikos inspekcijos prie Ūkio ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 79-3374.
27. Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2004 m. spalio 26 d. įsakymas Nr. 4-388 „Dėl Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2002 m. rugsėjo 17 d. įsakymo Nr. 326 „Dėl elektros energijos vartotojų, gamintojų energetikos objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) prijungimo prie veikiančių energetikos įmonių objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) tvarkos ir sąlygų patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 159-5826.

28. Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2005 m. liepos 15 d įsakymas Nr. 4-265 „Dėl elektros energijos persiuntimo patikimumo ir elektros energijos perdavimo, skirstymo bei tiekimo paslaugų kokybės reikalavimų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 90-3396.
29. Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2006 m. gruodžio 27 d. įsakymas Nr. 4-495 „Dėl viešuosius interesus atitinkančių paslaugų elektros energetikos sektoriuje sąrašo nustatymo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 1-27.
30. Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2006 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. 4-485 „Dėl Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2001 m. gruodžio 18 d. įsakymo Nr. 380 „Dėl teisės aktų, būtinų Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymui įgyvendinti, patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 140-5374.
31. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. liepos 31 d. nutarimas Nr. 69 „Dėl prašymų dėl kainų bei tarifų pateikimo ir nagrinėjimo komisijoje tvarkos“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 67-2465.
32. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 90 „Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos darbo reglamento patvirtinimo“ // (2004-05-06, Nr. 65 redakcija). <http://www.regula.is.lt/index.php?1650814760>
33. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. lapkričio 19 d. nutarimas Nr. 112 „Dėl elektros energijos ir rezervinės galios kainos reguliavimo tvarkos gamintojams ir nepriklausomiems tiekėjams, užimančioms daugiau kaip 25 procentus rinkos“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 99-3583.
34. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 m. lapkričio 30 d. nutarimas Nr. 119 „Dėl šalto vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo kainų nustatymo metodikos“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 103-3696.
35. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. gruodžio 11 d. nutarimas Nr. 122 „Dėl elektros energijos vartotojų įrenginių prijungimo prie tinklų įkainių“ // Informaciniai pranešimai, 2002, Nr. 95-499.
36. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. spalio 9 d. nutarimas Nr. 92 „Dėl prašymų dėl kainų bei tarifų pateikimo ir nagrinėjimo komisijoje tvarkos“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 100-4476.
37. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. vasario 11 d. nutarimas Nr. 7 „Dėl viešuosius interesus atitinkančių paslaugų elektros energetikos sektoriuje kainų“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 16-648.
38. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 135 „Dėl balansavimo energijos kainos reguliavimo tvarkos“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 3-103.
39. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 136 „Dėl elektros energijos, superkamos pagal įpareigoji-

- mą teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas, pardavimo apimčių ir kainos skaičiavimo metodikos bei šių dydžių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 3-104.
40. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. birželio 26 d. nutarimas Nr. O3-3 „Dėl viršutinės dujų tiekimo kainos ribos UAB „Dujotekana“ laisviesiems vartotojams“ // Informaciniai pranešimai, 2003, Nr. 48-450.
 41. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. liepos 7 d. nutarimas Nr. O3-38 „Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 m. spalio 9 d. nutarimo Nr. 92 „Dėl prašymų dėl kainų bei tarifų pateikimo ir nagrinėjimo komisijoje tvarkos“ pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 69-3161.
 42. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 m. spalio 29 d. nutarimas Nr. O3-79 „Dėl elektros energijos, superkamos pagal įpareigojimą teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas, pardavimo apimčių ir kainos 2003 metams patikslinimo ir jų nustatymo 2004 metams“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 103-4633.
 43. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2004 m. vasario 2 d. nutarimas Nr. O3-15 „Dėl centralizuotai tiekiamos šilumos bazinių kainų savivaldybės įmonei „Skuodo šiluma““ // Informaciniai pranešimai, 2004, Nr. 10-134.
 44. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2004 m. rugpjūčio 30 d. nutarimas Nr. O3-85 „Dėl visuomeninių elektros energijos tarifų viršutinės ribos nustatymo ir elektros energijos perdavimo ir skirstymo paslaugų kainų viršutinių ribų nustatymo metodikų pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 135-4924.
 45. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. O3-15 „Dėl gamtinių dujų kainų viršutinių ribų skaičiavimo metodikos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 51-1737.
 46. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2005 m. birželio 9 d. nutarimas Nr. O3-31 „Dėl akcinės bendrovės „VST“ elektros energijos kainų ir tarifų bei jų taikymo tvarkos paskelbimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 47-422.
 47. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2006 m. balandžio 13 d. nutarimas Nr. O3-18 „Dėl uždarosios akcinės bendrovės „Kauno vandens“ šalto vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo kainų“ <http://www.regula.is.lt>

Tarptautinės sutartys ir Europos Sąjungos teisės aktai

48. Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis // Valstybės žinios, 2004, Nr. 2-2.
49. Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Related Acts // <http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/dat/amsterdam.html#0105010010>
50. Treaty Establishing a Constitution for Europe // http://www.europa.eu.int/constitution/index_en.htm
51. Jungtinių Tautų bendrosios klimato kaitos konvencijos Kioto protokolas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 126-5735.
52. 1977 m. gegužės 17 d. Šeštoji direktyva 77/388/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su apyvartos mokesčiais, derinimo – Bendra pridėtinės vertės mokesčio sistema: vienodas vertinimo pagrindas // www.lrs.lt
53. Council directive of 16 December 1991 Supplementing the Common System of Value Added Tax and Amending Directive 77/388/EEC with a View to the Abolition of Fiscal Frontiers (91/680/EEC) (OJ 1991, L 376,) // Consolidated text produced by CONSLEG system of the Office for Official Publication of the European Communities.
54. 1992 m. vasario 25 d. Direktyva 92/12/EEB dėl bendrųjų procedūrų, susijusių su akcizais apmokestinamais produktais, ir dėl tokių produktų laikymo, judėjimo ir kontrolės // www.lrs.lt
55. 1992 m. spalio 19 d. Direktyva 92/81/EEB dėl akcizo už mineralines alyvas struktūrų derinimo // www.lrs.lt
56. 1992 m. spalio 19 d. Direktyva 92/82/EEB dėl mineralinėms alyvoms taikomų akcizo tarifų suderinimo // www.lrs.lt
57. 1992 m. gruodžio 14 d. Direktyva 92/108/EEB, iš dalies pakeičianti Direktyvą 92/12/EEB dėl bendrųjų procedūrų, susijusių su akcizais apmokestinamais produktais, ir dėl tokių produktų laikymo, judėjimo ir kontrolės bei iš dalies pakeičianti Direktyvą 92/81/EEB // www.lrs.lt
58. 1994 m. gruodžio 22 d. Direktyva 94/74/EB, iš dalies pakeičianti Direktyvą 92/12/EEB dėl bendrųjų procedūrų, susijusių su akcizais apmokestinamais produktais, ir dėl tokių produktų laikymo, judėjimo ir kontrolės, Direktyvą 92/81/EEB dėl akcizo už mineralines alyvas struktūrų derinimo ir Direktyvą 92/82/EEB dėl mineralinėms alyvoms taikomų akcizo tarifų suderinimo // www.lrs.lt
59. 1996 m. gruodžio 19 d. Direktyva 96/92/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių // www.lrs.lt
60. 2001 m. rugsėjo 27 d. Direktyva 2001/77/EB dėl elektros energijos, pagamintos iš atsinaujinančių energijos išteklių, rėmimo vidaus elektros rinkoje // www.lrs.lt

61. 2003 m. birželio 26 d. Reglamentas Nr. 1228/2003 dėl priegios prie tarpvalstybinių elektros mainų tinklo sąlygų // www.lrs.lt
62. 2003 m. birželio 26 d. Direktyva 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 96/92/EB // www.lrs.lt
63. 2003 m. spalio 7 d. Direktyva 2003/92/EB, iš dalies keičianti Direktyvos 77/388/EEB nuostatas dėl dujų ir elektros tiekimo vietos taisyklių // www.lrs.lt
64. 2003 m. spalio 27 d. Direktyva 2003/96/EB, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą // www.lrs.lt
65. 2004 m. balandžio 29 d. Direktyva 2004/74/EB, iš dalies pakeičianti Direktyvos 2003/96/EB nuostatas dėl tam tikrų valstybių narių teisės prašyti laikinai atleisti nuo energetikos produktams ir elektros energijai nustatytų mokesčių ar sumažinti apmokestinimo lygį // www.lrs.lt
66. 2004 m. balandžio 29 d. Direktyva 2004/75/EB, iš dalies keičianti Direktyvą 2003/96/EB numatant Kiprui galimybę taikyti laikiną atleidimą nuo mokesčių ar apmokestinimo lygių mažinimą energetikos produktams ir elektros energijai // www.lrs.lt
67. 2004 m. birželio 28 d. Direktyva 2004/85/EB, iš dalies keičianti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2003/54/EB dėl tam tikrų nuostatų taikymo Estijoje // www.lrs.lt
68. Commission Regulation (EC) No 1810/2004 of 7 September 2004 amending Annex I to Council Regulation (EEC) No 2658/87 on the Tariff and Statistical Nomenclature and on the Common Customs Tariff // Official Journal of the European Union, 2004. L. 327-1.
69. 2004 m. gruodžio 20 d. Komisijos sprendimas. Nukrypimas nuo tam tikrų Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos 2003/54/EB nuostatų dėl Azorų archipelago // www.lrs.lt
70. 2006 m. sausio 18 d. Direktyva 2005/89/EB dėl priemonių siekiant užtikrinti elektros energijos tiekimo saugumą ir investicijas į infrastruktūrą // www.lrs.lt
71. Commission Decision of 23 May 2006 derogation from certain provisions of Directive 2003/54/EC concerning the archipelago of Madeira // <http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>
72. Commission Decision of 25 September 2006 granting the Republic of Cyprus a derogation from certain provisions of Directive 2003/54/EC of the European Parliament and of the Council // <http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>
73. 2006 m. lapkričio 9 d. Reglamentas, iš dalies keičiantis Reglamento (EB) Nr. 1228/2003 dėl priegios prie tarpvalstybinių elektros energijos mainų tinklo sąlygų priedą // www.lrs.lt

74. 2006 m. lapkričio 28 d. Komisijos sprendimas, suteikiantis Maltai nuo tam tikrų Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2003/54/EB nuostatų leidžiančią nukrypti nuostatą // www.lrs.lt

Bylos

75. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. liepos 18 d. nutarimo Nr. 777 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. vasario 3 d. nutarimo Nr. 77 „Dėl kainodaros reguliavimo“ dalinio pakeitimo ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų, susijusių su šiluminės energijos, elektros energijos bei gamtinių dujų kainų nustatymu, dalinio pakeitimo bei pripažinimo netekusiais galios“ atitikimo Lietuvos Respublikos įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 29-784.
76. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 85-2548.
77. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl strateginio investuotojo pripažinimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymui“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 88-2724.
78. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 15 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymo ištirti Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo (2004 m. liepos 1 d. redakcija) 15 straipsnio 2 dalies atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6709.
79. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. kovo 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos specialios paskirties akcinės bendrovės „Lietuvos energija“ reorganizavimo įstatymo (2001 m. birželio 28 d. redakcija) 2 straipsnio, 3 straipsnio 2 ir 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 36-1184.
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-134/2004 m. tarp UAB „Geoterma“ ir AB „Klaipėdos energija“ // <http://www.lat.litlex.lt>
81. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. sausio 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵-48-03 // <http://www.lvat.lt>

82. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. lapkričio 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁶-1213-03 // <http://www.lvat.lt>
83. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. kovo 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A²-333-04 // <http://www.lvat.lt>
84. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. rugsėjo 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹-408/2004 // <http://www.lvat.lt>
85. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. sausio 20 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS²-15-05 // <http://www.lvat.lt>
86. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. liepos 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS²-336-04 // <http://www.lvat.lt>
87. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. liepos 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS⁶-336-05 // <http://www.lvat.lt>
88. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. rugsėjo 12 d. sprendimas administracinėje byloje I¹-03-05 // <http://www.lvat.lt>
89. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. liepos 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹¹-335/2004 // <http://www.lvat.lt>
90. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. spalio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁴-1593 // <http://www.lvat.lt>
91. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. lapkričio 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁴-1757-05 // <http://www.lvat.lt>
92. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. sausio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹⁰-18-06 // <http://www.lvat.lt>
93. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. gegužės 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹¹-166/2006 // <http://www.lvat.lt>
94. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. spalio 19 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I¹-05/2006 // <http://www.lvat.lt>
95. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. lapkričio 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹¹-590/2006 // <http://www.lvat.lt>
96. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. kovo 27 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁷-323-07 // <http://www.lvat.lt>
97. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 13/11/1975. General Motors v. Commission. C-26/75. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
98. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 14/02/1978. United Brands v Commission. C-27/76. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
99. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 10/07/1984. Campus Oil Limited and others v. Ministry for Industry and Energy. C - 72/83. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
100. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 09/04/1987. Basset v. SACEM. C-402/85. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

101. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 13/07/1989. *Lucazean and others v. SACEM*. Joined cases 110/88, 241/88 and 242/88. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
102. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 10/12/1991. *Merci Convenzionali Porto di Genova v Siderurgica Gabrielli*. C-179/90. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
103. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 23/10/1997. *Commission v. Italy*. C-158/94. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
104. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 23/10/1997. *Commission v. French Republic*. C-159/94. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
105. The Court of Justice of the European Communities. Action brought on 27 September 2004 by the European Parliament against the Council of the European Union. C-413/04. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
106. The Court of Justice of the European Communities. Action brought on 27 September 2004 by the European Parliament against the Council of the European Union. C-414/04. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
107. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 07/06/2005. *VEMW and others*. C-17/03. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
108. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 14/04/2005. *AEM SpA (C-128/03), AEM Torino SpA (C-129/03) v Autorità per l'energia elettrica e per il gas and Others*. Joined cases C-128/03 and C-129/03. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
109. The Court of Justice of the European Communities. Action brought on 22 September 2005 by the Commission of the European Communities against Grand Duchy of Luxembourg. C-353/05. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
110. The Court of Justice of the European Communities. Reference for a preliminary ruling from the Commissione tributaria di secondo grado di Trento lodged on 17 March 2006. C-145/06. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
111. The Court of Justice of the European Communities. Reference for a preliminary ruling from the Rechtbank Groningen (Netherlands) lodged on 2 May 2006. C-206/06. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
112. The Court of Justice of the European Communities. Action brought on 23 September 2005 by the Commission of the European Communities v. Italy Republic. C-360/05. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
113. The Court of Justice of the European Communities. Action brought on 20 September 2006 by the Commission of the European Communities v. French Republic. C-388/06. <http://curia.eu.int/en/index.htm>

114. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 28/09/2006. European Parliament v Commission of the European Communities. C-353/05. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
115. The Court of Justice of the European Communities. Action brought on 5 October 2006 by the Commission of the European Communities v. Federal Republic of Germany. C-360/05. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
116. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 06/10/2006. Commission v. Italy Republic. C-360/05. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
117. The Court of Justice of the European Communities. Reference for a preliminary ruling from the Oberlandesgericht Dresden (Germany) lodged on 24 October 2006. C-439/06. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
118. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 28/11/2006. European Parliament v Commission of the European Communities. C-413/04. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
119. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 28/11/2006. European Parliament v Commission of the European Communities. C-414/04. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
120. The Court of Justice of the European Communities. Judgment of 27/03/2007. Commission v. French Republic. C-388/06. <http://curia.eu.int/en/index.htm>
121. Fax Telecomunicaciones Inc. v. AT&T, 138 F.3d 479, 489 (2d Cir. 1998).

Specialioji literatūra

Ivairių institucijų atlikti tyrimai ar pateiktos ataskaitos

122. Energetikos politika: priemonės, galimybės ir kryptys // Lietuvos laisvosios rinkos institutas, Vilnius, 2005. www.lrinka.lt
123. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo antikorupcinis vertinimas // Tyrimas Nr. 20T. Strateginių tyrimų institutas, 2005, Vilnius. <http://www.institutas.lt/tyrimai.html>
124. Tiekimo saugumas Lietuvos elektros energijos rinkoje. Monitoringo ataskaita // Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2005. http://www.ukmin.lt/files/energetika/elektra/tiekimo_saugumas_2005.pdf
125. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2001 metų veiklos ataskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, 2002. www.regula.is.lt

126. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2002 metų veiklos ataskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, 2003. www.regula.is.lt
127. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2003 metų veiklos ataskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, 2004. www.regula.is.lt
128. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2004 metų veiklos ataskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, 2005. www.regula.is.lt
129. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2007 metų veiklos ataskaita // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, 2008. www.regula.is.lt
130. Lietuvos elektros energijos ir gamtinių dujų rinkos metinė ataskaita Europos Komisijai // Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, 2005. www.regula.is.lt
131. Activities of the European Union in 2002 the Tax Field // European Commission. Brussels. Doc (2003) 2101.
132. Benchmarking Report on the Electricity and Gas Markets in Compliance with the DG TREN Requirement // Federal Ministry of Economics and Labor in collaboration with Federal Network Agency Federal Cartel Office. Austria, 2005. <http://www.ergeg.org>
133. Completing the Internal Energy Market. Communicate from the Commission to the Council and the European Parliament. COM (2001) final. // Commission of the European Communities. Brussels. 2001.
134. Consistency and Coherence of EU Directives and Regulations // Working Group Prospective. EURELECTRIC. 2005. <http://www.eurelectric.org>
135. Consumption Tax Guidance Series // OECD Headquarters Directorate for Financial, Fiscal and Enterprise Affairs. Committee on Fiscal Affairs. Paris. 2003. www.odec.org
136. Electricity from Renewable Energy Sources, Encouraging Green Electricity in Europe // Commission of the European Communities. 2004. http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/index_en.html
137. Electricity Market Development and Market Contractual Agreements in the USA, in the EU Members and in Member Countries of ERRA. Unbundling of electric Sector to Structurally Separate Monopoly and Competitive Activities Monitoring. Measuring and Assuring the Competitiveness of Energy Markets. Issue papers // Licensing/Competition Committee. Energy Regulators Association. 2001. <http://www.erranet.org>
138. Electricity Markets: Getting the Picture Straight and Boosting Market Integration // EURELECTRIC. 2005. <http://www.eurelectric.org>

139. Ensuring Investments in a Liberalized Electricity Sector // EUR-ELECTRIC. Working Group Ensuring Investments. 2004. <http://www.eurelectric.org>
140. The Essential Facilities Concept // Organization for Economic Cooperation and Development. General Distribution OCDE/GD(96)113. Paris, 1996.
141. The European Electricity Regulation Forum Florence. February 5th and 6th 1998. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/florence/doc/florence_1-7/minutes_1st_forum.pdf
142. European Electricity Regulations from the Point of View of Investors // EURELECTRIC study among major European Financial Analysts. Network of Experts for Finance & Economics. 2005, Ref: 2005-030-0493. <http://www.eurelectric.org>
143. Glossary for the Body of Knowledge on the Regulation of Utility Infrastructure and Services // Developed for the World Bank by: Sanford V. Berg Ph.D., Public Utility Research Center, University of Florida, with assistance from Farid Gasmi Université de Toulouse José I. Távara, Pontificia Universidad Católica del Perú. 2004.
144. Green Paper on Energy Efficiency or Doing More with Less // Commission of the European Communities. COM(2005) 265 final. 2005. http://www.europa.eu.int/comm/energy/efficiency/index_en.htm
145. Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply // Commission of the European Communities. COM (2000), 769 final. 2000. http://www.europa.eu.int/comm/energy_transport/en/lpi_lv_en1.html
146. Intermediate Report on the Simplification and Modernization of VAT Obligations for the European Commission by Price Waterhouse Coopers // TAXUD/2001/DE/307. 2002. www.europa.eu.int
147. Issue Papers // Licensing/Competition Committee. Energy Regulation Regional Association. 2004. <http://www.erranet.org>
148. Note of DG Energy & Transport on Directives 2003/54/EC and 2003/55/EC on the Internal Market in Electricity and Natural Gas. The Unbundling Regime // Directorate General Energy and Transport, 2004. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/index_en.htm
149. Note of DG Energy & Transport on Directives 2003/54/EC and 2003/55/EC on the Internal Market in Electricity and Natural Gas the Role of the Regulatory Authorities // Directorate General Energy and Transport, 2004. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/index_en.htm
150. Opinion of the European Economic and Social Committee on the "Proposal for a Council Directive amending Directive 77/388/EEC as regards the

- rules on the place of supply of electricity and gas” // COM(2002) 688 final— 2002/0286 (CNS). Official Journal of the European Union, 2003. C 133/13.
151. Proposal for Council Directive amending Directive 77/388/EEC as Regards for the Rules on the Place of Electricity and Gas // Commission of the European Communities. COM (2002)688 final. 2002/0286(CNS). 2002.
 152. Proposal for a Council Directive Restructuring the Community Framework for the Taxation of Energy Products // COM/97/0030 final. 97/0111(CNS). Official Journal of the European Union, 1997. C 139.
 153. Regulatory Models in a Liberalized European Electricity Market // EURELECTRIC SG Regulatory Models. 2004. Ref: 2004-030-0052. <http://www.eurelectric.org>
 154. Report on the Proposal for a Council Directive on Restructuring the Community Framework for the Taxation of Energy Products // Committee on Economic and Monetary Affairs and Industrial Policy, 1999, A4-0015/99.
 155. Report on Progress in Creating the Internal Gas and Electricity Market. Report from the Commission to the Council and the European Parliament // Commission of the European Communities, 2005. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/report_2005/index_en.htm
 156. Report on Progress in Creating the Internal Gas and Electricity Market. Technical Annex to the Report from the Commission to the Council and the European Parliament. Commission Staff Working Document // Commission of the European Communities. Brussels, 2005. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/report_2005/index_en.htm
 157. Second Commission Benchmarking Report on the Implementation of the Internal Electricity and Gas Market. Updated Version Including the Accession Countries. SEC(2003)448 // Commission Staff Working Paper. Commission of the European Communities, 2003. http://www.europa.eu.int/comm/energy/electricity/benchmarking/index_en.htm
 158. A Strategy to Improve the Operation of the VAT System within the Context of the Internal Market // Communication from the Commission to the Council and European Parliament. Commission of the European Communities. COM (2000) 348 final, 2000.
 159. Structures of the Taxation Systems in the European Union. Data 1995-2001. Executive Summary // European Commission, Directorate-General Taxation and Customs Union. Luxemburg: Office for Official Publications of the Europe Communities, 2003.
 160. Taxes and Price Regulation in the Electricity Sector // Network of Experts for Fiscal Matters. UNIPEDE, 1999. <http://unipede.eurelectric.org>

161. Tax Harmonization in the Electricity Sector in the European Union in 2002 // EURELECTRIC. Network of Experts for Fiscal. 2004. <http://www.eurelectric.org>
162. Tax Policy in the European Union – Priorities for the Years Ahead. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee. COM (2001) 260 final // Commission of the European Communities. Brussels, 2001.
163. Value-Added Tax. Intra-Community Supplies // Information Leaflet No. 26/01. Revenue. 2001. www.revenue.ie
164. Tax Policy. Excise Duties and Transport, Environment and Energy Taxes. Part II – Energy Products and Electricity in Accordance with the Energy Directive (Council Directive 2003/96/EC) including Natural Gas, Coal and Electricity // European Commission Directorate General Taxation and Customs Union, 2005. http://www.europa.eu.int/comm/taxation_customs/taxation/excise_duties/energy_products/rates/index_en.htm
165. White Paper for a Community Strategy and Action Plan “Energy for the Future: Renewable Sources of Energy” // Commission of the European Communities. COM(97) 599 final, 1997. http://europa.eu.int/comm/energy_transport/en/lb_en.html
166. An Energy Policy for Europe. Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament // Commission of the European Communities. Brussels, 10.1.2007, COM(2007) 1 final.

Spauda ir informaciniai pranešimai

167. Kmieliauskas L. STT išvadas energetikai taip pat laiko nekompetentingomis // Verslo žinios, 2005-11-24. www.verslozinios.lt
168. Kmieliauskas L. Tarp laisvės ir griežtumo energetikoje – politika // Verslo žinios, 2005-11-30. www.verslozinios.lt
169. Kmieliauskas L. Bandoma išburti atominę Lietuvos ateitį // 2005-12-07. www.verslozinios.lt
170. Damoklo laidas virš elektrifikuotos šalies (redakcijos skiltys) // Verslo žinios, 2005-06-01. www.verslozinios.lt
171. Pačkauskaitė A. Elektros kainas nori mažinti per Briuselį // Verslo žinios, 2005-07-19. www.verslozinios.lt
172. Pačkauskaitė A. Aplinkosauga gali būti pelninga – papildomų pajamų anglies dvideginio išmetimus turinčioms įmonėms // Verslo žinios, 2005-09-20. www.verslozinios.lt
173. Povilaitytė E. Pratęsti jėgainės gyvavimo neįmanoma, skelbia spauda // 2005-12-09. www.verslozinios.lt

174. Energy taxation: Commission welcomes adoption of Directives granting transitional periods for new Member States // Reference: IP/04/575. Date: 30/04/2004.
<http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/97/211&format=HTML&aged=1&language=en&guiLanguage=en>

Internetiniai tinklalapiai

175. <http://www.ceer-eu.org>
176. <http://encyclopedia.lockergnome.com/>
177. <http://www.erranet.org>
178. <http://public.eurelectric.org>
179. <http://www.iea.org>
180. www.le.lt
181. <http://www.oecd.org>
182. <http://www.regula.lt>
183. www.regulation.org/whatisreg.html
184. <http://www.rst.lt>
185. <http://www.vst.lt>
186. http://ec.europa.eu/energy/electricity/package_2007/index_en.htm
187. <http://www.ukmin.lt/lisabona/>

Moksliniai straipsniai

188. Andreikėnas A., Bui D., Danaitienė J., Galinis A., Golovanova N., Jalal A., Juškas F., Konstantinavičiūtė I., Krušinskas V., Linkevičius V., Miškinis V., Norvaiša E., Rogner H., Rutkauskas R., Strubegger M., Tarvydas D., Teškevičienė B., Vilemas J., Žiukas M., Žukauskas V. Energy supply options for Lithuania: a detailed multi-sector integrated energy demand, supply and environmental analysis // Austria: International Atomic Energy Agency, 2004.
189. Barthold T. A. Issues in the Design of Environmental Excise Taxes // Journal Economic Perspectives, 1994. Vol. 8.
190. Bergman. M. A. When should an Incumbent be Obligated to Share its Infrastructure with an Entrant under the General Competition Rules? // Department of Economics Uppsala University.
191. Čiegis R., Jankauskas V., Štreimikienė D. Achieving environmental and fiscal goals in Lithuania using environmental taxes // Ekonomika, 2002. T. 58.

192. Chaikovska M., Shlihta G., Zeltinsh N., Miškinis V., Rudi Ū. Actual economic and energetical problems of Baltic countries // *Latvian Journal of Physics and Technical Sciences*, 2000, No 2.
193. Chambers M. Uranium Prices are Set to Climb - Cupplies Dwindle even as Asia Builds More Nuclear Reactors // *International Herald Tribune*. 2005. <http://www.energybulletin.net/4026.html>
194. Deviatnikovaitė I. Parlamentinė kontrolė ir valdžių padalijimo problema // *Parlamentinė kontrolė: samprata ir įgyvendinimo problemos Lietuvoje. VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“*, 2006.
195. Hauch J. The Danish Electricity Reform // *Energy Policy*, 2001. Vol. 29.
196. Jankauskas V. Atominės elektrinės konkurencinėse elektros rinkose // *Energetika*, 2002, Nr. 3.
197. Kūris E. Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras) // *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 64(56).
198. Milčiuvienė S. Elektros energijos tiekimo apmokestinimo pridėtinės vertės mokesčiu teisinis reglamentavimas Europos Sąjungoje // *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 58(50).
199. Milčiuvienė S., Pranevičiene B. New Paradigm of the Legal regulation of the Electricity Market in the European Union and in Lithuania // *First Year in the European Union, Current Legal Issues*, 2005.
200. Milčiuvienė S., Pranevičienė B. Kainų teisinio reguliavimo aktualijos Lietuvos elektros energijos rinkoje // *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 2(80).
201. Miškinis V., Deksnys R. Management changes in the Lithuanian energy sector // *International Journal of Risk Assessment and Management*, 2003. Vol. 4.
202. Moot J. S. Economic Theories of Regulation and Electricity Restructuring // *Energy Law Journal.*, 2004.
203. Mork E. Emergence of Financial Markets for Electricity: a Europe Perspective // *Energy Policy*, 2001. Vol. 29.
204. Ognus A. Corrective Taxes and Financial Impositions as Regulatory Instruments // *Modern Law Review*, 1998. Vol. 61.
205. Palasthy A. Third Party Access in Electricity Sector: EC Competition Law and Sector Specific Regulation // *JENRL Vol. 20, No.1.*
206. Pažėraitė A. Lietuvos energetikos perspektyvos Europos Sąjungoje // *Vilnius: Europos komitetas prie LR Vyriausybės*, 2001.
207. Pažėraitė A. Pricing methodology for electricity transmission service // *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 2004, Nr. 29.
208. Pažėraitė A., Krakauskas M. Europos Sąjungos ir Lietuvos energetikos teisės skirtumai // *Energetika*, 2005, Nr. 1.

209. Pritchard R., Speed Ph. A. Eight Principles of Electricity Industry Reform // CEPMLP Internet Journal, 2000. Vol. 7. <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/journal/html/article7-2.html>
210. Rose-Ackerman S., Rossi J. Disentangling Deregulate Takings // Law review. Virginia, 2000.
211. Scott H. J. The Golden Age of Regulation. CEPMLP Internet Journal, 2000. Vol. 7. <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/journal/html/article7-13.html>
212. Shihata Ibgahim F. I. The Role of Law in Economic Development – Preface // CEPMLP Internet Journal, 1998. Vol. 3. <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/journal/html/volume3.html>
213. Tomain J. P. The Past and Future of Electricity Regulation // Environmental Law. Spring 2002.
214. Tušaitė J. Naujosios mokesčių sistemos bruožai // Jurisprudencija, 2003, Nr. 48(40).
215. Ungerer H. EU Competition Law in the Telecommunications, Media and Information Technology Sectors // 22nd Fordham International Anti-Trust Law and Policy Conference, 1995.
216. Urmonas A., Milčiuvienė S. Elektros rinkos teisinis reguliavimas // Jurisprudencija, 2003, Nr. 42(34).
217. Vilemas J., Miškinis V. Lithuanian energy: on the way to integration into the European Union // International association for energy economics (IAEE) Newsletter. Third quarter 2003.
218. Vilemas J. Branduolinės energetikos perspektyvos Lietuvoje po 2010 metų // Mokslas ir gyvenimas, 2005, Nr. 9.

Monografijos, enciklopedijos, žodynai

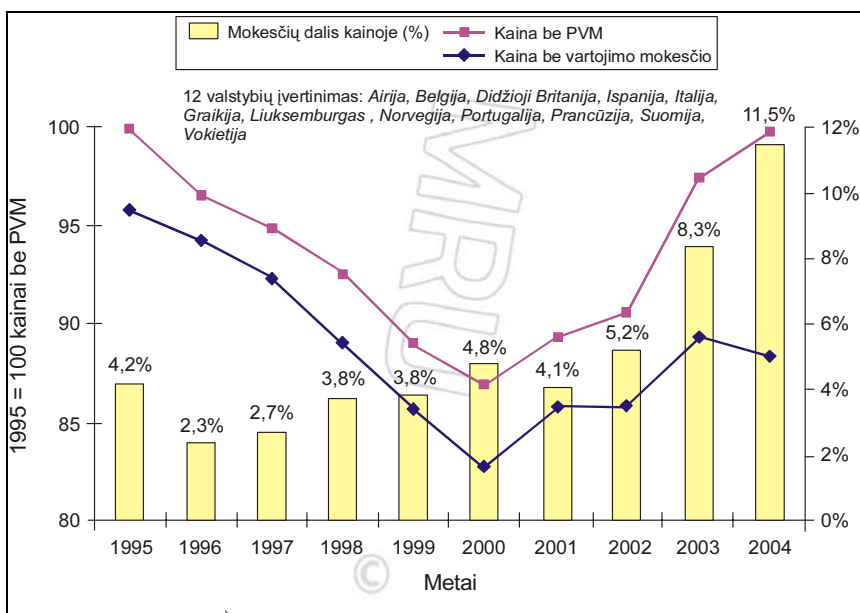
219. Bielcki J., Desta M. G. (edited) Electricity Trade in Europe. Review of the Economic and Regulatory Changes. Netherlands: Kluwer Law International, 2004.
220. Breyer S. G., Stewart R.B, Sunstein C.R, Spitzer M.L. Administrative Law and Regulatory Policy. Problems, Text and Cases. 4 th edition. N.Y. A division of Aspens Publishers, Inc., 1999.
221. Brown L. N., Bell J. S. F. Administrative Law, Clanrendon Press, 1993.
222. Buškevičiūtė E. Mokesčių sistema. Kaunas: Technologija, 2003.
223. Cleveland C. J. (editor-in chief) Encyclopedia of Energy. Volume 2. USA: ELSEVIER academic press, 2004.
224. Chirstopher W. J. EU Energy Law. The Internal Energy Market. Volume I. Belgium: Claeys and Casteels, 2004.

225. Chirtopher W. J. EU Energy Law. EU Competition Law and Energy Markets. Volume II. Belgium: Claeys and Casteels, 2005.
226. Ekonominiai terminai ir sąvokos (mokomasis žodynas). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 1999.
227. Europos Sąjungos teisės seminarai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
228. Fursk W. F., Shapiro S.A., Weaver R.L. Administrative Procedure and Practice: Problems and Cases. St. Paul: Minn, West Publishing Co, 1997.
229. Hayek F. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. II dalis. Socialinio teisingumo mirażas. Vilnius: Eurigmas, 1998.
230. Hayek F. A. Individualizmas ir ekonominė tvarka. Vilnius: Eurigmas, 2002.
231. Kahn A. E. The Economics of Regulation: Principles and Institutions MIT Press, 1988.
232. Kotler. Ph., Armstrong H., Sonders J., Vong V. Principles of Marketing. USA: Prentice Hall, 1999.
233. Leonas P. Teisės enciklopedija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto teisės fakultetas, 1931. Fotogr. leid. Vilnius: Pozicija, 1995.
234. Leonavičius J. Sociologijos enciklopedija. Vilnius: Akademija, 1993.
235. Lietuvių kalbos žodynas. <http://www.autoinfo.lt/webdic/>
236. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Justitia, 1999.
237. Nightingale K. Taxation: theory and practice. 2 nd edition. Financial Times, Harlow, 2000.
238. Pigou A. C. The Economics of Welfare. Part II. 4 th edition. London: Macmilln, 1932.
239. Pranevičienė B. Kvaziteismai administracinės kontrolės sistemoje. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
240. Schuck P. H. Foundations of Administrative Law. New York: Oxford University, 1994.
241. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Connecticut: The Easton Press, 1991.
242. Tarptautinių žodžių žodynas, 1985. <http://www.kobra.ktu.lt/~nerijuss/zodynas/testas/>
243. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004.
244. Vilemas J. The economics, politics and safety dimensions of the Ignalina Nuclear Power Plant. In book: The NEBI Yearbook 2001/2002. North European and Baltic Sea Integration. Berlin: Springer, 2002.
245. Vilemas J., Miškinis V., Galinis A. Energetikos plėtotės iki 2015 m. strategija. Lietuvos mokslas, 2002.

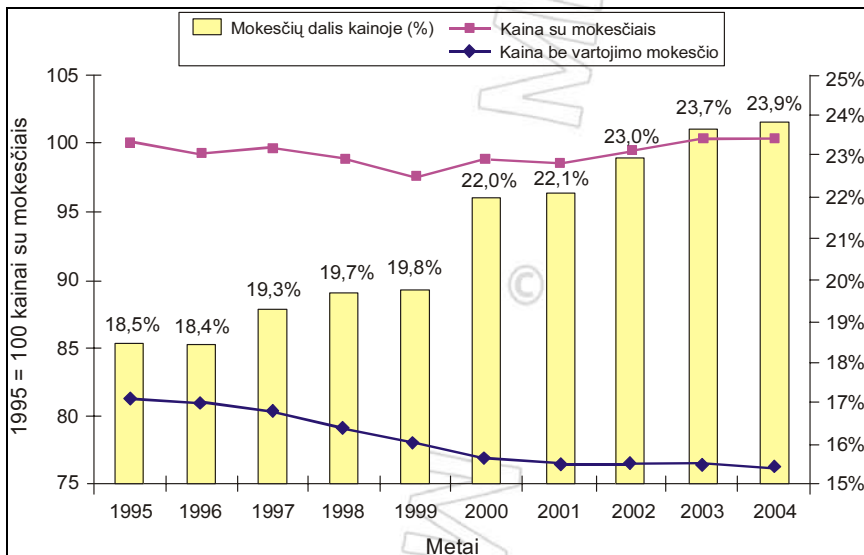
246. Viscusi W. K. et al. Economics of Regulation and Antitrust. MIT Press 2d ed., 1995.
247. Walde Th. W. European Energy Law under the Impact of Globalization: From State to Market, from Plan to Contract, from Public Ownership to Economic Regulation and Beyond. First draft. Starting date: May 2000.
248. Wonnacott P., Wonnacott R. Mikroekonomika. Kaunas: Poligrafas ir informatika, 1997.
249. Алехин А. П., Кармолицкий А. А., Козлов Ю. М. Административное право. Москва, 1996.
250. Демин В. Финансовое право. Москва, 2003.
251. Есипов В. Е. Цены и ценообразование. Санкт - Петербург: Питер, 2000.
252. Химичева Н. И. Финансовое право. Москва, 2003.

I PRIEDAS

Vartojimo mokesčių dalies elektros energijos kainoje kitimo raida ir jų įtaka elektros energijos kainai

14 paveikslas. Elektros energijos kainos ir netiesioginių mokesčių, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, pokytis 1995–2004 m. pramonės vartotojams.

15 paveikslas. Elektros energijos kainos ir netiesioginių mokesčių pokytis 1995–2004 m. ne verslo vartotojams.

THE LEGAL REGULATION OF PRICES IN THE ELECTRICITY MARKET

Saulė Milčiuvienė

Summary

Over the last decade, many countries in the world are refusing direct legal regulation of electricity market and are seeking to create the electricity market based on the principles of free market and the competition among the participants of the electricity market.

Liberalization of the electricity market caused the origination of new legal methods of the legal regulation of prices in the electricity market. These new methods of the legal regulation of prices have to deal with completely new social relationships which are spreading in the competitive electricity market. As a result, auctions and exchanges of electricity have originated. Electricity generators and suppliers are trading electricity and the prices of electricity are settled by the forces of the market. However, the transmission and distribution of electricity are monopolistic activities; therefore the prices of the services of transportation of electricity are regulated by the state.

In the electricity market the legal regulation of prices are analyzed in two separate aspects. One aspect considers the legal regulation of prices of services and goods provided by monopolies in electricity market and seeks to protect the interest of customers. The other aspect is related to energy and tax policy performed by government that seeks to use indirect tax to influence the behaviors of electricity market participants and electricity prices.

In Lithuanian legal science this monograph is the first attempt to analyze the problems of the legal regulation of prices in the electricity market functions according to the principles of competition and integration. The monograph is not restricted to the analyses of legal norms. It joins into the logical succession the goals of legal regulation of prices in the electricity

market, the legal regulation of electricity prices imposed by the European Unions and Lithuanian legal acts, and its relation with the specific structure of the Lithuanian electricity market. Such logical structure gives not only scientific, but also practical importance, because it makes it possible to identify the dysfunction of legal regulation and provides possible ways of solutions.

The first part of the monograph “The development and principles of the legal regulation of the electricity market” is devoted to the analysis of changes of the social relationships and the legal regulation in electricity market. The short history of the legal regulation of the electricity market is described and the main differences between the new and old paradigm of the legal regulation of electricity market are detected. The main steps, problems and principles of the liberalization of the Lithuanian electricity market and the institutions responsible for the regulation of the electricity market are determined. According to the methods of the legal regulation, the two models (regulated and unregulated electricity market) of the Lithuanian electricity market are discovered. Legal grounds of the electricity market liberalization that are laid down in the Treaty Establishing the European Community, the key decisions of the Court of Justice of the European Communities in the energy sector, and the application of the principles of proportionality and subsidiarity are analyzed. The main principles of liberalization of electricity market in the European Union are determined and the problems of implementation of these principles in the Lithuanian legal system are discovered.

The second part of the monograph “The main principles of practice and functions of the prices regulatory authority in the electricity market” is devoted to the analyses of the role of regulatory authority in the process of legal regulation of prices. The main aspects of the good practice of the regulatory authority are determined. The main principles of practice of the National Control Commission for Prices and Energy are analyzed and the problems concerning insufficient level of independence of the National Control Commission for Prices and Energy from the political government are disclosed. The competence areas and functions of the National Control Commission for Prices and Energy are described. Moreover, the cases concerning the legal regulation of prices which are brought before the Supreme Administrative Court of Lithuania are analyzed and classified.

The third part of the monograph “The problems of the legal regulation of the prices in the different sectors of electricity market” lays out the main components of the electricity price. They are: the price of electricity generation, the price of electricity transmission services, the price of electricity

distribution services, the price of electricity supply services and indirect taxes. The problems of the legal regulation of electricity prices in electricity generation sector are discussed; also, the European Union and Lithuanian legal acts which regulate prices in the electricity generation sector are analyzed. The evolution of the third party access principle from the essential facilities concept is described and the main differences of these principles are revealed. The main principles of the legal regulations of prices of the services of electricity transit among member states are laid out.

The fourth part of the monograph “The role of indirect taxes in the system of the legal regulation of electricity prices” points out the correlation among the processes of electricity market liberalization, the tax policy and the creation of the single market of the European Union. The importance of the creation of electricity market, in order to strengthen the competitiveness in the European Union, is emphasized. This part also deals with different aspects of the significance of harmonization of indirect tax among the member states in order to create the single market of the European Union.

Milčiuvienė, Saulė

Mi-189 Kainų teisinis reguliavimas elektros energijos rinkoje:
monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto
Leidybos centras, 2009. – 204 p., iliustr.
Bibliogr.: p. 180–198.
ISBN 978-9955-19-113-1

Ši monografija yra pirmas bandymas Lietuvos teisės moksle sistemiškai išnagrinėti elektros energijos ir su jos tiekimu susijusių paslaugų kainų teisinio reguliavimo problemas konkurenciniais ir tarpusavio integracijos principais grindžiamoje elektros energijos rinkoje. Knyga neapsiriboja vien teisės normų analize, joje į vieną loginę grandinę sujungiami elektros energijos kainų teisiniu reguliavimu siekiami tikslai, Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės aktuose įtvirtintas elektros energijos kainų teisinis reguliavimas ir jo santykis su Lietuvoje esančia specifine elektros energijos rinkos struktūra bei joje susiklosčiusiais socialiniais santykiais.

Knygoje nagrinėjamas kainų teisinio reguliavimo turinys, metodai ir institucinė struktūra, jų įtaka kainų dydžiui, sutartinių kainų formavimuisi bei elektros energijos nacionalinių rinkų tarpusavio integracijai. Liberalizuojamoje elektros energijos rinkoje teisiniu kainų reguliavimu leidžiama rinkos mechanizmams nustatyti kainas ten, kur yra konkurencija, ir jos reguliuojamos ten, kur konkurencija negalima ar rinkos dėsniai neužtikrina pažeidžiamų vartotojų grupių interesų apsaugos.

UDK 338.5:621.31(474.5)

Saulė Milčiuvienė **KAINŲ TEISINIS REGULIAVIMAS ELEKTROS ENERGIJOS RINKOJE**

Monografija

Redaktorė *Ramutė Pinkevičienė*
Maketuotoja *Regina Silkovienė*
Viršelio autorė *Stanislava Narkevičiūtė*

SL 585. 2009 04 06. 10,31 leidyb. apsk. l.
Tiražas 100 egz. Užsakymas .

Išleido Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Tinklapis internete www.mruni.eu
Elektroninis paštas leidyba@mrni.eu
Pausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13 b, LT-09109 Vilnius
Tinklapis internete www.kopija.lt
El. paštas info@kopija.lt